

EX LIBRIS

Co: Ludovici Pelleatti
e Portogruario.

BIBLIOTECA
SEMINARIO V.
PORDENONE

C

A

CAR 1

XI-2

(92)

DE OFFICIO ORATORIS LIBR. V.

In quorum tribus, quæ ratione Orator docere,
delectare, ac mouere debeat, plene docetur:
in reliquis uero, de Pronuntiatione &
Memoria accurate scribitur:

*In secundo speciatim de locis, siue Radiculis absolu-
tissima habetur tractatio.*

Quibus accessit Catalogus Auctorum quæ de Rhetorica
Græcè, Latine, & Italice aliquid scripserunt atque
eorum quæ Aristotelis & M. Tullij rheto-
ricos libros suis scriptis illustrant.

AUCTORE LVDOVICO CARBONE
a Costaciara, Academico Patheus, & sacra Theologia
in alio Gymnasio Perusino clari Publico Magistro.
CVM PRIVILEGIIS.

VENERIIS, apud Ioannem Guerilliam. 1596.

SERENISSIMO
FRANCISCO
MARIAE II.

Virbini Duci VI. &c.

Nus et aliter pro modo
annuo est, cum & elatitudi-
nis ex meorum & rerum
fructibus nullum, pro meo
instituto, persolui censam.

Cur autem annum pratermiserim, id fuit
causae, quod propter alia opera, quae mihi prae-
ter opinionem conficienda fuere, nunti de di-
uinis humanisq; legibus libros, quos tibi desti-
naueram, eos typis dare, et ad te mittere non
potui. qui tamen fructus tibi pendente, Et in
dies maturascunt, propediem decipiendi, ac
mittendi. Interim, cum nonnulli dicerent, ne
me uel negligenter uel inconsiderate, aut potius inu-
sti animi uicio dante, res ista, ad inuiscenda
ad te mittere decreuissim. Cuius ergo res habes
intellegerim, hos de C. 10 orationis libros a
multis desiderari, ac etiam impetrari, quod tibi

eis ea contineantur, quæ mihi de tota dicendi
ratione edendæ erant, et stabant, eos sub tuo amplissi-
mo nomine in lucem exire uolui. Tum, quod
omnes fere meis de arte oratoria lucubratio-
nes tibi dicaui, ac proinde hanc quoq; tibi de-
beri animaduvertebam. tum etiam, ut eam cul-
pam, quam me timere paulo ante dixi, miti-
rem: ne, quam pro tua singulari humanitate
apud te colligi gratiam, amitterem. Nam si
Aristippus grauis auctor, non modo magnorum
uirorum patrocinio literatos confidebat, sed
ex eorum auctoritate totos pendere uolebat;
quid ego inter literatos minimas scire de-
beo? Ego, inquam, qui omnibus istis rebus sum
destitutus, quibus siue auctoritari solent. cū
cum sim nactus, non uisum suorum atq; scri-
ptorum Patronum, qui tantum abest, ut lite-
ras aspernatur, ut maxime omnium literatos
ampliatum, iuuat, et protegit, immo in quo-
uis literaturæ genere sibi palmam præcipi non
patiatur. et quod in paucis inuenias, bonas lite-
ras cum omnibus uirtutibus coniungat, no-
menq; suum eximys animi ornamentis ad om-
nem

nem immortalitatem commendet. suoq; splendore hoc nostrum seculum. ueluti lucidissimus sol, serenet, atque illuisset. Quis enim est qui ignoret ut nunc de literis taceam) quanta sit tu in omni uita moderatio, quanta in rebus arduis fortitudo, quanta in rerum distributione iustitia, quanta in regendis populis prudentia, quanta in literatos munificentia, quanta denique in Deum pietas, atque religio. Ut, cum animi habeam omnium uirtutum genere exornatum, & tantum lumen in omnem partem diffundas, attributum illud SERENISSIMI, tibi iure optimo tribuatur: ut qui ab animo omnes ignorantie tenebras omnesque perturbationum nebulas quam longissime dissipuleris, & alios tuo splendore illustres: quo te omnes ad amandum allicis, et in amore arctissime tenes: tibi optimo nobilissimoque domini genere suorum: et ita non solum in tuos, sed etiam in omnes qui tuas uirtutes norunt, cum principatum exerces, quod nihil potest excogitari praestantius atque animius; quam scilicet, hominum animos sibi habere

bere deuotos: cum hac regnandi ratio sit diuini numinis propria. Tu itaque omni ex parte absolutus Princeps, qui cum prius tibi ipsi penitus imperes, alios etiam tuis uirtutibus tibi subiectos reddis. Neque enim quispiam eum perfectum Principem uocaret, qui suis affectibus uitisq; misera, & homine etiam abiectissimo indigna seruitute deseruiret. Ago itaq; immortal! Deo gratias quam maximas, quod eum sim nactus Dominum atq; Patrem, qui sit omnibus uirtutibus plenus, non Celo, non quendam terra refertum, cui mea scripta recte consecrare possim, eumq; hunc in modum nunc exorare debeam,

Hanc etiam Mecenat accipe partem: parua certe si rem ipsam, maximam uero, si animi ex te proficiscitur spectabis magnitudinem: non quidem te spectaturum confido, ut si in maius partibus, ita & in hac Deum imiteris, quem, ut tuis optati fauceat, perpetuo me precaturum polliceor. Vale.

Leditiss. seruus, ac deuotus

Ludouicus Carbo.

INDEX DISPUTATIONVM SINGVLORVM LIBRORVM.

LIBRI PRIMI.

Vid & quotuplex sit officium, & quæ
hæc opera exigit. Disput. 1. pag. 1.

Quot & quæ sint Oratoris officia.

Disput. 2. pag. 9

An doceant Oratoris officium, & ubi docere de-
beat. Disput. 3.

Quo pacto orator docere debeat, siue de recta do-
ctrina. Disput. 4.

An doceant præcipua oratoris officia.

Disput. 5.

An orator debeat omnium rerum cognitione
præfatus, ut ipse, & cetera officia idonee
præstare possit. Disput. 6.

De magis, & minus officio. Disput. 7.

LIBRI SECUNDI.

An delectare sit proprium oratoris officium.
Disput. 1. pag. 13

An loci possint arte uti. Disput. 2.

Quæritur de natura, seu de rebus delineatione.

2 4 Disput.

I N D E X.

De sent. 3. pte.	33
Quid sit ridiculum. Disput. 4	97
De ridiculorum d. 1. a. 1. c. 5	117
De ridiculorum d. 2. a. 1. c. 6	121
De iocandis & de iocis. Disput. 5	133
De hon. & odore. Disput. 6	142

LIBRI TERTII.

A gere de a. et de ad Rhetorem perti- nere. Disput. 1. pte. 1.	156
An dicend. animosum et eius pernotare li- cet. Disput. 2.	167
Quid ex quatuor sit off. 1. & quod off. 2. a cogitatio oratorum. Disput. 3.	181
De leuioribus iniuriis. Disput. 4.	189
De iniuriis maioribus. Disput. 5.	198
Qua ratione maiores affectus commouendi sint. Disput. 6.	207
Quid ad permouendos off. 1. & quid ad rationem. Disput. 7.	216
An orator, ut suo officio tangatur officio, debeat off. 1. & 2. Disput. 8.	222
De oratore & his in causis suscipiendis atque ti- candis. Disput. 9.	242

LIBRI QVARTI.

QVARTA sit et onus nec ista ratque utilitas.	
disput. 1. pag.	257
Quarta sit et onus, & quæ eius partes.	
disput. 2. pag.	226
De uocis in tota uocis uarietate. disput. 3	276
De actione, huc de corporis gestu. disput. 4	282
Quæ sunt communia recte pronuntiandi pag. epti.	
disput. 5	208
De triplici tono, siue de uocis uis pro tonorum uarietate. disput. 6	295
De gestu, huc de singulorum membrorum corporis retractione. disput. 7	302
De singularum partium orationis pronuntiatione.	
disput. 8	310
De recta sententiarum pronuntiandarum ratione.	
disput. 9	315
De uitijs in pronuntiatione uitandis. disput. x.	324
De actionis exercitatione. disput. xi	332

LIBRI QVINCTI.

QVINTA sit memorie natura. disput. I. pag.	379
Quinta sit memorie utilitas atque necessitas.	
disput. 2	343
De omnium obseruationibus ad facilius editecndum. disput. 3	353
De	

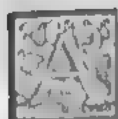
I N D E X.

- De artificiosa locorum memorię inuentione & cō
structione. disput. 4.
- Quid & quotuplex sit imago, deque imaginum ar-
tificiose memorię conditionibus. disput. 5.
- De ratione formandarum imaginum. disput. 6.
pag. 372
- De priuata imaginum formandarum & collocan-
darum ratione. disput. 7. pag. 377
- De quarundam priuatarum rerum formatione, &
collocatione. disput. 8.
- De recto artis memorandi usu. disput. 9.

*Finit Indicis Disputationum singulorum
librorum.*

INDEX RERVM NOTABILIVM.

A

Civitas qualis in oratore desideretur pag	269
Actio et necessitas	265
Actio vis in dicens loquanta.	261. & seq.
Actio instrumenta quæ	267
vide Pronuntiatio	
Aemulatio quid sit	186
Affectuum divisio, & descriptio	183. & 186. 189. 190
Affectus commovere non ad natum,	200
neque facile	202
Affectus cui nobis sint a Deo insiti	171. & 172
Affectus descriptio	182
Affectus humani in istis, & pathi divisi	189
Affectus leniores quibus rebus concitentur.	194
Affectus mitiores quibus in locis novendi sint	197
Affectus quæ in re a moribus dierant.	199
Affectus quibus in causis commoveri, sint & contra.	212
Affectus quibus in orationis partibus sint excitandi.	213
Affectus quid significent	157
Affectus quot & qui sint	182
Affectus unde & quomodo moveantur	182
Affectuum cognitio an oratori necessaria	188
Affectuum excitandorum loci	216 & 217. & 218
Allegoricis verbis cur nonnulli utantur	26
Amplificatio ad quid valeat	176
Ana rationalis quæ	14
Animæ rationis expertis quæ	14
Animæ rationis expertis divisio	14
Animæ partes	14
Argumentorum imagines quomodo formandæ	388
Ars quæ nobilior	42
Ars quid sit	267

I N D E X

P'ceix qui sit	87
P'ceix qui in se contineant	87
P'ceix qui rat ope ma	391
P'ceix qui red ca tur	87
P'ceix qui dat ique sine	87
P'ceix qui in officium quod	70. & 71
P'ceix qui in	18
P'ceix qui in se pendet	33
P'ceix qui in se pendet	18. & 16
P'ceix qui in se pendet	67. & 68
P'ceix qui in se pendet	17. & 17
P'ceix qui in se pendet	66. & 70

E xercitatio quid sit	241
E xercitatio quid sit	62
E xercitatio quid sit	71
E xercitatio quid sit	36
E xercitatio quid sit	53
E xercitatio quid sit	69
E xercitatio quid sit	54
E xercitatio quid sit	62
E xercitatio quid sit	16
E xercitatio quid sit	3
E xercitatio quid sit	260
E xercitatio quid sit	3

F acetiarius genera quot	119
F acetiarius quales esse debent	146. & 147
F acetiarius qui a se dala petunt	119
F acetiarius qui a se dala petunt	85
F acetiarius unde ducantur	85
F acetiarius quid	139
F acetiarius qui esse debeat	144
F acetiarius qui vocantur	141
F acetiarius qui de gree	88

I N D E X

Figura quid, & quod duplex	273
Figura qua ratione pronuntiandę sint	218
Finis & officij distinctio	12 & 16
Finis quid.	12

G

Genera dicendi orator officio accommodata	12
Genera dicendi quibus rebus accommodata	38
Gestus bonus	309
Gestus diuisiones varę	252
Gestus in tota oratione orationis	311
Gestus quibus in corporis partibus sit obseruandus	34
Gestus quid	282
Gestus vici	282
Gestus virtutis	329
Gloria & electus qui sint	242

H

Veret ciuitas diligente iustos errores defendant.	209
Homo qui affectu ductus est velati bestia	17
Homines relaxatione indigent	134 & seq.
Homines affectibus delectantur	166
Homines quibus rebus non delectantur	28
Hora accommodata ad docendum quę	249
Humani affectus non rationem	171 & 172
Humanos affectus mouere licet dicendo	175

I

Innocentia quod duplex	103
Imagines qua ratione collocandę	379
Imagines qua ratione hęntur	22
Imagines quomodo describuntur	376
Imaginum diuisiones varę	308
Imaginum loci	308
Imago qualis esse debeat	367 & 368
Imago quid sit	367
Imitatio quid	367
Instrumentum oratoris ad docendum	367

I N D E X

Integritas vitæ discendi necessaria	69
Isti quid significet	19
Isti oratio maxime delectabilis	37
Loca hinc et illuc	134
Locandi vius, & modus	443
Locorum utilitates	351
Locorum, & in eis in quo differant	84
Locorum quid significet	ibid.
Locorum se mutentur	ibid.
Locus ubi se mutentur	35
Locus ubi se mutentur	38
Locus ubi se mutentur	88
Locus ubi se mutentur	362
Locus ubi se mutentur	362
Locus ubi se mutentur	351
Locus ubi se mutentur	63
Locus ubi se mutentur	84
Locus ubi se mutentur	

M

Memoria in qua in dicendo qua ratione, sine com	62
Memoria in qua in dicendo qua ratione, sine com	43
Memoria in qua in dicendo qua ratione, sine com	212
Memoria in qua in dicendo qua ratione, sine com	352. & 355
Memoria in qua in dicendo qua ratione, sine com	341
Memoria in qua in dicendo qua ratione, sine com	342
Memoria in qua in dicendo qua ratione, sine com	344
Memoria in qua in dicendo qua ratione, sine com	362
Memoria in qua in dicendo qua ratione, sine com	354
Memoria in qua in dicendo qua ratione, sine com	353
Memoria in qua in dicendo qua ratione, sine com	355
Memoria in qua in dicendo qua ratione, sine com	358
Memoria in qua in dicendo qua ratione, sine com	352. & 357
Memoria in qua in dicendo qua ratione, sine com	316
Memoria in qua in dicendo qua ratione, sine com	341
Memoria in qua in dicendo qua ratione, sine com	356
Memoria in qua in dicendo qua ratione, sine com	

Memo-

I N D E X.

Memoriae quae noceat	345. & 54
Memoriae quae noceat	25
Memoriae quae noceat	7
Mimi qui dicantur	87
Moralis philosophiae quomodo agat de officio	9
Morex qui dicantur	101. & 101
Morum qui dicantur	101. & 102
Motionum in cane quomodo quomodo	112
Moti qui dicantur	5
Moti quando licet non necessitas	5
Moti qui dicantur in ratio, & modus	5
Moti qui dicantur	5
Mouemus quare.	18
Mouemus quare unde pensat.	5
Munera quomodo quae per se	5
Munera quomodo quae per se	5
Munera quomodo quae per se	5
Munera quomodo quae per se	5

N atura quomodo quae per se	60
Natura quomodo quae per se	6
Natura quomodo quae per se	7
Natura quomodo quae per se	3

O fficium quomodo quae per se	18
Officium quomodo quae per se	35
Officij diuisio.	4
Officij quomodo quae per se	16
Officij quomodo quae per se	17
Officij quomodo quae per se	10
Officij quomodo quae per se	324
Officij quomodo quae per se	6
Officij quomodo quae per se	2

Officium

INDEX

Officium quid sit.	pag. 3. & 7. & 12
Oratio in quatuorplex.	4
Oratio in sex modis.	6
Officium unde dicatur.	3
Oratio quid sit.	8
Oratio in quatuor modis esse debet.	15
Oratio in quatuor modis esse debet.	15
Oratio in quatuor modis esse debet.	14
Oratio quid sit.	13
Oratio in quatuor modis esse debet.	16
Orationis virtutes.	18
Oratio in quatuor modis esse debet.	63
Oratio in quatuor modis esse debet.	293
Oratio in quatuor modis esse debet.	28
Oratio in quatuor modis esse debet.	17. & 232
Oratio in quatuor modis esse debet.	51
Oratio in quatuor modis esse debet.	16
Oratio in quatuor modis esse debet.	58
Oratio in quatuor modis esse debet.	9
Oratio in quatuor modis esse debet.	235
Oratio in quatuor modis esse debet.	14
Oratio in quatuor modis esse debet.	24
Oratio in quatuor modis esse debet.	287
Oratoris officium.	3-47
Oratoris finis qui.	46
Oratoris finis qui.	23
Oratoris finis qui.	74
Oratoris finis qui.	48. & 52
Oratoris finis qui.	255
Oratoris finis qui.	177
Oratoris finis qui.	2
Oratoris finis qui.	47
Oratoris finis qui.	54
Oratoris finis qui.	252

I N D E X.

P

P Athi quid significet.	pag. 15. & 1	70
Periti proprium quid sit.		3
Per te de quibus officijs & quomodo sit agendum.	6.	32 9
Pertuadeant quæ, & quot.	1	59
Pertuasio quot modis accipi possit.	1	59
Pertuasio unde pendeat		16
Pertuasio unde iumentenda.		47
Perturbationum omnium diuisio.	183. 186	1 59
Philosophus ab oratore qua ratione differat.		16
Pronuntandi ratio qualis esse debeat.	2	38
Pronuntiatio quid sit.	2	18
Pronuntiatio quid efficiat.	2	19
Pronuntiationis causa efficiences quot & quæ.	2	16
Pronuntiatio in diuersitas quanta.	2	18
Pronuntiationis diuisio	270 & 2	13
Pronuntiationis exercitatio qualis esse debeat.	333.	5 57
Pronuntiationis exercitatio quam utilis.		12
Pronuntiationis effectus.	2	19
Pronuntiationis vitia.	3	14
Pronuntiationis utilitas, & necessitas quanta.	2	17
Preterita quid.	1	15
Pudentia quotuplex	2	19
Pulchritudo quid & quotuplex.	1	11
Punctorum imagine, quæ ratione formandæ.	5	17

Q

Q UAR audiantur, qua ratione retinenda.	pag.	3 95
--	------	------

R

R atiocinatio & memoria in quo differant	2	14
Ratiocinatio & memoria pronuntiandæ.	2	18
Ratiocinatio & memoria quæ pollet.	1	11
Ratiocinatio & memoria quæ non pollet.	1	11
Ratiocinatio & memoria quæ non pollet.	1	11
Ratiocinatio & memoria quæ non pollet.	1	11

I N D E X.

Rhet. officium quod	7
Rhetor perfectus quis possit esse.	73
Rhetoris cognitio qualis sit.	66
Rideat cur unus magis quam alius.	96
Ridendi necessitas.	134
Ridicula qua ratione tractentur.	89
Ridicula unde excutiantur.	99
Ridiculorum diuisiones variae.	113
Ridiculorum loci.	121
Ridiculi in quorum exemplis.	104
Ridiculi in quibusdam rebus.	84. & 112
Ridiculi quod magister scire debeat.	111
Ridiculi in quibusdam rebus.	83
Ridiculi in quibusdam rebus.	107 & 109
Ridiculi in quibusdam rebus.	pag. 96
Ridiculi in quibusdam rebus.	97
Ridiculi in quibusdam rebus.	95
Ridiculi in quibusdam rebus.	96
Ridiculi in quibusdam rebus.	96
Ridiculi in quibusdam rebus.	90
Ridiculi in quibusdam rebus.	93
Ridiculi in quibusdam rebus.	94. & 95
Ridiculi in quibusdam rebus.	94. & 94

S

Salus quid significet.	pag. 84. & 85
Salus quid significet.	86
Salus quid significet.	88
Salus quid significet.	8
Salus quid significet.	49
Salus quid significet.	342
Salus quid significet.	87
Salus quid significet.	141
Salus quid significet.	87

I N D E X

Scurrilicatis species.	pag. 117
Sententiarum duo.	242
Sententiarum sed.	343
Sententiarum qua ratione pronuntianda sint.	36
Sermones proprii quod loquar, ad alterum.	26
Sermonum rationes generales.	223
Scultura quatuorplex.	229

T

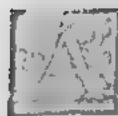
T Emporis imagines qua ratione formandæ.	390
Toni qui sunt.	271. 292. 293
Tonis quam bene utendum.	293
Tonorum diuisio.	271
Translatio ad quod ad se fieri.	290
Turpitudine quæ, & quæque, lex.	102 & 103

V

V erba ad docendum jure adhibenda.	105
Verba propria quod sunt.	26
Vitium ad docendum maxime in quod.	26 & 29
Vox quomodo ut accipiendum notanda rebus.	310
Vox æquæque.	299
Vocis similitudo quæque sunt.	206
Vocis diuisio.	270
Vocum genera. 276. eorumque exempla varia.	277
Voci firmitudo qua ratione conservari queat.	274
Voluntas quæque remoueat.	18
Urbanitas quæ sit, & unde sit ducta.	26. 90
Vitium memoriæ.	392
Vitium memoriæ, quid requirat.	395
Vultus in dicendo quomodo componendus.	302

CATALOGVS AVCTORVM

qui in hoc opere citantur.

A Egilius Roma
nus.

Aesopus.

Albertus.

Alexander Philos.

Alexander de Ales.

S. Ambrosius.

Antonius Bernardus.

Antonius Lucius

Antonius Pinus

Aristoteles

Athenaus

Auctor Hieronymianus.

Audomarus

S. Augustinus

Augustinus Niphus

Augustinus Taurinus

Ausonius.

B

B Arthol. Meduna

S. Basilus

S. Bernardus

Boetius

Brandanus.

C

C Caesar.

Canon. Apostolic.

Catullus

Claudius Minoes

Clemens Alexand.

Cælius Calpurnius.

Cælius Rugin.

Collegium Comb.

Conc. Trident.

Copius Rosellius.

Cyillus Alex.

D

S Damascenus.

David

Diodorus Siculus

Digenes Laert.

Dion.

Donatus.

E

E Celesticius.

Imporius.

Ennius.

Eustatius.

Eustatius.

b

3

Fabius

F abius Quintil.
Fernelius
Franciscus Petrarca
Franciscus Philolphus.

G alenus
Gerardus Odo.
Grifolus

Gualmus Gratarola

H erbetius
Homerus

Moratus.

I acobus Publicius
Iacobus Peresius
Iamblicus

Ioan. And. ab Angul.

Ioan. Bap. Porta

Ioan. Goropius

Ioan. Meiring.

Ioan. Mericlin.

Ioan. Romberch

Ioan. T. J. J.

Iobus

Isocrates

Iulus Capitol.

F

L

L actantius Firmian.
Ladonius Dulcius.
Ludouicus Granat.

M

M acrobis
Madius

Maioresius

Marcus Ant. Muretus

M Cato

M. Tullius

Martius

Matheolus Perusinus

S. Matthæus

Matthæus Colatus

Melchior Iunius.

O

O vidius

P

P alladius

Parrasius

S. Paulus

Paulus Aegineta

Petrus Crinitus

Petrus de Trep. J. J.

Petrus Ramus

Petrus Ramennas

Petrus Sain.

Philcl.

Philelphus
Philippus Gesualdus
Plato
Plautus
Plinius
Plutarchus
Pontanus
Porphyrius
Prutenius
Tublianus

Q Vinc. Mendos.

R Abanus
Rabbi Luc. 12. 11.

Robortellus
Rodolphus Agric.
Rup. rius Abbas

S Salomon

Salustiana . . . 123
Seneca
Simon Lucensis
Simon Verepens
Solinus
Strebeus

T
T Erondius
Terentianus

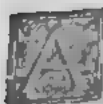
Themistius
Theodoretus
Theophrastus
Thomas Correas
Trapezuntius
Tuscanella.

V
Valerius Maximus
Virgilius.

Z Zeno.

CATALOGVS AVCTORVM qui de rhetorica aliquid scripsere.

A

CHMY ars rhetorica.

Adriani Barlandi de amplificatione rhetorica.

Aene Sylvij lib. de rhetorica.

Alardi Acontekerdani de scriptio rhetorica concionatoris, & hæreuer p omnes locos Rod. Ague.

Alberti Leonij rhetorica lib. I.

Albini, seu Aluini rhetorica cum scholijs Matthæi Galeni.

Alexandi Sophistæ de figuris sententiarum, & de eloquentia.

Alphonsi Zorillæ de ratione concionandi.

Amanli Chasanti aphorismi rhetorica.

Ambrosij Quercet. de ratione concionandi.

Antoni, Mancineli scribendi orandique methodus.

Antonij Nibisensis tabule rhetorica.

Antonij Petrij nouæ positiones in rhetoricam.

Antonij Lullij programmata, & libri septem de oratione.

Antonij Pauli cum Cic. collatur cum &c.

Antonij Ribery tabule rhetorica.

Apollonij peritumasiæ, cu scholijs And. m.ri.

Apollo.

Apollonij lib. de figuris, & dialogi.

Apulij Græci rhetorica.

Aquila Romani de beatis.

Austidis Græci rhetorica.

{ Alpharabij compendiosa explicatio.

Petri Victorij comment.

Danielis Barbari schol.

Maioresij com.

Aegidij Romani.com.

Arist. de rhet. ad

Theodectē lib. 3.

in quos extant.

Eiusdem de rhet.

ad Alexandrū.

{ Hermann Schidls.

Anton. Riccob. partitiones.

Cyllenij tabulæ.

Francisci Robortelli.

Nyphi epitomę.

Antonij Bernardi in primum
& tertium lib. comment.

Guidonis Ariminensis epito.
Ine scriptum, manuscrip-
tum.

Arnobij presbyteri de rhetorica institutione.

Augustini Hipponens. de rhetorice principijs li-
ber. & libro 4. de doctrina Christiana.

Augustini Nyphi epitomę rhetorices Arist.

Augustini Cur. de imitatione.

Augustini Valerij rhetorice Ecclesiastice libri
tres.

B

- B**artholomæi Ricci de imitatione libellus.
 Bartholomæi Latomij compendium Rodolphi Agric.
 Bartholomæi Caualeantis Rhetorica libri septem Italice.

- Beda presbyterii de schematibus.
 Benedicti Ariomontani rhetoricorum lib. 4.
 Bernardini Tomitini sermones, Italice.
 Bernardini Parthenij de imitatione poetica.
 Bianeti Lami in lib. de inuent. C. italice.

C

- C**hristophori Sixi Pausini de rhetor. lib.
 Cœlij Cilegiani compendium rhetoricarum
 eiusdem dialogis de memoria, & orationes.
 Conradi Celus epitome, seu index rhetoricę Ciceronis.
 Conradi Neoboni de inuentione.
 Constanti Chitij Fortanini rhetoricorũ libri tres.
 Corneli Valerii Vltracet Rhetorica.
 Cyprian Sorij de rhet. lib. tres.

D

- D**ionis Chytræi Rhetorica.
 Demetrii Phalaris fragmenta in uolumine ab
 Alfo ex quo, & ibi duo de eundem his auctores qui
 de rhet. tractant condidisse.
 Demetrio Phalaris de eloquio.
 Demetrii Phalaris de eloquio.
 Demetrii Phalaris de eloquio.

Dinarchi Rhetoris, apud Aldum.

Dionysij Halicarnasensis rhetorica: de eloquentia,
& compositione oratoris, de characteribus anti-
quorum oratorum.

Eiusdem de componendis nominibus.

Dionysij Longini de sublimi oratione.

E

Eloquentia: pro gymnasium. 8.

Enpionij Rhetoris lib. de rhetorica.

Epiphaniij de characteribus epistolari.

F

Flacci Albini, qui & Alcuinus dicitur, lib. de
rhetorica: et Carolam Mignum
Francisci Silvij Ambiani progymnasium in arte
oratorum centum.

Francisci Robortelli de rhetorica facultate.

Francisci Sinfonij de arte oratoria libro 2. italice.

Francisci Pincij de rhetorica libro 2. de concione italice.

Francisci Pincij de ratione concionandi.

Furij Corolani Valentini rhetorica.

G

Gaspari Grammatici de eloquentia tractatus.
Gaspari Bergomenis exordia manuscri-
pta.

Gorgij Vallæ institutio Rhetoris, & de rhetori-
ca libro 2.

Gorgij Tassij rhetorica libro 5. absolutissimi.

Gorgij Tassij de rhetorica.

Gorgij Tassij de rhetorica libro 4. lib. rhetoricorum
al

ad C. Herennium.

Georgij Goulj de conjunctione.

Gerardi Vossij artis rhetoricæ methodus, qui per
questiones rhetoricæ præceptiones tractat.

Gerardi Bucoliani de invocatione.

Gualelm. Cuthelmæ Adm. rhetoricæ lib. 2.

Gualelmi Tardæ rhetoricæ artis compendium.

Gualelmi Piramensis de rhetorica diuina, siue potius
de præcautione recte facienda.

H

HENRICI de Kildæ rhetoricæ logicum.

(Socraticum.

Septimum.

Metaphysicum.

Hermogenis Thar-

sentis topicæ & rhet.

lib. cum scholijs.

(I. in Sophiste.

Mixarum nudæ.

Hilmonis Monachi para-

phras.

Prisciani ex Hermog. præ-

exercitationes.

Hieronymi Paduani, de necessarijs oratori, de rhe-
torica, & oratore: de exordio & eius partibus: de
omnibus partibus rhetoricæ, de argum. rhe. &c.

Hieronimi Caphari epitomæ rhetoricæ.

Hieronimi Regij de copiarum, & uerborum, de
& figuris in sacris comment.

Hieronimi Mischeri Mantuani de floribus rheto-
ricæ lib. 2. Italice.

Horatij Tuscanelle armonia, Italice. Eiusdem ap-
plica.

plicationes præceptorum rhetoricæ.

Hularychi Zai, rhetorica legalis.

I

Iacob Lodouici Srebei de verborum electione,
& collocat one oratoria lib. 2.

Iacobi Brocardi partitiones orationis, quibus om-
niquæ loci Arist. breuiter complexus est.

Iacobi Loener Philomusi compendium rhe-
toricæ.

Iacob. V. Archetici præcepta rhetoricæ.

Iacob. Phil. J. epitomæ orationis artis, & de arte
memoriæ.

Iacob. Vampplingij præcepta rhetoricæ.

Iacob. Omphalij de eloquentiis imitatione, &
specu.

Iacob. Peretij rhetorica Ecclesiastica.

Iacob. Mazan. f. s. conclusionibus de rhetorica. a
n. 12704. l. 2488.

Iacobi Goreij de figuris grammaticis & rhetoricis
lib. 5.

Ioh. P. th. d. ij. breuiarium rhetoricæ.

Iohannis Nores introd. in thet. italice.

Ioachim Fortij rhetorica, & libellus de formis
dicendi.

Ioachim Ringelb. r. j. rhetorica.

Ioan. Ludouici Vri s. rhetor. lib. 3. eiusdem de cor-
rupta rhetorica lib. 1. & de triden. discipl.

Ioan. Marinelli de recta sermonis iudicandi ratio-
ne manuscrip.

Ioan.

- Ioan. Britini ad fentras Iiagoge.
 Ioan. De fpat de ingris.
 Ioan. Bote ad predicator verb. D. lib. 5.
 Ioan. Iacobi Vuerke et oratoria os præcepta ex
 Anst. Cicer. & Hermogitani s comprefensa.
 Ioannis Sufmeron epatome ichematum & tropo
 rum.
 Ioan. Aloy & Annib. his Marefcotorum fratres ar
 tis rh. totius comitantarius.
 Ioan. Menfoni d. parochemate, contra Ciceronis
 calumniatores.
 Ioan. Mito neros compluten. rhetorica.
 Ioan. Catorij de rhetorica tractatus feptim.
 Ioan. Franc. Pic. a lib. 1. c. 6. & lib. 2. 4. Eximinis
 unitatis doctriæ gent. nulla habet ad hanc ar
 tem pertin. itia. eundem epist. de imitatione ad
 Petrum Benanum.
 Ioan. Ma. & Memorator italice.
 Ioan. Voellj g. n. rale artificium texendę orationis
 cum fcanque generis.
 Ioan. Mondamij p. tomæ rhetor.
 Ioan. Picoli G. d. t. j. de tom. s. enthymematum.
 Ioan. a Follipattion oratoricæ.
 Ioan. Retortor d. arte d. c. d. lib. 4.
 Ioan. Sauri d. imitatione Cicromana Dial. 3.
 & quo f. o. n. o. s. cognofcendi f. int. ante poetas.
 Ioan. Andre. x. o. l. j. tropicæ poetici.
 Ioseph. R. x. d. v. t. x. de rhetor. & de copia rerum,
 & artificio oratorio.

Ignitæ Rapiciij de numero oratorio, & de periodis
lib. 5.

Iſidori de rhetor.

Iulij Ruſiniani de figuris.

Iulij Camilli theat. am. eloquentiæ.

Iulij Rogii opusculum de rhetorica, in quo uſus
rhetoricæ in Tacologia oſtenditur.

L

L. Aurelij Palmireni prolegomena in rhetori-
cam, & topica.

L. Lucij Antiqui ſumma rhetoricarum præceptio-
nan, & de eloquentia.

L. Lucij Val. Vic. de ratione concionandi.

L. Lucij Val. Vic. de ratione concionandi.

L. Lucij Val. Vic. de ratione concionandi.

L. Lucij Val. Vic. de ratione concionandi.

L. Lucij Val. Vic. de ratione concionandi.

L. Lucij Val. Vic. de ratione concionandi.

L. Lucij Val. Vic. de ratione concionandi.

L. Lucij Val. Vic. de ratione concionandi.

L. Lucij Val. Vic. de ratione concionandi.

L. Lucij Val. Vic. de ratione concionandi.

L. Lucij Val. Vic. de ratione concionandi.

	{ Boethij.
Topica, cū cō-	{ Georgij vallis Placentini.
ment. vel ſcho-	{ Ioan. Viſorij Cœnomani.
lijs .	{ Bartholomæi Latomi.
	{ Petri Vallij Cœnue.
	{ Iacobi Leon. Streben.
Partitiones, cū	{ Georgij Vallis Placent.
comment. vel	{ Barthol. Latomi.
ſcholij, &c.	{ Muorigij.
	{ Claudij Minutabala & Syntig.
Lib. 3. de orat.	{ Iac. Leon. Streben.
ad Q. I. rat. cū	{ Iac. Philippi primari.
com. vel ſcho.	{ Audomari. Laten.
De clariſor. it.	{ Victoris Piſani.
ad Brutū, cam	{ Anti Antonij Piniſreni.
cōmē. & ſcho	{ Ant. Riccoboni.
	{ Iacobi Leon. Streben.
Orat. ad Brut.	{ Marci Beuchemi caſtigat.
cū cōmē. ſcho.	{ Ioan. Ray caſtig.
& caſtig.	{ Petri Victorij caſtig.
	{ Victoris Piſani.
De optimog.	{ Statij.
ner. orat. cam	{ Pet. Rami.
comment.	{ Ioan. Antonij Vipercani.
	{ Moſel.
M. Fabij	{ Camer.
Quinot. cum	{ Leon. garij & quereu.
ſchol.	{ Antonij Pini com. in
	{ lib. tertium .

M. Ioannes Herbetius de oratore lib. 5.

Martiani Capellæ Rhetorica.

Marij Philelphi Rhetorica lib. 3.

Martini Cruij Rhetorica. 8.

Matthæi Cimarioræ epitomæ rhetoriçæ Hermog.
& quardam rhetorica sub eius nomine ex-
cusa.

Matthæi Bostali, Parisiens. institutionis rhetoriçæ,
cum scholijs contra Petrum Ruman.

Matthæi Colatij de fine oratoris in Quint. pro Ci-
cerone contra Victorinum, & Quint. ubi refel-
lit quosdam horum in Victorinum errores.

Matthæi Cardeni Cocham. rhetoriçæ Institutio-
nes.

Melchior s Methodus eloquentiæ comparandæ.
Eiusdem scholæ Rhetoriçæ 8.

Menander rhetor de genere demonstratio.

Michaelis Angeli Blondi rhetorica italice ad vsum
Causidicorum.

N

Natalis Comitis de terminis rhetoricis li-
brus tres.

Nicophon. Baemmidæ ars compendiaria differen-
di, ut i prete Cuius. V. l.

Nicolaus Romanus Puccini de arte rhet. lib. 4.

Nicolaus Lironi. Venezi de compendiosa eloquen-
tione.

Nicolaus Baraldi de extemporali dicendi facultate.

Nicolaus Badius Andeguen. de arte dicendi lib. duo.

- P** Alemonis rhetoris & sophistæ orationes.
 Papæ de oratione dicendi.
 Panceri curis sum rhetorica, in Vatic. Bibliotheca.
Petri Ram. Rhetoricæ distinctiones in Quintil.
 Beniam. relationes in Ciceronem de parte oratoris. Falsd. inq. re. rhetorice.
Petri Lingerij orator quis dicendus.
Petri Mosell. de figuris.
Petri Bemor de imitatione sermonis lib. 1.
Petri Gantheri de arte rhet. lib. 2.
Pnehamonis Sophistæ liber de arte rhetorica, apud Ioan. Simbacum.
Philippi Beroldi de facultate dicendi ex tempore.
Platonis Gorgias, de rhetorica.

R

- R** Aimundi Lullii isogoræ in rhetoricam.
 Raphaelis Cylleni tabulæ in rhetoricâ Arist. & Demetr.
Raphael Regus in oratorum institutionem, conclusiones circa rhetoricam contra Calpurnium.
Rodulphi a Tullignano, de ratione concionandi.
Romarii Aquilæ lib. de figuris.
Ruthij Lupi de figuris.

Sebastiani Pontani Delphin. de emendata orat.
Serapionis rhetorica.

Simonis Pauli Suerænsis disputationes rhetoricæ.
Eiusdem methodi ad orationes & conciones fa-
ciendas.

Sopitri quæstiones de componendis declamationi-
bus, in causis præcipue Iudicialibus, græce.

Eiusdem prolegomena in Aristid. de rhetorica.

Speroni Speroni dial. de trib. generibus causarum,
vtrum præstantius, italice.

Stephani Plazonij præexercitamentorum, & rheto-
ricæ compendium.

Stephani Ciroli oratorium artificium.

Sulpitij Victorj orationum institutionum præce-
pta: vel de arte oratoria.

Theonis Sophistæ rhetorica progymnasmata.
Thrachelæ tabulæ rhetoricæ.

Thomæ Corrac de eloquentia libri quinque.

Thomæ de Tual. de ratione concionandi.

Valentini Erythræi tabulæ in partitiones ora-
torias Ciceronis.

Vincentij Belluaceni. de rhetorica speculi doctri-
nalis lib. 4.

AVCTORIS INCERTI.

Auctor ad Herennium
lib. 4. quos alij Gal-
lio, alij Condicio, alij
Ciceroni tribuunt.
Cum commentarijs,
siue scholijs.

(Ascensij.
Manemel.
Franc. Maturant.
Guicini manuscrip.
Jo. loc. Badij.
Marini Becichemi castiga-
tiones.
Hieron. Capiduri.
Gylberti Longolij, &
Claudi Pontani.
Reinhardi Lorichij ta-
bulæ.

**Auctoris incerti de rhetorica liber, una cum Sulpi-
tij Victoris oratoris præceptis.**

**Dialogus incerti auctoris de oratoria secundum Pla-
tonem Basilione interprete.**

**Synopsis rhetorica græca, & de rhetorica lib. 2. in
Vatican.**

**Index eorum fere omnium, quæ rhetores in ora-
tionem venire asserunt, libellus excussus Argen-
torati**

DE UTILITATE LAUDIBVS RHETORICÆ & eloquentiæ orationes variæ.

Valentini Freyheri.
Orationis I. onicæ.
Raphaelis Regij.

Augu.

Augustini Dathi.
 Conradi Celtus.
 Philippi Beroaldi.
 Aeneæ Sylvi j. Epist. 64.
 Angeli Decembrij.
 Gilberti Cognati contra rhetoricam.
 Ioan. Pic. epist. ad Barbar.
 Gratiam naturalem plus persuadere, quam elo-
 quentiam, Martii. Picin.
 Quantum momenti in pronuntiatione, & apto mo-
 tu corporis, Fulgofius. Valer. Max. lib. 8. cap. 10.
 Senec. lib. 5. epist. 40.
 De oris multiplici utio Cælius. idem de Chrijs, &
 de panegyricis. lib. 19. c. 12.
 Nasci poetam & fieri oratorem, an sit verum. 7. 4.
 Philosophiam moralem esse utilem rhetoricæ Otho
 Vuerdmyllerus, lib. 1. c. 16.

SCRIPTORES DE MEMORIA,

Auctor Herennianus.
 Cosinus Rosellus.
 Fabius Quintil.
 Franciscus Petrarca.
 Franciscus Sansouin.
 Franciscus a Monteleone.
 Gahelmus Gratarola.
 Iacobus Publicius.
 Iacobus Anton. Marta Florent.
 Ioan. Bapt. Porta.

Io. Rom-

Ioan. Romberch.
Ioan. Metzingerus.
Ludouicus Duleius.
M. Tuilius lib. 2. de orato.
Petrus Guntherus.
Petrus Ruenens.

DE CONFICIENDIS EPIST.

Libanius Sophista.
Valent. Fyrtin. de conscrib. epist.
Rocchus Plor. Perutinas.
Lippus Brandol. lib. 2. de gener. epist.
Iustus Lipsius.
Ludouicus Viues.
M. Georgius Macropeus.
Ioan. Voellus e Societ. Iera.
Federicus Nauſea.
Melchior Iamias ſcholar rhetoricæ, & de conscri-
bendis epist.
Aloisius Antonius de cons. epist.
Hieronymus Capharnus.

Ne quid in folio esset vacui, adiecta est
hæc in Culicem Elegia.

QUO tantos demum strepitus et ingente susurro,
Tantaq; præcipiti murmura nocte mouet?
Nunc patris aus vocat stridentibus auras,
Nunc subito præter iumina cæca volat.
Quid tacui, inquit, tū est, pueris coprehendere coner?
Lijuzit implicitas ut leuis aura manus.
Te, re contendon b'culo? domus illucet alta
Remigio alarum et æt' i'prema petit.
Occidam duos conuerso carmine postes?
Præstabit faciles parua rima rias.
Pallidore suam? spes est mihi nulla quietis;
Certa licet tam tam sommus a h'ca pr'mat.
Cum undantq; licet secunda popanra uclam,
Et crepitante piger riuus inundat aqua.
Quo exet somni's iaceo lucamine fessus
Dum monstrum omnino triste fugare placet.
Certe odeo grauius capitis cruciatibus angor,
Atque adeo ingenti l'ape labore premor.
Ut nequeam noctem turbato corde per omnem
Multa Hymenæ: carpe e dona Dei.
Vix parum demum infelix degusto soporem
Cum medium stig'ans æthera Phæbus habet.
Quod genus hoc monstris quib' aut genitorib. ortum?
Aut vnde ex templo sole cadente furit?
Scilicet occultis illud cognoscere signis,

An

An quod arhas nossem, nosse parente satum esse?
Si cum matre sua pariter sauiq, , caduque,
Cum uenit, ille uenit, cum fugit ille fugit.
An quod am et longis ob cura recessibus antra,
Et stygius forsan deuorat illud aquis?
Infelix ego sum, monstro qui vexor ab isto,
Cui patria est orcus, noxque profunda parens.
Non me dulcioris permittit condere versus,
Dum rapide horriſono minime cui etia replet.
Non sophie campos patitur iustrare nutes,
Dum pacem abiumpit, diraque bella ciet.
Ambulo? terrificis perſtringit lamina pennis,
Ne videam tardos quod uacet ante pedes.
Cessat canas intrat magis clangoribus aures,
Et crebro insidit quia via certa pater.
Que te tena nime mouet incrementa sati,
Fare culex? que te monuit ira mouet?

Miora mendacem indato.

3. pagina. nouu 24 n. o. 5 u. 21 loc. p. 6. 1. 10. n. d.
 1. 2. 4. 7. 11. 14. 17. 20. 23. 26. 29. 32. 35. 38. 41. 44. 47. 50. 53. 56. 59. 62. 65. 68. 71. 74. 77. 80. 83. 86. 89. 92. 95. 98. 101. 104. 107. 110. 113. 116. 119. 122. 125. 128. 131. 134. 137. 140. 143. 146. 149. 152. 155. 158. 161. 164. 167. 170. 173. 176. 179. 182. 185. 188. 191. 194. 197. 200. 203. 206. 209. 212. 215. 218. 221. 224. 227. 230. 233. 236. 239. 242. 245. 248. 251. 254. 257. 260. 263. 266. 269. 272. 275. 278. 281. 284. 287. 290. 293. 296. 299. 302. 305. 308. 311. 314. 317. 320. 323. 326. 329. 332. 335. 338. 341. 344. 347. 350. 353. 356. 359. 362. 365. 368. 371. 374. 377. 380. 383. 386. 389. 392. 395. 398. 401. 404. 407. 410. 413. 416. 419. 422. 425. 428. 431. 434. 437. 440. 443. 446. 449. 452. 455. 458. 461. 464. 467. 470. 473. 476. 479. 482. 485. 488. 491. 494. 497. 500. 503. 506. 509. 512. 515. 518. 521. 524. 527. 530. 533. 536. 539. 542. 545. 548. 551. 554. 557. 560. 563. 566. 569. 572. 575. 578. 581. 584. 587. 590. 593. 596. 599. 602. 605. 608. 611. 614. 617. 620. 623. 626. 629. 632. 635. 638. 641. 644. 647. 650. 653. 656. 659. 662. 665. 668. 671. 674. 677. 680. 683. 686. 689. 692. 695. 698. 701. 704. 707. 710. 713. 716. 719. 722. 725. 728. 731. 734. 737. 740. 743. 746. 749. 752. 755. 758. 761. 764. 767. 770. 773. 776. 779. 782. 785. 788. 791. 794. 797. 800. 803. 806. 809. 812. 815. 818. 821. 824. 827. 830. 833. 836. 839. 842. 845. 848. 851. 854. 857. 860. 863. 866. 869. 872. 875. 878. 881. 884. 887. 890. 893. 896. 899. 902. 905. 908. 911. 914. 917. 920. 923. 926. 929. 932. 935. 938. 941. 944. 947. 950. 953. 956. 959. 962. 965. 968. 971. 974. 977. 980. 983. 986. 989. 992. 995. 998. 1001. 1004. 1007. 1010. 1013. 1016. 1019. 1022. 1025. 1028. 1031. 1034. 1037. 1040. 1043. 1046. 1049. 1052. 1055. 1058. 1061. 1064. 1067. 1070. 1073. 1076. 1079. 1082. 1085. 1088. 1091. 1094. 1097. 1100. 1103. 1106. 1109. 1112. 1115. 1118. 1121. 1124. 1127. 1130. 1133. 1136. 1139. 1142. 1145. 1148. 1151. 1154. 1157. 1160. 1163. 1166. 1169. 1172. 1175. 1178. 1181. 1184. 1187. 1190. 1193. 1196. 1199. 1202. 1205. 1208. 1211. 1214. 1217. 1220. 1223. 1226. 1229. 1232. 1235. 1238. 1241. 1244. 1247. 1250. 1253. 1256. 1259. 1262. 1265. 1268. 1271. 1274. 1277. 1280. 1283. 1286. 1289. 1292. 1295. 1298. 1301. 1304. 1307. 1310. 1313. 1316. 1319. 1322. 1325. 1328. 1331. 1334. 1337. 1340. 1343. 1346. 1349. 1352. 1355. 1358. 1361. 1364. 1367. 1370. 1373. 1376. 1379. 1382. 1385. 1388. 1391. 1394. 1397. 1400. 1403. 1406. 1409. 1412. 1415. 1418. 1421. 1424. 1427. 1430. 1433. 1436. 1439. 1442. 1445. 1448. 1451. 1454. 1457. 1460. 1463. 1466. 1469. 1472. 1475. 1478. 1481. 1484. 1487. 1490. 1493. 1496. 1499. 1502. 1505. 1508. 1511. 1514. 1517. 1520. 1523. 1526. 1529. 1532. 1535. 1538. 1541. 1544. 1547. 1550. 1553. 1556. 1559. 1562. 1565. 1568. 1571. 1574. 1577. 1580. 1583. 1586. 1589. 1592. 1595. 1598. 1601. 1604. 1607. 1610. 1613. 1616. 1619. 1622. 1625. 1628. 1631. 1634. 1637. 1640. 1643. 1646. 1649. 1652. 1655. 1658. 1661. 1664. 1667. 1670. 1673. 1676. 1679. 1682. 1685. 1688. 1691. 1694. 1697. 1700. 1703. 1706. 1709. 1712. 1715. 1718. 1721. 1724. 1727. 1730. 1733. 1736. 1739. 1742. 1745. 1748. 1751. 1754. 1757. 1760. 1763. 1766. 1769. 1772. 1775. 1778. 1781. 1784. 1787. 1790. 1793. 1796. 1799. 1802. 1805. 1808. 1811. 1814. 1817. 1820. 1823. 1826. 1829. 1832. 1835. 1838. 1841. 1844. 1847. 1850. 1853. 1856. 1859. 1862. 1865. 1868. 1871. 1874. 1877. 1880. 1883. 1886. 1889. 1892. 1895. 1898. 1901. 1904. 1907. 1910. 1913. 1916. 1919. 1922. 1925. 1928. 1931. 1934. 1937. 1940. 1943. 1946. 1949. 1952. 1955. 1958. 1961. 1964. 1967. 1970. 1973. 1976. 1979. 1982. 1985. 1988. 1991. 1994. 1997. 2000. 2003. 2006. 2009. 2012. 2015. 2018. 2021. 2024. 2027. 2030. 2033. 2036. 2039. 2042. 2045. 2048. 2051. 2054. 2057. 2060. 2063. 2066. 2069. 2072. 2075. 2078. 2081. 2084. 2087. 2090. 2093. 2096. 2099. 2102. 2105. 2108. 2111. 2114. 2117. 2120. 2123. 2126. 2129. 2132. 2135. 2138. 2141. 2144. 2147. 2150. 2153. 2156. 2159. 2162. 2165. 2168. 2171. 2174. 2177. 2180. 2183. 2186. 2189. 2192. 2195. 2198. 2201. 2204. 2207. 2210. 2213. 2216. 2219. 2222. 2225. 2228. 2231. 2234. 2237. 2240. 2243. 2246. 2249. 2252. 2255. 2258. 2261. 2264. 2267. 2270. 2273. 2276. 2279. 2282. 2285. 2288. 2291. 2294. 2297. 2300. 2303. 2306. 2309. 2312. 2315. 2318. 2321. 2324. 2327. 2330. 2333. 2336. 2339. 2342. 2345. 2348. 2351. 2354. 2357. 2360. 2363. 2366. 2369. 2372. 2375. 2378. 2381. 2384. 2387. 2390. 2393. 2396. 2399. 2402. 2405. 2408. 2411. 2414. 2417. 2420. 2423. 2426. 2429. 2432. 2435. 2438. 2441. 2444. 2447. 2450. 2453. 2456. 2459. 2462. 2465. 2468. 2471. 2474. 2477. 2480. 2483. 2486. 2489. 2492. 2495. 2498. 2501. 2504. 2507. 2510. 2513. 2516. 2519. 2522. 2525. 2528. 2531. 2534. 2537. 2540. 2543. 2546. 2549. 2552. 2555. 2558. 2561. 2564. 2567. 2570. 2573. 2576. 2579. 2582. 2585. 2588. 2591. 2594. 2597. 2600. 2603. 2606. 2609. 2612. 2615. 2618. 2621. 2624. 2627. 2630. 2633. 2636. 2639. 2642. 2645. 2648. 2651. 2654. 2657. 2660. 2663. 2666. 2669. 2672. 2675. 2678. 2681. 2684. 2687. 2690. 2693. 2696. 2699. 2702. 2705. 2708. 2711. 2714. 2717. 2720. 2723. 2726. 2729. 2732. 2735. 2738. 2741. 2744. 2747. 2750. 2753. 2756. 2759. 2762. 2765. 2768. 2771. 2774. 2777. 2780. 2783. 2786. 2789. 2792. 2795. 2798. 2801. 2804. 2807. 2810. 2813. 2816. 2819. 2822. 2825. 2828. 2831. 2834. 2837. 2840. 2843. 2846. 2849. 2852. 2855. 2858. 2861. 2864. 2867. 2870. 2873. 2876. 2879. 2882. 2885. 2888. 2891. 2894. 2897. 2900. 2903. 2906. 2909. 2912. 2915. 2918. 2921. 2924. 2927. 2930. 2933. 2936. 2939. 2942. 2945. 2948. 2951. 2954. 2957. 2960. 2963. 2966. 2969. 2972. 2975. 2978. 2981. 2984. 2987. 2990. 2993. 2996. 2999. 3002. 3005. 3008. 3011. 3014. 3017. 3020. 3023. 3026. 3029. 3032. 3035. 3038. 3041. 3044. 3047. 3050. 3053. 3056. 3059. 3062. 3065. 3068. 3071. 3074. 3077. 3080. 3083. 3086. 3089. 3092. 3095. 3098. 3101. 3104. 3107. 3110. 3113. 3116. 3119. 3122. 3125. 3128. 3131. 3134. 3137. 3140. 3143. 3146. 3149. 3152. 3155. 3158. 3161. 3164. 3167. 3170. 3173. 3176. 3179. 3182. 3185. 3188. 3191. 3194. 3197. 3200. 3203. 3206. 3209. 3212. 3215. 3218. 3221. 3224. 3227. 3230. 3233. 3236. 3239. 3242. 3245. 3248. 3251. 3254. 3257. 3260. 3263. 3266. 3269. 3272. 3275. 3278. 3281. 3284. 3287. 3290. 3293. 3296. 3299. 3302. 3305. 3308. 3311. 3314. 3317. 3320. 3323. 3326. 3329. 3332. 3335. 3338. 3341. 3344. 3347. 3350. 3353. 3356. 3359. 3362. 3365. 3368. 3371. 3374. 3377. 3380. 3383. 3386. 3389. 3392. 3395. 3398. 3401. 3404. 3407. 3410. 3413. 3416. 3419. 3422. 3425. 3428. 3431. 3434. 3437. 3440. 3443. 3446. 3449. 3452. 3455. 3458. 3461. 3464. 3467. 3470. 3473. 3476. 3479. 3482. 3485. 3488. 3491. 3494. 3497. 3500. 3503. 3506. 3509. 3512. 3515. 3518. 3521. 3524. 3527. 3530. 3533. 3536. 3539. 3542. 3545. 3548. 3551. 3554. 3557. 3560. 3563. 3566. 3569. 3572. 3575. 3578. 3581. 3584. 3587. 3590. 3593. 3596. 3599. 3602. 3605. 3608. 3611. 3614. 3617. 3620. 3623. 3626. 3629. 3632. 3635. 3638. 3641. 3644. 3647. 3650. 3653. 3656. 3659. 3662. 3665. 3668. 3671. 3674. 3677. 3680. 3683. 3686. 3689. 3692. 3695. 3698. 3701. 3704. 3707. 3710. 3713. 3716. 3719. 3722. 3725. 3728. 3731. 3734. 3737. 3740. 3743. 3746. 3749. 3752. 3755. 3758. 3761. 3764. 3767. 3770. 3773. 3776. 3779. 3782. 3785. 3788. 3791. 3794. 3797. 3800. 3803. 3806. 3809. 3812. 3815. 3818. 3821. 3824. 3827. 3830. 3833. 3836. 3839. 3842. 3845. 3848. 3851. 3854. 3857. 3860. 3863. 3866. 3869. 3872. 3875. 3878. 3881. 3884. 3887. 3890. 3893. 3896. 3899. 3902. 3905. 3908. 3911. 3914. 3917. 3920. 3923. 3926. 3929. 3932. 3935. 3938. 3941. 3944. 3947. 3950. 3953. 3956. 3959. 3962. 3965. 3968. 3971. 3974. 3977. 3980. 3983. 3986. 3989. 3992. 3995. 3998. 4001. 4004. 4007. 4010. 4013. 4016. 4019. 4022. 4025. 4028. 4031. 4034. 4037. 4040. 4043. 4046. 4049. 4052. 4055. 4058. 4061. 4064. 4067. 4070. 4073. 4076. 4079. 4082. 4085. 4088. 4091. 4094. 4097. 4100. 4103. 4106. 4109. 4112. 4115. 4118. 4121. 4124. 4127. 4130. 4133. 4136. 4139. 4142. 4145. 4148. 4151. 4154. 4157. 4160. 4163. 4166. 4169. 4172. 4175. 4178. 4181. 4184. 4187. 4190. 4193. 4196. 4199. 4202. 4205. 4208. 4211. 4214. 4217. 4220. 4223. 4226. 4229. 4232. 4235. 4238. 4241. 4244. 4247. 4250. 4253. 4256. 4259. 4262. 4265. 4268. 4271. 4274. 4277. 4280. 4283. 4286. 4289. 4292. 4295. 4298. 4301. 4304. 4307. 4310. 4313. 4316. 4319. 4322. 4325. 4328. 4331. 4334. 4337. 4340. 4343. 4346. 4349. 4352. 4355. 4358. 4361. 4364. 4367. 4370. 4373. 4376. 4379. 4382. 4385. 4388. 4391. 4394. 4397. 4400. 4403. 4406. 4409. 4412. 4415. 4418. 4421. 4424. 4427. 4430. 4433. 4436. 4439. 4442. 4445. 4448. 4451. 4454. 4457. 4460. 4463. 4466. 4469. 4472. 4475. 4478. 4481. 4484. 4487. 4490. 4493. 4496. 4499. 4502. 4505. 4508. 4511. 4514. 4517. 4520. 4523. 4526. 4529. 4532. 4535. 4538. 4541. 4544. 4547. 4550. 4553. 4556. 4559. 4562. 4565. 4568. 4571. 4574. 4577. 4580. 4583. 4586. 4589. 4592. 4595. 4598. 4601. 4604. 4607. 4610. 4613. 4616. 4619. 4622. 4625. 4628. 4631. 4634. 4637. 4640. 4643. 4646. 4649. 4652. 4655. 4658. 4661. 4664. 4667. 4670. 4673. 4676. 4679. 4682. 4685. 4688. 4691. 4694. 4697. 4700. 4703. 4706. 4709. 4712. 4715. 4718. 4721. 4724. 4727. 4730. 4733. 4736. 4739. 4742. 4745. 4748. 4751. 4754. 4757. 4760. 4763. 4766. 4769. 4772. 4775. 4778. 4781. 4784. 4787. 4790. 4793. 4796. 4799. 4802. 4805. 4808. 4811. 4814. 4817. 4820. 4823. 4826. 4829. 4832. 4835. 4838. 4841. 4844. 4847. 4850. 4853. 4856. 4859. 4862. 4865. 4868. 4871. 4874. 4877. 4880. 4883. 4886. 4889. 4892. 4895. 4898. 4901. 4904. 4907. 4910. 4913. 4916. 4919. 4922. 4925. 4928. 4931. 4934. 4937. 4940. 4943. 4946. 4949. 4952. 4955. 4958. 4961. 4964. 4967. 4970. 4973. 4976. 4979. 4982. 4985. 4988. 4991. 4994. 4997. 5000. 5003. 5006. 5009. 5012. 5015. 5018. 5021. 5024. 5027. 5030. 5033. 5036. 5039. 5042. 5045. 5048. 5051. 5054. 5057. 5060. 5063. 5066. 5069. 5072. 5075. 5078. 5081. 5084. 5087. 5090. 5093. 5096. 5099. 5102. 5105. 5108. 5111. 5114. 5117. 5120. 5123. 5126. 5129. 5132. 5135. 5138. 5141. 5144. 5147. 5150. 5153. 5156. 5159. 5162. 5165. 5168. 5171. 5174. 5177. 5180. 5183. 5186. 5189. 5192. 5195. 5198. 5201. 5204. 5207. 5210. 5213. 5216. 5219. 5222. 5225. 5228. 5231. 5234. 5237. 5240. 5243. 5246. 5249. 5252. 5255. 5258. 5261. 5264. 5267. 5270. 5273. 5276. 5279. 5282. 5285. 5288. 5291. 5294. 5297. 5300. 5303. 5306. 5309. 5312. 5315. 5318. 5321. 5324. 5327. 5330. 5333. 5336. 5339. 5342. 5345. 5348. 5351. 5354. 5357. 5360. 5363. 5366. 5369. 5372. 5375. 5378. 5381. 5384. 5387. 5390. 5393. 5396. 5399. 5402. 5405. 5408. 5411. 5414. 5417. 5420. 5423. 5426. 5429. 5432. 5435. 5438. 5441. 5444. 5447. 5450. 5453. 5456. 5459. 5462. 5465. 5468. 5471. 5474. 5477. 5480. 5483. 5486. 5489. 5492. 5495. 5498. 5501. 5504. 5507. 5510. 5513. 5516. 5519. 5522. 5525. 5528. 5531. 5534. 5537. 5540. 5543. 5546. 5549. 5552. 5555. 5558. 5561. 5564. 5567. 5570. 5573. 5576. 5579. 5582. 5585. 5588. 5591. 5594. 5597. 5600. 5603. 5606. 5609. 5612. 5615. 5618. 5621. 5624. 5627. 5630. 5633. 5636. 5639. 5642. 5645. 5648. 5651. 5654. 5657. 5660. 5663. 5666. 5669. 5672. 5675. 5678. 5681. 5684. 5687. 5690. 5693. 5696. 5699. 5702. 5705. 5708. 5711. 5714. 5717. 5720. 5723. 5726. 5729. 5732. 5735. 5738. 5741. 5744. 5747. 5750. 5753. 5756. 5759. 5762. 5765. 5768. 5771. 5774. 5777. 5780. 5783. 5786. 5789. 5792. 5795. 5798. 5801. 5804. 5807. 5810. 5813. 5816. 5819. 5822. 5825. 5828. 5831. 5834. 5837. 5840. 5843. 5846. 5849. 5852. 5855. 5858. 5861. 5864. 5867. 5870. 5873. 5876. 5879. 5882. 5885. 5888. 5891. 5894. 5897. 5900. 5903. 5906. 5909. 5912. 5915. 5918. 5921. 5924. 5927. 5930. 5933. 5936. 5939. 5942. 5945. 5948. 5951. 5954. 5957. 5960. 5963. 5966. 5969. 5972. 5975. 5978. 5981. 5984. 5987. 5990. 5993. 5996. 5999. 6002. 6005. 6008. 6011. 6014. 6017. 6020. 6023. 6026. 6029. 6032. 6035. 6038. 6041. 6044. 6047. 6050. 6053. 6056. 6059. 6062. 6065. 6068. 6071. 6074. 6077. 6080. 6083. 6086. 6089. 6092. 6095. 6098. 6101. 6104. 6107. 6110. 6113. 6116. 6119. 6

Et nam, utrumque sane linguam, quibus nos rebus
minore abundamus; propterea hanc provinciam in-
ta. Et in relinquemus, & alijs eam proposuisse sat no-
bis erit.

Ceterum, cum iam de oratoria facultate multos
libros in lucem dederim, ne quis tam necessaria, tam
communi, tamque potenti arte, uel ad suam, uel ad
alienam perniciem, quod interdum usu uenire solet,
abuteretur. de oratoris officio, quod uelam, soluisse ma-
ius & diffusius in humanis artibus reperitur, mihi
ex officio aliquid scribendam esse uidebatur. Pluribus
itaque libris de re proposita eadem docui, quae a tractatu
eius peritiae. Et admodum ne a oratoria bene ex-
cendatur, ut sit necessaria.

Ducam itaque primo de officio quaedam uniuersae;
deinde quot & quae sint oratoris officia, postea de
officii usu quaeque possent, ut in oratorio deinde en-
sur partes, ut bene et uelam officio explicatione.

Et quoniam obicere et uaperit, et de re proposita
agere, ut peris quae, & quod simplex sit officium ex
propter id quod nona prima deputatione huiusmodi po-
tissimum a nobis exponenda sunt. Et ut quae ducenti
sunt in nobis, ut utar, quae ut in dubitationes in
modum ageremus, quae quo eundem sit, nobis indi-
cabunt.

Primum, haec de officio in oratorio tractatio, non
ad Rhetorem, sed ad Philosopherum quidem moribus
agere, pertinere uidebitur: quando etiam officium ad
honestas actiones refertur, de quibus mihi dicendi

magister precipit.

Deinde, is de artium officio disputare debet, qui omnes artes tenet, qui omnium artium didicit discrimina, & quid cuique proprium sit intelligit: at hoc pertinet ad Peritum, hoc est ad eum qui omnium artium doctrina est imbutus: oratio igitur officij explicatio non erit rhetorice.

Præterea, oratoris officium dicitur esse, Aptè dicere ad persuadendum: at hoc minus explicatur in ea Rhetorice parte in qua de elocutione describitur: igitur nihil aliud de officio oratoris tractandum restat: ac proinde frustra a nobis hæc incipitur disputatio, Quint.

In huius primæ definitionis explicatione, cum in re minime dubita uti, si minus, utile occurrunt citandæ sententiæ: ad fundamentum ita accedo, in quibus de offiij nomine atque natura breuiter disputabo.

Primum fundamentum, cum officium in Latina lingua uarie usurpari soleat, ut qui ratione hoc vocabulum a nobis in prædictis sumatur intelligi queat, naturas eius significatiues priore loco asseremus. Et ut ab eius notatione informemur, officium, ut aliqui scribunt, dictum est ab efficiendo ut dicatur officium, quod si efficiunt, e, mutata in e, ob memoriam uocis suauitatem. officium enim tale dicitur, quod quicquid Denat. pro sue personæ condicione debet efficere. Sunt tamen qui a uerbo officio, quod nocere significat, dictum fuisse uolunt. per Antiphrasim, quod minime officiat sed potius profit, ita ut per apostrophum, Ob, non contra,

uiuendo ad beatam uitam tendit: ad quod officium
 praestandum omnes homines eodem modo sunt obli-
 gati; cum conueniat hominibus, ut homo est, nimirum
 ut est animal rationis particeps, & ad beatam uitam
 per eundem quo officio, qui mores tractant, uocant Philo-
 sophi: alterum quod non est necessario cum uirtute
 coniunctum, quod conuenit hominibus ratione alicuius
 personae, aut muneris suscepti, siue artis, siue pro-
 fectur; quod qui requiritur, qui praestat suo uirtutis fun-
 gi munere; ut cum Medicus rationem parat potionem
 ad sanandum: quo modo arceus ut nauis, alius
 militis, aliud arceus deus, et ceteris, ut ad subditi,
 siue deuoti, aliud natus, quod non est officium. Of-
 ficiū primo modo, sumptum huiusmodi, cum in ma-
 le dixeris: officium autem pertinet ab beatitudine
 tam, et a bonitate uirtutis, qui patitur, eorum qui bea-
 titudinem in se adepti: huiusmodi officium, si per-
 petuo et uirtutem laudibus celebrare aliud quod
 in aduocato uirtute petendum est, de quo uaria traduntur
 praecepta, quibus uita usque terminatur, & ad felicitatem
 perducitur. Huiusmodi uirtutis alterum perfe-
 ctum est, uirtutum, quod Ciceronem in huiusmodi, quasi ce-
 lte factum uocant, ducto uocabulo a uirtute κατὰ φύσιν,
 quod cum uirtute, uel aliquo excellenter facere si-
 gnificat. Cicero rectum, & recte factum tradidit. Si
 uerbum uerbo reddere uelles, uton secundum rectum,
 id est, secundum uirtutem factum est, dixeris. Hoc
 officium uirtuti tribuitur perfectis, quod nostrates ad
 consilia referrent: & a stoicis in iolo sapiente pone-

Cic. d.
 1. off.
 1. an.
 Val.

batur; qui non solum efficit, sed etiam recte efficit: non solum reddit depositam, sed etiam recte reddit. Alterum medium & vocatum, quod humanibus bonis tribuitur; & ad auiquem usum sumitur cuius cur recte sit factum, probabius reduitur ratio. Hoc nosci, quod ad preceptorum observationem pertinet, uocarent, quamuis istę appellationes non sint omnino pares. At de his officiis Philosophi morales & Theologi accuratius disputent. Alterum iuxta varios hominum status et artes diuise potest; de qua re nos nihil auemus: cum hoc efficere ad Peritum pertineat, describemus tamen; ut quod sit oratoris officium melius doceri possit. Rursus officium duplex est: alterum uerum quod alicui uirtuti, aut honeste arti tribuitur, & nunc item aliquam pecuniam affert; alterum, factum, & fictitium, quod alicui uicio & deprauate artibus tribuitur, quo modo dicimus, officium assent ueris, & ad gratiam loqui, & officium mali mercedis, & ad ueritatem loqui. Atque hæc sunt, quę ad nos hęc uocant; cetera in positionibus dicentur.

Prima positio, agere de officiis morum pertinet ad Theologum, philosophum, & legem: de quibus nos nihil, cum, ut ait, ad demonstrandum agere hic orator recte suo officio fungi, etiam non sit bonis moribus ornatus.

Secunda positio, agere de peritum artiumque officiis ea quę in ueritate, et in ueritate, et in ueritate pertinet ad Peritum. Is enim locum suum sit ornatum, artium cognitione præditus, & ueritatem diuinitatem

assignare, & quod cuiusque artis sit officium docere potest.

Tertia positio explicare priuatim quod sit cuiuscunque facultatis officium, & quomodo praestandum sit, ad eam artem spectat, qua illud exequi debet. quare, docere, quo pacto Orator suo debeat munere fungi, eius erit artis, cui oratorem informat, nimirum Rhetoricæ. Doctrina est manifestata. quoniam tanta ista explicatio pendet a fine, qui in tali arte consuevit, ut uti a planius auctori.

Quarta positio, officium uniuersè sumptum, hunc in modum describi solet, officium est cuiusque persona secundum uitam situm conueniens, ac debita actio; quo modo dicimus, officium senatoris, iudicis, consulis, episcopi, & aliorum. Ad hoc modo describunt, officium est uniuscuiusque persone actus congruens secundum mores ciuitatis, uel simplicius cum iudicio accas, officium est id, quod facere quis debet. In utraque enim arte officium est id, quod artifex praestat, & ad finem consequendum efficere debet. In arte dicunt, officium esse dicere, At te dicere ad persuadendum quo sit, ut totum ut actio. & usu sit positum: de quo planius sequenti disputatione agetur. Officium uero, ut ad mores refertur, hunc in modum a quibus tam descriptum, officium est actio in omni uita, cum uirtute & ratione coniuncta: quam descriptionem in suis defensionibus in Ciceronem de officiis refert Ciceronem, & in suis actionibus Matoragus; qui hoc alio modo de, uirtutem, officium est

Prur.

Par.c.12.

Lib.1. de iur.

c.uel.cal.

Gratol.

Liber Primus.

lique ratione, que si non est, quare sic dicuntur, hoc
ipso, facit. Non enim si natura sit. Et quoniam
omnes illi & tota partes istius libris expo-
nuntur, preterea in omni & memoriam, de his dua-
bus libris enim meminit. Atque hoc sunt, que
in hac prima computatione ponenda videntur: restat
ut in omni animi a latata solvamus argumenta.

Ad primum Philosophus moralis agit de huma-
no officio unum est scilicet creator vero solum de suo: ille de
officio meo in hoc de officio artis

Ad hoc autem, (cōced) Peritiam agere de omnium
artium officio nō poterit, ut eorum, illicionem pro
artium diversitate dicunt. tunc et privata explica-
tio officii cuiusque, quod ad privatis pertinet arti-
ficibus; cum quo artis precepta referenda sint, & qui
eorum sit unus, bene dicere possunt.

Ad tertium, eo loco explicatur quidem genera-
tim oratoris officium, dum docetur, quid sit ante de-
verat vero ista aptitudo tenet, ut in singulorum of-
ficiorum explanatione aemonstranda est, quod hoc lo-
co facturi sumus.

Quot & quæ sint Oratoris officia.

Disputatio. II.

Natura officii unius se compari exposita propius ad nostram institutionem accendunt, animum, an plura sine Oratoris officia examinandum est: quæ res non nihil difficultatis habet, ut sequen-

145

res demonstrabunt rationes.

Primum, unum tantum esse videtur Oratoris officium, apte dicere ad persuadendum: quod non uno in loco docet M. Iulius, quem ceteri sequuntur: quæ argumentatio sic confirmari potest. tota esse y ratio sumitur a fine. atqui unus est Oratoris finis, igitur & officium unum.

Deinde, videntur esse tria, docere, mouere, & delectare, et quod uno ore omnes bene dicendi vocant artifices.

D Aug.
in Rhet.

Præterea, videntur esse plura, quam tria, quoniam multi sunt qui scribunt, quinque esse Oratoris officia, inuenire, disponere, eloqui, memorie mandare, ac pronuntiare: & Cicero in Bruto, requirit in Oratore quatuor, effusiones, meditationes, conquisitiones, & indicationes, igitur.

Postea, ea hic apparet difficultas, quod dicendi magistri non videntur sibi constare in rebus, in quibus Oratoris officium positum esse tradunt. Nam alicui modo in apte dicendo ponunt: aliquando in docendo, delectando, ac mouendo. aliquando in tractandis rebus causarum generibus. aliquando in videndo quid, quo loco, & quo modo dicendum sit: & denique alii aliis in rebus positum esse dicunt.

Ad hæc, omnes fere Rhetores summum magistrum Ciceronem sequentes, dicunt, Aptè dicere ad persuadendum esse Oratoris munus. atqui hoc videtur salum. quia officii ratio a fine sumenda est. ac vero persuadere est commune Rhetoribus cum omnibus

bus artibus: non erit igitur eius officium apte dicere ad persuadendum cum officium debet esse quid proprium. Atque has rationes alijs missis, attulisse sufficiat.

Quod ad auctorium opiniones attinet, Fabius, & qui eum sequuntur sic piores, dum affirmant Orationis finem esse bene dicere, sine quo idem est, apte dicere ad persuadendum, inter hanc & officium non distinguunt. Quod si pro Fabio diceret, officia Lib. 3. c. esse docere, mouere, & delectare, seu muenire, dispo- nere, eloqui, memorie mandare, & pronuntiare, hoc nihil est, quia hec sunt officia singula, nos de uno, summo, hic speciatim loquimur. Alii vero, ut Quintilianus libro quincto in proximo refert, unum tantum ponebant officium quod est, docere. Alii, eodem referente, tres unus communis officii fecerunt partes, quae sunt, docere, delectare, & mouere. At communis rhetorum sententia cum M. Tulio facit, qui oratoris officium ait esse, Aptè dicere ad persuadendum, vel quod idem est, Bene dicere, seu, Nihil eorum praetermittit, quae adiumentum aut, quod afferre possit ad persuadendum: hoc tamen in duas partes contrahunt, ut postea docebit etiam quae & quot sint oratoris munera plane exponam sequentia pono fundamenta.

Primum fundamentum, functiones in quacunque arte, ut praecae praeter alios auctoritatem Cicero, ex fine distinguenda sunt; cum ille praecae sit, hic vero sequatur. sine cuius notitia, quid sit officium, re

Ad Tra
lib. 2. c. 27.
P. 1. 2. 12.
12.

Et

dere, non erit oratoris proprium; cum non quocumque modo, sed unctione, hoc est optimis sententis, ornatibusque utriusque persuasi mem quendam popularem, non didascalicen, sed poetice uticen orator faciat: sed de his alibi hujusce diximus. Nunc pro certissimo habeamus, oratoris finem esse perlatere, ut inde quod sit eius officium percipere liceat.

Secundum fundamentum, doctus Galenus, scribens ad Trajanum, actum officii, partim in singulis eorum functionibus, partim in generibus numeris persita esse docuit. Quam doctrinam exemplis ex ea arte quam tractavit, non per se, hunc in modum explicuit. Si de singulis functionibus loquamur, Medicum officium est curare morbos, admodum curare febres, ligare vulnera, & in generis alia efficere. Si vero de universis, eundem officia sunt, medicamentis uti, vitellus rationem praestare, manu aliquid efficere, ad quod omnes functiones facile renovares: & tandem, hoc univocum, munus, Approposito curare ad sanandum continentur omnia atque idem in aliis tribus dicendum est. Non sit, ut minus videri non debeat, si scriptores in assignandis actuum functionibus nunc plura, nunc pauciora, nunc haec, nunc illa assignant, ut infra in positionibus, de rhetorica loquendo, planius demonstrabo.

Tertium fundamentum, in quo cur tria potissimum esse dicantur oratoris munera, de quibus disputatum est, exponendum est. Cum ergo unum sit oratoris munus, si univocum loquamur, apte dicere

Acsp. 12
ad 27.

Prut. li.
1. c. 6.

ad

ad persuadendum, uidendum est, quibus instrumentis
hunc finem consequatur, ex quo uinuat, si eflicui par-
tes colligende erunt, hec autem sunt, si res, siue cogni-
tio, delectatio, et motus. quandoquidem, dum delectat,
delectat, ac mouet, per suasionem quirit, aut saltem
apte ad persuadendum ducit. Numerus autem in-
strumentorum quibus iure recte fungitur munere, fi-
nem se consequitur, ex partibus animorum quas tra-
het, colligendus est. Sunt autem in hominum a-
nimis partes due, massam saltem in presenti ea
qua alimur & uinuias una rationis, in suaque par-
ticipet altera rationis ex se, s. agrestis, inuicantis, com-
munis hominibus cum bestis, in qua sunt sensus om-
nes motusque & perturbationes. illa tota consilio
& ratione gubernatur, & sine ratione & consilio
impetu quodam fertur. Hec autem & uoluntatis in duas
di tribuitur partes, quarum altera concupiscentia
citur, que uoluptate aatur, ac promissa, que dele-
ctant ex, cit, et per quatuor altera uoluntas, in qua
rum ut et a lo, que impetu quodam fertur, quod
nocet, que de, per quatuor. Et quoniam Delectatio, et a que
dicunt non a, non ducit ad animos tractat, los sed
facit a, non, non docendam, ideo illa tantum ad
persuadendum uinuat, que ad docendum, & ad
eam partem que est rationis particeps capere datur
sunt accommodata. At uero oratores, qui non so-
lum quid uer si ostendere si tectam quid, si pro-
ponere per uideri conantur; duobus ad persuaden-
dum instrumentis utuntur: altero quo rationem do-
ceant

teant & capiant; altero quo partem agrestem, & rationis expertem impellant, & permoveant. Motuum autem ut infra planius dicetur, duo sunt generat: alii leniores, quos Graeci ἥδον, Cuius, Mores appellari solent: alii maiores & vehementiores, quos ἰσχυρὸν, nos perturbationes, concitationes, permotionesque nominamus. Illi motus appellantur Mores, qui consueverunt significatione bonorum morum, ut liberalitatis, mansuetudinis, humilitatis, comitatis, & ceterarumque virtutum generis eiusdem, ad animos audaciter leniter tractandos, & quasi alacundos. Permotiones vero sunt, quibus hominum mentes gravius, ac vehementius concitantur, & quasi rapiuntur; ut irascantur, ut metuunt, ut inuideant, aliisque variis perturbationibus commoveantur. Nec omnino placet quod aliqui dicunt, leniores motus admodum ad animi partem concupiscentem, graves vero ad irascientem: namque amor ad partemque concupiscentem pertinet, ut Theophrastus faciente Theologi docent, & tamen omnes ceteri Magistri amorem in concitationibus vehementioribus ponunt. Dicendum itaque est, utrumque motum ad utramque partem rationis expertem admoveat: si ad alteram, ad eas leniter tractandas & alacundas, alterum ad easdem impellendis & vehementius permovendas. De his duobus motuum generibus meminit Tullius cum dicit, Duo sunt quae bene tractata ab oratore, admirabilem eloquentiam faciunt, quorum alterum est, quod Graeci εὐχρηστί, vocant, ad naturas, & ad

D Tho.

mores,

mores, & ad omnem uitæ uiam, & in omni accommo-
datum, alterum, quod, in rebus istis nominant, quo
perturbantur, animi et concitantur, id quo uno regnat
oratio. De quibus etiam Fabius libro 3. 110, capite
secundo, multa scribit, & in suis libris, & in de
momentis, & in agnitione. Atque ex his colligere li-
cet, cuncta ista, ut esse oratoris munera, quia tria
sunt, quæ apte suadendum uideantur, docere, & edicare,
hoc est, & uicariis tenet, & tractare, & per uoce-
re acriter, & in re, & in doctrina, & ipsi per fictionem
lus per se, & deinde ostendit.

Matth. Prima peritio, & totius finis est persuadere: Hæc po-
colatus sit, & in alio, & in alio, hoc loco, tamquam totius
di. 1. unde tractationis fundamentum, simpliciter proponimus.
hæc re. Errant itaque tota ratio, qui aliter sentiant, & hunc
Pe. Sain. finem non artis, sed officii, vel extrinsecum & re-
motum esse dicunt.

Secunda peritio, & tria & officium in aliqua arte
non sunt idem. Tatet hic positio ex re, quæ adno-
tauius, & ex 4. 1. totel. 5. C. 1. 1. 5, & in omni
communi doctrina. Quare non placent, & qui as-
Fab. li. 2. firmant in rhetorica, & in officio oratoris in actione ip-
e. 7. sa consistit, & in re, & in ipsius actionis, & non in il-
la, quod non minus ab, & cure, quam in ipse, & in
qua doctrina consistat, nihil est cui immorari de-
beam, cum sit expressa falsitas.

Tertia positio, unum, & sum oratoris officium, est
apte dicere ad persuadendum addunt alii, qui, de qua-
uis re proposita. Ita Cicero in priore de inuentione
libro

libro decernit; quo cum ceteri meliores scriptores faciunt. Hoc idem docere videtur Aristoteles cum de rhetorica loquendo ait, utique opus eius non est perfectum, sed si quid adhibere credibile sunt perficiendum, et ut in ceteris artibus univ-
L. 1. c. 1.

Quinta positio, orationes tres sunt precipue partes, docere, delectare, movere. Atque ait Anto-
ninus, totius orationis tres sunt rationes, una conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia con-
citandorum. Harum trium partium prima lenita-
tem orationis, secunda acumen, tertia rem deside-
rat. Nam hoc necesse est, ut is qui nobis causam adiu-
dat in ius, aut defensionis argumentis adiugetur,
aut animi permutatione coeat. Et Julius in li-
bro, prima sunt enim ut quicquam ego scio, quae sunt ef-
fectus ad docendum, ut de iure in apud quem datur,
ut delectetur, ut moveatur, et clementius. Et alio lo-
co, Optimus est enim orator, qui movendo animos au-
dientium docet, et delectat et permovet. Docere debet, ut delectet, et honorarium quod movere ne-
cessarium. Cuius actus omnes perit et oes subscri-
pservunt, eamque consumant. Et Fabius, tria sunt,
inquit, quae praestare debet orator, ut doceat, ut mo-
veat, ut delectet.
L. 1. c. 3.

lib. 2.
O. 1.

De opt.
gen. ora.

Quinta positio, docere, mouere, ac delectare in di-
 cendi ratione sunt munera inter se distincta. Nam
 docemus narratione & argumento, mouemus affe-
 ctu & perturbatione, conciliamus dignitate homi-
 nis, rebus gestis, & vite existimatione. Ad docen-
 dum faciunt sententiae acutae ad delectandum argu-
 ta, ad commouendum graues. Docendi ratio quaerit
 acumen, id est acutam quandam inuentionis subtili-
 tatem: concitatio, ut impetumque affectuum
 petit: conciliatione inclinatur voluntas & propen-
 dit in nos. Docendi ratione instruntur argumenta
 ad causae defensionem: concitatione animi permo-
 uentur: conciliatione fit in nos propensior is qui co-
 gnoscit, argumentatione adducitur, animi permotio-
 ne cogitur. Addocendum assumitur dicendi genus
 subtile, ad delectandum modicum, ad flectendum
 vehemens.

In orat.

Sexta positio, praeter iam dicta oratoris munera
 alia assignare licet, iuxta alias functiones, quibus
 orator tangitur. unde multa alia possunt notare mu-
 nera, & maxime illa quinque a partibus, & alia ex
 tribus generibus causarum sumpta. Quare dicere
 possumus, quinque esse oratoris officia, inuenire, di-
 sponere, eloqui, memoriae mandare, ac promittare:
 & pro eam causam varietate laudare, & uti upe-
 rare suadere & dissuadere, accusare, ac defendere.

Septima positio, si loquamur de Rhetoris officio
 in docendo, hoc est quoniam modo qui hanc artem do-
 cet, eam docere debeat, aliter de eo loquendum erit;

de

de quo postea nonnihil dicemus. Verum, hoc officium commune est ei cum alijs artificibus, qui in docendo versantur, si uniuerse loquamur, habet tamen aliquid proprium, ut suo dicetur loco: sicuti etiam de officio oratoris in causis suscipiendis atque tractandis.

Atque has positiones attulisse sufficiat: ex quarum doctrina, ut etiam ex usque adnotauimus, quatuor priora soluere argumenta.

Quod autem in ultimo de persuasione dicitur, persuasio Rhetorica, ut alibi docuimus, longe ab aliarum artium persuasione distat: quare certa quidam ratione persuadere, hoc est rationibus communibus, & ut orationis ad aliquid faciendum animorum translatione inducere, proprium est oratoris.

An docere sit oratoris officium, & ubi, & quando docere debeat. Dilp. 3.

Quamuis ex his que proxima disputatione diximus manifestum sit, docere, in muneribus oratoris ponendum esse: tamen, ut huius officium de eo priuatim agendo accuratius explicemus, rem certam in dubium reuocare placet. quod igitur docere non sit oratorum munus, hoc pacto demonstrares.

Primum, quod est commune multis artibus, non est alicui proprium. quod alicui rei non proprie conuenit, ad eius munus non pertinet, cum propria munera artes constituant diuersas, & ad artes diuersas

pertineant: atque pro varietate finium, qui sunt in singulis a tribus accipi, diuersi assignantur officia: at docere commune est & eloquii cum Diabeticis, immo hoc totum Diabeticis esse uidetur igitur.

Deinde, orator, siquid docet, id facit narrando & proponendo: atque in multis causis, & in quibusdam causis in generibus nuda est narratio & propositio, igitur docere non erit munus oratori necessarium. Quod ita uidetur, quod Iulius scripsit, Docere esse necessitatis.

Poteret, is quid cet habet pro fine cognitionem: at orator, cui sit athenicus practicus, sine actio- nis non habet. Quod si hoc non erit: quare docere non erit proprium oratoris functio.

Poterit, Rhetorica est faciens, quae, ut Plato & eius discipulis aditit & scriptum reliquere, in utraque parte a patre docet: igitur oratoris munus non erit docere: cum is doceat, qui unum tantum & rationis partem continet.

Potremo, eius officium est docere, qui uersatur in ratione, & rationum momenta percipit, fontes quoque argumentorum indicat, quae omnia efficit Diabeticus, non autem orator, cuius est solum orationis ornamenta sectari, sermonemque perpolire, & ut uniuersae dicam, eloqui, unde suum nomen accepit: igitur.

C. 1. 1. 1.

R. 1. 1.

1. 1. 1.

2.

In hac difficultate, quidam existimarunt, docere non esse proprium oratoris munus: & siquid docet, tanquam Diabeticus docet. Alij uero ita putant hoc

hoc munus ad oratorem pertinere, ut hoc unum ei tribuant: alia uero duo, acceisiones uocant: ita antiquorum morosus censor Agricola. Denique, alij hoc munus tanquam proprium oratori tribuunt, nec eius duobus eum priuant: quorum sententia, tanquam uera, & communis retinenda est. Ad huius questionis explanationem nonnulla hoc loco adnotare possem: sed ne in re manifesta magis quam necesse est immorer, ad positiones accedam; in quibus, quæ ad rem proxime faciunt, paucis exponam.

Prima positio, ad oratorem ex officio pertinet docere. Hoc officium uicem contrapositionem: qua falsam esse cum patet ex dictis, tam etiam hac firmissimè ratione demonstratur. Ad oratorem, ut talis artifex est, pertinet persuadere, et certa quadam ratione peruiolere: at hoc nunquam esset, si quod prudens nescit, et nemo uisus dicentio doceat: igitur, ut suum conueniatur munus, unde omnium omnium & officium perpenditur ratio, docere debet. Huc pertinet dictum illud, Docere est necessitatis.

Secunda positio, quamuis docere sit oratoris munus; tamen non est ei ita proprium, ut etiam alias artibus, ut historiæ, poesi, & Liberalium non conueniat. Sunt enim alia, quæ ita ad hanc artis naturæque dicuntur propria, ut etiam sciam conuenire: quo pacto discerni, hominis proprium esse potest; quod, etsi omni homini conueniat, tamen non solum aliis inueniantur rationibus, quæ duobus utitur personis. Ceterum, non est etiam, ut sciam ascendere ra-

tio, qua orator utitur, cum ea qua alij artifices utuntur; ut ex us que adscribemus planum fiet.

Tertia positio, orator varijs modis hoc munere fungitur: hoc est, non una & eadem, sed diuersis rationibus docet. Docet itaque proponendo, proposita narrando, & dum narrat, argumentorum semina spargendo: partiendo, ac diuidendo: rem propositam rationibus confirmando, & contrariam sententiam refellendo: ea quæ proposuit in memoriam reuocando, dicta colligendo: & denique quæ dicit amplificando, & ad animos perueniendos accommodando.

Ex quibus colligere licet, nonnihil discriminis esse inter rationem docendi oratoris & aliorum artificum. Nam demonstrator, siue Philosophus, ut Arist. li. 1. prior. c. 1. Philosophus, solam uera & necessaria docet; diuina lib. 1. post c. 2. proposita quæstionis unam tantum partem, ueram nimirum argumentis necessarius probandam sumit. Dialecticus probabitur utranque partem docere conatur, sed ad rei naturam, qua de agitur, non ad auditorum sensus accommodati. Historicus solum docet res gestas simpliciter narrando & exponendo: Potest etiam argumentis, siue exemplis fictis ad docendam utitur. At uero orator, rationibus potissimum perhasitibus non modo ad intelligentiam, sed etiam ad affectus auditorum accommodatis, & pro rerum, locorumque opportunitate, cum omnes quæstiones subiectas habeat, & necessarius, & probabitur argumentis, certam noticiam, opinionemque facere conatur.

conatur. Quo fit, ut ad hoc suum munus explendū non solum persusibilia, & uerisimilia, sed etiam uera cognoscere debeat.

Quarta positio, orator in omnibus orationis partibus docere debet, diuersa tamen ratione. In exordio docet, dum auditorem docilem reddit, ea ratione, quam alibi explicauimus. In narratione rem uerisimilem ac probabilem reddendo. ut libro de dispositione oratoriae plane docui. In propositione diuidendo, & partiundo, ut eodem loco demonstrauimus. In contentione, uera, probabilia, & uerissima asserendo argumenta; & quae contra assuntur extenuando, ac refellendo. Denique in peroratione, quae dicta fuere in memoriam reuocando, & amplificando.

Quinta positio, hoc docendum in causa ueneris orationis, & in omni causa a iudicanda est, magis tamen in una, quam in alia. Quod in omnibus adhiberi debeat, planum est; cum sit officium peritiae necessariae, non autem ebullientiae aut totius peritiae. Quod autem magis in una, quam in alia causa docendum sit, ex eo patet, quod una est magis comparata ad docendum, quam alia, ut auctio cognitionis causa instituta, quae est de iudicandis, & denique illa, in qua ueritas, an res facta sit.

Sexta positio, est ut etiam quo orator ad docendum utitur, est oratio; non quicquid, sed oratio ornata & ad popularem se habent accommodata. Est autem oratio triplex: una quae exponimus, nulla a iudicandis probationibus, quae utimur in exordio & narratio-

L. lib. de
D. posit.
orat.

ne: altera, qua ratio mandis aliquid docemus, ratio-
num mementis arbitris, qua in confirmatione po-
tissimum usi putatur: tertia, qua quæ probata sunt am-
plificamus, & applicando confirmamus; cum ampli-
ficatio nihil aliud est, quam quædam gravis probatio,
cuius proprius usus in peroratione est usus. Quales au-
tem huiusmodi rationes esse debeant, alibi docui-
mus. Sed adhuc aputatione satis: nunc quæ de hoc
officio docenda restant, nunc docebo, si prius in con-
trarium allata argumenta diluero.

Ad primum, hoc argumentum facile soluitur ex
allata doctrina. Dicimus itaque primum, nonnullis
dici propria quæ cum aliis sunt communia: quæ ideo
dicuntur propria, quod in omni speciei individuo re-
periantur; & huiusmodi est docere in arte dicendi.
Deinde, dicimus, oratorem longe diversa ratione do-
cere, quam alii artes faciunt, ac proinde quoddam
docendi genus esse ei proprium. Docent Dialectici lo-
quendo, sed non dicendo, non usdem locis, non eadem
locorum tractatione: & idem de alijs dicas, quorum
est aliquid patet ueritatis.

Ad secundum, huius argumenti expedita est so-
lutio: falsum. n. a sumit, oratorem solum proponen-
do & narrando doceri; ut ex ijs quæ diximus est
manifestum.

Ad tertium, non solum docemus, ut aliquid co-
gnoscatur, sed etiam ut id quod cognitum fuerit fiat,
ut in tota morum philosophia patet: quæ ut Aristo-
teles, non semel dixit, ideo discitur, ut quæ cognoscun-
tur

tur ad opus tradit. ar. m.

Ad quartum, in rebus probabilibus & obscuris, tunc veritas maxime cognoscatur, cum quid in utramque partem disputetur, & videtur. Et licet orator idoneus sit ad disputationem in partem utramque: tamen ita, ut apte concludere minime possit.

Ad ultimum, hic argumentum assumptum, ac proxime non bene concludit. Est itaque Rhetoris siue oratoris argumentorum momenta perpendere, & quæ apta & accommodata sunt ad fidem facientiam ex ogitare: ac etiam certa quadam ratione quæ ad docendum valent, ut alibi docuimus, disponere.

Quo pacto Orator docere debeat, siue de recta docendi ratione. Disp. 4.

VTI hoc primo & omnium maxime necessario officio, recte fungi possit orator. præter ea, quæ proxima disputatione docuimus, quedam adiciamus alia, aliis quidem in locis sparsa, nunc autem, in unum colligenda. Cum ergo instrumentum quo orator ad docendum utitur, sit oratio, non quæcumque, sed ea quæ, & optimis sententiis lectis quæ verbis conficitur, ita in hac disputatione, quæ verba, quæ sententiæ, & quæ sententiarum formæ ad apte docendum valeant, prius aperiemus. Et quoniam versamur in re maxime dubia, ideo quæ occurrunt dicenda, quibusdâ positionibus breuiter perscrutabimur.

Prima

Prima positio, omnis recta docendi ratio spectanda est, partim in uerbis, partim in sententiis, partim in tota oratione, & denique partim in ipsa tractatione Ratio huius doctrinæ est in promptu quia instrumentum, quo docemus est oratio, ut supra docuimus, at in oratione omnia iam dicta considerari possunt: igitur.

Secunda positio, ad recte planeque docendum, uerba adhibenda sunt propria, quotidiana, aut etiam translata, cum ad melius & magis significandum facta est translatio. De propriis res est manifesta; quia uerba propria sunt ueluti rerum nota quas proxime significant; quo fit, ut sermo proprius maximam lucem orationi offerat. Hinc est, ut qui intelligi nolunt, improprius, & allegoricis utantur uerbis. ut olim omnes fere Philosophorum scholæ faciebant. Merito itaque illi scriptores laudantur, qui, ut plane perspicueque doceant, uerbis utuntur propriis. De quotidianis nihil attinet dicere; quia cum orator apud populum uerba faciat, nunquam poterit apte docere, si recondita usurpabit uerba. Verissimum est, n. quod aliquando docuit M. Tullius, in dicendo uittum uel maximum esse a uulgaris genere orationis, atque a consuetudine communis sensus abhorere. De translatis ad docendum & illustrandum accommodatis, quod est quod aliquid dicamus, cum in hunc finem sint facti, ut clarius doceant? Merito itaque ab omnibus reprehenduntur illi, qui propriis & uisnatis uerbis reconditis, recondita & in propria uisn. pant, ut

aliquid sapere uideantur, cum ita loquuntur, ut ab alijs non intelligantur: si tamen illi sapiunt, qui quorsum inuentus sit sermo ignorant, aut obscure loquendo se ignorare plane demonstrant. Cum, ut docte Augustinus ait, Nulla sit loquendi causa, si quod loquimur, non intelligunt propter quos ut intelligant loquimur.

Ib. 4.
doctr. c.
10.

Tertia positio, ad apte docendum ea sunt adhibenda sententiarum lumina, quæ uim exponendi & ob oculos ponendi habent. Huiusmodi sunt usitate & personis accommodatae similitudines, imagines, comparationes, distributiones, demonstrationes, expositiones, & huius generis alia figura. Qui itaque uult plene docere, hisce ueluti stellis, suam illuminet orationem.

Quarta positio, qui uult apte dicere ad docendum, sententias assumat ad auditorum sensus accommodatas, populares nimirum, in communi hominum sensu positas, faciles, & eas quæ nihil obscuritatis habent. Quid enim ab eius officio qui docere debet potest esse magis alienum, quam id ad dicendum sumere, quod ab eo qui audit intelligi non queat? Id qui facit, non secus mihi facere uidetur, ac is, qui ad ouium gregem, aut ad lapides orationem uellet habere. Et, si, ut sapiens ait, Vbi non est auditus non est funditus sermo; cur fundetur ibi, ubi nulla est audientis intelligentia? Quid relictionis capiet, qui rei quam audit nullum percipit, ut in quo modo ab ea re poterit permoueri, quæ in eius

Ecci. 32.

intelligentiam non ingreditur? An uero hac in parte a multis, qui apud plebem diuunt, imprudentis sine peccetur, quis non uidet? Quam rem, cum interdum mecum ipse cogito, ita obstupesco, ut admiratione defixus hęc eam. pia etiam, cum eorum incertam & imprudentiam animam uero, qui tunc se in dicendo laudem ad principis, & se ab istis esse arbitrantur, cum de rebus a communis sensu intelligentiaque remotis, & obiculis, contra omnia artis bene dicendi precepta, omniumque bonorum oratorum consuetudinem dixerint. Ostititiam admirandam: Ignorant isti, quos iamuis orator dixit, omnem orationem ad eos qui audiunt debere esse accommodatam, & inter doctos & indoctos ponendum esse discrimen. Ignorant isti primam orationis uirtutem esse perspicuitatem, claritatemque. Huc pertinet, quod oratorem perfectum instituendo perfectas orator de Thucydide audiendi genere agendo dixit, Ipse ille conciones ita multis habere obicuras abstrusque sententias, ut intelligantur, quod est in oratione civilium vitium uel maximum. Et ut cum Augustino hunc locum conclusam, Qui ergo dicit, cum docere uult, quando non intelligitur, non dicit existimet dixisse, quod uult, et quem uult docere. Quia, etsi dixit, quod ipse intelligit, non dum illi dixisse putandus est, quo intellectu non est. Si uero intellectus est, quocumque modo dixerit, dixit. Quare, qui in hoc primo munere obicitur, uel clara obicure dicendo locutus, is nullus uel obicitur. Si uero potest per-

Cir. in
Part.

In orat.

Lib. 4 de
doct. chr.
c. 12.

perfungi; ac proinde, frustra laborabit, & dignus erit, qui ab omnibus irrideatur, & cum ad dicendum uenerit, desitatur.

Quinta posuitio, ad apte docendum ea assumenda, est orationis forma, eaque exprimenda est idea, quae perspicuitas & claritas nominatur: quae forma prima & praecipua, & in omni genere, & in tota oratione necessaria exprimitur orationis artus. Quia autem ratione & idea consuetudina sit, libro tertio de Eloquentione plane docuimus. is igitur consulatur locus ab eo qui in hoc oratorio minere optime se gere re voluerit.

Sexta posuitio, ad apte pleneque docendum, perio dis breuioribus utendum est, & recta potius docendi methedo, quam circumacta & longa, formaeque argumentandi breuioribus, ut sunt enthymemata, epichei emata, & breuiter comprehensa attenuata. Illius doctrina ea assignatur ratio, quia orator, ut plerumque, apud eos dicit, qui longum orationis sensum & argumentorum nam multis uerbis explicatam comprehendere non queunt. Propterea praudenter Aristoteles admonet, propter auditorum simplicitatem, prolixitatem uitandam esse.

Septima posuitio, ei qui apte ad docendum sit distitutus, cauendum est, ne cum aliqua planius docere studet, id pluribus uerbis exponat, aut incalceet, quod alias per se est satis manifestum. Quoniam saepe contingere potest, ut magis obscuratur, aut certe auditoribus fastidiosa reddatur oratio. Sicut enim, ut inquit

Lib 3. de
1. quod
ora.

Li. 1. de
1. 2.

quit Augustinus gratus est qui cognoscenda enubiat, sic onerosus est, qui cognita inculcat; eis duntaxat, quorum tota expectatio in dissoluenda eorum quæ panduntur difficultate pendebat.

Octava positio, ad apte planeque docendum licet de sermonis ornatu minus esse sollicitum. Hanc doctrinam his disertis verbis tradidit Augustinus, si tenet auditorem, vel colloquutorem discendi cupiditas, nec capacitas desit, quæ quoquo modo intimata possit accipere, non curante illo qui docet, quanta eloquentia doceat, sed quanta euidencia. Cuius euidencie diligens appetitus, aliquando negligit uerba cultiora, nec curat quid bene sonet, sed quid bene inducet, atque in'imet, quod ostendere intendit. Unde, ait quidam, cum de tali genere loquutionis ageret, esse in ea quandam diligentem negligentiam. Hæc tamen sic detrahit ornatum, ut sordes non contrahat. Et paullo infra, Quid enim prodest loquutionis integritas, quam non sequitur intellectus audientis? cum loquendi omnino nulla sit causa, si quod loquimur, non intelligunt, propter quos, ut intelligant, loquimur. Qui ergo docet, utabit omnia verba quæ non docet. Hac Augustinus.

Nonæ positio, tunc apte ad docendum dicitur, cū res subiecta exponitur: cum expositioni additur ratio, cū subicitur approbatio, approbationi redditio, cum narratione, ac denique cum adhibetur conclusio. Exemplum huius formæ docendi potest esse initium libri primi rhetorice ad Herennium, ut quidā adnota-

adnotarunt. Caterum, non est necesse, ut omnes alatae partes in ea sententia, vel oratione quam tractamus semper reperiantur, sed una uel alia praetermitti potest, prout res ipsa locusve postulabit. Et haec sunt quae in hac disputatione dicere habui.

An docere sit praecipuum Oratoris officium.

Disput. 3.

IL L V D est nobis in hac disputatione propositum, ut quodnam sit e tribus officijs oratoris praestantius aperiamus: cum huius dubitationis tractandae non uno in loco Cicero nobis occasione dederit. Lio. 2. or.

Quod autem docere non sit praecipuum oratoris munus ex eo probares, quod Antonius de his tribus muneribus loquendo, primum locum conciliationi animorum, hoc est delectationi dedit; hoc igitur praecipuum.

Deinde, proba delectandi munus esse praestantius ob eam causam, quod delectationem parit, quae est omnium humanarum actionum postrema perfectio: ut, non sine ratione in ea nonnulli ultimam felicitatem positam esse existimauerint.

Postea, proba praestantius esse mouere, ea ratione quia in huius muneris functione sita est totius orationis uictoria: quam qui dicendo obtinet, is demum suo officio satis omni ex parte fecisse dicitur.

Præterea, proba praestantius esse docere, quoniam illud munus est praestantius, quod iuxta naturam, artifice exhibi-

exhibendum est: atque omnimodi, si docere, si re quo
alia munera exire nequeunt, hoc uero sine illis ma
xime; cum animorum conciliaciones & concitatio
nes ob audaciam prauitatem adhibeantur: docili
tas tunc erit praestantior.

In orat.
de pers
orat.

Per hunc motum ad variationem facit, quod Cicero
de his tribus ethica uis in locis loquendo, varia
eis attribuit: Significat; Nam aliqua ad diuine
re esse necessitates, de etate suauitatis, & lacte, e
uictis: aubi uero, de cere, de b tum, de etate
bonorum, permouere necessarium.

Quamuis hoc de putatio et tunc nimis curio
sa uideri posset tamen si tam diligenter confide
ret, non esse uelut in re ueneret. Nam, qui
quodna orator si uelut in re ueneret, is in
eomaiorem d. t. entiam, h. ponendam q. statuet
ponetque.

Quod autem ad hunc uisum opinionem attinet, A
grico, qui duo posterora munera accetiones uo
carit, praeclatubus praeclatubus locum tribueret.
Quamuis etiam eloquentia nimis in el quendo po
nunt, & illi qui olim uocabantur Sophistae, praecl
puum munus delectationem, lenemque animorum
tractationem, aut etiam eorumdem permotionem fa
cerent.

Ad huius difficultatis explicationem, unum, vel
alterum breuiter adnotabo, cum notum subtilius &
accuratius, quam faciam, eam examinare; sed po
tius alijs ad id faciendum occasionem praebere. Illud

igitur

igitur primum adnotaverim, hec tria officia duplici-
ter comparari posse; uno modo simpliciter, ea inter
se conferendo; altero modo ad causæ genus, vel ad
auditors accommodationem, & oratione magis unum,
quam aliud in utroque casu benignum erit.

Lib. 4. de
Inuen.

Notandum deinde est, in omni comparatione, ut
alibi docuimus, quæ et potius spectari attributa, ut ne-
cessitatem, utilitatem, dignitatem, difficultatem, &
id genus alia: pro quorum diversa ratione, quæ com-
parantur, preferri aut præponi possunt. & quidem,
aut simpliciter, aut ex parte.

Notandum præterea est, nos hoc loco supponere
omnia ista tria munera, aliquid ex parte, in omni oratio-
ne, uniuersè loquendo, a nobis haberi esse. quo posito,
queri potest, quodnam sit magis necesse, scilicet, magis
utile, magisque orationi proprium.

Potest enim notandum est, docendi munus potissi-
mum a narrationis & probationis forma pendere;
delectandi vero a quodam dicendi genere compto, e-
leganti, & ad voluptatem auditorum accommodato:
monendi denique ab ipsa amplificandi, & agendi for-
ma, & a quodam orationis genere lacerato, atque
inflammatore, spiritibusque pleno. His ita notatis, has
subijcio positiones.

Prima positio, si hec tria munera comparantur
ratione necessitatis, quæ sumitur ex fine, qui est per-
suadere, magis necesse iam est docere, quam munere
& delectare, & magis monere, quam delectare.
Quod docere ratione necessitatis primum obtineat lo-

C

cum

proxime ad persuadendum, sed solum ad auditorem detinendum, & conciliandum: at vero concitatio auditorum quocunque vult impellit, & unde vult reuocat. Huc facit quod Tullius de hoc tertio officio dixit, Mouere esse victoria, atque necessarium. Si itaque horum trium munerum necessitas, sua natura, spectet, hoc pacto collocanda erunt, Docere, mouere delectare.

Secunda positio, ex hypothesis, hoc est auditorum supposita pietate, quam orator cum ad populum & rudem multitudinem, & ad homines parum bene affectos dicat, supponit, magis necessarium est animos permouere, quam docere, praeterquam in causis, hoc est in questionibus finitis. Hoc mihi affirmasse videtur Tullius cum dixit, Flectere esse victoria & necessarium. Nam id unum, ut idem ait, ex omnibus ad obtinendas causas potest plurimum: in quo uno omnis est oratoris vis. Et alio loco, cum duae summae sint in oratore laudes, una subtiliter disputandi ad docendum, altera grauius agendi ad animos audientium permouendos, multoque plus proficiatis qui inflamat iudicem, quam ille qui docet, & quae apud ipsum sequuntur. Commotio itaque est potissima oratoris functio, quae non solum auditorem adducere, sed & trahere potest: unde illam egregiam appellationem oratio sortita est, quod si ex anima dicatur, & orator hominum Deus ac moderator.

In Brut.

Streb.

Tertia positio, si ista munera comparentur ratione difficultatis, difficilius est permouere, quam docere

et delectare, et docere, quam delectare. Doctrina est manifesta; quoniam paucos oratores uidemus, qui in promouendo valeant, et multo plura, tum ex parte animi, tum ex parte corporis requiruntur bona, uel a natura concessa, uel studio acquisita ad permouendum, quam ad docendum et delectandum ut qui, q; ex se, facile annuenteret, quamuis de ceteris doctrina, ut Antonius ait, plura præcepta requirant.

Cicino-
rat,

Quarta positio, permouere est quodammodo magis proprium rectoris, quam docere, et delectare. Docent Philosophi, et acut interdum loquuntur. Is men eorum oratio, nec ueruos, nec oratorios, et forenses acmeos habet. Lequentur cum doctis, quorum sedare animos malunt, quam incitare: et de rebus pacatis minus, et turbulentiis, docendi non capiendi causa loquuntur: ut in eo ipso quod delectatione aliquam dicendo aucupentur, plus nonnullis, quam opus sit facere uideantur, ut ait Cicero. Delectant etiam Poetae, et ita dicunt, ut unam potissimum uoluptatem in propositum habeant: ac uero orator ideo delectat, ut detricat, leniat, et tandem capiat. Propter eos, inquit Augustinus, quibus fastidientibus non placet ueritas, si alio quocunque modo, nisi eo modo dicatur, ut placeat sermo dicentis, datus est in eloquentia non paruus etiam delectationi locus. Quæ tamen aduicia non sufficiunt duris, quos nec intellexisse, nec docentis eloquentione delectatos esse profuerit.

Lib. 4. de
d. Chr.
ca 13.

Quinta positio, delectandi munus in eo alia munera

nera antecellere uidetur, quod quendam leporem,
grattam, dignitatemque sibi cum asserat: dum quodam
dicendi genere liber alii ingenuo, & mirato hominū
animos is qui dicit sibi conciliat, urbanitate, atque
iucunditate perfundit, & attentos ac suspensos te-
net: ut tenebat ille, qui de se loquendo, uere aiebat, Iob 39.
Expectabant me sicuti plantam, & os suum aperie-
bant quasi ad uerbū meū solum. Dicere itaque cū
M. Fuitio liceat, Delictū ire esse honorarium, hoc est
honorem quendam dignitatemq; offerre, ac etiam in
eo qui dicit exposcere.

Sexta positio, pro causarum personarumque ra-
tione unius ex his officii magis necessarium erit,
quam alterius. In eueli cognitis magis docendū
est: in causis autem magis mouendum: & si difficultas
comparata uideat ad gratiam voluptatēque aucupan-
dam, magis delectandum erit. Similiter in genere
demonstratiuo, uiuaciter loquendo, plurimum dele-
ctationi & leni commotioni seruitur: in delibitati-
uo probationi, & in iudiciali perorationi. Atque
idem dicas de alius causarum generibus; ut de hone-
sto, ac turpi, de debito, & de reliquis.

Septima positio, si naturae ordinem spectemus,
haec munera hoc ordine collocanda esse uidentur; ut
prius delictando nobis audirent animos concilie-
mus, postea doceamus, & tandem conuincamus ac
permuuicamus. In re etiam accepimus, inquit Crassus, Lilior.
antequam apere diceremus, initio conciliantes esse
eorum animos, qui audirent, deinde rem demonstrian-

cam, iam dicta sufficiant. Restat igitur ut argumentis satisfaciamus.

Ad primum, non est mirum, si Antonius primo loco posuit animorum conciliationem, quia aliud pacto priorem locum obtinere potest, ut supra diximus.

Ad secundum, quidquid sit de delectatione, sit & præcipua humana mentis operatio, de qua multa Philosophis & a Theologis disputantur, nunc ad rem nostram satis erit, si dicamus, ideo delectare non esse præstantius minus, quia aliorum causa incipitur, ut scilicet melius decernimus, ac permoueamus.

Ad tertium, concinimus tertium minus esse præstantius veluti necessitatis & utrum, cum in eo sit maior ad persuadendum vis, eo modo quo diximus, quam in alijs.

Ad quartum, hoc argumentum primæ positionis doctrinam confirmat, ac proinde non est quamobrem refellatur.

Ad ultimum, quoniam pacto Cicero intelligendus sit, ex his qua docuimus, facile intelligeres.

An orator debeat esse omnium rerum cognitus, ne prædatus, ut apte docere, cogere; assista donec præstare possit. D. 1p. 6.

GRAVIS sane, atque omni rebusque sensu mihi visa est ac, quum dicitur, de propositione ambigatio; tum ob contrarias auctorum sententias,

tum ob rationum momenta, quæ in utranque partem afferuntur: quæ et in priorē loco proponam, ut quantum sit hæc in re difficultatis facilius intelligatur.

Et primum, qui negantem timent, pectem, hunc in modum disputarent, ut primo de oratore sermone contra Crassum disputant Cæcilius, qui pernegavit Crasso dicenti, Oratoris est in omni genere sermonis & humanitatis debere esse perfectum: & cum in alienas possit, si necesse temere irruisse affirmat: ubi concludens ait, Quamobrem ista tanta, tamque multa profutenda Crasso, non cenſeo. Satis est id magnam, quod potest præstare; ut in iudicijs ea causa, quamcunque tu dicis, melior & probabilior esse videatur: ut in concionibus, ut in sententijs dicendis ad persuadendum tua plurimum valeat oratio: denique, ut prudentibus diserte, stultis etiam vere dicere videaris. Hoc amplius, si quid poteris, non id mihi videbitur orator, sed Crassus sua qualitate propria, non communi oratorum fidentia posse. Cum ergo ars oratoria sit facultas quædam naturalis & humana, nature, & hominum vires excedere non debet; ut sane excedat, et, si omnium rerum cognitio perfectio oratori est necessaria. Quæritur contra sentiunt, talem nobis oratorem proponunt, cuius perfectionem, nemo assequetur unquam. perfectionem, ut ait Antonius, in nostra vita, & occupati non habemus.

Deinde, si oratoris perfectio ex rerum omnium cognitione petenda est, cur isti, qui artes oratorias erubunt, qui bonum oratorem formant, de rebus omnibus

bus non agunt. *¶* si enim præcepta, quæ ad ornandam orationem valeant, traduntur, & ut cum Menedemo Lib. ora. disputem, quod si tantum nimium rerum maximarum rhetorici illi doctores complecterentur: quæro, cur de proæmiis, & de epilogis, & de huiusmodi nugis, sic enim præcipuebat, referri sint eorum libri de civitatibus instituendis de scribendis legibus, de equitate, de iustitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, contra in iudiciisq; hominum moribus litera in eorum libris nulla invenitur.

Præterea & est argumentum, quo utitur Antonius aduersus Crassum assermantem oratori necessariam esse leuam cognitionem, Quoniam multum distat inter se istæ facultates, longeque sunt diuersæ, atque se iunctæ: ac proinde una non includet alteram, nec ab ea perfectiorem sumet. Nec, si P. Crassus idem Lib. de orat. sit eloquens & iuris peritus, ob eam causam inest in facultate dicendi iuris cum is scientia. Nam si quisque, ut in aliqua arte & facultate excellens aliâ quoque artem sibi assumpserit, is perficiet, ut quod præterea sciet, id, cuius in quo excellet, pars quadam esse videatur, & quæ ibi late usurpat Antonius.

Et ut huc ueniat omni ex Philosophorum Dialecticorumque auctoritatem maiores adstantur vires, ad hunc modum disputo, Qualis est proportio materiae, qua artifex summus conficit ad ipsum artificem, talis est proportio materiae ad quam orator applicat suum opus, ad ipsum oratorem: atqui materia artificis non est de eius perfectione: igitur nec oratoris

In lib. 2. c.
vlt.

materia ad eius pertinebit absolutionem. Propositionem, quam tamen facile concederet Quintilianus, qui a contraria sententia stare uideretur, sic probares. Constat enim aurificem propriam retinere perfectionem, etiamsi careat auro, ex quo uas conficitur: alias enim si materia aurificis & oratoris perfectionem auferret, sequeretur eum esse perfectiorem aurificem & oratorem, qui nobiliorem tractaret materiam, eo qui in re uerjaretur deteriore, quod magnus Commentator Auenroes nulli modo concederet: qui mirabiliorem esse ait scientiam artificis facientis ex luto aliquid, quam eius, qui ex auro faceret: cum ille non iuuetur a materia, hic uero plurimum.

In lib. 2.
Met. tex.
18.

Materia igitur in qua ars uerjatur, ad artis perfectionem non facit. Dixi, materiam in qua, ut distinguere a materia quam ars tractat, & explicat; quia hæc materia artis ad artificis perfectionem pertinet; ut patet in arte statuaria, cuius materia in quam auit, uel ex qua opus conficitur, est es: materia uero quam tractat, seu, ut loquuntur Philosophi, obiectum, est figura, siue statua, a qua materia

Lib. 1. post.

quælibet auit, ut docet Aristoteles, suam perfectionem & utilitatem sumit, si sit de nobili & firmiori. Quod ut ait de nobiliore & certiore obiecto nobilior sit ea, que est leuere, motuore & minus certa.

Arist. lib.
2. c. 11.
c. 1.

Atque res de qua ornate dictum est, non sunt materia, sed res, in phantasias eius influxu explicata, & uerjantur. Idem nec de perfectione oratoris, cuius uas est perfectior, si a nobiliore sermone

cultuque orationis, qui est ei proprius, petenda est. Quare, perfectus erit orator, qui perfectam orationem ex artis præceptis conficiet, qualis qualis sit materia: sicut ille omnibus numeris absolutus est Grammaticus, ut ex Grammaticæ præceptis orationem componit maxime congruam. Ex quo vis illud etiam colligeres, artis oratoricæ præstantiam esse exiguam; cum in solo versetur sermone, ut omnes fatentur, sitque facultas satis incerta, atque aliarum artium, quæ in rebus versantur, quasi ancilla; quippe omnibus verba subministrat: Ex qua parte omnium artium infimam esse diceres. Atque de ista argumentatione hæc tenus.

Postea, si verum est, quod initio sue Rhetoricæ scriptum reliquit Aristoteles, Rhetoricam equipollere Dialecticæ, quia ambæ nullius sunt determinati generis, si orator cuius de ornate dicendo doctrina omnibus potest applicari rebus, omnium artium cognitione ornatus esse deberet, eadem ratione Dialectico, omnium rerum necessaria esset scientia; cum rationem probabiliter disputandi de omnibus rebus doceat: at qui talis sum est Dialecticum omnium scientiarum genere debere esse præditum, cum eius perfectio non pendeat a materia, cui applicatur Dialectica: quare nec orator talem ac tantam doctrinam habere debet.

Ad hæc, eiusdem facultatis est videre quid in unaquaque re verum, ut falsum sit, & quid probabile & improbabile: sed primum pertinet ad Dialecticam,

Cap. I.

eam, quæ uis est discernendi uerum a fa, forigitur, & secundum: unde colligitur, Rhetorem nullam rerum habere debere cognitionem, sed solum sermonis. Prima huius argumentationis proposita est Aristoteles in primo sue Rhetoricæ libro ubi ait, eiusdem uirtutis esse ueri & ueritatis considerationem: sumptum, est Dialectica definitio: Tota igitur argumentatio uera.

Iam uero, tria sunt ex quibus perfecta conficitur oratio; probabilitas, congruitas, & ornatus, quibus in rebus tres artes versantur, Dialectica, Grammatica, Rhetorica: prima probabilitatem confert, altera sermonis congruentiam, tertia ornatum & eloquutionem. Quare, totus oratoris labor, & omnis industria, atque absolutio in ornatu consistet: & si quis in rebus peccabit, non artis oratoris, sed aliarum artium erit vitium.

Denique, esto aliquam rerum cognitionem esse in oratore necessariam & ad eius perfectionem pertinere: tamen, debet esse certa, non interminata, ut est omnium rerum notitia, non abstrusa, non recondita, sed communis & ad communem sensum accommodata, ut apud Ciceroem disputat Antonius: concludatur itaque oratoris rebus, quæ sunt in usu ciuitatum uulgaris, ac forensi. Pro altera sententiæ hæc rationes potissimum facere videntur.

Primum, oratori de unaquaque re præposita ornate, copiose, & idonee ad prædicationem faciendam, dicendum est, ut non uno in loco scriptum reliquit Tullius

lius: at nemo de rebus omnibus apte ad persuadendum dicet, nisi omnium rerum fuerit doctrina imbutus: quare, si orator nomen suum retinere uoluerit, omnes res cognitae habere debet.

Deinde, fingamus eos esse oratores equaratione dicendi arte instructos, qui eadem de re dicturi sint: ex quibus, is perfectior melius de re proposita dicet, qui re illam perfectius nouerit: igitur ad perfectum oratorem constituendum, qui de unaquaque re perfectè dicere queat, omnium rerum notitia erit necessaria.

Potest, omnis artifex debet habere perspecta & cognita sua artis instrumenta, quod profecto negari nemo; cum sine hac cognitione artifex efficere possit nihil. ut patet auctore Fabio, omnes scientiae sunt Oratoris instrumenta, igitur.

Propterea, perfectum, ut Philosophi docent, id esse censetur, cui nihil abiectum: atqui, cum oratio non modo consistat ex uerbis, sed etiam ex rebus, ex quarum dignitate efflorescere debet profecto is perfectus orator dicendus non erit, qui eorum quae dicit nullam habebit notitiam: & cum oratoris sit in omni re uersari, nunquam erit omni ex parte absolutus orator ille, qui omnium rerum doctrinam non fuerit consequutus.

Ad haec, ut se habet domus, gratia exempli, ad edificatorem, & quoduis opus ad suum artificem; ita oratio ad oratorem: atqui domus constructa ex materia ab artifice melius tractata et disposita, ut ex Arist. 2. polit. qua-

quadratis & pe. politis lapidibus, est longe perfectior & nobilior quam illa quæ ex ruderibus est confecta: parum igitur ratione, longe perfectior erit oratio ex rebus confecta, quæ fuerint perspicua & accuratius tractata; cum qui eas cognoscit, multo meliorem orationem ex illis conficere queat. Rerum itaque cognitio ad perficiendum oratorem conferet; & is censetur perfectior qui plura & melius cognoscit, & cognoscendo melius tractat; & ne quia ei desit, si in perfectis numeratus est, ut omnium rerum cognitionem consequatur necesse erit. Huc faciunt hæc verba, quæ pro hac sententia disputando protulit Crassus. Si oratoris nihilius esse, nisi compositæ, inornate, & per se loqui quæ, id ipsum qui possit absque sine ea scientia, quam ei non conceditis? dicentem. n. utius, nisi ei qui dicit ea de quibus dicere percepta sint, extare non potest: & paullo infra, unum erit perfectum, quod tu qui bene dicunt, afferunt propriam, compositam orationem, & ornatam, & artificio quodam & compositione distinctam. Hæc autem oratio, si res non habuit ab oratore percepta, & cognita, aut nulla sit necesse est, aut omnium irrisione ludatur. Quid est. n. tam surdum, quam verborum, ut loqui morum atque ornatissimo unum sentitus inanis nulla subiecta sententiæ, nec scientiæ?

Lam vero, oratoris finis, ut omnes meliores dicendi magistri docent & nos aliter docuimus, est persuadere, quod qui persuasum non habent, eiusmodi sunt, ut eis nihil penitus persuaderi possit: omnis aut. in per-

sua-

suasio a rebus ipsis & a rationum momentis ad animos populariter tractandos accommodatis sumenda est: quare orator rerum cognitione orbatus nihil poterit persuadere, nec uidere, quid in unaquaque re sit aptum ad persuadendum. Perfecto igitur oratori cuius munus est apposite dicere ad persuadendum perfecta rerum cognitio tribuenda est.

Denique, vis maxima oratoris existit in hominum mentibus, vel in aliquem affectum irascendi, & doloris incitandis, vel ab his usdem permotionibus lenitatem, misericordiamque reuocandis, quæ, qui naturas hominum, nunquam omnem humanitatis, canisique eas, quibus mentes, aut incitantur, aut refrenantur, penitus non perspexerit, dicenda persicere non poterit, ut Cælius disputat. Atque iam diceres de legum cognitione, si in foro digne uelari debet de more philosophia si laudaturus est: de rebus si in senatu sit dicturus. Iamque uero uerbis quæ sunt in rebus & in finibus, ætatis & cognitionis, si ubique in uerbi re perfecta orator suum nomen retinere uoluerit. Quare, & humani affectus, qui per mouendi sunt, & res ipsæ quibus permouentur oratori perfecto cognoscendæ erunt. Atque has rationes pro altera sententia attulisse sufficiat. Quoad attinet ad auctorum opiniones tres mihi occurrunt dicendi modi.

Primus quorundam qui totam hanc ac perfectionem oratoris in perfecto ornatu positam esse uolunt, ita ut nullam a rerum cognitione perfectionem sumat

mat, cum eius subiecta materia sit ornatuſ ſermo, ſi-
ue elegans & perpolita oratio. Iti *Agriicola* in ſua
dialectica, *Petrus Ramus*, *Andonia* us, & nonnul-
li alii, qui libenter a ueterum doctrina hac in parte
diſcedunt.

Lib 1.
erat.

Secundus, quem non obſcure in ſua diſputatione
contra *Criſtum* inſinuauit *Antonius*: qui aliquam
rerum cognitionem in oratore requirit, non omnium
rerum, non abſolutam, qualis eſt in uis qui artes ti-
etant, ſed eamque eſt in uis uulgari & ſocietate: quā
homo in communis uita, & in uulgari hominum con-
ſuetudine, non hebes, non rudis habere poteſt. Quod
ſi quid diuinius occurrat, conuenire debet. Et ſoni-
antes auri ubi concinnat, nec etiam in iſtis uis
ſcientiam: eſt ei neceſſaria, quam tamen alii ei con-
cederent, ſicuti & aliquam philoſophiae morum co-
gnitionem.

Tertius, quem approbaſſe uidetur *Craſſus*, & ſub
eius perſona *M. Tullius*, in oratore perfectio neceſſi-
ariam eſſe rerum de quibus acturus eſt notitiam. Ean-
dem opinionem ſequitur *Fabius*, a quo non alienum
uiſſe *Ariſtotelem* nonnulli nouunt: de quorum ſen-
tentia planius poſtea dicetur. Ut autem quid in hac
controuerſia ſatis dubia magis probabiliter tenen-
dum ſit, doceamus, fundamenta quaedam ponen-
da ſunt.

Primum fundamentum, in quo docebo quae &
quanta rerum cognitio ſit oratori neceſſaria. Cum
itaque in oratore perfectio omnium rerum a quibus-
dam

capienteque uirtutes: quibus enim id persuasum est,
ut nihil mallent se esse, quam bonos uiros, us re-
liquam faciem esse doctissimam sic ego, inquit Sceno-
la apud Iulium, si in hoc, quod profecerit sua ora-
tione Crassus, intrare uolueratis, scilicet me uos ad ea
que cupitis peruenire, ab me aliquid, tantum pae-
tetula. Si quis ita pae benedicens suum meum,
post prima litterarum monumenta, & rhetorice pre-
cepta, que uno uel altero anni uisui sunt, per ali-
quot alios annos ad actum & litterarum encyclo-
pædiam comparandum se conferret, et in libri com-
parar. rerum cognitionem, quam ad huc per-
fecto oratore desiderari debent. Et uid autem nomine
perfecti oratoris intelleximus, etiam si, sequenti funda-
mento explicabo.

Secundum fundamentum. Primum, oratoris no-
mine non est assignandus is, qui in tudo sola dicendi
præcepta trahit: cum multi optime præcepta te-
neant, qui tamen nihil in dicendo ualent. qui tam-
quam forum, nunquam uel in iudicium, exiunt:
& quod ipsi experti non sunt, id docent ceteros. Ne-
que causidicum quendam, neque proclamatorem,
aut tabulam conquirimus, sed erum, qui copiose, or-
nate, apte, ad animos permouit, ut de re proposita di-
cere possit. Is orator, ait Crassus, erit tamquam Lii. ora.
grus nomine; qui quaecumque res intulerit, quæ sit
dictione explicanda, perspicue, & compositæ, &
ornate, & memoriter dicat, cum maiorem etiam ac-
tionis agilitate. Et quoniam unusquisque orator esse

non potest, sine aliqua earum, eorum de quibus dicit cognitionem, cum nemo de rebus incognitis copiose & prudenter dicere ualeat, uel in dubium uenit, an ista cognitio ad oratoris perfectum, & absolutionem sua natura pertineat, & an latis sit eam, cum occasio & necessitas occurreret, ab alijs artificibus accipere, an uti oportet istus orator ista cognitione, ex se, debeat esse in uiculis, quibus de rebus, & de tota hac re tractaueris, quæ ueneramur, sequentibus per hanc nobis explicabo.

Prima, scilicet, oratoris materia sunt res omnes. Poniuntur etiam, ut matrem in hanc deputationis fundamur, quam nos a illo improbanimus, et in uires scripto, sequitur, tunc ne enim ait Antonius, uita non propria oratoris est res, quæ quidem ornare dicit, quantumque debeat, & Cicero, post Crassi & Iulii. Aut non deputationem, non quid illi dixerint, sed quod ipse sentiebat exponens, Bene dicendi artem non habere aliquam determinatam regionem, cuius terminis septa tenetur, plane assumauit Omnia itaque quæcumque in bonum deputationem cadere possunt, bene sunt et attendenda, qui hoc se posse profiteretur; aut eloquenti nomen consequentum est.

Secunda positio, bono oratori, non modo artis bene dicendi præcepta sunt cognoscenda, sed etiam earum rerum, de quibus dicit debet habere notitiam, Hanc doctrinam nemo nisi solutus negaret, quoniam, ut ait Antonius, Nemo potest de ea re, quæ non nouit, non turpissime dicere. Hanc itaque, uerborum profuentia &

uolubilitas sine re uero quæ dicuntur cognitione, non elo-
quentia a qua nomen suum accepit orator, sed ut loqui-
tur Sallustius, loquentia, aut potius loquacitas nomi-
natur. Propterea M. Tullius aliquando accuratissime
eloquentiam definiens, dixit, esse uero quæ scientiâ
complexa re uero, sensu mentis & eo sunt sic uerbis
explicat ut eos qui audiunt, quocumque ne incubuerit
possit impellere, quasi cum Aristotele dixisset, esse ar-
tem, seu facultatem, nuntiandi quid in unaquaque re
sit accommodatum ad persuasionem; qui uis nun-
quam erit in eo, qui per rem uigilans, si C. Iulio, uel
potius rationi manifestissimè crederetur.

In Cat.

Lr. 3.61.

Lib. de
612.

Tertia positio, si Rhetor ita, siue eloquentia su-
matur pro facultate anula a. ebus, ut continet so-
lam ornandę ampliat, itaque orationis c. est. inam,
potest dici ex se p. f. t. i. siue alicuius i. erim co-
gnitione, ita ut p. f. t. i. dicatur Rhetor, qui om-
niaque ad eleganter, et p. f. t. i. apteque dicendum sunt
necessaria cognoverit. Quod hoc loco docemus,
est omnino p. p. t. i. ; Et ex eo patet, quia hanc
doctrinam nulli alia ars, aut scientia tradit, quam
dum Rhetor docet, nullius certe rei, aut cause
mentionem facit, sed universa p. p. t. i. tradit,
que ad omnes res dicenda accommodari possunt Et
quidem Rhetoris sic consueti ornatus sermo au-
tur esse proprius; qui, ut alibi dicimus dici po-
test artis alicuius p. p. t. i. . Hinc patet, et L.
quod apud Cicero in a. t. A.
siue eloquentia sumitur maxime

tant, consequi non possit. Et alio loco, Fisi igitur per-
fice eloquentis puto, non tam solum facultatem ha-
bere, quæ sit eius propria, sive lateque dicendi, sed
etiam vicinam eius atque finitimam Dialecticorum
scientiam assumere: quamquam &c.

In orat.

De historia, cognoscit etiam, ait Tullius, rerum
gestarum & memorie veteris orationem, maxime, scilicet
nostre civitatis, sed imperiosorum populorum, regum
illustrum. Et infra, Nescire autem, quid artea quæ
natus sis, acciderit, id est semper esse puerum. Quid n-
est ætas hominis, nisi cum memoria rerum vete-
rum cum superiorum etate contextui? Commem-
oratio autem antiquitatis, exemplorumque prolatio
summa cum oratione, & auctoritatem orationi
affert, & fidem. De poetica habes Luculentum testi-
monium in oratione pro Archiaubi quantum ex hu-
ius artis cognitione utilitatis capiat Orator Luculen-
ter exponit. Et alio loco, legendi etiam sunt poetæ:
cognoscenda historia, & quæ ibi sequuntur.

Fab. lib.
12 c. 4.

De Iurisprudentia, varia extant apud eundem te-
stimonium, seu unum, vel alterum attulisse sat erit. Ius
civile teneat, quo exeat causæ forenses quotidie. Quid
est, n. turpius, quam legitimarum & civilium con-
trouersiarum patrocinia suscipere, cum sis legum &
civium iuris ignarus?

L. 1. or.
In orat.
Fab. lib.
ult. c. 3.

De morum disciplina, n. ubi non meminit. In pri-
mo oratorio, cum citat pl. lo. ubi non subtilitatem
differenciarum, ubi n. ita, cum n. ita, & n. ita, ac hoc
tertio n. ubi o. o. uens ait. Tertio n. o. o., quæ n. per
fuit

Fab. lib.
1. c. 2.

quit Cicere, in summo oratore fingendo talem infer-
mabo, qualis fortasse nemo fuit. Non enim quæro
quis fuerit, ed quia sit illud, quo nihil potest esse præ-
stantius, & quæcibi sequuntur. Talem etiam Fabius
sibi in mandandum proposuit. Et Aristoteles in pæ-
cticis explicite docuit, eum qui hicce de rebus tractat,
summam debere proponere reipsum formam, ac Princi-
pem summum.

De secunda, non pertinet ad artem ipsam res om-
nes explicare quibus orator in dicendo utitur, sed so-
lum præcepta tradere, quæ ad res ab aliis acceptas
ornate, & ad persuadendum accommodante in oratio-
ne populari tractandas valent. Cognoscit itaque per
alias artes orator res de quibus suo modo disputat.
Explicat ergo hic orator præcepta dicendi, sed non res
de quibus dicendum est, nisi forte communi quadam
ratione, cum docet quid in omnibus sit ad persuaden-
dum accommodatum.

De tertia, & si hæc ratio multis uerbis conflata
sit; breuiter tamen a nobis enertitur. Dicimus ergo
necessariam esse cuique artium, suauitatemque natu-
ra, aliquam cognitionem eius rei, siue materiæ ex
qua summum opus conficere debet. ut fabro ignario
lignorum ex quibus conficienda sunt scamna, tabu-
læ, capite, & id genus alia: idem de oratore dicas;
qui nunquam poterit de rebus benedicere, nisi eas
et hoc ex ipsius artis ut, cognitionem aliquam habue-
rit. Et sane, quomodo ornamentis a rebus sumptis,
quorum magna est copia, rem de qua agit ornabit, si

eam non habeat aliquo pacto cognitam? quomodo eandem impariabit, si naturam causas, partes, proprietates, ejus etiam adiuncta, contraria, & similia sub ista re ignoret? Ad hæc, cum oratio consistat ex rebus, & uerbis, & prima eloquentia ac sapientia sit rerum, cur rerum cognitio non pertinebit ad eum artificem, qui orationem ex rebus conficit? eam intendo compositionem, quæ ad ornate & prudenter dicendum est necessaria. Vbi uero admonuerim, quod est omnino memoria retinendum, satis esse artificem eam bene scire materiam notitiam, quæ a topus bonum componendum est necessaria, non precipue omnem notitiam, quæ de illa simpliciter haberi potest.

Quid si illi aduersus non dicant, satis esse ab alijs artificibus istam doctrinam nomen, quod nunquam mihi satisfecit. Quomodo enim intelligit, quæ sit res, quæ natura, quæ partes, quæ proprietates, quæ causas, quæ effectus, quæ contraria, similia, maiora, & minora, & alia multa, quæ ad ornate, apte, prudenter, quæ dicendum de re proposita cogniti sunt necessaria, is qui, ut dicitur, etiam terminos ignorat? Aut igitur iste perfectus orator dicere non poterit, aut pessime dicet, aut per aliquot menses ei rei operam dare debebit, ac qua sit bene & apte definiturus. Atque ita, si de rebus uicino uicinis sig. datim ei habenda esset oratio, semper ei bonarum artium scholæ frequentande erunt: & ita, qui bonus deberet ipse magister, semper rudis erit discipulus. Quid si ex
tem-

templo dicendum esset. In summa, negamus cognitionem materia in qua tractanda uerjatur, non pertinere ad oratoris perfectionem, ut supra docuimus, & probauimus.

Le quarta, concitimus locale effectum, qui de om-
nibus rebus ex probabilitibus communibus de cetero
uel, debet esse omnium artium cognitione peritus;
quales olim nonnulli fuerunt, qui de non vnaquaque pro-
posita se in utraque partem disputare posse prohi-
tebantur; quod, si de rebus de quibus disceptare ule-
bant cogitare, scire minime poterant. In rati-
ca tamen non agit de rebus omnibus, sed rationem
disputat, et omnia docet.

De qua et Mathematica est facultas videndi re-
rum et probandi accommodatum ad res ipsas, et
disputa in iuris primo opusculis. at vero Rhetorica est
facultas nam quae sit persuasione in populo ca-
tu possim ac etiam ubi ne quid autem probabile
et persuasibile si perant auctor, docuimus. Hoc volumus
et omnibus intelligi, quod pauci sunt qui intel-
ligunt, eam esse vim atque propriam et quentia
et addere persuasibilia, utique apte ad pro-
movere animos uti. Facili apologeto citius Agrippa
et a patribus populi quod voluit per-
suadere. Nunc legibus persuasisset. Themistocle
et in populum mens res molientem fabul-
lulibet, ut in specula facinus determit, quam ul-
tis Academicis placitis determinisset. Sertorius mi-
litum in ordine meritis cohibuit duobus aquis in
con

monitionem productis, quam si Catois militaria praecepta proponi iijet. Cato denique recentes suos proponendi scilicet populi Romani ad Carthagines conversionem produxerunt, quam si minaces Carthaginenses imitantes attulerunt.

De sexta, ad constituendam orationem aptam adest
perfectiendi in omni genere, et in omni materia nō
tam ac horum congruitas. & unitas, sermonis
que ornatus atque dialectica probabilitas, & in-
ter, quam facetas illa que in omni re persuasibilia
inter, & decorum in dicend. secunde potest: quam
num habebit unquam, in ad quam eam rem, cum de
quibus dicit habuerit notitiam. & ut que errant cœ-
lo, qui omnem hanc orationem in uerbis concin-
natis, & elegant aponunt quibus hanc grauissimā
et assid. per tentam opponeres, Neque in intima e-
ius, si rem nent, sed tam explicare dicitur non
quod: neque in sententia illius cui res non libet
verba non desunt et si ea dicitur: quorum si alterum
sit aptandum, in illam eam in illa sed tam pruden-
t. utque in sententia, & quacum. si dicitur lo-
quutus, non cop. et sapientia illa cen. erat erit
que sunt certum docē. in non erit conu. ista. unde
& verborum omnis emanat copia atque totus ora-
tionis ornatus.

De sept. m. i, alibi nunc defectum & imperfe-
ctum orationis continens cum suis locis & est
illud cum & variis de causis; alibi est
autem & abjunctum formam imper. i. ut in quibus
autem

autem & quā a se debeat, iam satis exposuimus.
 Cic. lib. Cum ego cūvissem cum lenio athen, neque procla-
 de o. at. mator em, aut r but im hoc sermone quā amus, sed
 eum uoum qui primū sit eius artis antistes, cu-
 ius cum natura magnam hominis facultatem daret,
 tamen esse deus putatur, ut & ipsum quod erat ho-
 minis proprium, non partum per nos, sed diuinitus
 ad nos delatum uideatur, & quæ apud Tullium in
 hanc sententiam dicitur Crassus. sed de hac gra-
 uissima & firmissime uenue, que.

De magnitudine & pulchritudine officio. Disp. 7.

D V M de oratoris officio in docendis auditori-
 bus scribo, non ab re fore existimari, etiam de
 officio rhetoris, nec est magistri docendi, in erudien-
 dis in schola discipulis a. partem adscribere. cum hec
 disputat ab eo qui de rhetoricis, agi nullo modo
 aliena sit. Et quoniam hoc argumentum in sola ex-
 plicatione consistit, ideo non minus asseram positio-
 nes, quibus ea docebo, que accuratus bonusque di-
 cendi magister ad suum munus recte exercendum ser-
 uare debet.

Cicero. Prima positio, rhetoricam doceri, est laude &
 in orat. gloria dignum. Hanc positionem ideo hoc loco attu-
 limus, ut huius artis magistros ad eam diligentius do-
 cendam excitemus. & ut quod contra rhetores a
 quibusdam dictum est, e medio tollamus. Huius
 muneris dignitas ex eo p. manifeste intelli potest, quod
 docet

docet artem omnium si re præstantissimam, de cuius Lib. 2. de
 dignitate a multis multa dicta sunt, & nos aliquan- Caus.
 do pauca quadam uerbo, & qua parte hoc docen- cloq.
 di nuncius maximam profecto dignitatem capit. Dein
 de, si non esset hoc munus in re me dignum, ex eo uir
 alias humili loco natus, & ignotus, maximis honores,
 perpetuamque gloriam non fuissent adepti: de illis
 quoque loquitur, cui non solum coherænas, aut studia
 communicando docent, sed et in artis ludam aper-
 uerunt: ne quis Ciceronis nobis obponit distinc-
 tionem, ut Gorgias, Isocrates, Aristoteles, Quintilia-
 nus, Vistellinus, & alij. Denique, si hinc artem di-
 scere est honestum, cum in ea omnes maiores Philo-
 sophi, Theologi, & Cæsares, idem collocauerint,
 cur eam docere honestum non erit? Quod si dicen- In Gorg.
 di magistri, uel a Platone, uel a M. Tullio parui fie-
 ri uidentur, hi qui iustissimi & eloquentissimi uiri, si
 uniuerse loquerentur, pessime de suis præceptoribus
 essent eriti, a quibus eam artem didicerunt, qua
 perpetuam gloriam sibi comparauerunt, ut Cæro, de
 Molone, de Antiocho, de Demetrio, atque Menippo.
 Damnaunt igitur isti, ineptos dicendi magistros,
 qui cum parum essent eruditi, omnia tamen se scire
 arbitrabantur, & uniuersam dicendi uiam in solis
 præceptis positam esse putabant.

Secunda posuit, qui in tali rhetorica docendo pro
 dignitate uersari uoluerit, is non mediocriter debet
 esse eruditus. Nam, quis hoc munere prudenter
 pleneque persurgatur, nisi sit bonus dialecticus,

Ethicus, Physicus, Iurisperitus, Poeta, & denique ut bonus Historicus, eloquentie, locorum, morum, perturbationum, causarum, numerorum, & ceterarum rerum quæ in hac amplissima arte explicantur, principia, partes, causas, species, effectus, usumque exponeri, aut ab aliis exposita intelligere, & suos auditores docere potest. Mirum sane inaudito, nemo, qui omnium fere artium aliquam leuem cognitione non fuerit adeptus. Hinc est, ut Fabius Rhetor admodum bonus in exponenda rhetoricæ natura non omnino feliciter se gessit, ut omittam alios, eo minus eruditos. Et quis Aristoteli rhetoricam audeat attingere, nisi illis sit artibus instructus, quas numeravimus.

Tertia positio, quoniam ei qui docere vult non satis est nosse, nisi quæ novit sciat docere, adhibeat in docendo modum, facilitatem, & perspicuitatem ubique, brevitatem cum est copiosus, ne auditores presertim novos confundat, aut deterreat: capiti audientium se se accommodet, cum prima docentis prudentia, ut quidam scripsit, sit etiam quem docet considerare personam. Sic et Latinitas, candido animo quæ novit communicat, quod est sapientia proprium, nec ambitiose detineat, ut quæ novit multo pretiosiora videantur eorum, quos docet utilitatem, non turpe lucrum propositum habeat ad quod qui animum abiecit, nihil perfectum, nihil abiectum facit: in summa, eam autem honeste, liberaliter, & ingenue doceat, quæ hominem honestum, liberalem, ingeniumque maxime decet.

Quarta posuimus, et boni Rhetoris officium honeste
 exercendum requiritur morum integritas. Et loqui-
 tur aliquis sine moribus recte doceri possit, honeste
 tamen non potest: cum in hoc munere multa sint,
 quæ maxime honestatem adiuuant, et multa quæ
 eas facile corrumpere possunt: ut qui in dicendo
 sunt uersati optime norunt, his præsertim temporibus
 in tanta ueritatum morum corruptela. Quis
 est itaque morum canonicus, ut teneres auctor ab
 iniuria sanctitas docentis, ut ait, Fabius, enclitici,
 et ferociores licentia, grauitas huiusce. Neque enim
 satis est summam præstare amantissimum, nisi ad i-
 plum seueritate conuenientium quæ ueritate mores
 quoque a se inuicem. Sumat igitur ante omnia pa-
 rentis erga discipulos in se auctoritas, ac incedere se
 in eorum locum, a quibus sibi ueritatem tuam, exi-
 stimet. Ipse nec habeat uicia, nec ferat. Non ausle
 ritas eius sit tristis, non dissoluta sit comitas: ne inde
 odium, hinc contemptus oriatum. In omnia etia ha-
 nesto ac bono sit sermo. Nam quotiens monuerit,
 hoc rarius castigabit. Mitius itaque natura, nec
 tamen eorum quæ emendanda erunt diminuat.
 Simplex in dicendo, patiens laboris, fidus potius,
 quam immoicus. Interrogantibus libenter respon-
 deat, non interrogantibus percontetur ultio. In lau-
 dandis puerorum actionibus, nec malignus, nec effu-
 sus: quia res altera te non laboris, altera percontata-
 tem parit. In emendando quæ corrigenda erunt,
 non acerbus minimeque contumeliosus. Nam id

Lib. I.

Plut.
opus. de
lib. educ.

quidem multos a proposito studendi fugat, quod quidam sic oburgant, quasi oderint. Ipse aliquid, immo multa quotidie dicat, quæ secum audita referant. Licet u. satis ex motorum ex uell. on. sup. peditet, ita mē viua i. la. ut dicitur, vox alit plenus, præcipueq; præceptoris quem discipuli, si modo recte sunt instituti, & amant & videntur. Vix autem dici potest, quanto libentius videntur eos quibus summus. Atque hactenus Fabius, apud quem alia quedam, legi poterunt. quæ non minus pie, quam prudenter ab homine profano scripta fuerit. Et, ut cum eodem hunc locum concludam, ut ergo tam eloquentia præditus, quam mo. lib. præstantissimus; qui ad I. henicis Ilomeric. xemp. i. a. d. cere, ac facere doceat.

Quintæ positio, quoniam eloquentia perfectio ex optima exercitatione pendet, sine qua omnis præceptio est uana, ideo nunquam se suo officio satis fecisse Rhetor putet, nisi in suam scholam optimas, antiquorum more, exercitationis introduxerit formas. De hac re lege quæ Fabius, tum in secundo, tum in decimo suarum institutionum libro scripta reliquit: ac etiam ea, si placet, quæ lib. quarto de Causis eloquentiæ, & lib. 6 de Rhetorica diuina scripsimus: hic, huius officii sit meminisse satis. Et quoniam hac in parte plura, accuratiora præcepta tradere nolo, quæ quisque ex se facere videret; de rhetoris officio, hæc admonui se sufficiat: additis etiam nonnullis alijs admonitionibus, quæ libro primo & ultimo de causis eloquentiæ attulimus. Nunc quoniam bonus in elo-

eloquentiæ attulimus. Nunc quoniam bonus in eloquentia progressus non solum ex bana docendi, sed et ex recta discendi ratione pendet, etiam de discipuli officio uniuersè dicam, & quidem paucis, quibus ad des ea quæ libris proxime citatis huc pertinentia inuenies. Cum itaque hoc loco nolim ab incunabulis, vel uniuersè, vel priuatim aliquem discipulum instituire, rem propositam leuiter attingendo, ita Patuo.

Roet.
Raban.
Hugo.

Barthel
Medam.
De effe.
Schol.

Sexta positio, cum nō ex omni legno, ut est in pro ue. bio, fiat Mercurius, in rhetorice candidato bona uel saltem mediocriter apta supponitur natura: quæ his autem esse debeat, quomodo iudicanda, & alenda sit, libro de Causis Eloquentiæ primo fuit lateq; docuimus. Et quod etiam huc facit, uita optime instituta, cum mens uirtus occupata, pulcherrimi operis studio uacare non possit. Et si in animam peccato subiectam non intret sapientia, ut sapiens ait, neque eius comes intrabit eloquentia. Cum itaque omnis malus sit stultus, & omnis stultus iudicio & consilio careat, nunquam qui animo est imo eam perdisceat artem, quæ summo iudicio atque consilio nititur. Quare, ut ceterarum artium, ita eloquentiæ fundamentum est sapientia, cuius initium est timor Domini, ut diuina liturgia doceat. Ideo legimus eos maximos in bonis stans progressus, qui ad quotidianos labores pietatem adhibuerunt, sapientiaque a Deo omnium bonorum largitore, ut diuus Iacobus monet, petierunt.

Part. 10
& 11.

Sapi.
Plat. 1.

Iacob

in Frontinum & Apollonium; quorum etiam in suo
Larario, honoris causa, statuas habebat: & Clau-
dus in Stherum paedagogum & libertum suum. Hos
itaque & horum similes animo & genere nobiles bo-
nus imitetur discipulus: ut tui pessimam illam ingi-
ti animi notam fugiat. Fugiet autem, si huius pul-
cherimi, quod quidam Rabbinus discipulo dabat, me-
morerit precepti, Ichi mora rabbecha, camora, scia
mam, hoc est, sit timor praeceptoris tui sicut timor
timor cæli, siue Dei.

Rab.
Elaaz.

Quæta positio, ut bonus discipulus suo fungatur
officio, erga sua studia optime ass. etas esse debet:
erit autem, si discendi studio flagrabit, si unam dili-
gentiam, in qua totam vim acquirenda eloquentiæ
Cicero positam esse dixit, sibi adhibenda constituet Ita
tunc autem, si intelliget nullam esse artem, quæ in
rem curam operam, a quæ in lustram requirat, quæ
quæ est omniam præstantissima, & ex omnibus con-
ficiuntur artibus, præsertim ex his, quæ in eo deside-
rantur, qui ad eloquentiam conparatam accedit;
ut est non mediocri lingua latina nutrita, bene tamen
cognitio ac bene utilis totiusque. Quæ autem dicen-
do, legendoque scire debeat, alibi docuimus. Nunc
summatim dicemus, cum in eloquentia & omni bona
rum artium genere facie progressurum, qui an cul-
tationem, ac firmam, cogitationem, eripitiam, epe-
titionem, præcavi memque accurate adhibere debet. n.
fere rebus continentur omnia, quibus in litera-
rum curriculo maximi processus fiant.

Li. 2. or.

Li. 4.

Li. 5.

Li. 6.

Nona præstitutio, ubi artis præcepta nouerit, atque etiam dum ea ediscit, illud omnino sibi faciendum putet, ut tempus operam, & sumptus uult peracere, ut quæ didicit artis documenta ad usum optimum dicendi artificem ac magistrum traducat: sine quo nihil prorsus audiuisse, & aut in re tempus posuisse, præstitisset id, ut est omnibus exploratum, ita facile a omnibus ferre, non sine fluctuæ significatione. *Et præstat* . Atque hæc de discipuli officio potius indicetur, quam docuisse in præsentia uolui: cætera, ut dixi, ex aliis repetantur locis. Et quoniam de primo Oratoris officio satis abunde scripsimus, ad secundæ explicationem transitum faciamus.

Libri Primi finis.

DE OFFICIO ORATORIS LIBER II.

*In quo de officio delectandi agitur, & absoluta de
ridiculis, locisque habetur disputatio.*

*An delectare sit proprium oratoris offi-
cium. Disputatio I.*

EXPLICATIS usque de primo ora-
toris officio nobis dicenda erant; nunc
de altero, quod positum est in delectan-
do, secundo loco iuxta ea quæ supra
docuimus, nobis agendum est; de quo hac methodo
disputaturi sumus. Primum, huius muneris um ex-
planabimus; deinde priuatim de locis quibus audi-
torum animi recreantur, atque capiuntur agemus.
Quod ad primum attinet, hæc mihi occurrunt dubitan-
di rationes.

Primum, delectatio tota uidetur esse Poetarum, Cic. II. I.
cum ars poetica præcipue ad delectandum sit com- de leg.
parata: ideo Flaccus aliquando dixit, In poet.

Aut prodesse uolunt, aut delectare poeta.

Non

Non erit igitur oratoris, qui omnia serio agit, quicquam dicere, quod ad delectationem pertineat. Adde etiam quod loci & factiæ, quæ ad delectandum adhibentur, ut leues ad mimos pertinere uideantur.

Deinde, ea ad oratoris munera & officia spectant, quæ maxime conferunt ad persuadendum, cum, ut sæpe dictum est, tota officii ratio a hinc sumenda sit: at is qui delectat, non persuadet, nec quicquam præstat, quod proxime ad persuadendum conferat; immo potius, dum solum auditores letitia perfundit, eos a re & a causa distrahit. qui suauitate, quasi hyemnarum cantu, de muni, quid ratio, quid, quitas requirat non animaduertunt, agitur.

In Brut. Postea, ex M. Iulio, ducuntur summæ in oratore laudes, una substituitur disputandi ad docendum, altera grauius dicendi ad animos audientium permo- uendos: reuertenda igitur tertia, quæ suauiter ad delectationem ducitur.

Ad hanc delectatio est motus & affectus quidam, ut est enatio per se manifestum. quare hoc munus, quod est in delectando potissimum, non uidetur esse a cetero diuersum. Immo etiam loco dubitari potest, an animorum conciliatio sit quid ab eorundem delectatione distinctum.

Quod ad opiniones attinet, nihil mihi dicendum occurrit, præter ea quæ supra scripsi: nam, qui uirtutem ducunt munus oratori tribuunt, eidem hoc secundum negant, & quasi accessoriam putant: quod

etiam Aristoteles significasse videtur, cum præter
 unam fidem, reliqua omnia *προσθη εν*, id est adita-
 menti appellavit qui tamen postea diligentissime
 de affectibus di. putavit. & quod attinet ad ridicula,
 in fine rhetorice oratorem ad ea quæ in poetica
 scripserat remittit.

L. 1. rhe.

c. 1

Lib. 2.

Ad huius dubitationis elucidationem hoc unum
 adnotaverim, duo esse motuum genera, alterum lenē,
 remissum æquabile, quo auditorum animi leniter
 tractantur & afficiuntur: alterum vero grave, con-
 citatum, atque inflammatum, quo, qui audiunt, uehe-
 mentius permoventur, & concitantur. Quando ora-
 tor hoc secundo fungitur officio, primum genus adhibe-
 re conatio, dum eam animi partem qua concupisci-
 mus orationis suavitatē tractat, & dictū genere ani-
 mos capit, & captos detinet: alterum vero genus,
 cum tertio munere pertingitur, ut postea planius
 dicetur. Ad quæ duo munera obeunda varijs utitur
 præstis, ut ex utroque explicatione patebit.
 Quare, licet in utriusque muneris functione, aliquis
 animorum motus intercedat: tamen non parum in-
 ter se isti motus distant: ut ex his quæ dicemus, omni-
 no perspicuum fiet. Hac itaque distinctione posita,
 quid de hoc secundo officio sentiendum sit, quibusdā
 positionibus doceamus.

Prima positio, delectatio est quedam animi per-
 motio ex re præsent. nat. quæ affectu & capto in re
 quam animus, a se præcipue libenter conquejeri-
 mus, & sine fastidio detinemur. Cui itaque orator

ita dicit, ut suauitate qua tam perfundat, & quasi le-
nocinio audientis animum allectat, erigat, exbauaret,
atque audiendi desiderio incendat, delectare, ac con-
ciliare dicitur.

Secunda positio, quamuis inter conciliationem
& delectationem aliquid possit assignari di, crimi-
nis, quod illa animum auersum, aut parum beneuo-
lum sibi gratum reuadat; hæc uero, quodam allec-
tamento, & quasi blanditus capiat, & delectat; tamē
hoc loco pro eodem sumuntur; cum utraque in qua-
dam leni animorum tractatione consistat. Hinc est
quod Antonius, hoc secundum munus expositurus,
de animorum conciliatione egit. cui ob asperitatem,
de affectuum commotione tractationem subiicit; &
postea de locis, quibus potissimum gignitur delecta-
tio, disputauit. Cum ergo quæ conciliant, delectent,
& quæ delectant conciliant, iure optimo hæc duo si-
mul tractantur, & pro eodem sumuntur.

Tertia positio, delectare & conciliare ad officiū
pertinent oratoris. Primum patet hæc positio ex
communis Rhetorum doctrina, & speciatim ex M.
2. lib. 1, locis superius citatis, ad quæ addo hunc alium.
Necesse tamen est oratori, quem quaerimus, contro-
uersias explicare forenices dicendi genere apto ad
docendum, ad delectandum, ad permouendum. Dein-
de ex auditorum natura; qui, cum ut plurimum sint
populares, non audiunt libenter, nisi dicendi suauita-
te delectentur. Delectatur enim audiens multitu-
do, & ducitur oratione, & quasi uoluptate quadam
per-

perfunditur. Quid enim est tamen incundum cogni-
tu, atque auditu, quam sapientissimus sententis gra-
uissimisque uerbis ornata oratio, & perpolita? Et
hinc est, ut auditor eum oratorem probet, a quo se
delectari sentit, etiam si fuerit mediocris: tenet. n.
aures, inquit Tullius, uel mediocris orator, modo sit
aliquid in eo. Postremo, quoniam, qui delectatione
est affectus, facile quo uoueris ducitur, ac persuade-
tur: quo fit, ut delectatio ad finem consequendum
maxime conferat; ac proinde necessario ad oratoris
munus pertineat. Non solum itaque docendus
est auditor, sed etiam orationis suauitate & elegan-
tia delectari: quia, & libentius audit, & facilius
capitur, & quo impellitur ducitur. Nemo enim ad a-
gendum flert, si grauate si moleste audiat. Faci-
lius ergo percipimus, cognoscimusque quod animum
delectat: quia suauitas illa non modo excitat atten-
tionem & diligentiam, sed etiam facit onus & labo-
rem. Argumento sit musica uoluptas, quam natu-
ra inquit Fabius, uidetur ad tollendos facilius labo-
res uelut muneri nobis dedisse. Siquidem & remigē
cantus hortatur: nec solum in us operibus, in qui-
bus plurimum conatus, præfunte aliqua incunda
uoce, conspirat; sed etiam singulorum fatigatio, quā-
libet se rudi modulatione solatur. Huc facit quod
Homerus Concionatores bonis cicadis similes fecit,
quæ uocem delectabilem emittunt: quamuis simi-
litudo ista, ut nonnullæ aliæ eiusdem auctoris, sit pa-
rurgans.

De opt.
gen. orat.
A1, li. 3.
c. 21
Quin. li.
6 c. 4.
La B ut:
A1 li 3.
de doct.
Chri.

Quarta positio, animorum conciliatio, & delectatio partim uerbis & ipso dicendi genere, partim rebus & sententiis, partim uero genere ipso actionis & pronuntiationis continetur. Verbis inquam apposite translatis, concinne collocatis, & numerose fluentibus: quibus tam sententiarum figuris, ut sunt omnes illæ quæ in uerborum similitudine, immutatio-
 ne, & repetitione consistunt, & quæ ad rem aliquâ describendam, & ob oculos ponendam conferunt. Sententiis acutis, de rebus incundis, gratis, nouis, inauditis, delectat enim quidquid est admirabile: & denique quæ amabilem morum significationem præbent. *Ualet igitur, inquit Antonius, multum ad uincendum, probari mores, instituta, & facta, & uitæ eorum qui causas agunt, & eorum pro quibus; & quæ apud ipsum de animis conciliandis sequuntur.* Horum igitur, concludens ait, exprimere mores oratione, iustos, integros, religiosos, timidos, perferentes iniuriarum, mirum quiddam ualet. De pronuntiatione, & actione, Sed, idem Antonius loquitur, hæc adiunant in oratione, lenitas uocis, uultus, pudoris significatio, uerborum comitas. Hanc nostram positionem, idem his uerbis tradidit. Genere enim quodâ sententiarum, & genere uerborum, adhibita etiam actione leni facultateque significandi, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni uiuere uideamur. Et ut cum Tullio concludam, Tenet an res mediocris orator, sit modo aliquid in eo: nec res ulla plus apud animos hominum, quæ ordo et ornatus orationis ualet.

Liber Secundus.

79

Quintā positio, delectatio in omnibus orationis partibus, quasi sanguis & color in toto corpore debet esse suā, sed maxime in exordio & narratione. In exordio quidem, quia animi auditoriū conciliandi sunt: quā autem ratione conciliantur, libro de dispositione docuimus. In narratione uero, quoniam nullus sermo est ingrator, quam is que line suauitate narramus; ac proinde hac pars potissimum suauitate debet esse aspersa. Quo autem modo suauis fiat narratio, citato docuimus libro. His ita probatis, restat ut ad argumenta respondeamus.

Ci. in pa.

Ad primum, quamuis Poetę magis quam oratores delectare debeat: tamē hoc etiam munus ad oratores pertinet, cū eos apud quos dicunt beneuolos habere & detinere debeant. Nec mirū uideri debet, si hi duo artifice in hac munere cōueniat, cum sint inter se maxime cognati: quauis longe diuersa ratione ab utroque p̄stetur. Mimorum uero ioci & facetiæ sunt maxime diuersę ab oratoris, ut postea dicitur.

Ad secundum, negamus delectationem non conferre ad persuadendum, cum delectatio oratorē gratum beneuolūque reddat, & auditorem detineat: & sepe etiam ad argumenta dissoluenda conferat. Nec animum auertit, sed potius excitat & acuit: et ipsa animi auersio, suis locis adhibita, ut cum aduersariorum argumenta dissoluenda sunt, non est inutilis.

Ad tertium, qui iocis apte utitur, subtiliter disputat, ac proinde commendandus est.

Ad

Ad quartum, hoc argumentum assumit falsum quia motus delectationis est longe diversus ab eo, quo ad aliquid agendum, aut ad assentiendum auditores traducimus: itaque, vel ex eo patet, quod multi delectant, sed non movent: Et tamen motus gratiæ omnis ab Oratore sumitur disputatio, sed de hac re hucusque de qua in opere de oratore diuino nihil diximus. Qua autem ratione orator delectare, Et hoc officio fungi debeat, postea, cum de locorum usu agetur, plane explicabo: de quibus nunc disputare aggrediar.

An Ioci possint arte tradi. disp 2.

Quoniam ioci Et facetiæ priuatam vim ad delectandum habent, ad eorum delictum unde munere vnum se exposito Ciceronis uestigia sequentes, de iocis atque nobis scribendum duximus. De quibus, etsi homines eruditi hæcenus multa scripserunt: tamen cum eandem rem loqui ducit ratione explicaturi sumus, hic fortasse a nobis non frustra suscipietur labor.

Primum itaque docebimus an aliqua ars de ridiculis tradi possit, Et ad quem artificem eorum explicatio pertineat: Deinde, quæ sit ridiculorum natura, quæ causæ naturales: Postea de his quæ ad risum commouendum vim habent: Tercitæ, varias ridiculorum diuisiones, Et species siue modos in medium afferemus: Iam vero locos ac sedes indicabimus, unde

de ridicula prima mentantur : Ad hæc de iocandi
necessitate, & virute : Tertio, de honesto-
candi ratione sive de recto, contra vii. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

Primum si nec de materia et via esset artis ca-
pax, tam perfecto Gygis tractatu esset; cum ab ipsis, D.og.
Lacr.
ut aliqui arbitramur, minus bona esset, aut certe
perfecta fuerint artes: at in de huiusmodi diu scri-
plum est, tamquam si in de unum habuimus, et tra-
di non posse. Quod sumptum est, et auctoris auctorita-
te confirmare in eo qui, cum Gygis in libro, se in-
dixit, seque ex his de hac re, et in de huiusmodi
speciem venisse dixit, et in de huiusmodi, et in de huiusmodi
revelationem peritiam comit, sunt, et in de huiusmodi
re, et in de huiusmodi, et in de huiusmodi, et in de huiusmodi
fama, nisi ad ridetur. Ad hanc revelationem, et in de huiusmodi
dam accedat etiam Auctor, ut patitur, et in de huiusmodi
revelationem, qui in de huiusmodi, et in de huiusmodi
exat manit. Hæc etiam sub scriptis, et in de huiusmodi
bus, et in de huiusmodi, et in de huiusmodi, et in de huiusmodi
esse potest, huiusmodi, et in de huiusmodi, et in de huiusmodi
cipit potest, et in de huiusmodi, et in de huiusmodi, et in de huiusmodi
ut in de huiusmodi, et in de huiusmodi, et in de huiusmodi.

Deinde, de eo quo. et in de huiusmodi, et in de huiusmodi, et in de huiusmodi
testi esse, nec nec, et in de huiusmodi, et in de huiusmodi, et in de huiusmodi
etando : atque, et in de huiusmodi, et in de huiusmodi, et in de huiusmodi
homines & eorum imitators, & imitators, et in de huiusmodi, et in de huiusmodi, et in de huiusmodi.

tos, & vultu aduante, & uoce, & ipso genere sermonis: igitur.

Præterea, si ridiculorum ulla potest esse artificiosa præceptio, maxime ratione locorum ex quibus ad ad risum ciendum ridicula sumuntur: atqui isti loci sunt incerti & inefficaces; ut ex iis cognoscere licet, quæ de eis Tullius, Fabius, & alij scripserunt: igitur.

Postremo, hanc disputationem ad Rhetorem non pertinere hac ratione demonstro: de risu cum sit effectus is quidam naturalis, & causas habeat naturales discernere debet Physiologus, qui rerum quæ natura existunt, causas inquit, de facetus & iocositatibus, ut sunt honestatis & turpitudinis capaces, is qui mores tractat, ut Aristoteles in Ethicis fecit: de risu, ut risum commouent, potius Poeta, aut Historicus, quam Rhetor agere debet: aliena igitur a Rhetoricæ descriptione hæc disputatio censenda erit. In hac difficultate, quod attinet ad scriptorum opinionem, hæc sunt notari duendi modi.

Primus eorum, qui alii nant nullam certam artem docendamque de risu fieri posse, ob eam potissimum rationem quam secundo loco attulimus. Hinc est, quod alij de ridiculis agentes, potius historiam quandam, multa ridicula hinc inde colligentes, quam artem confecerunt, & nulla præcepta de ridiculorum natura, usu ve tradiderunt.

Secundus aliorum, qui existimarunt ridiculorum

Lib. 4.

Macr.

non esse artem, sed solum observationem quandam. Ita Cato, & Antonius apud Ciceronem, Fabius, & alij nonnulli.

Tertius aliorum qui putarunt aliquam esse posse facetiarum artem. In hac sententia Aristotelem fuisse ex eius scriptis colligere licet. eandem uarijs in locis tenuit Pontanus, ac etiam Madius.

Ad hanc difficultatem explicandam, nonnulla ponemus fundamenta, si prius aliquot auctores, qui de iocis scripsere indicauerimus. Scripsit de iocis quaedam Herennianus auctor, M. Tullius in secundo de oratore sermone, Fabius libro sexto iurarum institutionum, & horum auctorum expositores. Robertellus sed satis ieiunne; multo melius Madius: Ioannes Iulianus Pontanus libro tertio ~ quarto de Sermone fuisse, & confuisse, Macrobius antiquorum ridiculorum multa exempla coacervauit. Melchior Iunius de preceptis dicendi: scripsit etiam Aristoteles in poetica; sed hæc pars temporum uetustas ad nos non peruenit, ut etiam ea quæ eadem de re eius discipulus scripsit Theophrastus.

Philel. l.
Cap. 13.

Primum fundamentum, in quo quædam explicabo uoces quibus in hæc tractatione auctores passim utuntur: quæ & si uim habent diuersam; interdum tamen promiscue usurpantur. sunt autem sequentes.

Ridiculum, uocabulum ductum a uerbo Rideo, quod proprie risum elicit significat: at si cum accusandi casu iungatur, idem uaiet, quod deridere, & ir-

ridere, hoc est, deludere, & cum eam contemnere :
 Transate, letum esse, igni meo : unde, rarbundus,
 hoc est, a timore timens, & mis, & abinde ricens.

Arctare, est applantere, autem latitiam ridendo quæ-
 sionem, & periculis, & libidine, ac subribo, hoc
 est, parum, sine iusticia rideo. R. dicitur enim egi de se-
 gno, & estum ne, & sermonum, & sum exultantem
 aut a ratione abire, & et ratione committentem. &
 adit, & de utrum, q. ut idem valet, ac ridet
 lum quod sum in re potest, & interdum studio.
 sum exultantem, & sum. Hinc etiam R. dicitur
 dicitur hoc estis qui a se a se est, & is de quo alij
 ridet. & a se a se, & is ridet se ut enim
 dicitur, ridet, id est, & utares nati sunt. Hinc
 denique, & ridet, id est, facit, per meum.

Locus, & in numero multitudine, loci, & Loca,
 a verbo locari, quod est a se & uerbo loqui, &
 can. dicitur, quod per literarum mutationem a verbo
 luno, ab inductum putari idem valet, quod luno,
 ludus, facere, lepores, & can. Inter locum &
 ludum illi autem, & ut tam ponunt, ut ludus sit
 in factis, locus in uerbis. Hinc loculus, diminutivum,
 locosum, quod a locum peruenit; cui contrarium est.
 Serium. loculatum quod loco dicitur, vel quod est
 ioco dignum & locutatus, atque loculare, quod
 per iocum ut & a iocare ioco, iocose, & ioculatus,
 hoc est, iocare, & per iocum.

Sacalis, & l. ut per metaphoram a conditoris
 cibus, iocum, & ioculum, iocum, urbanitatemque, &
 ali-

aliquid sibi ioco seque dictum significat. Iluc pertinere videtur Catullianum illud,

Nula in tam magno corpore mica salis.

Catull.

hoc est, nihil facitum, nihil argutum, atque ventosum; vel, ut Fabius ait, nihil in eius corpore est ridiculum. Et, scilicet, de qua voce hac scribit citatus auctor, falsum igitur erit quod non est insitum, velut quoddam simplex orationis condimentum, quod sentitur latente iudicio, velut palato, excitatque, & a tepore defendit orationem. Sane tamen, ut idem in cibus paulo liberius a se sis, si tamen non sit immodicus, affert aliquid proprie voluptatis, ita hi quoque in dicendo habent quiddam, quod nobis faciat auertere. Salte, idem est quod facete, & cum sapore aliquid addere. At vero, cum salte, aut salibus aliquid addere, & sale aspergere, idem est quod modere, & paulo liberius aliquid carpere. Unde grace, sales *εἰλασσι* id est conuicia, quas *ῥήματα* autem idem est quod *ῥησμοί*, id est canthiari, & salens fundere.

Plaut.
 Truc. 3.

Facetie a iando, vel agestibus facientes sic dicitur, sunt loci, sales, & deliciae quae tam leuiter, & urbana dicta sine scurrilitate quae tamen factae, tum in dictis esse possunt. Ideo augustinus Cicero dixit, quod facete dicuntur, id alias in re, aliis in verbo facetias habet. Facetiae sunt loci, qui cum lepore sine offensione, aut cum aliqua offensioncula, gratia & lepore condita, canuntur: qui potius con-

Cicero

mendationem, atque approbationem, quam risum ingerunt. Verum hoc vocabulum privatim designat narrationem sermonemque perpetuum, quo aliqua fabella salibus aspersa cum lepore & gratia explicatur. Sales latius patent, quam facetiæ, ut ex M. Tulho colligere licet, cum ait, Huic generi orationis aspergentur etiam sales: quorum duo sunt genera, unum facetiarum, alterum dicacitatis. Hinc facetus, id est sausus, urbanus, argutus, sermone felix, & dulcis: qui iocis citra scurrilitatem abundat: & Facetiosus, quod idem significat: atque facetus, hoc est, salus, ridiculus, concinnus, atque venustus. Idem. n. valet interdum facetus, quod concinnus, venustus, decorus, ex cultus, & elegans. In ridiculis autem nihil dicitur facetum, nisi sit liberale, & decorum: unde non omnia ridicula sunt faceta.

Vurbanitas de qua hec scribit Fabius, Nam & Vurbanitas dicitur, qua quidem significari video sermonem præ se ferentem in verbis, & sono, & usu proprium quoniam tam gustum, nobis, & sumptam ex conversatione dicorum tacitam eruditionem, denique, cui contraria sit rusticitas. Ita itaque est urbanitas, in qua nihil ab omni, nihil agreste, nihil inconditum, nihil peregrinum uisibile potest deprehendi. Ceterum, hoc loco spectatum est non locum designat quicumque virtute sit, ad animum, cum honestate exultantem, ab omni liberaliter & vrbane edocato: cui contraria est Inurbanitas, rusticitas, atque

atque scurrilitas: quæ dum vitia a mediocritate, qua virtus continetur, recedunt. Sed de Urbanitate infra paullo accuratius agetur. Hinc, Urbanus; hoc est, facetus, cultus, non rusticus, & peregrinus, & urbane, id est facete, modeste, & eleganter.

Dictum & dicta, quæ, & si de omni sermone dicantur: tamen speciatim pro iocis & scribis sumuntur, quæ ob saltem asperitatem t. B. cantu & acute dicta, quæ si commata, quæ & dicta vocantur. Dicacitas est sermo cum aliis incesens, & dicax, id est paullo nimium facetus, qui in dignis talibus maledicit: a qua dicacitate, cum accensus fuerit Demosthenes urbanus quidem dictus est, sed non dicax. Quæ dicta, ut plurimum, continent convicia & contumeliam aceros. Tinnere tan en, Dictum, est breue & acutum iocantis acumen, quod aliquando in uerbis, aliquando in sententia cernitur: seu si sit nimium mordax, scurrilis dicacitas uocatur. Est autem scurrilitas procax atque petulans dicacitas: Scurra uero qui risum ab auditoribus capiat, non seruata dignitate persens, qui cacchinnos lacescit, & effringit ora, sed & ipse rictetur.

Mimi, sunt poemata lasciuia sine reuerentia imitantia, facta ridicula: & mimicus, quod ad mimum pertinet. Dicuntur etiam mimi, effatores, i. periculatioribus aliorum dicta, facta, & mores imitantur. Est itaque mimus, dictum uer, vel aliorum impudens, lasciuæque imitatio. & homo mimus, qui

lenticulos homines in hilarietatem resolvit, sed citra dignitatem, sunt & mimici poëta, qui minos faciunt.

Mimorum, satelli sunt, arrationes, ut soluto risis & contortis totius corporis partibus quempiam irident, moresque eloquio in triumpho gestu exprimunt, ut cum alios irident, ipsi sint, diculi. Quid enim, ait Gullius, potest esse tam ridiculus, quam Sannio? qui ore, vultu, imitantis moribus, voce denique corpore videtur ipso. Sic dicti a Sanna, hoc est ab irrisione, que distorto ore & labiis contractis, anteriorum dentium ostentatione fit. Hinc, Desanno, subsanno, & sannatores.

Lepor & lepos, græce calliepia, carientismus, idem est quod festivitas, iucunditas, & urbanitas, gratia, & voluptatis cum que amoenitas. Dicitur de gustu, forma, & sermone, quasi sit quædam sermonis lautitia. in oratione, lepor est concinnitas, & elegantia, ornatusque scitus. Hinc lepidus, leporis, pius, quod de homine, de oratione, deque rebus a'us dicitur; ut lepidus homo, lepida oratio, lepidus uis & apte, id est eleganter, cum gratia, & venustate.

Festivitas, leitiæ & iucunditatem designat, quam vultu & verbis quæpiam præ se fert; hilarietatem, mivum quandam moralem; & festivæ, hoc est bræ, & cum gratia mivæ.

Comitas, que magis in moribus, quam in iocis spectatur, & civilitatem, humanitatem, morumque suavitatem designat: cui contraria est severitas, &

quædam

quodam gravitas acerbæ. Hinc comis, id est benignus, facilis, iuavis, tractabilis: & comiter, id est benigne, mansuete, suaviter, non gravate. Atque hæc sunt voces illæ, quarum explanationem pro hac translatione necessariam exst. manu.

Cic. pro
Coel. Ba.

Secundum fundamentum, eiusdem rei varia ratione considerata explanationem ad varios artifices pertinere posse, omnes uiri docti docent & e ipsa demonstrant. Id, si quidam minus exultu animaduerti rēt, non damnarent eos, qui nonnulla in arte dicendi exponunt, quæ etiam in aliqua alia facultate traduntur; ut sunt loci topici humane perturbationes, questionum uarietas, & id genus alia; in quibus etiam locos reponeres: quorum tractatio ad diuersos artifices pertinere potest; ut planius in positionibus docebo; quas, his notatis, nunc subiungo.

Ari. li. 2.
phys.

Prima posito, Tractatio de ridiculis ad varios artifices pertinet, nimirum ad Physiologum, & Ethicū doctorem, ad Poetam, & ad Rhetorem: diuersa tamen, ut ante dicebam, ratione. Naturæ speculator naturales causas inquit: Morum magister eorum honestatem, turpitudinem, utrumque in communi uita demonstrat: Poeta & Rhetor quo pacto dicendo ridicula excitari possint, & qui sit eorum in dicendo usus, & ut ad animos oblectandos conferunt. Quamuis, neque hi duo artifices eadem prorsus ratione de ridiculis agant, neque illis eodem utantur modo: quæ de re hic subiunctus differere nolo.

Secunda posito, de ridiculis. siue iocis, ut sunt effectus

fectus quidam naturales potest esse certa doctrina
 & scientia. Hæc positio est manifesta; quia sub hac
 consideratione suas habet causas; quas qui nouerit,
 L. 1. ph. iuxta doctrinam sepe ab Aristotele traditam, certâ
 et 2. phy. eorum habebit notitiam.

Tertia positio, de ridiculis, ut sunt affectus humani
 honestatis & turpitudinis capaces, certa doctrina
 tradi potest: Quoniam Urbanitas est quædam uir-
 tus, quæ in mediocritate consistit, ut postea plinius
 docebo: at de uirtutibus certa haberi potest co-
 gnitio; ut ex Ethicis Aristotelis patet, igitur. Habent
 enim uirtutes sua principia, suas causas, suasque pro-
 prietates, & affectus.

Quarta positio, de ridiculis, ut habent nim delectandi
 L. 1. 3. c. x. ars aliqua esse potest. Primum, probant auqui
 hanc ueritatem ex hoc Aristotelis loco, qui in he-
 toricis habetur, Nam posse facete dicere, aut inge-
 niosi esse, aut exercitati: docere autem doct. in x. bu-
 ius, id est, artis dicendi. Cæterum hic locus non de
 iocis, sed de urbana, hoc est de emendata eloquutione
 quam nos Latinam appellamus intelligendus est: qui
 tamen ad id quod docemus confirmandam al quam
 um habet. Et sane, non est credendum Aristotelem
 & Theophrastum sine arte de ridiculis egisse: quo-
 rum scripta si Cæsar uidisset, aliter fortasse de Gra-
 eis sensisset. Deinde, risus est quidam naturalis effe-
 ctus, qui excitatur a uariis, ex certis locis sumptis,
 & aliqua redditur ratio cur radricula apta delectent,
 & ineptia non sint ad delectandum accommodata; et

tur magis aliqui sint ad iocos facti, quam alij: at qui
causam alicuius rei tenet, is artem habet: igitur de
ridiculis ars esse poterit aliqua. Præterea, cum de
ornate loquendo quædam detur ars, quod aduersarij
fatentur, quamuis reperiatur eloquentia quædam
naturalis; cur non etiam esse poterit ars quædam ro-
candi, licet iocus quandam dexteritatem a natura
tributam requirat? Et ut inuenti sunt loci artificiosi,
unde argumenta ad aliquod probandum sumuntur;
ita etiam sedes quædam in quibus ridicula latent, ob-
seruare fuisse. Quare, si inculte nature iocandi ar-
tem inferas, bona sunt arthéria non secus ac si arbo-
ribus siluestribus domesticos per culturâ circulos
infereres. Postremo, res ipsa idem confirmat, cum ui-
deamus quosdam hac de re certa deuisse præcepta,
qua si quis teneat, prompte, & apte iocari, & eorū
qua ad delectandum adducit, cur delectent, rationē
reddere poterit: qua doctrina, quæ ex se non sunt ri-
diculosa, faciet ut risum moueant, gratia ad festiui-
tatem adducet, & humilia attollet.

Quintæ positio, de ridiculis, quod attinet ad pri-
uatos modos quibus excitantur, & ad apium eorum
vsum, certa doctrina tradi non potest. Hinc positio-
nem probat tertius ratio superius allata: & hoc Cice-
ronem & Fabium, & qui iocorum artem negauerunt,
affirmare uoluisse existimo: cum reuera singulæ res
iocorum loci, & priuatus usus certa ratione non faci-
le doceri queat, sed solum exercitatione quadam, &
prudencia aliquo pacto cognosci possunt. quod etiam
de

Art. II. j.
Met. c. 6.

Lib. ora

de tota dicendi ratione affirmares, & Crassus apud Ciceronem usi mat. Et huc pertinet quod A. istoteles ait, sales edere, seu urbane loqui, εἶναι τὸν ἐν ὀνείῳ ἢ τῷ ῥ, ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἰδεῖν ἰngeniosi, siue exercitati. Sed iam ad argumentare respondemus.

Theod. Ad primum, non omnes artes inuenerunt aut per-
Christ. fecerunt Græci: qui quas coluerunt dis. iplinas, ut
Ale Di. antiquitatis perititralunt, eas omnes ab aliis acce-
fic, perunt. Et ut paullo ante dicebam, ex. limandum est Aristotelem & Theophrastum hanc disputationem a l. artem reuocasse. Ut omittam, quod aliqui recte fortasse scripserunt, quos Caesar non uidit. Qua autem ratione Caesar, & alii qui aliter quam nos de hac re sentiunt, intelligenda sunt, supra docuimus: ne eos minus probabili sententia relinquere uelis.

Ad secundum, fingit quidem natura quosdam ad iocos idoneos, ut etiam ad eloquentiam, sed eos non perficit: quod efficere est artis proprium.

Ad tertium, hoc argumentum id solum probat: quod in ultima positione docuimus: concedatur igitur.

Ad quartum, soluitur hoc argumentum ex doctrina allata in secundo fundamento & in positionibus.

Quæ sit risus natura, siue de risus definitione.

Disput. 3.

Quoniam ergo demonstratum est, de ridiculis articulis per se. Et eorum tractationem ad Rhetoricam a quo pacto pertineret, sequitur ut ad ipsam praedictam accedamus, et quid sit risus doceamus, cui de natura eius appellationibus supra scriptum fuerit.

Sed hoc non vis obiceret quidpiam grauissimam et asperam aut vitiosam, quod de risu actum sit, prout quæstionem ad Democritum, uel quod multa hic philosophis, ut Iacertus ait, de natura percipit, uel quia perpetuo hominum stultitiam ridebat, quam etiam 20 annos hoc est, 111. usque fuit nominatus Ceterum, ista quæstio non est tota. 13. et in qua uisumur aliena. Et autem rem propositam plane explicemus, huius statui fundamenta.

Primum fuit tametum, ad intelligendum quid sit risus, supponimus hoc loco, ad quod postea accurue explicabitur, risum oportere habere ab aliquo, quatuor prout tunc cognita, qua secum aliqua nouitatem, ac proinde admirationem et uoluptatem affert. Est autem risus duplex; alter scilicet, cum quis se ridere pingit, ut cum alterius risum imitatur: alter uerus, qui ex ueris et naturalibus causis nascitur: cuius duo sunt genera, alterum, quod tactu et uatu; ut tam genui tractatione; alterum, quod per aspectum, uel auditum commouetur: nos de uero risu, et de eo qui potissimum ex auditu oritur acturi

Lib. 2.
Orat.

affectum sumus. Cū ita itaque homo, qui est animal rationis cōpos aliqua subturpe, nouum, et aliqua admiratione agnū percipit, excitatur in animo motus quidam præter electionē. Hic motus vitalis spiritus & sanguinē excitat, unde sequitur caloris effusio & cordis dilataatio, præcordiorūque commotio, atque diaphragmatis, siue septi transuersi, & musculorū, qui sunt ad oris latera contractio. Spiritus ergo commoti, qui sunt præcipua motus instrumēta, latera, uenas, uentrum, os, & oris partes quatunt, unde risus, siue echinus erumpit. Quod fit, ut interior risus cōsistat, in illa animi cōmōtione ex re turpi, & aliqua admiratione digna exorta: qui postea in organis corporeis appareat, et a sensibus per motū & sonum percipitur.

Secundum fundamentum, in quo de instrumētis corporeis quibus risus efficitur, & in quibus tanquā in subiecto reperitur agens est. quia in re non omnes scriptores conueniunt. Quidam igitur risum in liene sciem habere existimant, qđ tamē a non approbant. Quia autem, si, si remōte ad risum elicicndum conficiunt, prout atque in bñe, ne melancholiam allicit, & sanguinem purget; qui quo purior est, eo cōmouetur. & sub calorem dilaturatur; qđ a risum cūcūm est necessariū. Ideo autem ex plurimā cūcūm hilaritatis facit tactum præcordia. sic enim ille scribit, tunc te refertur accepta subtilitas mentis: ideo nulla est et carere in neruis ex litas. In causē præcipua hilaritatis sedes, quia et t. h. u. maxime intelligitur alarum ad quas, ubi, eo alibi tenore cūte humani: ideo jecundū bendi

bēdi dulcedo ibi proxima. Ob hoc in praelus gladiatorumque spectaculis mortem cū risu traicēla praeordia attulerunt. Alij uero priuatim in corde, ut in pri Mad.
mo corporis organo consistere arbitrantur: illudq; argumento esse dicunt, qd cum duo sint organa, quae prae Arist. li. de mot. anim.
ter uoluntatis imperium mouentur, cor & pndnda, & risus in potestate nostra no sit, a cordis motu pendere fatendum erit: ad cuius comotionem mouetur etiam diaphragma a quo tota superior hominis pars cietur. Quod autem ob motu cordis praeter eius naturam calor diffundatur, ex eo patet. quod ob nimiam caloris dilatacionē spiritus resoluuntur, et uires debilitantur; ut illis accidit qui risu permouentur. Et uero cordis dilatacionē qua excitatur risus ex re iurpīs cognitio ne fieri, ex eo colligitur, qd tandem risus durat, quando res illa permanet, & talis apparet quālis a proprio concepta fuit, delectabilis nimirum ob aliam causam; unde sequitur animi dilatacio, & spirituum ac partium iam dictarum praeter naturam, siue uoluntatem commotio. Ex quibus intelligi licet, cur praeterea latitia interuagiamur & exultemus: Quia ob rei bonae consequutionem, maxime si praeter expectatorem contingat, animus commouetur & dilatatur: unde magna in corporis partibus sequitur commotio.

Tertium fundamentū, in quo ad risus naturā melius intelligendā, quaedam naturales quaestiones ad resum pertinentēs breuiter explicabo. Prima qstio haec est, cur risus interdū contineri non queat. An qui in illis corporis partibus sedem habet, quae uim motus humanae

Et quo modo simul latera, os, uenas, uultum, & oculos occupet. Atque his notatis, quajdam subycio positiones.

Prima positio, risus hunc in modum describi solet, Risus est admiratio in homine rerum turpium citra dolorem a ratiocinio ad animum relaxandum: quam descriptionem si quis uellet, ut non satis accommodatam, reueret; sed & ac in parte immorari nolo. Alij hoc pacto descripserunt, Risus est motus animi rationalis præter electionem, caloris effusionem, cordisque dilatationem, ultra id quod sua natura fert insequens: ad quem motum, sequitur diaphragmatis contractio, & musculorum, qui sunt ad oris latera, contractio: qui corporis motus interuentu speciei nouæ rei turpis, citra dolorem excitatur; hominibus ad animum relaxandum a natura tributus. Alij hoc modo, Strab. Risus est motus animi in hilaritatem, latera, os, uenas, oculos concutiens. Posset aliquis adhuc magis absolutam risus definitionem conficere, ex eius causis, quas nunc plane subyciemus.

Secunda positio, causa efficiens interioris risus, hoc est uetus motus affectionis, que gratæ in animo existens, est species rei subimpis præter expectationem aduenientis, cognita: subiectum, siue materia, est animus ipse, qui ad rei iucundæ præsentiam permouetur ac dilatatur: finis est naturæ instauratio animique relaxatio. Exterioris uero risus proxima causa est illa animi permotio & dilatatio, aqua spirituum

Et calor nascitur conuulsio: ex quo, cum agitatione partium corporis, et maxime oris sequitur commotio. Subiectam, est cor, et præcordia. omnia igitur, siue dicta, siue facta, cum quadam nouitate et admiratione ex re subturpinata, quæ humanæ rationi se se obiciant, ad eorum, delictationemque excitandam uim habent; ut planius in sequenti disputatione patebit.

Quo loco illud admonuerim, oratorem in iocorum usu non habere curam, ut corporis, si non excutit, sed cum potissimum, ut. nimum oblectet, et quadam delictatione actineat, afficiatque ipsam uiuacitatem internum non externum.

Tertio præstatio, tractatio de ridiculis non est ridicula, nec est non leuis, non facilis, sed gravis et ardua: cuius uigilantem hæc potissimum uermosant. Primus difficultas est hæc tractatio ratione causa, non efficiendum uiam, quis non facile est inuenire et explicare. Deinde, non potest non esse explicatu difficile id quod est omnino natura incertum, ut est aptum et inoleant aculum; quod, ut, ait Fabius, non tam recte aliquæ, quam motu quodam ne scio an inenarrabile mutatur. Præterea, in eo etiam est difficultas non, in, ut rectus doceatur, ridiculorum usus, in quo etiam Ciceroni non malo ridiculorum scriptori sunt motus. Ideoque anceps est huius rei ratio, quod etiam, in ab se deus. Denique, ne plures adhibitis causis percrentem, ideo hæc tracta-

tio difficilis existimanda est; quia quod sciam, non facile aliquem inueniens qui hanc artem plane pleneque tradiderit.

Quid sit ridiculum. Disp. 4.

VT non facile sit explicare quid sit risus, ita non facile, ut diuim multo difficius est, exponere quid sit ridiculum: quod ex multis ambulationibus quas afficiam cognoscere iubet.

Primum, omnes fatentur, ridicula excitari ex aliqua turpitudine cognita: locus, ait Cicerus, & ita quasi ruduli, turpitudine & d f, mitate quadam continetur: hæc enim videntur scilicet, vel maxime, quæ notant, & designant turpitudinem aliam quam, non turpiter: at, quæ turpia sunt, siue in animo, siue in corpore sint, potius miserendi, si a natura sunt, si vero ex electione potius irascendi, aut indignandi occasionem præbere debent ut qui recta utuntur ratione: male igitur affixatur hæc irascendi causa.

Deinde, multi sunt qui dicunt, risum magis excitari a simulata, quam a vera turpitudine: quod ut est, ut falsum, cum maiorem vim habeat id, quod est verum, quia quod est simulatum: exempla gratis, magis sensum mouent veri flores, quam similes, & auri uita species, quam fucata.

Præterea, risus non potest fieri sine rei nouitate & admiratione, ex quibus, ut diximus, animi nascitur commotio: quæ si uera sunt, reprehendendus est

set Cicero, & Fabius, & quidam alii, qui de his nihil meminerunt, dum de ridiculis late scribebant.

Ad hæc, turpitudine illa, quæ est futura causa risus, aliena esse debet a dolore, ut ex Aristotele discitur: neque enim quæ cum dolore in aliquo est turpitudine, honeste ridendi occasionem viro prudenti præbere debet: atqui sæpe videmus turpia, quæ sunt cum dolore coniuncta; ut cum videmus quempiam cecidisse humi, vel cum deformem faciem ob acceptum vulnus intuemur. Falsa igitur esse videtur doctrina ista de turpitudine citra dolorem: quam ex eo etiam refelleres, quod Cicero nunquam meminit de ista doloris remotione, at si necessaria foret, profecto ignorantia, vel negligentia nomine damnandus esset.

Quod attinet ad auctorum opiniones circa ridiculi naturam, omnes in eam iuvare sententiam, ad ridiculum requiri aliquam turpitudinem, sed quæ, & quavis esse debeat, non eodem modo ab omnibus explicatur. Nam alii solius turpitudinis mentionem faciunt alii addunt, debere esse alienam a dolore.

Rursum, in eo etiam est diversus loquendi modus, an præter turpitudinem aliquid aliud requiratur, ut quidam volunt, ac proinde Ciceronem reprehendunt, quod non omnia attigerit, quæ ad risum conficiendum sunt necessaria. Dicunt itaque fuisse diminutum quod nihil de doloris absentia, nihil de admiratione, nihil de novitate quam sequitur admiratio dixerit, quæ omnia ad risum commouendum necessaria esse videntur. Ut hanc disputationem plane explicemus nonnullæ

nonnulla ponenda sunt fundamenta.

Primum fundamentum, in quo turpitudinis natura explicanda est quæ quoniam non facile intelligi potest, nisi intelligatur quid sit pulchritudo, ideo de ea priore loco aliquid dicemus. Pulchritudo, si de corpore a loquamur, nihil aliud est, quam quedam partium symmetria, atque convenientia, per quam partes omnes inter se consensuunt, & ad unum quid conficiendum congrue coalescant, superaddita quadam colorum suauitate: ut pulchrum id dici possit, quod nihil in se deforme, nihil inconcinnum habet. Ex hac corporis forma per quandam analogiam ac similitudinem, aliquo pacto explicare licet, animi pulchritudinem, quæ, si oculis cerneretur, mirabiles sui amores in nobis excitaret. Animi itaque pulchritudo in eo sit esse uidetur, ut intelligendi uis us sit ornata habitibus, quibus ea omnia plene cognoscat, quæ cuique cognoscenda sunt: & appetendi facultas us exulta uirtutibus, quæ ad honeste agendum sunt necessaria; quibus ita sit affecta, ut nihil uelit, nihil efficiat, quod non sit cum recta ratione consentaneum. Qui igitur, quod ad hasce animi uires attinet, totus sibi erit consentiens, atque consentaneus, ut nulla in re deficiat, aut excedat, si a penitus teres atque rotundus fuerit, is animo pulcher nominari poterit. Est & alia tertia quedam pulchritudo, quæ in illis spectatur rebus, quæ cum quadam concinnitate atque elegantia ad corpus adhaerescunt, & uniuerse in omnibus, quæ aliquo pacto ad nos referuntur. At-

Ioan. Bapt.
Piscen. orat. 17

Plat.
Cic.

que ex his facile intelligere licebit, quid sit turpitu-
do, quæ, uniuersæ, quæque, nihil aliud est, quam quæ-
dam partium, aut plurimarum male coherentium
copulatio. Ibi igitur agnoscenda est turpitudo, siue
animi, siue corporis, ubi aliquid est deformitas et pra-
uitas quæ quid sit longe manifestius fiet ex his, quæ
in secundotam tamento docebamus, in quo uaria eius
genera explicabamus.

Secundum tamentum facile dicta fuit, Ridi-
cula sedem habere in turpitudine, at quanam sit ista
turpitudinis expatiæ, non est facile, id argumento sit,
quod omnes scire quæ de eis suspicere, tam non ex-
plicamus et quia nos hoc fundamentum uarias turpitu-
dines per eas attendo, facere nitimur. Turpitu-
do, quæ in animi, totiusque peccatum apparet ut ex dictis
coligere licet, minus attinet, nam recessus quidam
ab eo, quod naturæ conuenit, uel deformitas ex co-
rumpit, uel uita, uel uita nata esse debent exorta.

Qui primam de improbitate dicitur potest in turpitu-
dine in animi corporis, & earum rerum quæ extrin-
secus accedunt, atque continentur. Quod sit animi tur-
pitudinis, quæ nostris sensus est, & solum dictis
facti ueritate per se percipitur, uerum ac sapienter
docuit et ratio, amplius tamen & uariam igno-
rantiam esse, docuit, quæ adeo horrida censenda
est, ut quidam eam infernum appellare non dubita-
uerit. Et quod de ignorantia dictum est, idem de per-
ueri, & peruerione, & ab hominibus, & de eo, si uti
per ignorantiam uero, & ceatur, dicendum est.

Hinc

Plac. in

Suph

In p. et.

In f. p. et.

In b.

Il ne fit, cur in diuinis literis aīa, quę ex ignorantione, Treb. 4
 uel praua appetitione labitur, turpis atque deformis
 nominetur. Cu ergo in hīs animo aīę sint partes, in
 telligēdi nimiru, & appetēdi facultates, cū eius tur
 p'itudo aut in cognitione, aut in appetitione consisteret.
 Est aut ignorantia duplex, altera negationis, cū omni Ar. 11. 1.
 no aliquid igneatur: cuius uitio da. i non scit, nisi cū pote. 11.
 ignorantur ea, quę scire sumus ob igali, & dicere 28.
 potuimus: altera praua dispositionis, cū aliquid
 peruerse scimus, ut si quis talia Grammaticæ præ
 cepta didicisset. Qui uero p'itudo turpitudine, contin
 gere potest; aut re, ut si quis a uulua esset gibbus,
 uel labio: aut ratione & imitatione, ut si quis elan
 dam, uel e lib'one & laborem imitaretur: aut for
 tuna & ea, ut si quis e uulua esset, in quo quedā
 partium corporis ce. n. m. in uulua, & a conuen
 ientia rec. i. as. Quia tamen turpitudinis ratio non
 modo in corpore, ut ex altat s. patet ex corpas, sed
 etiam in animo spectat. p. t. e. t. h. e, turp'itudo in
 animo esse dicitur, cum aut uere. u. u. at, aut per
 uerſe as. p. t. i. s. e. t. o. n. e, cū se igno. a. e. t. u. t. est enim
 i. s. t. i. s. p. t. e. fingere i. g. n. o. a. n. t. i. a. n. t. e, ex qua turpitudi
 ne sapientes potissimum, i. n. m. a. n. e. n. t. e. a. n. e. m. ob
 impii uolentiam, dāre, uel tātē. e. n. i. m. a. e. n. o. r. a. u. i. s.
 demonstrat. Cum nemo, i. n. i. t. a. c. a. u. t. e. s. a. c. t. i. u. p. r. o. s.
 ut prae. n. o. u. i. t. a. t. i. o. n. i. s. p. r. a. u. i. t. a. t. i. o. n. i. s. p. r. a. u. i. t. a. t. i. o. n. i. s.
 tiorē aliquando nō i. p. r. a. u. i. t. a. t. i. o. n. i. s. p. r. a. u. i. t. a. t. i. o. n. i. s.
 de tertio turpitudinis genere, cū in reb. s. a. n. c. e. x
 trinsecus accedunt p. s. i. t. u. m. u. i. s. d. o. c. u. m. u. s. p. r. a. u. i. t. a. t. i. o. n. i. s.

que dixi planiora redigantur, nonnulla ridiculorum
ab his turpitudinibus desumpta subuicium exempla.
Et primum a turpitudine corporis uera, si quis ri-
deret, quod hominem gibbum spectare, qualis erat
ille, qui se ipsum describendo facete dixit,

Io. And.
ab An-
gust.

E porto un mappamondo su le spalle.

A fifta, si quis in riuum prorumpat, quod quispiam
apte aliquem claudicantem imitetur. Ab ea quæ est
a casu; si risus excitetur, ex alicuius in terram lap-
sum. A turpitudine animi uera; si quis, postquam
arca quam humeris ferebat, quempiam percussisset,
ei diceret, caue. A fifta, si ille qui percussus fuit, ab
eo qui post percussione dicit, caue, peteret, An
quicquam aliud præter arcam ferret: ex qua fifta
ignorantia, illius ueram ignorantiam morderet.

A casu, quidam meus discipulus qui corpore mul-
tum crasso utebatur, cum suis condiscipulis de cor-
poris habitu loquendo, non fiste, sed per impruden-
tiam ab eis petiuit, An crasso esset corpore, ad cu-
ius interrogatione multum fuit arrisum. De tertio
genere hoc unum subuicium exemplum, Caius Lelius,
cum ei quidam malo genere natus diceret, cum suis
maioribus non respondere, false respondit, Ut tu tuus.
Huc referres et id cuiusdam, qui cum per iocum ei
a quopiam dictum, et, O asini fili, statim ille eum
amplexando dixit, O mi pater. Atque hi sunt fon-
tes, ex quibus omnia haurire licet ridicula. Sed quo-
nam, non sola, neq; omnis turpitudine risum ciēt, qua-
lis ista turpitude, & quibus cum rebus coniuncta es

se debeat, sequenti fundamento explicabitur.

In poet.

Tertium fundamentum, ea turpitudine, quæ cum ratione risum sit excitatura, debet esse cū a corruptionem & dolorem, præsertim maiorem, eius in quo cernitur turpitudine; id quod expressè docuit Aristoteles, qui cum ridiculum a turpi proficisci, affirmasset, quasi ipsum definiendo, dixit, Ridiculu n. aliquo pæcto peccatum est, & turpitudine αἰσχρολογία, hoc est sine dolore; Neque enim ridenda est turpitudine illa quæ potius commiseratione, quam risu digna est: ut si quis ob lapsum frangeretur cruribus. Neque Ciceronem, ut aliqui arbitrantur hoc prætermisisset putandum est: quod, haud obscure significavit, cum dixit, Ea mouere risum quæ designant turpitudinem aliquam non turpiter. tunc autem risus moueretur turpiter, si quis ob rem turpem, quæ indignatione, aut misericordia esset digna, rideret: ris enim turpiter, hoc est illiberaliter et rustice risum ederet. Idem etiam significasse uidetur, cum dixit, Ruum locum habere in rebus turpiculis, & in turpitudine & deformitate quadam; non itaque in quacunque; Et adhuc expressius, cum scripsit, Itaque ea facillime luduntur, quæ neque odio, neque misericordia magna digna sunt. Præter turpitudinem necessariam esse admirationem, prudens negaret nemo, quod tanquā certissimum Ciceronem supposuisse arbitror; quamuis ex eius scriptis id facile colligi possit: præsertim ex illis verbis, quibus dixit, A viris seueris maiores excitari risum; ea nimirum de causa, quod ra-

Lib. 1.
rhet.

In The-
xi.

rius, iudiculis utantur ac proinde ob rei nouitatem
maiori admirationem afferunt noua autem, ut ex-
perientia docet, & Aristoteles scribit placet, ac de-
lectant; quod etiam Plato affirmasse uidetur, cum di-
xit, Nam in praesentia, amice, mira quaedam & ri-
denda facile dicere cogimur. Et multo quidem ex-
pressius cum scripsit, Sed ex his omnibus nihil ma-
gis uidetur, quam quod est praeter expectationem:
& praemeditat minus uideri. & rursus cum dixit,
vel quod abhinc antur omnes. Accurrit uero sepe in
uermo positum. Potest autem admiratio duobus mo-
dis contingere, uno modo cum res est noua: altero,
cum motus est nouus, ut patet in ridiculo Neronia-
no apud Terentium, cum de furace seruo dixit, solum es
se, cui domi nihil sit, nec obsequium, nec clausum:
quod si dixit, se habere seruum furacem, cum sit tri-
tus loquendi modus, nullam habuisset nouitatem,
nec ridiculitatem. Ibi illud adnotandum, ridi-
culi ex parte carpo uerbis, tum propriis, tum tran-
slatis, & haec maiorem secum afferunt delectatio-
nem, si apte transferantur, ut Aristoteles de uirba-
na oratione argendo docuit. Erunt itaque necessaria
etiam nouitas quaedam in ridiculo, ex qua nascitur
admiratio. Ad id rem etiam, ridiculum requirere
leuorem quandam & gratiam in gestu, & pronun-
tatione eius, qui ridiculum eam, ut quod ipse non ri-
det, & si certa quaedam ratione, oculos, os manus,
corporem moueat. Hoc etiam fortasse significare uo-
luit Lucius, cum dixit, Ridet ea, quae turpitudinem
desi-

Lib. 3.
c. 10.

designant, non turpiter, hoc est, non infulse, non inueniuste: & hoc præsertim, cum ridiculum in imitatione consistit. Sed his alia verbis multo expressius, Itaque imbuendus est is, qui iocose uult dicere, quasi natura quadam apta ad hec genera, & moribus; ut ad cuiusque modi genus ridiculi uultus etiam accommodetur: qui quidem quo seuerior est, & tristior, ut in te Crasse, hoc illi quæ dicuntur falsiora uideri solent. Atque ex his colligere licet, quæ in omni ridiculo animaduertenda sint: sunt autem ista, Aliqua turpituudo citra dolorem, nouitas aliqua, admiratio, & quidam agendi et pronuntians alepos. De quibus omnibus in positionibus ea quæ dicta sunt breuiter colligendo, planius dicetur.

Prima positio, si de cuius uniuerso loquamur, ut dicit quondam animi oblectationem & motum ex letitia natum, non est necesse ut ex aliquius rei turpi specie oriatur. Hinc docti in improprie negaret nemo; cum multa sint iucunda, grata, & honesta, & noua, quæ sine ulla turpitudinis forma animum oblectant. Et hoc significasse uidetur Tullius cum dixit, Hec enim ridentur, uel lela, uel maxime, quæ notant & designant turpitudinem aliquam non turpiter, si non sola, aliquid igitur aliud.

Secunda positio, a turpitudine maiorem, qui exterius prorumpat, crenatum, aliqua turpitudinis species necessaria esse uultum. Hanc docti etiam confirmat communis eorum, qui de ridiculis scribunt auctoritas: ita Aristoteles de Tullius, Fulgii, Ma
dius

dius, Robortellius, Pontanus, & alii quam, ea corroborares ratione, quod quæ turpitudinem continet, ob rei nouitatem, & illam præter naturam constitutionem, maiorem admirationem faciunt, ac animam commouent, ex cuius commotione, etiam corporis organa cientur, risusque exterior exoritur, ut supra docuimus.

Tertia positio, turpitudine quæ honestum & cum ratione coniunctum risum excutitura est, debet esse extra dolorem: non omnia itaque turpia & obscena iis qui uerecundiam amant, placent, & potius eos offendunt, quam delectent: idem de tristibus, & aduersis dicas: quæ manus apta ad ridendum sunt. Hæc positio patet ex iis, quæ in fundamentis docuimus; & ex iis quæ de reduplicorum usu dicemus: adhuc multo manifestior fiet.

Quarta positio, ut rei turpis species risum moueat, necessaria est aliqua nouitas, uel in re, uel in modo, quam admiratio sequitur, sine qua risus esse non potest. Doctrina est manifesta, quam hæc confirmat ratio, quia si ridiculum alias salsum atque facet sepius audiat, molestiam potius, quam delectationem creat; quia nouitas, & admiratio cessant, licet turpitudine perleueret. Hæc non obscure significauit Horatius cum dixit,

Fuit Cherillus ille,

Quem bis, terque bonum cum risu miror.
Ex admiratione itaque ridebat, ob raram bonitatē,
quam significauit, illis uerbis, Bis terque: rara autem

In poet.

tem noua sunt. Vbi illud adnotauerim, admirationē Arist. i.
posse esse sine risu, ut est illa quę ex rerum abditā Met. c. i.
rum cognitione nascitur, ob quam primi rerum inue
stigatores philosophari cōpere; & hanc non sequitur
risus: ut illam, quę ex aliqua noua turpitudine pro
fici scitur & semper cum risu est.

Ex quibus colligere licet, tria potissimum in omni Mad. lo.
ridiculo animaduertenda esse; Turpitudinem, noui- cit.
tatem, & admirationem: id quod uno uel altero de
monstrabo exemplo.

Primum sumo illud Crassi, quod est apud Ciceronē
ex deprauata imitatione sumptum, cum in quendam
dixit, Per tuam nobilitatem, per uestram familiam:
in quę, ut Iulius ait, quid aliud fuit, ut concio ride
ret, nisi illa uulgi et uolgi imitatio? Per tuas sta
tuas uero cum dixit, & extenso brachio, paulum
etiam de gestu addidit, uehementius auditores rife
runt. Hic causa, ridendi, est ficta Crassi corporis
turpitudine, quę prauam aduersarij actionem refere
bat. Admiratio fuit in nouitate, quia ut ficta noua
erat: quam nouitatem sequitur admiratio, ut umbra
corpus. Sed huiusmodi imitationes, quia parnam
animi pulchritudinem ostendunt, rariis grauioribus
homines usurpabunt: habent enim minus acuminis,
præsertim si maior sit imitatio, quę minorum &
ethologorum est, sicuti obscenitas.

Deinde sumo illud Appij in C. Sextium, qui uno care
bat oculo, Cænabo, inquit, apud te: uni enim locum
esse uideo: quod dictum fuit scurrile, & sine causa
la.

laccessit: & id dixit, quod in omnes conueniret, & meditatam uideri potuit: At egregium fuit Sexti responsum; Manus laua, & cena. Remordet hoc dictum: uel quia illi forte una manus deerat; uel quia uncinatis utebatur manibus, & fur erat; aut certe satis purus & immundus. Est hic turpitudine corporis, uel animi, nouo modo & ex tempore expiata: quia non dixit, uel altera manu cares, aut fur, seu immundus es; sed manus laua: quibus uerbis per ipsum turpitudinem pinxit, & ob oculos posuit.

Denique, affero illud Porci Nasicae in Catonem Censorium qui grandaeus puillam in uxorem duxerat, Ex animi tui sententia uxorem habes inquit ille: at Cato, Non Hercule ex animi tui sententia. Hic est animi turpitudine ficta in Catone, qui se non intellexisse finxit. Est etiam noua responsio, quia fuit praeter expectationem; ac proinde cum admiratione coniuncta. Tura exempla qui uolet, Madium Legat.

Quincta positio, ad risum eliciendum, non parum confert h. p. la quaedam & apta pronuntiatio, & actio: ita ut ex his solum, aut maxime interdum eliciatur risus, ut p. ste i. uetur. Iam id autem hac in parte maxime requiritur, ne qui ridiculum profert, ipse rideat: & ita qui bene uoce uoce, & uultu dicet, eo maiorem risum excitet. Nec me praeterit, inquit Madius, actionem etiam adhibendam esse talem, qualem ridiculi natura exposcit. Summo autem studio, ait Pontanus, id intendam, qui dictis ipsius uultus, accedat, & quae opus est) gestus quoque sit accom-

datus

modatus, ac perquam concinnus. Alias enim diſſe-
ria gratiam non retinerent, & quę ſua natura ſunt
lepidi, ac bella, inſuavia & frigida euaderent: atq;
is qui dicit, niſi ridiculus, ſaltem minus gratus ſi-
ret. Et hæc fortæſſi fuit cauſa, cur tantum in hac re ex-
celleret Cræſſus, quod eſſet homo grauis, atque ſene-
rus, & ἀγλαός, id eſt, ſine riſu, cum ſemel tantum
riſiſſe ſciatur. Non negauerim tamen a. Et ipſius
dicentis riſu, uultuq; aliquando exultanda eſſe.
Et licet, quę ſenere dicuntur, riſum non moueant: Macro.
laudantur tamen, modo belle dicantur contra uero,
qua cum riſu efunduntur, ſepe irridentur ac ſper-
nuntur; ſiue quis prior, ſiue poſterior dixerit. Qua-
re, uultus ille ſenilis rei accommodatus, ridere uix
poſeſt. riſus autem, & poteſt, & ſolet: quia cum
ſuapte natura turpitudinem quandam contineat, ex
poſitus eſt deriſui.

Sexta poſitio, ea ridicula erunt magis ad riſum
cuiusdam accommodata, quę turpitudinem habebunt
ad riſum magis idoneam, quę prius habebunt tur-
pitudines. & magis illa, quę animi, quam quę cor-
poris indicant deſormitatem: & magis quę ſictam
turpitudinem, quam quę ueram; eam ob cauſam,
quod ſicta turpitudo ſit ueluti pictura, & ſimilis uo-
ueræ, per quam aliquid cognoſcimus, id quod eſt de
lectabile & quę ſunt magis præter expectationem,
& minus meditata, ut quę maiorem nouitatem, &
admirationem continent, aut etiam expectationi cō-
traria, quaſi ſimilia fabularum peripetys, quę mi-
ram

ram delectationem afferunt: quæ denique seuerius, & maiore cum gratia pronuntiantur. Atque hæc fere sunt ea ex quibus intelligi potest quam diuersa sunt magis bella, pulchra, & falsa.

Septima positio, quod homines ob belle dicta magis aut minus riant, potius ex ridiculi ut, quam ex hominū natura accidat. Nanque, ipsum dictū est causa est. Etrix risus, ex cuius ut effectus ppendendus est. quod si dicas, cur igitur nō oe, equaliter ob eundem cum ridendū ratio est in promptu; quia ex corporis constitutione magis aliqui tacti sunt ad risum quam alij; ut sunt qui plus sanguine abundant, quorum præcordia facilius dilatantur: uel ob aliquā extrinsecam causam, ut patet in bene potis. Atque ex his quæ hæc. nus disputata sunt, quia sit ridiculum, cognosci licet.

Octaua positio, ridiculum est peccatum, & turpitudine ac deformitas quædam sine dolore, & corruptione. Ita Aristoteles in poetica, in qua ea pars desideratur, ubi se de ridiculis egisse aliquando dixit. τὸ γὰρ γένος ἰσχυρὰν ἀναπαιγνῆναι, καὶ αἰσχρογέγον, id est, Ridiculum est peccatum quoddam & turpe. Posset etiam aliquis per omnes causas aliter risum describere, quas ex allatis fundamentis & positionibus obseruare facile quisque posset. Qui igitur aliter finire uoluerit, faciat: nos ad argumentorum solutionem accedemus.

Ad primum, iam docuimus in quarum rerum turpitudine sedem locus habeat: non in omnibus, sed

sed in subturpibus, quæ non sint uel misericordia, uel pena digna.

Ad secundum, rationem assignauimus, cur magis, quæ uidentur & non sunt turpia risum moueant, cum quæ scite simulantur maiorem nouitatem & admirationem pariant. Non itaque errarunt, qui in turpitudine hæta maiorem uim ad risum ciendum positam esse dixerunt.

Ad tertium, quid de Ciceronis doctrina in assignanda ridiculi natura sentiendum sit, plene exposuimus, quem aliqui male damnauerunt: licet, re uera planius hanc rem exponere potuisset.

Ad quartum, qui de turpitudine, quæ secum aliquem maiorem dolorem affert, rident, et inepte vident, & ita tanquam inepti ridendi, & a communi hominum liberalium commercio reiciendi sunt.

De ridiculorum diuisione. D. p. 5.

*Q*UAMVIS variè afferuntur, & sine methodo afferri solent iocorum diuisiones: nos tamen ad quædam certa capita eorum partes magis cognitione dignas quorundam positionibus referemus.

Prima positio, ridicula ex parte causæ efficientis, siue materiæ unde sumuntur, hoc est, ex parte turpitudinis, alia ex animi turpitudine, alia ex corporis, uel ex utriusque prauitate promuntur. alia deinde ex deformitate extrinsecus adueniente; ut ex

H genere

rusticis, & certarum rerum appellatione sunt Urbana, in quibus liberalitas & suauitas illa, quæ est bonæ, & iucunditatis comes, elucet: quæ tantum set a seculi conditione aliena, quantum ab ingenuitate & libertate distat seruatus: & tantum a rusticitate & motu, quantum a rure, canis moribus urbani mores absunt. quæ nihil de acuitate, nihil de incultis, nihil insusitatis, nihil denique frugalitatis habent; quale fuit illud Catonis in Alburno, cui cum omnia comedisset, & tandem aduocum, qui circumquærat, incendio perditisset, dixit, Alburnus Preterea mihi fecit, hoc est, quod comesse non potuit, comouit. Erat autem Præterea sacrificium apud veteres, quo, si quid ex opibus superesset, igni consecrabatur.

Macr.

Quarta positio, ex parte personarum in quas iudicula iaciuntur, ridiculorum autem alios, si se lacefendo, siue repercutiendo dicuntur, alii in se, sed, ut inquit Labius, in se dicere, non est fere nisi iuramentum, & in Oratore minime probabile.

Quinta positio, ex parte artium, quæ sibi utuntur, alii uero poetici, siue comici, alii oratorum, alii politici. Los uero politicos, quibus in muneribus societate, in congressibus, & in circuitu ad aduocum relaxandum personæ etiam graues utuntur: ad quos fabularum, & acetiæ uero & ioculationes reuocantes; qui ab omni de acuitate & insinuatione, ne effervant, aut tedio afficiant, abesse debent; ut postea planius dicatur. Oratorios, eos quibus in dicendo utitur Orator: & quales esse debeant, inferius docebo Poeticos,

eos appello, qui poeticum sermonem decant: quos pro poematum et comædiarum diuersitate uarios esse oportet: quare, alios satyricus, alios epigrammaticius, alios comœdiarum scriptor aspergit salis. Satisfieri uis fuit Plautus, ac etiam Martialis, ac cuius salibus, si placet, legere quæ adnotauit Pontanus.

Sexta positio, ex qualitate uaria omnino ridiculorum genera assequitur, nos quæ tam magis cognita digna capita attingimus. Ridiculorum igitur alia sunt bona, alia mala. bona ea censentur, quæ eas habent partes quas probata ridicula requirunt: quæ in uirtute consistendo extrema mutant, quæ personis, temporibus, locis & occasionibus sunt accommodata; quæ ob nimiam insusitatam, aut multam saltem gustui non displicent, nec stomacho sunt ingrata. quæ denique animum efficiunt, & non afficiunt: his contraria, mala censenda erunt; quorum omnium uaria possent notari genera. Rursus, uiculorum, alia sunt plane bona & grata: alia manifeste mala & ingrata. alia dubia, de quibus suspicari possis, an sint risu, an de risu, odio ue digna. Item, alia sunt lepida, facetosa, & iuuenta, ut omnia quæ non possunt non probari, quæ sola ridiculi nomen & laudem merentur: alia insulsa, inepta, atque inuitabilia; quæ potius derisu, quam risu digna censeri debent. Insulsa, siue incondita sale carent, ac proinde risum non mouent: & si quem mouent, is in dicentem redundat. Inepta, quæ fortasse placere, & probari potuissent, in inuoluntate, atque intempestiue, & non

Quint.

Et non suo loco pronuntiata fuissent; ut sunt quæ, tardius quam oportuisset, retorquentur. Etenim, quod alias bonum erat, mutatis circumstantiis, in malorum ordinem migrat. Huc pertinet Horatiorum illud,

Sed nunc non erat hic locus.

Trinitalia, sunt dicteria quedam peruiulgata, ac etiam sordida, et frigida: cuiusmodi sunt, quæ etiam in ore sordidorum hominum, et uetularum uersantur; et uel in rusticitatem, uel in scurrilitatem degenerant. Alia denique sunt mordacia, quæ uellicant, et arroduct: cuiusmodi sunt eorum dicta, qui cum omnino risum excitare uelint, nullum modum, nec ullam modum, et mensuræ rationem habent: et ut risum moueant, nihil curant si alios læssant, et sugillant: quorum dicta, siue facta scurrili uocantur; ut uitiium ipsum quo peccant scurrilitas.

Sunt autem uarij scurrilitatis modi, siue scurrarum species. Nam, alij ideo in iocando excedunt modum ut uideantur faceti. Alij ut magis uellicent, et mordeant, uel ut ulciscantur, uel maledicant, uel molestiam ingenerent, uel denique ut timeantur, qui Dicaces, ut eorum uitiium dicacitas, uocari possunt. Alij, ut dum delictant, et placent, alij qui inde suum etiam referant: quos Arrisores, et uitiium arrisionem uocares. Alij, ut aliquibus displiceant, alijs placeant, alijs gratificentur, alijs deiciant, qui Læsores, et habitus quo lacerantur, et deiciuntur, uocatur. Alij sunt, qui uerbis et factis obscenis utuntur, quæ si-

Port.

Cicero primum genus caulationem secundum dicacitatem vocat; in qua duo genera facetas diuidit: In oia: alio tamen loco, sales statuit genus, & in facettas, & dicacitatem diuisit. In primo genere res spectatur fusa, in secundo breue acumen. In perpetuo facetiarum genere exprimendo, utenim est ea figura, qua Eutidentia, & subiectio sub oculos nominatur, graece, Hypotyposis, quae sic facta demonstrat, sic mores eius de quo est narratio, si sermones, & uultus omnes exprimit, ut is qui adulat, tunc et ridet, huiusque ut deintur. Atque haec diuisio conuenit nam illis ridiculis, quae in sermone consistunt. Facetiarum sine fabellarum aliqui quo faciunt generarium, quod sumitur a melle, & a fabulis, quales fere sunt. A sopica Pont. li. 3- fabellae, & a fabulis, ut a rebus serie carentibus; ut a fabulis, & a fabulis. Alium quod, siue sit, tunc necum sic uenit ut a rebus, uel ut notum fingitur in nomen in uita. Huc aliqui referant aniles fabellas & caulenas, quae ad cunas & focos narrantur, ac etiam carmina amatoria, quae a iuiles cantantur, et historiarum narrationem, quae tamen a facetiis abest. Verum utque proximis facetiae ad locos pertinent, quae cum gratia & copie expositae risum mouent, quod nunc leues, & tristes & inanes non faciunt; cum nugae, si deesse non possint.

Octaua positio, ex parte mouet, & delectat in alia sunt sine imitatione & pectore. Aliam uero cum imitatione & pectore, qua praestant in iocis, & in esu,

habitu ne atque hæc magis placent, quam illa: quale fuit illud Crassi, quod superius recensuimus: in quo solus gestus & pronuntiandi ratio ansam ridendi præbuit, quæ, ut diximus, minus gravitatis, & lepiditatis habent. Rursus, alia sunt, quæ sua sponte ex tempore profluunt: alia quæ tanquam provocata, atque excitata extrinsecus in responsione consistunt; quæ gratiam amittunt, nisi statim edantur. Hæc pertinet aculeatum illud responsum cuiusdam provincialis, qui quoniam erat Augusto Cæsari simillimus, ab eo interrogatus fuit, *An eius mater aliquando Roma fuisset*, Negavit ille: nec sola negatione contentus, adiecit, *sed pater meus sepe*. Illic etiam referes illud pueri cuiusdam, qui in iocando mirifice excellens, is cum ab illustri viro accitus fuisset, ut ipsum iocantem audiret, post nonnulla false acuteque dicta, cum eum a quo accessus fuerat, ad aures cuiusdam aulici hunc in modum loquentem audivisset, *Qui in ætate puerili ingenio ita perspicaci, atque acuto utitur, cum adoleverint, hebetes evadunt*, statim ad eum conuersus inquit, *Tu igitur cum puer eras, ingenio nitido atque ceteri uti debebas: non adiecit, es enim crasso ingenio*. Quæ respondent, aut diluunt tantum, aut acriter mordent, aut certe tanquam musta utriusque præstant.

Non i positio, ex parte effectus, siue finis, alia delectationem & risum cunctis animisque exhibent, ut sunt ioca facetosi, lepida, & belle cordia: alia, molestiam & stomachum mordent; ut iussa, frigida

Macr. 1.
2. sat. c. 4

Apud
Pont.

frigida, & decantata: alia quæ odium & iras, ut aculeata & fellis plena, & omnino amara.

Decima posuit, denique audi possunt penes locos unde desumuntur, quorum tamen incerta est ratio & numerus, ut ex his quæ insequenti disputatione scribam perspicuum fiet. Hæc igitur de ridiculorum diuisione dicta sufficiant.

De ridiculorum locis. Disp. 6.

VT qui dicendo aliquid confirmare, aut auditorum animos commouere uoluit, ad id efficiendum quosdam communes locos obseruarunt, ex quibus argumenta ad probandum, & amplificationes ad commouendum sumerent, ita qui delectare stulent, sedes quasdam notarunt, in quibus, quæ ad delectandum ualēt, resident: quas hac disputatione indicare conabimur. Et quemadmodum argumenta ex uariis locis sumpta, non eandem uim ad probandum habent; ita nec ridicula ex diuersis capitibus deprompta eandem ad risum ciendum facultatem continent: non secus ac diuersæ terræ partes uarios fructus, magis & minus saluos, agrestes, suavesq; ciferunt.

Quod igitur ad rem propositam attinet, primum dicerem, ridicula sumi posse ex omnibus fere locis, unde argumenta petuntur; modo illa continent, quæ ad ridiculum necessaria esse supra decimus; ut ab etymologia, a disputatione, a contrariis, a simili
bus,

parum bonis animarum curatoribus dicebat, Accipiant curas, ut uiuant sine curis.

Tertius, qui ut Ambiguitate, & amphibolia; sunt enim ambigua acuta, & dicentis acumen ostendunt. Quia uel sunt simplicitas, & hæc potius, ad mutationem faciunt, uel cum alio genere admixta, & tunc maiores risus mouent; ut cum aliquando ἀποδοῖξεν, id est inexpectatum, cum ambiguitate continent; ut illud Augusti in Galb. in hominem g. b. bosum, apud eum causam agentem, ac sepe dicentem, corrige in me, si quid reprehendas, Ego inquit, te monere possum, corrigere non possum. Simplicis exemplum est tale, Philippus Catulo oblitrepenti, quid, inquit, latras? at Catulus, ludens ambigu uerbo, Inuicem, inquit, uideo. Inexpectatitas, quidam ex lege duodecim tabularum creditori addictus in seruitutem ducebatur, interrogatus, quodam non inuoluto, quanti additus esset, existimans eum uelle pro se pecuniam numerare, aut patilare, respondit, Tertio nulle sestertium numerat: at hoc intendent, Quib. latro, ducas licet. Tale fuit illud Annibalis in Antiochum pro eum, qui exercitum contra Romanos parauerat, ab ipso petentem, Tutius ne satis est, hæc omnia Romanis? satis, inquit, Annibal esse credo Romanis, nisi si ita uisum. Ambiguis sæpius ludit Plautus.

Quartus, etymologia, hoc est uocabuli explicatio; ac si quis dicat, Libanum, non est Libani nomen. Huc pertinet illud Ciceronis, Verem scire ex nomine

enine factum fuisse verrem.

Quintus, parodia, cum versus interponuntur, vel toti, ut sunt, vel eorum partes, vel etiam paululum immutati: docent enim cum auctoritate, & simul etiam voluptatem pariunt; ut si in hominem rudes et ingenio obtusum, illud Virgili detorqueas, Cum pecus: aut in ineptos alicuius scriptoris imitatores illud Horatii,

O imitatores, seruum pecus.

Et si quis audita alicuius avari hominis morte, huc Publani numum usurparet,

Avarus nisi cum moritur, nihil recte facit.

Sextus, proverbia, & apophtegmata, breuiter acuteq; dicta; grauius enim, & breuiter docent, & aliud verbis dicunt, aliud subintelligi uolunt; ut si in hominem qui extrema sectatur, dicas, dimidium plus toto; uel uolenti uxorem pulchram sed non bonam ducere, oculis non esse nubendum.

Septimus, responsio ad unum uerbum, non ad totam sententiam, quia natura nos nosster delectat error, & cum quasi decepti simus expectatione, uidemus: exemplum est tale, cum quidam Crassum interrogasset, Num tibi molestus sum futurus, si ad te bene ante lucem venero? Molestus, inquit, non eris. Idem ille, Iubebis igitur te uel a me, uel a tuis suscitari. Hic Crassus, ac si non uniuersam rem animo concepisset, sed tantum haec uerba audiuisset, Num tibi molestus sum futurus, Tu certe, inquit, negaras te molestum futurum, bene ante, multo ante.

Duxerit

Duxerat Cato Censorius grandævus puellam in uxorem, infra ætatem & dignitatem; unde multis videndi materiam dedit: quia Nasica, cui tale coniugium minime placebat, interrogatus, An ex animi sui sententia uxorem duxisset, ei non directo, sic respondit, Non hercule ex animi tui sententia. Huiusmodi dicta frigida sunt, ut expectationem fallant.

Octavius, Allegoria, quæ est perpetua metaphora: exemplum est tale, Si quis ei qui melius obiciat crimen, quam desinatur, diceret, eum habere bonam dextram, sed malam sinistram, item, si ei qui de te peteret, an tibi displiceret, si te accusaret, diceret, ut sementem feceris, ita metes. Scipio interrogatus a Cornelijs, qui eius statuam cum alijs in foro ponerent, an ei placeret. Turbantes statuam sibi displicere dixit.

Nonus, inuersio, siue aduersaria uocabulorum interpretatio; ut si deformis homo, putchellus, & statura magnus, humulus uocaretur: uel hoc modo, Cui quidam mihi per iocum dicunt, Carbo, uel tingit, uel urit; ego ita inuerto, Carus & bonus est, nocet nemini.

Decimus, uerba contrarie relata; ut ecce, Libo quidam Ga. b. dixit, Quando de triclinio tuo exibis? gastrimargiam ei obiecit; At Galba, Cum tu de cubiculo alieno: sunt hic relata contrarie, Tuum triclinium, & cubiculum alienum.

Undecimus, Aenigma; quod cum ingenu & doctissime tacitam significationem habeat, & alia dicat

cat, aliud significet, firmitatem ac incunditatem
continet; ut in hoc apud Virgilium patet exemplo.
Nam cum Damas per Aenigina a Menalca pe-
trivisset,

Dic mihi quibus in terris (& eris mihi magnus
Apollo)

Tuis pateat cœli spatium non amplius ulnas, .
Menalcas perbelte respondendo ait, non sine ioco,
usus est Aenigmate, quo propositum solvit, cuius so-
lutionem, quam multi non intelligunt, nos alibi ex-
posuimus, dicendo,

Virg. Dic nam quibus in terris inscripti nomina regum
Eclog. 3. Nascantur flores. & Philida solus habito.
Sequitur modo sententiarum loci, ex quibus ioci
sumi solent.

Primus, illa sententia incunda & urbana esse cœ-
setur, quæ non est nimis vulgaris, nec nimis obcu-
ra, & aliquam novitatem habet; ut hæc apud
Publium.

Annus cum ludæ morti delictus facit.

Atque etiam hec Lepidiana Andreæ ab Anguillara
se fecisse videmus, cum e Baccho unum becco,
E gir con altre bestie alla pastura.

quam, cum ego cogito, a risu abstinere non queo. No-
na itaque præcens, unguata & obscura minime, cum
per hæc inveniuntur.

Novus, Narrationes lapideæ & facete, quæ ven-
ustissimam continent, & non solum atque inexpecta-
tos exitus habent; modo ita narrantur, ut quodam
modo

modo ob oculos ponantur; cuiusmodi sunt *Aejepe*
saluta & *Apologi*.

salutis & Apologia.
 Tertius, parabola & collatio, similitudoque & ima-
 go. Quidam Magus innumerabilem pecuniam per
 corruptelam accepisse dicebatur, quod ducens illi no-
 esse scilicet dicebat, cum puer eum, quam d. f. n.
 sionem per parabolam Gallus huius in motum sustu-
 li, etias, inquit, sciam & in hac tua refutatione,
 Ego enim Magus non conservasse pecuniam dico,
 sed tanquam si quis naves ugeret, in ventrem abstul-
 lisse. Et enim qui nudus naves colligit non potest
 eas in sinum, vel in manibus auferre, sed in navi con-
 ducit, ita Magus componendo omnem accipulam &
 pecuniam absumpsit. Hoc itaque titulum a collatio-
 ne, tantum cum alio simpliciter confectum, sumptu-
 est. sequens uero ad imaginem, quod non solum con-
 fert, sed etiam quantum rei formam oculis si b. et.
 Et in libro, qui loquendo mentum intorquebat,
 non sicut ac quod naves frangunt, ite, inquit, si quid
 uelis, postquam hunc sumptu.

[illegible]

Quintus, arguta significatio, & emphasis, quæ pauciora dicit, pauca significat, & res obscuras illustrat Cornelius Rufinus homo maxime auarus, bonus tamen Imperator, opera Fabri & inimici creatus est consul, Pyrrho contra Romanos in Italia pugnante: cui gratias agenti, dixit Fabritius, Nihil est, quod mihi gratias agas si malui compilari, quam uenire, per emph. sim dixit, Compilari, ab homine scilicet rapacissimo exprobari, diu, potius, quam captus ab hoste sub hasta uendi.

Sextus, dissimulatio, & ironia in tota sententia, qua seueritatem præ se ferendo, aliquis luat, ut Cicerone in Ligariano exordio fecit. Quo genere loquendi qui utuntur, Irones dicuntur, qualis Socrates fuit. Septumelio Anagnino, qui præmium ex lege acceperat, quod Gracchi seditiosæ hominis caput obtruncasset, Sequola, cum de se peteret, ut eum in Asiam præf. Num duceret, dixit, Quid tibi vis insuetantia malorum est multitudo ciuium, ut tibi hoc confirmem, si Romæ in inferis, te paucis annis ad maximas pecunias esse venturum.

Septimus, dissimulata appellatio, cum verbo honesto res turpis, aut vitiosa nominatur, ut si fatuum, bonum ac simplicem appelles, aut bene potum, hilarem esse dicas. Scipio Africanus, militi, qui ideo se prælio non adfuisse aiebat, quod ad sarcinas custodiendas remansisset, diligentiam in ignauiam uertens, dixit, Non amo nimium diligentes.

Octauus, inuersio alienæ sententiæ, cum ex aliquius

cuius oratione aliud excipitur, quam ille uelit. Medius quidam hominem etate grauem interrogauit, quo patitur tam factus senex esset, et respondit iste, quia eius opera, siue arte non fuisset usus: responsio contra uoluntatem fuit. Huc pertinet, quod (2) Fabius Lurio Salinatori dicenti, *Mia opera* (1). Fadi Tarentum receperisti, respondit, *Nisi amissis, nunquam recepissem.* Amiserat enim Salinator oppidum, & in arcem se receperat, quam conseruauit.

Nonus, subabsurda sententia, aliena ab auribus, a loco, & ab occasione, etoia, quasi inutile dicta: huc pertinet, quod mimicus poeta dixit de quodam, qui ex paupere factus diues, mortuus est, Homo factus, postquam rem habere cepit, mortuus est.

Decimus, stultitia, non vera, sed appariens; cum stultum quid cum sale funditur. Huc facit illud Clauent in Antonium, in alienis causis agendis solum uersatum, cum de ambitu fuisset pertractatus, Aliquando tibi tuum negotium agere licebit: quod uidetur stulte dictum, quia etiam antea suum negotium agere ei licebat; nunc uero non solum licebat, sed etiam necesse erat. Simile uidetur dictum Pontelli, qui interrogatus, *Quid tibi uideatur quidam*, qui in adulterio compicatus fuerat, respondit, *Tardus.*

Undecimus, reiectio, cum quod dicitur in dicentem retorquetur. (1). *Quamuis* Aguius homini festino, & muliebri modica terminato dixit,
Quid tu Aguius mea?

Quando ad me venies, cum tua colu & lana?
Cui Aegilius hanc in modum, per refectionem, re-
spondit,

Non Pol audeo:

Nam me ad famosas mater uetat accedere.
Quem, tanquam scænam impudicam tractauit.
Ille moans de cæcis ob impem acrimen & cecitate-
tem. Huc facit responsio Demosthenes in Lysimachæ,
qui admonitionem egre ferens dixit, Sus Minervam
docet, at ille, Ista Minerva non ita dudum in adulle-
rio csi deprehensa.

Duodecimus, cum dictum ridiculi suspicionem
absconditam habet. ut illud cuiusdam Siculi uxorem
non ultum amantis, qui amico mesto animo refe-
renti acerbum vxoris casum, quod de se suspen-
disset, dixit, Amabo te, da mihi ex ista arbore, quos
seram. En culos quo dict., se vxoris interitum desi-
derasse latente, significauit. Huius ordinis est quod
Catulus in oratorem sui amantem, qui an in oratio-
nis epilogo misericordiam mouisset de eo interroga-
uit, pronuntiavit, At magnam quidem: Neminem
enim puto tam durum, cui non oratio tua miseran-
da visa sit. . .

Decimustertius, morosum dicendi genus ab alio
pronuntiatum, ut est illud apud Nenum poetam.

Quid ploras pater? Mirum ni tantem, condemna-
tus sum. . .

Qua responsio cum stomacho uidetur data: cum ta-
li interrogatione fuisse offensus.

Decimus, ut ius, patienti data responsio, ev-
 ocat, modus sibi, iori contrarius, cum quis mode-
 stiam & virtutem in quandaam præ se fert. Tale
 fuit illud Socius, qui cum eius vxor post multa ma-
 ledicta, & conuicia cum etiam aquam iussisset,
 facere dixit, Notum mihi erat, post tot conuicia,
 tandem plerumque lequenturam. Et illud etiam, qui
 cum percussus fuisset ab eo qui arcam ferebat, cum
 hic dixisset, Caue, non excauit, sed patienti, &
 lento animo petiuit, Nunquid alius ferret: quasi
 dicat, quid caueam, cum nihil aliud feras.

Decimus quintus, incuncta & falsa reprehensio, cui
 alterius stultitia recte ridetur. Præter Serium, cui-
 dam Siculæ patronum quidem nobilem, sed stultum
 dabat, cui Siculus, quæso, inquit, adhibetis meo-
 da istum patronum, deinde mihi remunera debeat.

Decimus sextus, facere, acuta, & urbana inter-
 pretationes eorum, quæ in probabili sunt coniectu-
 ra posite, non certa. Illius modi exemplum est
 est apud Ciceronem, Atque etiam, in oratione con-
 iectura explanantur longe aliter ac re ipsa et acie
 re atque concinne, ut cum Scæurus, & quædam sum-
 tur, quod ideo non adhibetur totum, & ita est, idem in
 longum. Decimus septimus, cui sententia contraria
 pugnantia, et discrepantia. Quo modo quidam hoc in
 pauperem & nequam hac sententia lussit, si uelac-
 fuit, Quid hanc abest, nisi res & uirtus? ut repant,
 nihil abesse, & rem ac uirtutem desse. Huc referres
 Lucæ Pūblianum mimum, quo per acute lepideque mi-

Lib. 2.
 o. ar.

lierum naturam expresse;

Aperite mala cum est mulier, tum demum est bona.

Decimus octavus, reprehensio non severa, aut accusatoria, sed beata, non turpiter errantis. Similiter admonitio familiaris in dando consilio. Quidam Ineptus patronus tabularum more clamat in domo-
cem amiserat, cui Granius dixit, Multum frigidum hibe, quæ tamen potio nocem admittit, at ille, Perda, inquit, nocem, si id fecero, Ille Granius, Melius est nocem, quam rem perdere.

Decimus nonus, dictum consentaneum cuiusque moribus, quod leuiter arguit. Ad hunc locum pertinere uti turbae iuculentus Publiani minimus, quo luxuriosi & in tri hominis habitum exprimit:

Luxuria deijunt munda, auaritia omnia.

Vigentesimus, comissio, & confissio eius quo ladueris uas uobis detrahit. Cuiusmodi fuit locus telyphus et elatus: is cum a quo tam impudens uirtutis suæ et inspiratus, quod tunc maioribus non responderet, At tu tuus dignus: concessit auersa id, quod obiecerat, ut ex malo cornu malum ouum nasci diceret.

Vigentesimus primus, Atinaton, hoc est impossibile, cum quæ per se non possunt plantari; ut illud M. Lepidus, qui cum alius in campo corpus exercentibus, in hebra recuouit et, Uel leu, inquit, hoc esse laborare: fieri non potest, ut quies sit labor: quod si esse posset, sine molestia corpus exerceretur.

Iluc

Huc referres illud Virg.

Qui Bannum non odit, amet tua carmina Meni:

Atq; idem iungat un. pes, & nungat hircos.

Denique, ne plures modos percenseam, cum eorum
certa ratio & numerus assignari nequeat, duci po-
test locus a comparatione; qualis fuit locus Augu-
sti Cæsaris in Herodem, cum Iudæorum filios intra-
bimatum iussit interheri, ac etiam suum, Melius
est Herodis porcum esse, quam plium. Eodem mo-
do in Turcorum regem a cere liceret, Melius esse
canem, quam, primo excepto, illius filium: Cum,
ut fertur, Turci canes non occidunt, immo in eos
misericordia autantur: at vero Imperatoris demor-
tui filios trucidant, salvo primo, qui in imperio
succedit.

De iocandi necessitate & virtute. Disput. 7.

VIAMADMODVM ridiculorum vim at-
que naturam patefacere omnino assi-
cilem fuit; ita & eorum usum expone-
re non facile existimari debet: id quod

post hac nobis faciendum proponimus. Eut maio-
re cum facilitate id prestare possimus, prius ridi-
culorum necessitatem, atque virtutem eam qua ho-
neste & laudabiliter ludimus, expicere nitentur.
Quod autem nulla sit in iocando virtus, nullaque ri-
dendi necessitas, his rationibus demonstrares.

Primum a cõfusione sapientis, qui rerum pro

errore se habuisse dicebat. Accedat etiam apertissi-
ma Divi Pauli sententia, in Entrapelia in usus me-
merant. Et Fabius se ipsam reliquit, Non bonæ
indolis dare speciem, qui in hoc studium ponunt, ut
videantur.

Deinde, non videre in maximis virtutibus reponitur: Et de Christo Recuperatore dicitur, nunquam fuisse: qui tamen omni virtutum, eacere erat exaltatus: res, igitur in ui. js ponendus, si non videre est virtus.

Matth. 5. Denique in divinis literis beati vocantur qui lu-
gent: infantes igitur qui vident: si contrarius con-
traria licet d. e. attributa, ut Dialectici docent.
Atque his paucis dubitandi rationes attulisse
sufficiat.

In hac difficultate cum multa ex philosophia morum repetere volum, breviter multis omnibus, quae duo proposui explicanda, quibus tam positionibus docebo.

Iob. Prima positio, videlicet usus in humana vita est necessarius. Hanc doctrinam, quæ per se est satis certa, hac ratione primum demonstro. Cum homo, ut sacra littera docent, vitæ sit ad laborem, ut ait ad holandum, cum quæ vita tota in motu & agitatione corporis & animi posita sit, neque enim eos homines appellarent, nisi otio marcescunt: qui cum nihil agant, moriuntur. & ob naturæ conditionem, & corpore & animo dicitur: igitur propter eam, si conservari debet, aliqua requies, & relaxatio est necessaria.

saria est. Quare, ut natura ad corpus, refocillan-
dum, & ad vires debilitatas instaurandas somnum
instituit; ita etiam eadem natura, atque recta ratio
dictat, ut ad animum, scholendum aliqua queratur
aberratio: quæ potissimum ex his rebus sumitur, quæ
oblectandi animi vim habent; ut sunt symphonia,
cantus, & honesti verborum ioci, qui maxime na-
turam rationis participem attingunt, ei quæ consen-
taneæ sunt: qui in suam & grata quadam ratiocina-
tione consistunt. Sic videm in iocando, animi vires
recreantur, & rationis vis suauiter delectabiliter-
que exercetur. Quo fit, ut qui honestis salubus utun-
tur, inde medicamentum petant; unde facta sunt
vulnera. Non secus ac si qui a scorpione icti, ab eius-
dem oleo remedium sumunt. Necessarii itaque sunt
in humana vita ioci, quibus animas instauratus,
rursus ad sua munera diligentius & vehementius
exercenda reat. Huc pertinet hoc cuiusdam Græci
dictū, ἡ τις ἀρεπτατος ὁδὸς ἀναπαύειντος, id est vita
sine festiuitatibus, via sine auresorio. Et Seneca li-
bro de animi tranquillitate, sicut ferues agros ci-
to exhauriret nunquam intermissa secunditas; ita
animorum impetus assiduus labor frangit, nisi vires
recipiant paulum, remissi & remissi. Ideoque le-
gimus latores festos institui iunctis diebus, ut ad hilarita-
tem homines publice congregentur. Propterea ho-
nesti homines in rebus agentibus, & in his studiis
occupati, ad euentus, iocum, & ad uitæ suam con-
ueniunt, ut una cum alijs iocentur, & ad honeste ui-
dant.

Geral.
Odon.m
4 eth. q.
43.

Apud
Stob.

dant, animumque recipient. Accedant deinde ad rationem, quam simorum hominum exempla, qui iocis delectati sunt: quibus non modo usus facietur, et necessitas, sed etiam honestas demonstratur. Tacitus fuit Cæsar, ob quam causam in sermone de iocis ei primas partes tribuit M. Tullius: facetus Annibal, facetus Incurta, Mythridates, Augustus, Alphonus Neapolitanorum Rex; facetus Socrates, quod alias nemo suerior: facetus Demosthenes, qui licet in suis orationibus parce iocos adhibuerit, tamen extra forum & senatum iocari solebat: cuius hæc circumscribuntur ridicula. Reprehensus aliquando quod turpissime e prælio antegressus, falsissime, et inquit o phrygon parricidæ, id est fugiens cuius periret. Idem, cum audisset Prælium Macedonum regem laudari, quod esset Bibax, nemusius corpore, & disertus, has laudes in utrumque vertendo, dixit, Primum esse spongiæ, secundum semine, tertium Sophistarum. Salse etiam Pythæam, qui eius entymemata lucernam sapere dixerat, redarguit, dicens, ου ταυτὰ οἱ, καὶ μοὶ στρογγύλῃ, ὁ λόγος, id est non eodem modo mihi & tibi sapit lucerna. Et ad petitionem magni pretij quod ab eo laudes per tulerat, Non tanti emerem unum penitere, falsissime respondit. Denique M. Tullius adeo ridiculis delectatus est, ut ex eius iocis integra facti sint libri, qui tamen in iocando non habuit modum, ut postea dicitur: nec mirum, quoniam modus, cum in omni re, tum in iocando non facile

Plut.

Macr.
lib. 2.

cile inuenitur. ac proinde opus est quadam uirtute,
 quæ modum in iocando docet, de qua statim dicam,
 si prius quadam Aristotelis uerba huc pertinentia
 adscripsero, Cum autem, inquit, in uita requies etiā ^{lib. 4.}
 quadam sit in qua homines ioco utuntur: uidetur ^{lib. 1. c. 8.}
 etiam hic esse congressio quædam moderata, & di-
 cendi ea quæ oportet, & ut oportet, & audiendi.
 Differentia quoque in eo erit, ut & inter tales quos-
 dam dicamus, & tales, audiamus: Circa quæ ex-
 cessum esse mediæ, & defectum perspicuum est. In
 quem locum hæc eleganter scripta reliquit Eustra- ^{r. ustr.}
 tius. Cum enim probus uir in assidua seriarum re-
 rum tractatione occupatam mentem habeat, re-
 quie aliqua atque recreatione interdum indiget
 ne diuturna defatigatione oppressum ingenii sui acu-
 men obtundatur; more arcuum, qui semper inten-
 ti relinquuntur, durum illud suum robur amittunt,
 laxique inutiles euadunt. Ideo ociosa quædam me-
 diocritas extitit, quæ amicos ingenii urbanitate
 aliquantulum relaxaret: atque ita alacriores ad res
 serias obeundas remitteret: quæ faciendo, seu ut
 uerbum uerbo exprimamus, apta uersatio, id est
 eutrapelia appellatur: eo quod faceti dicendo iocis
 & salibus faciunt eam rem, & representant, quam
 imitantur. Atque id nō rustice, sed urbane & apte;
 ut oratio ipsorum quasi motio quædam animi nume-
 rosa, & quædam quidam concinnitas, atque eutropos
 id est idcirco non motus, esse uideatur. Sicut enim
 ex motu, & gustu aptius loquor, & aptius d. g. nota con-
 suevit,

suave, agile ne sit, an lentum, sinum an squosum,
 validum an innum: ita ex tactis tactis, an si ex
 aptis motionibus quibusdam, ac ut si nascenti ele-
 gantia & concinnitas agnoscat. Rursum haec duo-
 eritas quia apte & recte omni idate ad iram, tamque
 rem vertitur, non solum entrapelia, id est apta ner-
 satio & agilitas a Graecis nominata est, sed quando-
 que etiam epidiotes, hoc est dexteritas & urbanitas
 dicitur. Debet enim qui apte locari vult, dex-
 te et urbare et facere, id est, id studere, ut non
 solum, cum non oriendat, & cum in quera causis
 & factis utitur, non pungat, ne iuriam ut obte-
 flet, voluptateque atrahat. Atque hactenus Eustra-
 tus, cuius verba concinne declarant, quod secunda po-
 sitione dicturi sumus.

Secunda positio, ad rectum locorum usum, siue ad
 honeste ingenueque locandum necessaria est aliqua
 virtus, per quam modus in hac re seruetur. Sicut
 enim ad ceteras actiones humanas, quae a recta ele-
 ctione pendent recte exercendas, praeter naturalem
 iam opus est aliquo bono habitu, quo prompte ali-
 quid efficiamus, ut ad dandum cuique suum, iustitia;
 ita ad libera iter locandum opus est aliqua virtute,
 cuius beneficio in locis, nec deficiamus, nec exceda-
 mus, sed modum quendam seruemus; quam virtu-
 tem Graeci Entrapeliā, Latini urbanitatem ap-
 pellarunt. Verum, cum urbanitas potius quandam
 locorum speciem, namque rationem designet,
 aliqua hac virtute concinne et libere loqui
 dicimus,

alter in
 4. ethica
 tracta. 3.
 cap. 4.
 et idem
 1. 1. 1. 1.
 1. 1. 1. 1.

dinem, facietiem, facietatemque appellare maluerunt: sicuti Latini, eos qui hac sunt vi tute ornat, facetos, & iocos ipsos facetias a iocis faciendis nominarunt: ad eum motum, quo qui copiose loquuntur, Facundos, & ipsam virtutem Facundiam nuncuparunt. Est itaque faciendo virtus quadam per quam in sermonibus, congressibusque iocando mediocritatem inuenimus, ac retinemus; nec in extrema dilabimur, unde vituperatio exoritur, ac proinde laudem meremur. Qui itaque omnes iocandi partes, quę sicuti & aliarum virtutum plures sunt, cum mediocritate fuerit consequutus, eum facetum appellabimus; sicuti auarum, qui omnem auaritiam fuerit complexus, quamuis iocosos, sicuti & auaros etiam eos vocemus, qui aliquam facetudinis & auaritię partem acquisierint. Retigitur aliqua necessaria fuit, qua in viciis & factis, quod non de cō- Et rationem quarimus, mediocritas inuicem, & conseruari posset, quę Urbanitas, siue Facetudo appellatur, & in virtutibus ab omnibus Philosophis moralibus, & a Sacris Theologis iure optimo ponitur, ut ex dictis colligere licet, & multis auctoritatibus confirmare possem, si hac in parte nimius esse uel; de cuius extremis sequentibus positionibus disputabo.

Tertia positio, Faceto, non opponitur mutus. cū mutus sari nequeat, neque facere: infantia, nec etia loquacitas; quia latius patet, quia non in iocando, sed in uerbo in loquendo labitur. Nec etiam in Facetia, quę potius f. ba stat, quę est Facetudo:

pars

D. Tho,
2.2

supra nonnihil diximus. Primum dictum cense-
 ri potest hoc, quo pueri & idiotæ capiuntur, si quis
 bos, vel asinus vocatus, respiciat, & alius mihi di-
 xit. Sed de hoc extremo bene tace: nunc de altero
 dicamus. Alterum extremum quo peccatu ex-
 cedendo modum, appellatur scurrilitas, & qui hac ra-
 tione peccant, Scurræ, quæ Bomolocorum, de cuius
 vocis significatione, unde quæ illustratus, scribit.
 Scurræ igitur dicuntur, qui modum in locando
 non habent & in modo spoliati, ut quacunque
 ratione, rursus monendo, pro fueris habentur:
 quorum nam sunt species, eas populi, & communes:
 quare de scurrilitate & scurræ, ut illud dicendum
 occurrat. Sed peteret hoc, utrum scurræ, an a s-
 currere, an vero scurræ magis a mediocritate, sine a s-
 cecitudine recedant: cui satis crederem dicendum, & e-
 stem magis a mediocritate abesse, quam scurræ:
 quod hinc desit motus, ac non a, ad quam si revo-
 cetur, factus sit. ac vero crederet, ita a mediocri-
 tate abesse, ut ad eam non possit, aut ut possit ad-
 eam, cum locum fugiat. Is igitur qui in vita huma-
 na hæc duæ extremitates, & in hominum congres-
 sibus, atque coronis cum mediocritate dexterritate-
 que locutus, merito factus dicitur. Atque ex his
 eam virtutem, hæc virtutis laudem promittit, & ac-
 etiam extrema, in qua qui locutus est, & locutus
 satis manifeste se arduior. Et cum eadem se po-
 ssumus prae extenuata, ut hæc virtutis laudem
 faciat, & scurræ argumeta in eadem virtute, & hæc.

Ad

Lib. 4.
 Lib.

Eccl. 4.

Ad primum, & em Sapiens aliquando dicit. Tempus esse ridendi, sicuti & flendi. Ille autem rhas censendus est error, qui modum non tenent, qui annexam habet culpam, & ab honesto abduci. Quod attinet ad Pauli auctoritatem, eutriusque in loco, non pro ipsa urbanitatis virtute, sed pro scurrilitate & iupatur: unde & noster interpret, scurrilitatem traduxit. Quod vero Tabius ait, facile concedimus; cum inepti hominis sit, ab aliis rideri uelle.

Ad secundam, non ridere pertinet ad quandam perfectionem: ad quam qui ridendo non aspiat, non peccat; licet minus perfecte se gerat: nec deest tantam Christi sui termeretatem ridere, cum ad reuocandum homines ad penitentiam uenisset.

Ad tertiam, beati uocantur qui non rident, quod genus uitae magis perfectum incant; uel qui non sine modo rident, quem qui ridendo seruant, inspectes dici non debent.

De honesti iocandi ratione, siue de recto iocorum usu. Dispat. 8.

QUONIAM prudentia quae est omnium rerum bene gerendarum ratio, ex omnium circumstantiarum observatione pendet: propterea, ut facile bonum utatur usum demonstremus, omnes eius circumstantiae nobis explicandae sunt; ut nostri ioci liberales, ingeniosi, eruditi, & apti sint, non rustici atque

insulsi. Ad quod faciendum has statuo positiones.

Legge
Plu.apo
phr,

Primapositio, bonus iocandi usus spectari potest
tum ex parte eius qui ridum iocando mouet, tum e-
ius qui ob iocum r sum edit: Vtrique enim ut ex
Aristotele auemus, moderatio quedam hac in parte
seruanda est, si peccatum vitare volunt.

Secundapositio si uere modum, tum in iocando,
tum in ridendo, non est omnino facere. Non in iocando,
quia arduum est in eum, et attingere medium, a quo
infinitis modis auisus, recedere potest, non secus at-
que sagitta, usque a scopo. In ridendo uero, quoniam
cum ridendum idonee factum, aut pronuntiatum, sua-
ui, ut supra diximus, animum commoueat; certa cum
ratione ridere, non est omnino in nostri a potestate si-
tum. Sed longe difficilius est moderationem in ri-
diculis dicendis seruare, quam in ridendo, in quo
qui excedit, dum de non ridendis ridet, aut plus in-
sto ridet, stultitiae & leuitatis significationem prae-
bet, qui deficit, stupiditatis. Quod autem illud sit
difficilius, cum per se notum est, tum etiam haec En-
niana confirmat sententia, flammam a sapiente fa-
cilis ore inardente opprimi, quam bona dicta te-
neat; ea scilicet bona dicta, quae salsa sunt, ac si di-
xisset, si quis in ore flammam & dictum bonum ha-
beret, illam, si non continere, saltem extinguere, hoc
uero nec retinere, nec extinguere posset.

Arist li.
3. Eth.

Tertia positio, rectus saecularium usus est omnino
varius, pro personarum, rerum, temporum, locorum
que ratione. Nam in conuiuijs, & congressibus, &

in certis tēporibus ridiculis uti licebit: et aliquando
liberius, aliquando remissius; alias non licebit. Cuius
Sapiens ait, tempus sit ridendi, et tempus fiendi.
Alii iocī decent hominem servilis conditionis, alii
nucum, alii urbium, alii senem, alii puerum. alii
utuntur Comici, alii Oratores, alii denique Princeps.
Nulla itaque certa hac in re potest prescribi
ratio: sed cuique sua prudentia modum inuenit et
servabit.

Quarta positio, qui boneſte, & apte ioca involue-
rit, is debet eſſe ornatus ingenio ut ſattu, bene cul-
to, atque ſubalti; ore præterea, & voce, vultuque
& geſtu lepidò, & eleganti; & denique ipſa face-
tulinis virtute. Quare, non modo ipſa natura ſuis
muneribus quempiam ad iocandum idoneum facit,
ſed etiam ars, virtusque quidquid aliqui dicant
multum poteſt, præſertim ſi uſu fuerit confirmata:
Quare, ut Ar. Stozel'eſcriptum reliquit, non eſt cu-
ius que eume' w' q'u'm iv, hoc eſt apte & artiſcioſe
iocari; ſed hic inveni æumen, iudicium exquisitum,
ars denique et doctrina n. imo uirgaris, ut dicebam
re uirtutur. Ex quibus facile vitilugres, cur aliqui
homines, & populi etiã n. maior quam alii locis de-
lectentur, & falſius, ut q'u'le' t'ius iocentur. P'zan-
ty, I'hodu, Siculi, Attici ſc' ceteris urbani, & fe-
ſti. uice ſentur. cuius rei c' r'edatur cauſſa, quod tie-
mentiore & puriore utat' tur cælo. Theban non ita,
ob aeris craſſitatem in ciuib' cum habetiores ſint,
nihil lepore, nihil f'ſtitutatis reperiunt. Hinc ada-
gium

gium illud, Boetium crasso iucare aere natum: Romanum, si Ciceroni cretis, aliis omnibus fuere saliores: quod verum an sit, facile cognoscere, si eorum sales cum aliorum facetis conferres. Quamvis G. et ob linguæ naturam maiorem habeant in iocando facilitatem, qui tamen sepe frigidè, & humiliter iocantur; quos Romani gravitas longe superavit; cum magis succulentos & sapidos risus ediderit. Apud Italos Perusinus, Senensis, & Florentinus festinat. Pont.: tatis laudem quidam tribuunt. Hispanorum attata, ut aliqui scribunt, in eo peccant, quod sint ampullosa, acida, & nimio late aspersa, & magis in subannationes, & iuncturas propendant, quam in delicias, & lumen. sed de lucente habet. nus.

Quin etiam posito, vitula etiam i alias bona sint, non sunt dicenda in calamitosos, & aliqua miseria oppressos; ut sunt egenti, ægroti, exales, & corpore deformes. quia iam ingenium inhumum, petuas, & superbum alicat. Hinc est, quod apud veteres Christianos, qui hominem aliqua ratione corpore Can.: depravatam inalebat, a communione recubatur. Apo.: Unde prudenter hunc munum inter aios Publianus fecit.

In calamitosos etiam visus iniuria est. Ac si dixisset, miseri etiam inuoluntantur. Et quibus res sunt minus secunda, eos ad suspiranda in rapiunt etiam, casu aucta. Unde etiam Cato. iantes auctor, recte, monuit eum dixit, Misericordiam ne in viseris: quia calamitas potius misericordiam, quam nasum

meretur. Neq; in se . . . os homines, præsertim cum aliquam in nos honore faciunt; quia non risu excipiendi, sed pena afflictiendi sunt, & non tam contempti, quam indignationem merentur. Neque etiam in Maiores & in Magistratum, quem honore excipere & colere debemus: quoniam risus contemptus speciem præ se fert, & . . . am gravem interdum parit: quoniam ne no fere sit, in potentior saltem turpuudo, quæ risu tenti occasum præbeat, non reperiat. Denique, nec plures simul, neque integra nationes, & orationes ridendi sunt: quia id sine periculo fieri non potest.

Fab.

Sexta posuio, quod attinet ad ridiculorum qualitatē, is qui apte & honeste locari vult, dicta sal a, uerecunda, & honesta proferat, ex tempore facta, non præmeditata, aut domo allata; qui hec malitiam olent, & stultitiam sapient: insulsa, fatua, frigida, & tumiditate vitet, quæ potius ingratiam, quam delectationem creant: nimis mordacia, & aculeata fugiat, quæ magis odium, quam risum cient. Sicut igitur loci non dentati, sed edentuli, non obiceni, sed nudi, granique & stulti proferantur, ita ut risus quasi scito agendo excitetur. Quo sit, ut non omnia ridicula sint faceta; sed quæ ingenuum acumen, & dexteritatem cum honestate demonstrant. Ab extremis itaque recedendo, si ad medium, quantum fieri potest, accedatur, bonum fiet ridiculum.

Septima posuio, quod attinet ad res, in rebus gravibus & magnis, ut sunt illæ, quæ ad religionem per-

pertinent, quia ingenu ostenditur petulantia, & par-
ua pietatis indicium datur; qua in re nonnulli pec- Cōc. tri.
cant, dum sententias ex diuinis literis supitis lu-
dunt, id quod sacris decretis est prohibitum, non
est iocandum; similiter, nec in rebus calamito-
sis & miseris, quia hoc est independentie signum, si-
cuti nec in facinorosis, & improbis, atque in aliis tur-
pibus. Quare cauendum est, ne qui impiam nimis
turpia obiciendo se iudicant; cum maior turpitu-
secum ducit & indignationem aferit. Ideo Vir-
gilius Menalcas, cum se nimis laceritiam obfur-
ti culpam a Dameta sentiret, iuene cum incipien- Ecl. 3.
do dixit,

Parcius ista viris, tamen obicienda memento,
ac etiam grauiora obiecit.

Ost uia positio, cauendum est, ne in ludo sit quid
nimis, quare iocus non debet esse immodicus, & fre-
quens; quia mimicum, & scurrile est. Huc pertinet
hæc Catoniani auctoris sententia:

Inter conuiuias, sis sermone modestus,

Ne dicare loquax, dum vis urbanus haberi.

Orator igitur, ut de eo speculatum loquamur, suam
retineat grauitatem & auctoritatem, uideat quate-
nus ludendum sit. Quia in re Ciceronem peccasse ali- Maer.
qui memoria prolixiuerunt; quod plus æquo, & in cō Quine.
uictu, & in foro facetu uisus sit. & aliquando dice-
re non dubitauerit, & in uic quidam, Malu. se inter-
dum amicum, quam bonum dictum perdere. Pro-
pterea aliquando in Pompeium amicissimum parū

honeste dixit, *Quem sagiam habeo, quem sequar nō habeo. Item in eundem, cum externum hominem ciuitate donasset, O bellum hominem, ciuitatem promittit alienam, qui nobis nostram non potest recedere. Quare merito aliquando Pompeius dicit, Cupio ut at hostes Cicero transeat, ut vos timeat. Cum itaque hila, i quodam & se lino uteretur ingeni, ut ipse de se aliquando scripsit, non modo in sermionibus, sed etiam in orationibus sales & dicat ut in adhibuit. & ita, multa in Verrem, in M. Antonium, in Pisonem, in Clodium mordaciter pronuntiavit, & saepe in Græcos: quod la sua patet hanc utrumque habuit. Namque Cicero pater adque filius dixit, quem admodum, ut qui sue Syrorum venalium optime græc. scit, ut in qui hanc est scit, ut quod; Romanorum optime nouit inquam artesque Græcorum, ita certe sciet esse possimus.*

Nonā positio, at recte locandum habenda est ratio loci. Quare, non in senatu, non in ecclesia, non in loco omnino honesto, sed in circulis, in congressibus amicorum, & in quotidiana consuetudine facilius utendum est.

Decima positio, qui honeste ludere uolunt, temporis rationem habere debent. Quare, cauendum est, ne riuicuum intempestiue fundatur: cum omnia tempus habeant. Et ut sapienter scripsit Isocrates, *τὸν ἀναρπὸν ἀποτρεῖν*, id est, omne intempestiuū trahere. Et sane, quis accusatorem in atroci causa, aut Patronum in miserabili locantem ferat?

Vnde-

Tusc. 5.

Isocr.
orat. ad
Demon.

Undecima positio, ut visus omni vitio careat, ipse elandus est finis, & ita eo referendus est, quo sua natura referri debet, aut recta ratio dicat, ad honestam nimirum animi relaxationem. Orator autem in causis agentis ad eum finem locum referat, qui in proposito habet, hoc est ad iudicem, & auditorem conciliandum, ad delectandum, & tandem ad persuadendum. Ita igitur ridicula excogitabit, & adhibebit, quæ ad propositum finem obtinendum sunt accommodata. quia de re, quæ luculenter scripsit Fabius ea adhibere non piget. In hac quidem pugna fortis est, inquit, malum mihi lenibus interdicere: quamquam, & contumeliose, & asperè dicere in adversarios permittitur: cum accusare etiam palam, & caput alterius petere concessum sit. Sed hic qui ipse tamen inhumana videri solet fortuna in seclatone, vel quia culpa caret, vel quia recidere etiam in ipsos qui ibicerunt potest.

Primum itaque considerandum est, & quis, & in qua causa, & apud quem, & in quem dicat. Oratori minime convenit distortus vultus, gestusque quæ in mimis videri solent. Licacitas etiam scurrilis, & scenica huic personæ alienissima est. Obscenitas vero non a verbis tantum abesse debet, sed etiam a significatione: Nam si quando obuci potest, non in omni loco exprobranda est. Oratorem præterea, ut dicere urbane volo, ita videri afficere id, quod plane nolo. Quapropter, ne dicet quidem false quoties poterit, & dictum potius aliquando perdet,

quam minuet auctoritatem. Nec accusatorem aut
atroci in causa, nec patronum in mirabili iocan-
tem feret quispiam. Sunt etiam iudices quidam
tristiores, quam ut rerum libenter patiantur. Solet
interim accidere, ut id, quod in adversarium dici-
mus, aut in iudicem conveniat, aut nos. Iam quoque
litigatorem: quamquam ad ius respiciuntur, qui ne
id quidem, quod in ipsis accidere possit, cernunt.
Et Caelius apud Ciceronem, exprimens questionem il-
lam risus, Quatenus, his pene divinis verbis, omnia
fere qua nationis doctum. us exposuit. Nam nec in-
signis improbitas et scelere iuncta, nec viuis mise-
ria insignis agitata, detur. Facinorosos matre qua-
dam ut, quam ridiculi nunc, ut nolunt: miseros il-
ludi nolunt, nisi si se forte taceant. Parcendum autem
est maxime caritati hominum, ne temere in eos di-
cas, qui diliguntur. Hæc igitur adhibenda est pri-
mum in iocando moderatio. Itaque ea facillime lu-
duntur, quæ neque odio magno, nec misericordia
maxima digna sunt. Quamobrem materies orantis ri-
diculorum est in istis vitis quæ sunt in vita hominū
carorum, neque calamitatum, neque eorum, qui
ob facinus ad supplicium capiendi videntur: eaque
belle agitata videntur. Est etiam deformitas corpo-
ris vitiorum satis belli materies ad iocandum. Sed
querimus idem quod in ceteris rebus maxime que-
rendum est, Quatenus. In quo, non modo illud præ-
cipitur, ne quid iniuste; sed etiam si quid peridicu-
le possis, vitandum est oratori utrumque; ne, aut
scur-

scurrilis iocus sit, aut mimicus. H. Elenus Celsus.
Et Aristoteles, cum docuisset in humana vita, pus
esse iocis, & eorum bonum usum in medio eate
consistere, hæc adiecit verba, Quædam sunt, quæ
& ioco dicere, & audire talem hominem dicet &
ingenui hominis iocus a seruis, & item eruditi ab
inrudito distat. Id quod ex comædis veteribus &
novis læt unicuique perpicere. His enim verbo-
rum obliuiscitis, his obliuiscitis suspicio tantum ri-
sum facit: hæc autem in honeste non parvam
habent differentiam. Et quibus facile intellexeris,
a comædis obliuiscitis periculis exploranda esse:
et risum solum, & eorum suspensione esse captandum:
qua in re paucos, & nihil inuenies, qui contra ar-
tem, contra virtutem, & contra religionem non
peccent, cum minus pudice, quam omni vera Dei
notitia & cultu deserviti alienigenæ, comædias scri-
bant: quorum comædia, seu potius spurcia, non
lectione, sed combustione iure dignissima.

Quoddecima positio, rectus iocorum usus, tum in
omni vita, tum in arte docendi magnas sibi cum utili-
tates affert. Primum, si virtutis promeretur, ali-
quid, etiam apud Deum, promereri potest. Deinde,
virtutis significationem præbet, ac proinde laudē
promeretur: quæ sone virtus non debet esse levis cum
a virtute non parvam differre possit: a qua vi-
rigravissimi eam sibi petendam putarent. Tercio-
rea, ingenij atque acuminis in iocis præbet. Ad hæc,

honestus locus, gratiam sibi conciliat, amicitiam
conseruat, miseria affectos ad hilaritatem renocat,
sepe iram frangit, & infligendam poenam, aut auer-
tit, aut mitigat. Huius effectus tale affertur exem-
plum, Tarentini multa de Pyrrho rege securus in-
ter cenam loquuti fuerant, cum rationem facti re-
poscerentur, & res nec negari, neque defendi pos-
set, & in opportuno loco sunt elapsi. Naq; ex eis,
Immo, inquit, nisi lagena defecisset, occidissemus te.
Valet autem speciatim ad animos tristes & acer-
bos ad letitiam & lenitatem traducendos, praefer-
tim in acclamatione aduersa populi, ut Cicero his
verbis docet, Nullo autem loco plus facetiae profunt,
& celeritas, & breue aliquod dictum, nec sine di-
gnitate, & cum ipectore. Nihil enim tam facile;
quam multitudo a tristitia, & sepe ab acerbitate,
commode ac breuiter, & acute, & hilare dicto de-
ducitur.

Leuissimam posuimus, malus ridiculorum usus
est valde perniciosus. Procreat enim effectus con-
trariosus, quos aptae facetiae regunt: & sepe in-
iurium reddit. Quare, si Cicero eam doctrinam ad-
vum traduxisset, quam de recto locorum usu dede-
rat, multorum in se indignationem non irritasset: &
St. atonius Atheniensis, si bene facetus fuisset, Ni-
colem Cypriorum regem ad ipsius necem non inci-
passet: atque etiam, Aristoxenus si Dionysium Sici-
lae regem non illusi, in latronis inclusus vitam
non finisset. Et junc, quid potest excogitari absur-
dus

Lib. 2.
orat.

Athen
I 7.
I 2.
P. 1
c 1. c
Luc. 1. 2.

dius atque imprudentius, dicam, & stultius, quam
indat sibi odium constare, aut necem adicere, unde
gratia & uenia comparanda esset, ac eos uelle uer-
bis pungere, qui stultos gladios gerant? & ad iras
meroremque conuertere, quod ad beneuolentiam, &
ad delectationem conciliandam est institutum? Et si
sales animi causa probantur, non ideo probantur,
quod alius obsint, quod alios ad odium inflamment,
& mœstitia compleant; quod nec in uenit hominis,
nec uiri boni est: cum facetus esse non possit, qui uti-
dem non sit uir bonus. Sit itaque is, qui facetiā
laudem promereri cupit, multa comitate aspersus;
quæ est huius uirtutis necessarium condimentum.
Atque de ridiculis hætenus: de quibus ideo paullo
longius nobis disputare licuit, quod eo tempore, quo
magis bacchanalia feruent, de eis scribere contige-
rit: quorum scriptio, intra domesticos parietes, spe-
ctacula, ioculæ, comedie, saltationes, & symphonie
gratissimæ nobis fuerunt. Et cum nihil aliud de hoc
secundo Oratoris officio nobis scribendum resset, hic
est huius libri finis.

Libri secundi Finis.

DE OFFICIO ORATORIS LIBER III.

In quo de officio mouendi agitur.

An agere de animi affectibus a Rhetorem pertineat. Dap. 1.

Ut non ignorem quosdam fuisse Rhetores, qui hanc de affectibus tractationem ad artem dicendi nullo modo pertinere existimarunt; propterea tertium oratoris officium de affectibus permonendis explicamus, eorum sententiam, ut quid hac in parte tenendum sit demonstrarem, priore loco examinandam esse iudicauit. Et ut quod in dubium reuocatum est, difficultate non carere ostendam, hæc quæ subijciam, ad illorum opinionem consummandam, excogitauimus argumenta.

Primum, earum rerum tractatio ad Rhetorem pertinet, quarum notitia ad finem consequendum, hoc est ad persuadendum est necessaria, id quod prudens negaret nemo: affectuum uero cognitionem non esse huiusmodi, grauissima Aristotelis auctoritate confirmare licet: qui sui temporis dicendi Magistros redarguit, quod de affectibus, quasi de adiutamentis quibusdam, & de ijs quæ ad artem non pertinerent,
sc. i-

scriberent, & de enthymematis, quæ sunt orationis nervi, nihil dicerent igitur.

Deinde, affectuum explicatio, ut sunt quædam animi motus & operationes, pertinet ad Philosophum naturalem; qui dum agit de animo, eius facultates actusque explicat: ut vero ut honestatis & turpitudinis sunt capaces, explicantur a Philosopho civili, qui de moribus & actionibus humanis disputat: eorum igitur tractatio ab arte dicendi erit prorsus aliena; cum de eis alia ratione disputari nequeat.

Prius, si Rhetori aliquo pacto affectuum explicationem suscipere licet; maxime quia affectus ad persuadendum conferunt, quod non uno in loco affirmasse videtur Aristoteles; dum dixit, tria esse quæ fidem faciunt, Enthymemata, dicentis mores, & Iudicis affectiones: at si ista causaurgeret, dicerem etiam eloquutionis doctrinam fidem facere, & valere ad persuadendum; id quod idem Aristoteles affirmavit. qui ideo de eloquutione sibi agendum esse contulit, quod ad opinionem & persuasionem faciendam conferat. Quia in re sibi contrarius esse videtur; quia aliquando sola enthymemata persuadere dixit: alibi mores præcipuam vim habere ad fidem faciendam affirmavit: alibi iudicis per motionem fidem non facere. Quare Aristoteles non sibi constat; cum modo pauciora, modo plura ad fidem faciendam valere docuerit.

Ad hæc, contra istam de affectibus doctrinam, is verbis disputat Antonius, Quis enim unquam orator

Arist. in lib. de an.

L. i. rhe. c. 1. L. 3. c. 1.

L. i. rhe.

tor magnus, cum iudicium aduersario iudicem facere uellet, h[es]itauit ob eam causam, quod nesciret, quid esset iracundia, seruior uementis; an cupiditas puniendi doloris? & quæ ibi sequuntur, ex quibus sane verbis intelligitur, istam affectuum cognitionem non esse necessariam.

Li. 1. or.

Postremo, Orator solo verborum genere motus efficit, quod præstare potest sine ulla affectuum notitia: igitur nihil est necesse, ut Rhetor, qui artem dicendi exponit, aliquid de affectibus scribat. Atque e multis quas asferri potuissim, has paucas rationes attulisse iungat.

In hac disputatione duo potissimum nobis explicanda sunt; primum an hec tractatio ad Rhetorem pertineat, alterum, quæ & quot sint ea quæ ad persuadendum conferunt.

Lib. 3. in fine.

De primo, fuit quorundam opinio, qui existimant, hanc disputationem de affectibus nullo modo ad Rhetorem pertinere, & nihil opus esse, ut orator ad animi naturam noscat. Ita olim senserunt quidam dicendi magistri, ut ex Platone discimus, a quorum sententia non uidetur alienus Trapezuntinus, qui errare dixit eos, qui curiosius effectus numerant, cum ut ab Oratore tractantur, sint pene innumeræ; ac proinde nihil de eis scripsit. Concedit tamen, ad Oratorem pertinere affectuum tractationem, idque orationis genere diuerso, pro eorum diuersitate; & eos non ad inuentionem, sed ad eloquutionem pertinere ait. At vero alij contra existima-

runt,

ant, & ideo in suis de arte dicendi libris, nonnihil
de affectibus scripserunt, Ita Aristoteles, Marcus
Tullius, Quintilianus, & ceteri fere omnes dicen-
t artifice, ac etiam Plato, qui scriptum reliquit, I. Phr.
Eos nō scripsisse ex arte, qui de animi affectibus C. 10.
nihil scripserunt. De altero, varie Aristoteles in Syn
scripsit; nam aliquando solas rationes persuadere 17.
docuit, & reliqua omnia, Aditamenta appella-
vit; ut sunt morum significatio, affectuum commo-
tio, atque verborum eloquentio: quam ab auditori
præsentem necessariam esse non vno in loco affirma-
vit; & in summa aliquando unum, aliquando duo,
aliquando tria, ac etiam quattuor ad fidem facien-
dam conferre scripsit; Cuius doctrinam multi se-
quenti sunt. Quæ in parte, illud potissimum discen-
tiendum est, an ea persuasio, quæ a moribus & ab
affectibus sumitur, sit omnino huic arti extrinseca,
quod multi affirmare videntur, quorum sententiæ
nos non facile subscriberemus. Ut autem proposi-
tas difficultates plane explicemus, nonnulla fun-
damenta nobis ponenda sunt.

Primum fundamentum, nomine affectus hoc loco
intelligimus omnes animi commotiones, siue maio-
res, siue minores sint, quibus, cum sumus affecti, uel
aliter indicamus, cum is iuc, aut remissius, uel mē-
tius ne quicquam uultuos, aut effluimus; per quos
etiam morum significationem damus: qui, quid, &
quor sint, postea docebimus. At uero morum nomi-
ne intelligimus significationes quasdam uirtutum,
siue

sive ad probitatem, sive ad cognitionem pertineant: quare hoc nomine, & designantur virtutes, quibus homines proprie boni nuncupantur. Sunt autem mores in duplici genere, alii qui proprie mores nuncupantur, ut sunt illi qui a virtutibus & viis proficiuntur: alii improprii, ut sunt illi qui hominibus etates sequuntur. Similiter, aliqua oratio dicitur morata, vel quia veros mores, ut clementiam, iustitiam, patientiam, & alias virtutes, aut etiam vitia ostendit, vel quia paucos & affectus continet; qui cum mores inducent, moratam faciunt orationem, & ad persuadendum conferunt. Rursus, mores spectari possunt, vel in dicere, vel in audire, vel in eo pro quo dicitur; sed hoc loco de moribus dicentis est dubitatio: quorum duæ sunt contrariationes: altera, ut sunt cogniti ab auditoribus etiam extra ipsam orationem: altera ut in ipsa oratione & actione cernuntur, & elucet. Et quidem dubitari potest, an altero modo debeant esse cogniti, ut fidem faciant.

Secundum fundamentum, quando queritur, an tria ad suam faciendam valeant, enthymemata sive demonstrationes, mores, & affectus, id dupliciter intelligi potest primum ex se suaque natura, & ratione rei quæ demonstranda suscipitur, deinde ex accidenti, & extra rei naturam, ut ex auditorum habitibus. Et quoniam certum est demonstrationes sua vi persuasionem gignere, tota dubitatio est de moribus, & de affectibus, qui cum ex se perdem non faciant,

sed

sed ex quadam auditorum prauitate, qui cum rationes non percipiunt, aut illis se permoueri non sinant, affectibus trahendi sunt, ab arte alieni esse uidentur & eorum cognitio non necessaria. Ex quibus colligere, persuasio nis nomen dupliciter usurpari posse; uno in modo proprii sunt, pro ea quæ sola ratione, & argumentis uti uideo pro ea, quæ quacunque ratione, uel morum significatione, uel affectuum commotione, uel etiam ornata oratione & eloquentia gignitur: inter quæ uariis libri præest comparatio, querendum, quid, & his magis uti uideatur, & magis proprie in propriis positionibus dicemus; ad quas, his propriis suadentis accedat.

Prima positio, tria sunt quæ proxime persuasioni intertem ne faciunt, enthymema siue demonstratio ratioque, mores, & affectus. Doctrinam est Aristoteles, quam multi, & uice quidem optimo, sunt amplexati. Hæc præter alia loca docuit, cum libro primo ita scripsit, utrum igitur quæ ratione parantur persuasionum genera sunt tria. Nam alia sunt in moribus eius qui dicitur; alia in auditors modo quodam assensendo; alia in ratione ipsa cum demonstramus, aut demonstrare uideamur. Quod attinet ad demonstrationes res est manifesta; de moribus & affectibus patebit ex sequentibus.

Secunda positio, sola enthymemata sua uel fidem, persuasionemque gignunt. Hoc docuisse uidetur Aristoteles, cum quæ præter enthymemata ad persuadendum adducuntur, additamenta uocauit: quoniam, si

Cap. 1.
lib. 2. c. 2

lib. 1.
ethic. c. 1.

Aegid.

dicentis mores & affectus cum re ipsa qua demon-
stranda est, & cum argumentis conferantur, addita
menta sane uocari possunt. Quam doctrinam vir
grauissimus Aegidius, hunc locum tractando, pul-
cherrime exponit, atque confirmat. Sunt enim quæ
ad permouendo animos afferuntur extra rem ipsam,
& solum auditoris spectant. Quare, qui relictis
rationibus, ea tantum prosequuntur quæ ad animos
commouendos ualent, non minus accommodate ad
rem dicunt, & minus docent: Et non sicus errant,
atque erraret ille, qui de corporis natura disputa-
ret, & nibi de eius substantia, sed solum de acci-
dentibus diceret.

Tertia positio, mores, ratione auditorum, ma-
gnam uim habent ad persuadendum. Hanc doctri-
nam tradidit Aristoteles cum dixit, Propter mo-
res igitur credunt, cum sic dicitur oratio, ut fide di-
gnus qui dicit uideatur. Nam probis, & magis, &
facilius de omnibus simpliciter credimus. At Ari-
stotelem auctoritatem accedit etiam communis ho-
minum sensus, & experientia. Quisque enim
facile existimat, eos decipere non posse, qui sint bo-
ni moribus ornati. Adde etiam, quod cum in re-
bus probabilibus & in dubiis uersamur, præiudica-
ta de moribus dicentis opinio, aut eorum rem signifi-
catio, cum dicit, non tamen ad permouendum coartat.
Huc facit illud Quintilianum aditum, Qui dum dicit
malus uidetur, utique male dicit. Idem itaque fa-
cit probitas in dicente, quod experientia in sensibus.

Quod

Lib. 6
cap. 2
Lib. 6.
c. 11.

Quod si hoc loco peteres, cur Aristoteles libro secundo Rhetorices dixerit, prudentiam & beneuolentiam si tem facere, responderem, ea de causa, quoniam hec duo requiruntur in eo qui fide sit dignus, maxime in genere deliberatio; cum imprudenter non bene consulant, & eos, qui in nos sunt male affecti. Et nobis non conuictos esse existimemus.

Quarta positio, non tam mores prauitatis & cogniti, quam qui orationis ut demonstrantur ad orationem moratam conueniendam ex parte dicentis conferunt. Quoniam accidit, ut et qui dicit habeatur pro bono ab omnibus auditoribus antequam dicat. Quare probitas ut orationis apparere oportet, & de hac probitate Rhetor preceptum dare debet; cuius significatio omnibus dicentibus est utilis, etiam si quis non sit vere bonus: & de ea, que potest arte preparari, & in dicentis potestate est sita. Que autem ad orationem moratam efficiendam ualeant, Libro tertio de eloquentia oratoria docuimus. Quando dicimus moratam orationem uim habere ad persuadendum, intelligimus de ea que significationem prebet, tam uirtutum cognitionis, ut sunt scientia & artes, quam actionis, ut sunt iustitia, prudentia, & alia.

Quinta positio, affectus ratione auditorum proximè conferunt ad fidem faciendam. Primum, quoniam, ut Aristoteles ait, non eadem iudiciis uidentur cum diuagant, & cum oderint; nec iratis et inquietis: Sed uel omnia diuersa, uel magnitudine di-

uersa. Quare, ut experientia docet, homines afflicti aliquid indicant, & credunt, quod alias non indicarent, nec crederent. & aliter, atque aliter afflicti, aliter atque aliter indicant. Deinde contingere potest ut demonstratione destituamur, vel ut auditor non attendat. ac provide in afflicto permouendus sit, & tunc facile fidem habebit, cum u, gratia exempla, facile credant, qui amant. Atque etiam, quod auditores & iudices sepe non percipiunt rationum momenta, nec ueritatem ipsam inueniunt: sed potius afflicto bus ducuntur, atque ex affectionis magis, quam ex ratione iudicant.

Anr. 16 Sexta posito, mores magis persuasionis nomen
4 Iuer. merentur, quam afflicto, uel quod idem est, magis
Sect. 6. ad fidem faciendam conseruat. Tamen, quoniam
Iib. 1. nunquam Aristoteles uel afflicto dixit, quo de
Rhet. oratione morata promittunt, uobis enim prae-
pnam ad fidem faciendam. Et propterea, uisum
aliquando de affectibus loquendo, asseruit, iudicis
mouem non facere, item, composita numerum
ad mores dicens, quoniam idem faciunt, quam
afflicto. Deinde, quia afflicto magis uidentur ani-
mum praeferre ad inuentiendam, quam ipsam affe-
sionem gignere. quia tamen, ad quod patet, procreant,
dum id faciunt credere, quod alias non crederetur:
at uero mores si in ipsam attingunt. Adde etiam,
quod iudicis a fflicto per dicentis mores excitatur,
& commouetur.

Septima posito, eloquentia non facit per se fidem

ad persuadendum tamen aliquo pacto inuat. Quod ex se fidem non faciat, patet ex Aristotele, qui eloquentiam nunquam in persuasionibus numeravit: ornata enim oratio solum delectat auditorem, atque delectatione qua tam afficit, & nihil proxime credere facit, ut illa tria superius numerata. Quod autem aliqua ratione inuat, ex Aristotele colligere licet, qui cum initio libri tertii dixisset, tria esse quibus fides fit, adiecit, Non satis esse habere quae dicenda sunt, sed necessarium etiam ea, ut oportet dicere: quod plurimum confert, ut oratio qualis quaedam, hoc est aliquo modo affecti & moribus informata videatur. Et paulo infra, Peram, inquit eloquentia ipsa habet parum quid in dicendo semper necessarium: refert enim ad significandum, sic, aut sic dicere, quamvis non tantum. Inuat itaque eloquentia ad persuadendum, quia facit ut libenter audiat, quod alias non audiretur: non secus atque met ad absinthium iumentum. Ex quibus colligere aet, non esse quattuor persuasionum genera, cum eloquentia, sua ut assensionem non procreet, sed solum est causa cur rideat, audiat, uel attentius audiat.

Octava peritio, tractatio de affectibus non est aliena ab arte dicendi, ita ut Rhetor omnino de affectibus disputare, & eorum vim ad suum finem ac commodate considerare debeat. Primum, patet hanc peritio auctoritate gravissimorum Rhetorum, qui hanc partem non praetermisere, ita Aristoteles, M. Tullius, Fabius, & Plato, qui primus omnium antiquos

Cap. I.

artifices redarguit, quod e-
 rint. Aliqui affectum rationem, et
 sed de modo quo permouendi sunt, non
 uerbo contra. Neque Aristoteles
 quos dicendi Magistros, quod ac
 rent, quia ipse quoque reprobatus
 de illis diligentes scripserit, et
 matibus quæ sunt orationis
 quibus si comparentur affectus,
 po-unt. Deinde, quoniam
 vendi qui loqui ad persuadendum
 te tractari potest: ac
 Quod sumptum fuit, manifestum
 Rhetoricæ. Subiungit propterea
 finis: quod etiam confirmat
 tingere potest, ut auditor
 nolit quod nouit esse esse,
 tionem incitandus est: ut
 quas habent Christiani Oratores,
 de his rebus dicunt, quas
 dunt, sed cum non faciunt,
 ne est opus. At proinde
 bonos Conciliatores, qui
 censo dominetur motus,
 a contritione abtineant.

Quod si dicas, motus
 prauitatem, ac proinde
 ideo Aristotelem al.
 nibus certare; responde-
 nem;

nem; quia oratio cuius conficienda Rhetor præcepta tradidit, debet esse accommodata ad omnia auditorum genera, et ad populum communem. Quare, non solum enthymemata, quæ eruditos persuadent, sed etiam, ista. Etus quibus populares moventur, considerare debet.

Neque obstat, quod autem artifices de affinitatibus disputent, quoniam Rhetor alia ratione, et ad alium finem de eis agit. Physiologus eorum causas naturales inquit: Qui mores tractat Philosophus, docet qua ratione in eis contineri possint, et ut honestatis et turpitudinis sunt capaces. Rhetor, ut concurrens sedarique possit et ut alius res persuadenda gratia; quod iure facere nequit, ut aliquo periculis eorum natura non habeat explicationem.

Non per se, et rationis disputatio, non est ab arte dicendi aliena, ut ut verum non sit quod aliqui docent, pertinere ad artem litterariam. Hanc uerum item, ubi ut demonstramus hoc autem loco ideo eam per se, ut de eam, quodam ex eo Aristotelis loco, ubi quæ ab antiquis de arte tractabantur, ad argumenta uocat, etiam eloquutionem fuisse ab arte exclusam satis inepte colligere.

Quod autem ex ista loco non colligatur, ex eo intelligitur, quod Aristoteles non confert per se, hoc est argumenta cum eloquutione, sed cum aliis rebus quibus orator nititur hoc est cum moribus et perturbationibus: et de suis rationibus sive enthymematis docet esse orationis corpus, et per se ad orationem pertinere. Eloquutio autem ita se habet, ut in

Nih.
Ant. Ber

Lib. f.
rhet. c. 1

omnibus sit necessaria, cum ab oratore omnia ornate copioseque dicenda sint. Quo fit, ut eloquutio sit maxime arti infra, cum argumenta, quę sunt orationis corpus, sine eloquutione in arte dicendi non consistant.

Cum contra sentiant, in eo sunt fortasse decepti, quod inter eloquutionē & motum animorum non distinxerunt, cum autem ita existimare potuerint, nihil video. sed de his satis, restat ut ad argumenta respondeamus.

Ad primum, factum est, quod animorum permotione, qua efficacissime, quod alias credi potuisset perquadam, homines ad efficiendum non traducantur sine qua, ut experientia docet, pauci sunt qui persuadeant, cum homines, uniuersę loquendo, non tam ratione, quam affectu ducantur. Aristoteles autem, ideo ita egrebat antiquos, quod quę erant ad persuadendam ubi & apud omnes sua vi atque natura necessaria, omittunt.

Ad secundum, ideo Rhetori aliqua efficiendum habenda est notitia, quia iam ad persuadendam habent maximam: quam uim is qui ad hunc finem ea adhibere uoluerit, habere debet omnino perspectam. Nec, ut alius in locis scripsimus, absurdum est, ut ea dem de re dicenda di putent discreta.

Ad tertium, etiam cum ob eam rem Rhetorem de affectibus scribere, quia ad persuasionem gignendam conferunt; negamus tamen rationem esse cum eloquutione parem; ut ex his quę adnotauimus fa-

cile intelligi potest. Nec Aristoteles est sibi contrarius quia, aliter consideravit eliquationem & affectus, cum eos in adiutamentis collocavit, quam cum ad persuadendum confere dixit. Licet ergo suavi atque naturali sola entium ymemata fidem faciant tamen, si oratio ad animorum motionem, & ad populi sensum debet esse actionis lata, tam & affectus, & mores contineri necesse est.

Ad quartum, quod ad hoc argumentum respondendum sit, patet ex dictis. Nec mirum est quod Antonius ita disputaverit. quia eorum agbat partes, qui orator rerum quas tractat notitiam non esse necessariam putabant.

Ad ultimum. Nun est oratorum solo verborum genere animos permovere cum, ut diximus eloquutio sit a motuum permutatione utroque, motus autem nemo faciet, qui a ratione eorum cognitionem non habuerit; hoc est, rationum causas, effectus, varietatemque aliqua parte non novit.

An dicendo animos affectibus permovere liceat. Disp. 2.

NI alicui existissent, qui omnes humanos affectus & perturbaciones malas esse existeret, ut hanc disputationem hoc loco tractaremus, nihil opus foret. Ne igitur aliquis hoc re. tui oratoris munus penitus evertat, dicendo, non ille al. quo magis af-

fectus commune, e, antequam ad eorum explicationem accedo, demonstrandum est, omnino a meo aberrare eos, qui omnes humanas affectiones invitis ponunt. Et ut rem propositam dubitationem aliquam habere demonstrarem, has sibi ratio dubitandi rationes.

Prima, quæ a definitione sumitur, Perturbatio, quam Cicero pathos vocant, est aversa a recta ratione contra naturam animi commotio: Sic enim Zeno Stoicorum princeps eam finivit: atqui, quod a recta ratione avertit necessarium malum est, cum sit peccatum; peccare enim nihil aliud est, quam transilire lineam, hoc est a recta ratione recedere: omnis igitur perturbatio mala.

Secunda ratio, sumpta ex iis quæ Aristoteles in rhetorica scripsit, ubi reprehendens antiquos dicendi magistros, qui de moribus faciendis præcepta dabant, non solum eos errasse dixit, atque illi errantes qui rectam, equam, quæ aliquid dirigere vellent, prius inflecterent: quæ inflexa inutilis et inepta omnino ad aliquid enata est. Non enim ait Aristoteles, oportet in iram, aut in invidiam, aut in misericordiam impellendo a recto iudicem deficere: ne similes ei simus, qui eam quæ usus sit regulam prius inflectit.

Tertia, is qui est aliqua perturbatione affectus, est minus idoneus ad verum inspicendum, non sicut acris ad videndum, ubi cuius oculos obversarentur nubes, quæ solis aspectum impedirent sunt enim perturbationes veluti quedam animi nubes, ac proinde

Cirero, cum aliquando perturbationum sui iudices in suam sententiam perorasset, se iudicum mentibus tenebras offusuisse gloriabatur. Quare, ne rectum auditorum impediatur iudicium, nunquam affectus commouere licebit.

Quarta, aut affectus sunt boni, aut mali: si boni, nunquam erunt coercendi, & frenandi, quod tamen falsum est. si mali penitus resecandi, quod etiam a ueritate abhorret.

Postremo, bene constitutæ ciuitates affectuum Lib. 1. commotionem prohibuerunt, & speciatim Iudices 1 her. c. 1 Arcopagita, ut Aristoteles testatur, apud quos hæc uigebat consuetudo, ut Præcopi, moneret eum, qui declinans accedebat, dicendo, μη προσηλαζου, μη δ' ἐπιλατρε, hoc est, nec proemio, nec epiloگو uteris. q̃ hæc duæ partes potissimum ad motum faciendum sunt comparatæ. Cur autem ea prohibuerint, nulla alia potest assignari ratio, quam quod commotio non sit honesta, nec utilis: reuerenda igitur. Unde sapienter Cæsar apud Sallustium dicit in morali loquitur, omnes homines P. C. qui de rebus magnis consulant. ab odio, amicitia, ira, atq; misericordia uacuos esse decet.

De hac re, quam examinandam proposuimus, longam conficerem disputationem, si omnia quæ possem, in medium proferre uelẽ. ea itaq; s. aff. dicã, quæ ad rem proxime faciunt. plura qui uolet eos consulat, quos nunc citabo auctores. Legendas est Aristoteles in ethicis, libro sexto, et ibidem eius expositores: Cicero in Tusculana quarta: Laetantius Firmianus lib. sexto

suarum

Cap. 14.
15. 16.
& 19.

suarum institutionum, capite decimoquarto, & sequentibus, & in Epitomis; Augustinus in nono, & decimoquarto libro de civitate, ut diuini Thomam in prima, secunda partis, & alii Theologos, philosophos, que omitiam. Quod ad opiniones attinet, hæc fuerunt in re proposita sententiæ.

Prima Stoicorum, quam apud citatos auctores explicatam et consutatam inuenies, qui affirmarunt, omnes animi perturbationes, quas *passio*, hoc est, se uerbum uerbo reddere uelles, morbos, ut Cicero ait, appellabant, esse malas, & ideo commino tollendas, atque ex animo eandem esse existimabant; easque in non inueni sapientem atque perfectum cadere minime posse dicebant. Attellus omnes, inquit Laetius, quorum impulsu animus commouetur, ex hinc minime tollunt, cupiditatem, leuitiam, &c. & infra. Eodem modo, hæc quattuor morbos, ut dixi, uocant ueniam natura inuitos, quam praua opinio sic pios. Et ideo eos censent eam parè pisse radicibus, si bonorum, malorum uel opinio falsa tollatur. Verum, cum isti uiderent hos affectus, etiam in sapienti penitus resecari non posse, eos quasi in aliam naturam essent conuersi, aut appellabant nominibus. & ita pro cupiditate, uoluntatem, pro letitia, gaudium, pro metu, cautionem, dicebant; pro quarto, immutandi nominis ratio defecit, unde pro eo nihil reponerunt: non res itaque, sed uerbi defuit, ex quibus colligeres, cur aliqui Stoicos in bonam sententiam trahant, & cum Peripateticis con-

Macr. li.
1. 4. c. 8

Laet. ca.
15.

D. Tho.
2. 2. q. 24
ar. 2
Bart.
Med.

concilient: quod solum eas perturbationes malas esse dixerint, quæ cum sint maiores, rationis terminos transgrediantur. Nec deueniunt in tanti quidam homines, ut Clemens Alexandrinus refert, qui existimauerunt humanos affectus esse quoniam æquales hominum mentibus ingentos, ut capiat innati sunt capiti. Fatiterunt etiam alii, qui omnes anime sentientis appetitiones motu, quæ malos esse male existimauerunt.

Secunda sententia Peripateticorum & Theologorum omnium, asserentium humanos affectus, si fuerint moderati, & recta cum ratione conseruerint, non esse malos, contra vero, si ab ea recesserint. Dixerunt præterea Peripatetici, ideo a Deo, vel a natura nobis datos esse, ut eis ad bonum conseruandum, & ad malum fugiendum, quasi quibusdam præstatis utamur. quam doctrinam quidam parum crudeli homines, male impugnare conantur.

S. Med.
Basilior.
centra
1. alient.
Amb. li.
2. de l. de
cap. 3.

Ad huius asserationis explanationem, cum coniugius philosophari ac theologari necesse, nulla fundamenta ponam, ac proinde ad ipsas positiones accedendo, quibus quid in re proposita tenendum sit, perspicue docebo.

Phil.

Prima positio, affectus in genere naturæ, hoc est, ut res quæ in sunt, non sunt mali. Quoniam affectus insiti & ingenerati sunt admirabili Dei providentia, ut ait Firmianus: at a Deo auctore optimo nihil potest proficisci mali; cum in diuinis literis legamus, vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant

Cic. pro
mur. x.
Lact. ca.
11.

Sec. 1

valde

valde bona, optima igitur: Quod si ex citato auctore peteres, cur nostræ naturæ insiti sint, diceret, virtutis ergo, quæ sine affectibus, aut nulla erit, aut in usu esse non poterit, si desint ea, per quæ usus eius aut apparet, aut constat. Et Augustinus, quando hanc vitam mortalem vivimus si non habemus animi passionem, non recte vivimus. Datus est itaque dolor, ut turpitudinem detestemur: metus, ut malum fugiamus, desiderium, ut bonum expetamus. Et voluptas, ut in eo conquiescamus. Ideo præclare de viro bono dixit Horatius,

Sperat infestis, metuit secundis
Alteram sortem bene præparatam
Tectus.

Ac etiam sapienter Homerus aiebat, Virtutem, iram erigendam esse, virtutem, quæ inmittendum esse furorē tunc nimirum cum aliquid ex deliberatione agendum esse cognitum fuerit: tunc enim excitantur affectus, ut ad bene agendum commoveant. Et ut cum Platone concludam, Sunt humane affectiones volutivæ, et musculi ad contrarias actiones trahentes et retrahentes. Ut enim sunt nervi quidam in brachio ad eius dilationem, et alij ad eius contractionem; ita in anima nostra sunt variae affectiones, alie ad has, alie ad alias operationes institutæ et omnes si modum servent, suo tempore et loco, sunt utiles: et ita non sunt totaliter exirpandæ, sed ad medietatem revocandæ.

Secunda positio, affectus in genere moris, et se, non sunt

Lib. 2.
ode 10.

Arist. li.
3. Eth. c.
8.

Lib. 1.
de leg.

sunt nec boni, nec mali. Doctrina est certissima omnium meliorum philosophorum; quam communis et theologorum confirmat auctoritas. Quare, si cupiditas in sua feratur in bonum, et timor refugiat in malum, nullum committitur peccatum, sed tunc, cum praeferat rationis imperium homo sciens et novus aliquid, propter affectum persequitur, aut refugit. I tunc itaque, humani affectus rationem virtutis, aut vitii sequitur, aut ei resistit, aut ei reluctatur. Quare, tunc peccamus, cum ei consentimus appetitioni, quae praeter rationis imperium aliquid efficimus: quod sit, ut ipsa appetitio, esse, non sit nec bona, nec mala in genere morum. Regi quae haec de re in suis epitomis dicit, ut de constantias. Erant igitur graecorum, qui omnes appetitiones malas, et quasi quosdam daemones esse docent:

Cap. 4.

Tertia positio, affectus in genere moris possunt esse boni et mali. Boni erunt, si cum ratione suscipiantur, aut ponantur, mali si a ratione dissentient. Hinc est quod in divinis oraculis, vana et mala aliquando dantur, aliquando minuantur; ut cum dicitur, transimini, et nolite peccare: et quod de uno dicitur affectu, de alijs intelligendum est. Quarta positio, probabile est, Stoicos eos solum affectus moribus vocasse, et evellendos esse putasse, qui cum sint maiores, rationem perturbant, et a sua sede dimouent, atque a recto avocant. Primum, quia ita viri eruditi eorum sententiam intelligenda esse tradunt: et non est credibile viros alias doctos, Stoicos intellego, omnem hominum sensum ab hominibus auferre voluisse. Deinde, idem confirmari potest ex ea definitione, qua animi moribus describitur, quod est, si

P. al. 5.

Galen. tract. de corat. affect.

Aug. D. 1 ho.

Lib. 2.
offic.

attulimus, & ex Cicerone qui hac in parte Stoicos non aduersatur, cum ait, Perturbationes, id est motus animi rationi non cōtemperantes. Verum siue ita senserint, siue non, certum est in modo loquendū eos multū misere.

Quintā positiō, si Stoici omnes animi affectus malis esse, & eradicandos esse existimauerint, longissime a veritate recesserunt. Stoici ergo furiosi, inquit Laëlius, qui ea non temperant, sed abscindunt, rebusque a natura insitis castrare hominem quodam modo volunt. Quod tale est, quale si uelint aut matrem detrahere cernis, aut uenenum anguibus, aut uamferis, aut pueris datim percutibus. Nam quę singula multis animantibus data sunt, ea uero uniuersa homini. Quod si, ut medici dicunt, letis affectus in splene est, ne in felle, libidinis in recore, timoris in corde facilius est interficere animal ipsū, quam ex corpore aliquid euellere; quod est animantis naturam uelle mutare. Abiciatur igitur opinio ista, quę hominem sentientem sensu spoliare, & stupitem facere uult: cum qui nullo commouentur affectu, potius omnem in humanitatem amisisse, quam tranquillitatem possidere uideantur.

Arist. li.
3. ethic.
8.

Sexta positiō, errant qui Peripateticos reprehendunt, quod dicant, perturbationes esse temperandas, & nobis datas esse quasi incitamenta quaedam ad operationes exercendas. Quod huiusmodi affectiones sint ueluti stimuli, ut ira ad coercendam audaciam, & cupiditas ad prosequenda quę sunt
uite

vita necessaria, disertis verbis in suis epitomis docet Firmianus. Quod autem sint cohibendi, ne rationis fines transgrediantur, neque rationem a recto itinere abducant, prudens negare nemo.

Septima positio, desiderium inducendum esset, ut homines magis ratione, quam affectibus ad aliquid agendum inuenerentur. Quoniam namque, cum quis sola ratione ducitur, minus est aptus ad errandum, quam cum affectus commotos habet; quorum uim non est facile cohibere, aut certum in eis modum retinere: & magis laudabile est id, quod sua sponte, & rationis consilio quæritur, quam quod extrinsecus excitatus, & perurbatione aliqua pulsus esset.

Octaua positio, animos auditorum affectibus ad bonum ampliandum, & ad malum uitandum commouere, nullo modo est vituperandum, aut, uniuersè loquendo, damnandum. Id ostendimus contra quosdam de quibus his uerbis meminit in primo sermone de Oratore Antonius. Qui partim omnino motus negant in animis ulios esse debere, iuxta eos qui in mentibus in uicium concitant, scilicet eos animi nefarium facere. Primum hanc doctrinam confirmare licet communi Rhetorum sententia, ut omnia multa eorum loca, quæ priuatim asserere possem. Et quod Rhetores facere licere docent, Oratores ipsi in suis orationibus præstant. Quod non solum intelligi uolo de profanis, sed etiam de sacris, ut de Gregorio theologo, de Chrysostomo, de Cypriano, & aliis sexcentis, ac etiam de diuinis, ut de Iſaia, Ezechiele,

Aug. li.
4. de do
ctr. c. 11
Lud.
Gran.
Aug. V. 2
ler. lib. 2

Ezechiele, Paulo, & multis alijs, qui gravissimis
amplificationibus, non modo ad ipsos affectus cien-
dos, sed etiam ad viscera commouenda utuntur: &
qui de Concilio, & Christiano scribunt, hoc unum
private in se agitant, & ad hoc præstandum mu-
tis præceptis utuntur, ut nos etiam libro quarto
de Oratore diuina secutus. immo eum qui ampli-
ficare nescit, ad hoc munus ineptum putant: at am-
plificatio tota ad affectus ciendos est comparata: igitur.
Deinde, animi commotiones, ut demonstrauimus,
non sunt ex se male, & si in honestum faciuntur,
aut a turpitudine reuocentur, sunt bonæ: eas
igitur dicendo excitare, aut sedare licebit. Quare,
sienti perniciosum atque turpe est contra ueritatem
& iustitiam motus facere, ita utiue atque honestum
erit ad honestum iudicium serenum auditores per
affectuum tractationem commouere. Præterea cer-
tum est, itaque experientia demonstrat, quicunque ut
affectus est, ita de rebus iudicare, & ut puer noster
suos affectus tanquam iudices ad agendam a. moue-
re, atque id optimum existimare, quod uehementius
amat; id uero perniciosum, quod odit; cum tamen
plerumque aliter sit iudicandum: quandoquidem cum
affectibus sepe temeritas & ignorantia sunt coniu-
cta: & ita uoluptuarius homo uoluptatem, ambitio-
sus honorem, auarus diuitias, & iracundus uinum
approbat. quod sit, ut plura affectibus, ut amore, odio,
cupiditate, iracundia, dolore, lætitia, alijsque a. mul-
tationibus, quam ratione, aut legum præscriptis
homi-

homines iudicent: Ideoque Aristoteles in politi- Lib. 3.
cis scriptum reliquit, Eum qui vult legem præesse, cap. 12.
Deum, idest rationem, præesse vult; qui uero ho-
minem adiungit, bestiam, adiungere; quod homi-
nes, bestiarum more, interdum perturbationibus
moueantur, & ex illis iudicent. Quare has ani-
mi commotiones, quibus mentis acies perstringi-
tur, sedare, & concitare licebit; quod fieri non po-
test, nisi per affectuum tractationem, qua, aut con-
citati motus sedantur, aut in contrarium aff. etum
conuertantur. Et ut congruum est inflexum regu-
lam dirigere; ita etiam par erit animos in laum
statum renocare, & in bonum affectum traduce-
re: & ut linguam, quæ cum sit malæ aff. etæ dul-
cia indicat amara, & amara dulcia, purgare li-
cet; ita male affectos animos, ut recte iudicent,
purgare licebit. Denique, ne rem manifestam
pluribus confirmem, si hoc officium Oratori de-
traxeris, eum facultate amplificandi priuabis;
cum, ut dicebam, in hunc finem amplificatio sit
comparata: qua si priuatur Orator, succus,
& ieiunus, sine succo, & sanguine remanebit.

Nonæ positio, non modo Oratori aff. etus mo-
uere licet, sed etiam id omnino efficere debet,
si suas partes velit explere: ita ut perfectus Ora-
tor numerari non debeat, qui dicendo, cum opus
est, animos commouere niquit. Doctrina est
manifesta; quia, ut supra demonstrauimus, hoc
est vnum e tribus Oratoris muneribus, & fortasse

magis proprium, atque præcipuum. Idcirco M. Tullius, de illis oratoribus agens, cum M. Calidum mirifice commendasset, quod datus summe tenuerat, ut & rem illustraret, ut sentio, & animos eorum qui audirent: d'vinceret voluptate; addidit, Ab erat etiam illa laus, qua permoveret atque incitaret animos, quam plurimum polleere diximus: Cui assensendo Brutus, hæc dixit, Quod cum non fieretur, cum ex omnibus oratoris laudibus longe esset maximum: & flammare animos audientium, & quocumque vis posset, si esset; qui hæc inquit, ea non erat, idcirco maximum fuerat, de quo & Idcirco, inquit, ad hunc rhetorem si quis, iustitiam esse, quæ sit, potest ut doceret, & deest, ut ea non aperiatur.

Lib. 4.
de doct.
Chr. ca.
1.
Cap. 13.

Quid autem dædno prædicant, si d' sit hoc testimonium. Non satis itaque est, ut doceret, ut iudicat, & delectare, ut teneat, si etiam incipere est, ut iudicat. Et ut cum e' in iudicio. Incumbat Oratori, hoc opus eius, in iudicio, siue quo cetera nuda, teuna, iustitia, & gratia, ad iudicium spiritus. peris hæc is at p' an nius est in affectibus.

L. 6. c. 2.

Qui vero, inquit, sibi nunc temerare, & in quem d' det habitum, a d'ni poterit peruenire, quo pacto f'edum & irascendum est, carnis fuit. Atque hoc est quod dominatur in iudicis: hæc eloquentiam regunt. Namque argumenta plerumque nascuntur ex causa, & pro meliori parte plura sunt semper: ut qui, per hæc uirtutem, tantum non sibi de fuisse advocatum sciat. Vbi vero animus iudicis in affectu est,

est, & ab ipsa ueri contemplatione abducenda mens, ibi proprium Oratoris opus est. Argumenta in contrariam partem allata ita solues.

Ad primum, illa definitio, ut ab homine Stoico tradita, est mala; ac proinde inpta ad aliquid recte concludendum. aliam bonam nos statim asseremus: Quam tamen approbare liceat, si eos solum notabat affectus qui a recta ratione nos auocant.

Ad secundum, damnauit Aristoteles antiquos dicendi Magistros, non quod de affectibus mouendis scripserint, cum idem ipse fecerint, aut eos permouendos putauerint, sed quod nihil de entymemati- bus docuerint, & quod facultate permouentorum animorum abuterentur, permouendo affectus, & rei ueritatem rationibus non demonstrarent.

Ad tertium, quando animi motus est rectus & ad iustitiam seruandam iustus, mens est magis idonea ad honestatem, aut uidendam, aut statuendam. Tunc itaque perturbationes iudicium corrumpunt, cum recte rationis usum impediunt, & cum male sunt, quas bonus Orator ex utraque non debet, ne sua facultate ad communem utilitatem inuenia abutatur, de quo non bene gloriatus est Cuius.

Ad quartum, hoc argumentum facile ex allata soluitur de crimine. ex se enim, nec bonę, nec male sunt; sed bonę erunt, si temperatę & rationi consentaneę fuerint.

Ad postremum, quod aliqui peccitates affectuum permotionem probauerint, non est mirum; cum ma-

li Oratores, hoc suæ artis abuterentur munere: quam ob causam etiam ars ipsa aliquando rei Etæ fuit. Et in Alcopago, ideo non licebat extra causam dicere, aut rem ad animos permouendos amplificare, quod ibi apud viros doctos & de rebus ad genus deliberativum pertinentibus ageretur: ubi minus animorum permotione opus est: quare apud sapientes argumentis potissimum decertandum est.

Sed hic obiceret quispiam homo qui est rationis capax, sola ratione ad aliquid agendum perducendus est; cum agere ex affectu & perturbatione sit brutorum proprium: quare contra hominis naturam facere videtur, quæcum, tanquam animal rationis capax, per solos affectus ad assentiendum, agendum ne trahunt. Hanc objectionem hunc in modum dilueres. Primum, adhibentur affectus ut magis commoveatur ratio, & ut re ipsa homines velint, quod alias tanquam bonum approbarent, sed non amplecterentur: Ideo aliquando Quidius dixit,

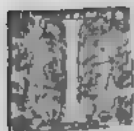
Videō meliora proboque,

Deteriora sequor.

Deinde, cum Orator apud eundem populum agat, qui non tam rationum momenta percipit, quam motus, facilius per motum eum ad honestum utilitatemque perducit, quam si sola uteretur ratione. Denique, negamus non convenire homini agere ex affectu a ratione pendente.

Quid

Quid & quoduplex sit affectus, & quod affectum cognitio Oratoris necessaria. Disput. 3.

N secundo de Inventione libro late de natura, causis, effectibus numeroque humanorum affectuum differimus; quæ omnia cognoscenda sunt ei, qui

apte & efficenter eos commovere noverit. In præsentia igitur solum brevitè affectus univèrsæ, & quorundam maiores præsertim numeroque, ac de scribimus, ut quæ ratione conciliandi sint, quod tunc agimus, doceamus. Ita autem ea quam alacritas sum motus descriptio incipit intelligatur, animadvertendum est, in nobis duas esse partes quibus ad aliquod agendum movemur; unam rationis competentem, quæ omnia comitatur & rationum momentis quasi trutinæ & sit iteri perpendit, alteram rationis expertem, quæ affectibus trahitur. una est nobis propria, hæc est cum brutis communis: illa est animæ intelligentis vis quædam divina, & immortalis, hæc vero animæ sentientis facultas, quæ in corpore corruptioni obnoxiora est: Et quidem perturbationes in hac parte propriæ, & ceantur: quæ pars a dicitur in duas, quæ in una concupiscimus, altera ita, cum illa ferimur in bonum sine difficultate propositum, hæc vero in bonum a dicitur, & est, ut omnis perturbatio sit in parte sentiente, nec in ea qua concupiscimus, vel in ea, qua trahimur. Hæc ergo pars quæ

Arist. 1.
eth. c. vi.

ratione cunctis stratis affectibus (bonis utrumque et
 solenus uariis uentibus armare, ut contra partem hu-
 manes finis muniri. Affectus, aliam uero uis de
 nationibus, ad hunc modum describi potest, et si est
 est appetitus sentiendi immutari, ex alienis
 rebus, uel male speie procreata. Efficitur itaque
 affectus omnis a sensu (huiusmodi rebus, uel male,
 uel presentis, uel future, ut quod sit ei, uel distan-
 tis & quatenus modis, uel cum in eam propen-
 dimus, uel cum pro eam, uel cum iam adepti si-
 mus. Ex quibus colligere licet, affectuum, qui unde-
 cum numero esse dicuntur, sex esse in parte qua con-
 cupiscimus, reliquos in ea qua irascimur. In illa
 circa bonum cognitum per propensionem, est amor:
 per prosequutionem in bonum absens, est desiderium
 per consequutionem in bonum presens, id est uisio.
 In eadem parte circa malum sunt tres contrarii affe-
 ctus, odium, fuga, et timor. In hac, circa bonum co-
 gnitum quod est acquisitum, est spes, si acquiri ne-
 queat, de peritio circa malum imminens, quod
 uis excedit, est timor, circa idem, si uis non ex-
 cedat, aut uis. Ratione boni adepti, in hac parte
 nulla est uisio, cum non sit difficultas: at uero
 circa malum portatus est, est ira. Tullius autem,
 quem omnes fere rhetores hac in parte sequuntur,
 his uerbis perturbationes diuisit. Tantes autem
 perturbationum ex duobus operibus bonis & malis
 nascuntur, & ideo esse quatuor: Ex bonis, libi-
 detur & letitiam, ut letitia sit presentium bono-
 rum,

Tullius 3.
 Rhetorica 4. c. 11
 1. 2.

[illegible]

С.С. Губан

Cat Tips

I've cod.
all.

Fig. 4

Lib. x.
eth.

Lib. de
Inu.

lis coarctat: enata per motum. Voluptas, sine delectatione & letitia, si opinio recens boni praesentis, in quo effici rectum esse videtur. sed meus est Aristotele dices, Delectatio est motus quidam animi, & affectio tota simul, & sensibilibus in naturam proficiscens: hoc est, & sentientis rei motus, sine affectio, tota simul, hoc est perfecta, quae non in fieri, sed in facto esse, ut loquuntur Philosophi, consistit, quae rei sentientis natura recreatur ac perficitur. Dolor, sine tristitia et aegritudo, Est opinio recens praesentis mali, in quo demitti, contrahi, quae animum rectum esse videatur: vel, est perperam nata ex praesentia rei cognita ut mala. Spes, ut Tullius finit, est expectatio boni: vel, Est appetitus irascentis affectio, ex opinione boni futuri ardua, quod acquiri possit procreata. Metus vero ex eodem, est opinio, sine dissidentia expectati & impendentis mali, quod intollerabile videtur: vel cum Aristotele e, si aegritudo quaedam ex opinione futuri mali, quod interitum, aut dolorem offerre possit; vel, si motus irascentis appetitus ex mali futuri difficilis opinione natus. Audacia, sine fidentia, est firma fiducia breui assequendi aliquid salutare, us quae terrorem faciunt remotis, aut longe existentibus: vel est appetitus irascentis affectus, qui ob spem vincendi aggregatur malum ob metum supra ipsum. Ira ex Aristotele, est cupiditas quaedam cum dolore coniuncta, eius puniendi de quo pena sumi posse videatur, propterea quod

usus

visus est contempsisse, in us, qua in nos, aut in no-
 strorum aliquem, contra ac decet, aduipit: vel, na
 est perturbatio nata ex opinione vindictæ possibi-
 lis in eum qui iniuria affecit, aut malum intulit:
 vel cum Cicerone, Est libido puniendi eum qui
 videtur læsisse iniuria: vel breuius, utiendi libi-
 do, aut puniendi doloris. Cui contraria est cle-
 mentia, siue lenitas, quæ est moderatio concitatz
 animi, & sedatio i.e. Pudor, seu uerecundia est
 quadam ægritudo, perturbatioque animi ex eis ma-
 lis, quæ ignominiam ac dedecus asferri videntur;
 cum aut sunt, aut fuerunt, aut futura sunt, me-
 tus nimirum quidam de decoris & infamie. Mîse-
 ricordia, est dolor quidam ortus ex malo conspi-uo
 alicuius indigne patientis, quod interitum, vel ar-
 lorem asfert; cum is qui misereatur, se quæ re, aut
 aliquem ex suis perire posse, qui i se p. a. p. uum
 videtur, exultat. Vel cum Tullio dicas, Mîse-
 ricordia, est ægritudo ex miseria alterius inuiri
 laborantis. Inagnatio, est ægritudo, siue affe-
 ctio, quæ oritur ex eo, quod quis uideat indignos
 rebus secundis potiri. Inuidia, siue inuidentiæ
 est ægritudo ex alterius r. bus secundis: Inui-
 dentiam, ait Tullius, esse dicunt ægritudinem su-
 scepiam propter alterius res secundas, quæ nihil
 noceant inuidenti. Hi duo affectus oriuntur ex re-
 bus secundis, quibus alij potiuntur, etiamsi affe-
 ctio nihil noceant: sed qui malignatur, ideo afficitur,
 quod indignis bona contingant; qui gauderet, si digni

Tuf. 4.

3.
Orat. 4.

Tul. 4.

Tuf. 4.

te. Nam, ut Placens ait,

In poc.

Veridentibus arident, ita flentibus adsunt

Humini riuus.

Alter ducitur secundus, qui a voluntate & iudicio pendet; quod in sit, ut animus cum voluntatis & iudicii assensus est perturbatus, impotens evadat, & non quia oportet commoveatur, sed ratione relictâ, sola appetitione ducatur: verum hic motus, ut a voluntate pendet, ita ab eadem remoueri potest. Quare, ut non est in nostra potestate non commoveri omnino; ita in nobis est, ut commotionem iam excitatam deponere possimus: quam qui non reuertitur, ita afficiuntur, ut alii esse videantur, ut merito reverentiam Parmeno de amore loquens, exclamaverit.

Idem boni, quid hoc morbi est, adeo homines immutaverit

Ex amore, ut non cognoscas eundem esse. hoc nemo fuit,

Munus inceptus, magis severus qui que nec magis continens.

Hæc, quæ de perturbationum natura, numero, & divisione diximus, quædam abæcio positiones.

Prima positio, dicendi Magistrio necessaria est aliqua motuum animi notitia. Quoniam ad ipsum pertinet explicare hoc tertium Oratoris munus, & rationem permouendorum affectuum manifestare: quod certe is facere non poterit, qui hanc cognitionem

tionem non habuit. Hanc positionem confirmant ea, quæ a lputatione prima hoc libro docuimus.

Secunda positio, Oratori, & ei qui in causis agendis versari uoluerit, necessaria est affectuum cognitio. Primum, quia sine ea nunquam poterit apte, & idonee animos commouere, & hoc sibi maxime proprium munus sine errore exercere, si causis, si vim, si eff. Et is singularium perturbantia: ignoret. Deinde, quoniam auctorem affectus cognoscere debet, vel an sint affecti, & quibus perturbationibus facilius commouentur: quod sine hac doctrina præstare potest nemo. Postremo, quia varias personas suscipere debet; ut supplicem, impetrosam, timentem, inuidam, beniuolam, aut aliqua alia ratione affectam. In summa, quia postulamus, cohortamur, consolamur, oburgamus, imprecamur, deprecamur, admiramur, mitemur, iridemur, inuicemur, gratulamur, concedimus, exprobramus, indignamur, optamus, exultamus, conquecimus, lamentamur, inuicemur, dubitamus, denique interrogamus, atque exultamus.

lul. l. 1.
c. 37.

Tertia positio, de affectibus hæc potissimum ab Oratore cognoscenda sunt: quæ sit eorum natura, scilicet rudi quadam ratione: quæ eorum causæ, hoc est, quibus rebus efficiantur, & tollantur: qui errorum effectus: qui illis afficiuntur, & quas obres, & erga quos: qui numerus, & denique quæ diuisiones. Quæ si quis cognoscere uoluerit, lib. um

brum secundum de Oratoria inuentione lezat: nec
non etiam quælibro de Dispositione oratoria scri-
psimus.

De lenioribus animi affectibus.

Disp. 4.

VONIAM vero illam affectuum di-
uisionem in leniores & concitatio-
res, Rhetor explicare, & Orator ad
vsum accommodare omnino debet; pro
pterea d: ea priuatim nobis agendum esse existima-
uimus. Gæci itaque dicendi magistri, quos I ai-
m sequi sunt, humanos aff ectus in ἡδὴ, & πᾶν
diuiderunt, de qua diuisione hæc scribit Tabius,
Horum autem, sicut antiquitus traditum accepi-
mus, duæ sunt species: alteram Gæci pathos vo-
cant, quam nos uertentes recte ac proprie, affe-
ctum, dicimus: alteram thos, cuius nomine, ut
ego quidem sentio, caret sermo Romanus: atque
inde pars quoque illa philosophiæ ἠθικῆς, idest
moralis est dicta. Sed ipsam rei naturam spectan-
ti mihi, non tam mores significari uidentur, quam
morum quedam proprietates: nam ipsis quidem
omnes habitus mentis continentur. Idem, de
horum affectuum differentia aliorum senten-
tiam referendo, hæc subiicit, Affectus igitur
hos.

Cic li. 2.
offic.

Lib. 6.
c. 2.

Arist N.
2. eth.

hos concitados, idos mites, atque compositos esse dixerunt, in altero vehementer commotos, in altero lenes: denique hos imperare, illos persuadere; hos ad benevolentiam pertrahere verbum illud, trados. quod

Tusc. 4. Fabius proprie affectum dici posse existimavit, Cicerone, perturbationis nescit. Sic enim aliquando scripsit, quæ Græci pati vocant, nobis perturbationes appellari magis placet, quam morbis. Alii hanc eandem divisionem hoc modo exponunt: Affectum alii lenes & mites, & hi vocantur mores, ad vehementes & concitati, & hi vocantur pathi, & perturbationes. Nos primum de minoribus, tum de vehementioribus agemus: & quæ tradenda sunt ad quamdam positionem renovabimus.

Prima per se, affectus optime distinguuntur, ac distinguenda sunt, in mores & perturbationes, sive in leniores, & concitiores. Quoniam, ut communem omnium animi naturam, sunt inter se valde diversi, & de eis diversa tradenda est doctrina, cum eorum omnino animus sit unus. igitur congruenter distinguuntur, ac etiam seorsum explicantur, ut Cicerone, Fabius, & Aristotele.

Secunda positio, mores non sunt idem quod perturbationes. Patet hæc positio ex illis verbis paullo ante ex Fabio citatis: quam nunc planius explicabimus & confirmabimus, docendo quid nomine morum intelligendum sit. Morum nomine continetur, indoles & ingenium, tanquam hominum proprietates, quæ sequenda probent, & fugienda damnent; uel

Plutar.

vel ut alii volunt, mores sunt affectiones & qualitates illius partis animi, quæ est rationis experta: quæ ita animum informant, ut nec ratione turbidus motus extinguatur: quæ a moribus promanant, & actiones antecedunt: quæ intelligentiæ, voluntatis, & ut sic per significationem præbent, ut quæ certum ambiguum per animum designant: quæ nostra, vel aliorum studia, ingeniumque, sine maiori perturbatione, demonstrant: quæ naturæ constitutionem, consuetudinem, habitus bonos, vel malos indicant; ut quæ simplicem, arrogantem, placidum, blandum, humanum, rusticum, avarum, timidum, & inconstantem aliquem esse ostendunt. Instituta vero, facta, & vita non ita proprie mores, ex illis tamen apparet quales sint hominum mores. Cum itaque per similes, ignoscimus, monemus veniam petimus atque precamur, quibus animi sensusque sine maiore perturbatione significationem præbent, mores, hoc est affectiones illas quas descripsimus maiores indicamus. Quarum significatio potest esse cum maiore & minore contentione, pro ratione personarum, quæ mores exprimunt, ut adnotuit Fabius; & ita pathos, cuius est concitare, in iram, cuius est mitigare, transire potest; ut si vehemens reprehensio in placidam desineret cohortationem. Atque ex his, quid morum nomine designetur, satis intelligi posse arbitror; quid vero nomine perturbationis, postea docebo.

1. etiam positio, morum alij boni, alij mali: alij naturam,

etiam, aut contractum, habundantem sequuntur:
item aut sunt gradum, ut puerorum, iuuenum, ve-
rorum, senum. aut sexum, ut hominum, et fa-
minarum: aut conditionum, sine statum, ut pau-
perum, divitum, principum et subitorum. alii su-
ditorum et artium; ut Iphio ophorum, Gramma-
ticorum, militum, nautarum, et agricolarum:
alii denique gentium, et locorum; ut Hispanorum,
Germanorum, Italicorum, Romanorum, et Athe-
nensium: qui vel in nobis, vel in aliis spectantur.

Quarta positio, Morum (quorum appellatione
omnes affectus intelligo) mandandorum duplex est
ratio: altera, quæ solæ expositione et quasi rela-
tione sensus, habitusque animi nostri, vel alieni
fit: altera quæ orationis contentione, perturbatio-
ne, sensuque vehementi, et fere cum aliqua per-
turbatione coniungitur, et sepe sola pronuntiatione,
quæ oratio, seu allocutio dicitur. Quisus, prima du-
plex, altera quæ relatione, et quasi testimonio di-
centis fit, ut cum referimus dolorem, misericor-
diam, spem, et alios animi motus, aut sententiam
et opinionem, vel nostram, quæ proprie adiu-
dicatio dicitur, græcè, ἰπικρίσις; ut si diceres, Ita
existimabam; vel alienam; ut si diceres, Ita nixum
est senatus: et ut ille aiebat, Nos abuisse rati; et
hec est semper sermonis confirmatio: quos modos
aliqui communis nomine, Designationes, græcè chre-
στέλλας, vocant. Continent ergo designationes
affectus, sine passionibus et adiudicationes: quæ, vel
dubie

dubie confirmant, ut ni fallor, inhiuidetur, uel certe;
 te; ut, ita est, ita dixit, et ego credo: quæ si causam
 facti reddant, dicuntur Considerationes, græce
 λογισμῖ; s; solum confirmant, approbationes uocantur;
 ut ita ferunt, ita sentit, Aristoteles. Altera uero
 dicitur designatio, & notatio, græce, Εἰσβολή,
 qua personæ annexa, qualitates apertæ atq;
 notæ describuntur; cum morales personas facimus,
 ut Regem, patrem, matrem, seruum; quibus harum
 personarum proprietates tribuimus. Notantur autem
 mores patria, genere, ætate, fortuna, studius,
 & relationibus quibusdam; ut seruitute, coniugio,
 & alijs, & interdum unico tantum uerbo, ut, Puer,
 Fœmina, Græcus. Et quidem sæpissime designatio
 cum notatione coniuncta est; ut cum dicitur, Efflu-
 puit, steteruntque comæ, & uox faucibus hæsit:
 in primo uerbo est designatio, in reliquis notatio.
 Elatio uero, siue allocutio, quam aliqui, pragmati-
 cam notationem vocant, quæ rei gerendæ causa
 induitur; ut, Vade voca Zopyros, consiliū contē-
 tiosa, atque elata sententia, quæ mores non pōtē de-
 signantur. In summa, mores inuolantur, uel conten-
 tione, uel sermone. contentionis nomine intelligen-
 orationem excitam & affectuam, quæ non sine late-
 rum, uocis, animiq; longa atque continua intentio-
 ne habetur: at uero sermonis appellatione, oratione
 quietam remissam, qua qui docent uti consuevere:
 quare, si contentio remittitur, & relaxetur, loquen-
 do, interrogando, & respondendo, sermo fieret.

Empor,

N Qui,

Qui, vel est theoreticus, quo sola rei veritas queritur: vel practicus, qui aliquid fieri, aut non fieri decernit.

Cac.

Quincta positio, leniores affectus tribus maxime rebus conciliantur; dignitate hominis, rebus gestis, estimatione uitæ. Natura nanque efficit, ut vis benevoli simus, qui veræ dignitatis honorem merito sunt consequuti, qui res præclaras, & alius utiles gessere, quique recte & honeste vivere existimantur. Quæ, si sint in eo cui benevolentiam conciliamus, ornanda sunt oratione: si non fuerint, fingere, & aliqua veri similitudine colorare licet. quod ut est difficile, ita non omnino in ænium. Dignitatis exemplum habes in Syllana, Maxime vellem, indices, &c. Rerum gestarum, in oratione ad populum, antequam iret in exilium: Estimationis in Laonatiæ re in Feriem. In epistolis etiam sapissime observari licet morum lenitatem si quisificationem, & per eos comparatam conciliationem; ut in non repit d' ilibri p'mi, in secunda libri quinti, & alius multis in locis, ut in exordio Archiano, & in oratione pro Murena, Me paucum recreavit, me sed edidit, &c. Quibus, sunt quædam alia quæ per morum si quisificationem ad benevolentiam conciliant tam conficiunt. Vocis lenitas quædam, quædem in, & de thine fuisse, in oratione pro Ctesiphonte testatur Demosthenes: Vultus iudicis animi modesti non clatus, non impudens, & audax. Pudoris significatio, & in vultu, & in oratione;

ut in Rosciana: Huc accedit summus timor, quem Pro Sext.
 mihi natura, &c. Verborum comitas, & humana Rol.
 quedam suauitas; ut in Cyliaua, Sed ego, Atraci-
 no humanissimo, atque optimo adolescenti meo ne-
 cessario ignosco, &c. Et in decima Antoniana, Sed
 mihi P. C. necessitatem attulit plura dicendi, &c.
 Signa facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pie-
 tatis, grati animi, non appetentis, non auidi; ut
 pro Murena, Ego autem has partes lenitatis, &
 misericordiae, quas me natura ipsa docuit, &c.
 Et in Miloniana, Nunc me vna Consolatio suslen-
 tat, quod tibi T. Anni, nullum a me amoris, &c.
 Contrary mores beneuolentiam abalienant audito-
 rum. quibus in inuidiam Neuium Erucium, & Al-
 butium traxit Orator.

Sexta positio, genus orationis, siue dicendi for-
 ma atque idea, in tractandis moribus, debet esse sua-
 uis, ita ut animi sensum afficiat. Suauitas autem
 spectatur in quodam genere sententiarum, in actio-
 ne leni, & in facilitate significandi. Sententiae, Streb-
 res sunt probabiles, pulchrae, plausibiles, quales
 de se quisque dici velit; ut virtutis elogium. ut,
 Omne meum tempus amicorum temporibus trans-
 mutandum putavi. Genus verborum debet esse
 plenum splendoris, significans, emphaticum, venu-
 stum, auditu iucundum; quali in exornationibus
 uti solemus; in quo nulla arrogantia, nulla insolentia,
 nulla superbia suspicio, nulla significatio eius
 N 2 amoris,

Fab. lib.
6. cap. 2.

amoris, qui philantia nominatur; ut in Diuinatione, Fortasse dices, quid? Ergo hæc in te sunt omnia? Vtinam quidem essent. Verumtamen, ut esse possent, magno studio mihi a pueritia est elaboratum. Huiusmodi verba actione leni pronuntianda sunt, actione videlicet demissa, molesta, suauis, quæ rebus & verbis respondeat, & moderatione vocis animis leniat. Accedat his significandi facilitas, id est dictio facilis, volubilis, & quodammodo currens; qua significetur humanitas, facilitasque dicendi.

Septima posuero, quod attinet ad causas in quibus mores significandi sunt, in omnibus causis plus minus ue, hos vel uos mores significare oportet: & speciatim in illis, in quibus non agitur de re aliqua atroci, ubi maiores motus concitandi sunt: ut est causa hereditatis, tutela, seruitutis prædiorum, defensionis criminis, cum opus est sedare incitatos animos: quo pacto per leniores affectus Tullius Cæsaris animum in oratione pro Detotaro lenire conatus est: & denique in causis, in quibus minus potest, & debet inflammari auditoris animus; cum non ubique sint excitanda tragædia. Et, ut cum Fabio, de his affectibus maturioribus loquente concludam, In causis etiam pluribus, immo secundum quendam intellectum in omnibus. Quo fit, ut non in sola commendatione & excusatione sint positi, ut aliqui uoluerunt.

Octava positio, mitiores affectus locum habent in exorans in re narrans, & in causa peroranda. Nam, cum duæ sint partes orationis ad movendum comparata, exordium, & peroratio; in exordio sepius conciliatur benivolentia, in peroratione consumitur affectus: narratio vero, quia non solum docere, sed etiam afficere vult, & mereri fidem, interdum lentiores affectus intercipit. Exemplum narrationis habes in oratione pro Sexto Roscio. Verum, etiam tres sunt potissimi loci in quibus lentiores ostenduntur affectus: tamen nulla est orationis pars, in qua hac dicendi lenitate uti non liceat. Atque ex dictis colligeres, ad quid conferant mores: valent ergo ad commendandum, ad corrigendum, ad vincendum, & ad bene dicendum.

Nam, ut ait Fabius, qui dum dicit, malus videtur, uti puer male dicit, non videtur iusta dicere. Sed de lenioribus affectibus hucusque: sequitur ut de maioribus dicamus.

Lib. 6.
cap. 2.

De maioribus animi affectionibus.

Disput. 5.

QUONIAM leniores affectus, vel ipsam naturam, vel habitus iam acquisitos, & innaturam quodammodo mutatos sequuntur, ideo facile est eos excitare: at vero maiores perturbationes cedere uelle, aut omnino fieri non potest, aut non sine periculo tentatur: ita ut melius sit ab earum commotione abstinere.

Quod sit difficile, ex eo patet, quia non sunt in nostra potestate, siue de alienis, siue de nostris loquamur: at uelle id tentare quod in nostra manu situm non est, omnino a ratione alienum esse videtur. **Lib. 1. orat.** Huc facit, quod Antonius apud Ciceronem ait, Non enim sicut argumentum, simulatque positum est, arripitur, alterumque, & tertium poscitur; ita misericordiam, aut inuidiam, aut iracundiam simul atque intuleris, possis commouere.

Deinde ista maior perturbatio est violenta; quia extrinsecus ciitur, non secus atque lapis sinum versus mouetur: ac, proinde, cum sit præter naturam, non erit idonea ad naturam commouendam: Est etiam fissa, cum in eo qui alienam causâ agit, aut audit, non possit uerum esse dolor.

Quod sit periculosum uelle dicendo tragedias excitare, patet, quoniam, cum pauci sint qui moueant, & moueantur, sinistra laboratur; & cum

non

non id efficiatur, quod magna contentione efficiendum suscipitur, magna sit existimationis iactura, & multum causse noceatur.

His tamen non obstantibus rationibus, affectus maiores commoveri posse, idque expetere, & interdum necessarium esse demonstrabimus; si prius eorum naturam explicaverimus, & quid a lenioribus differant, docuerimus.

Prima positio, affectus qui perturbatio nominatur, est longe diversus ab eo, qui mos dicitur. Quid morum nomine intelligentium sit, supra plinè explicavimus: & licet ex his quæ diximus, quid sit pathos intelligi possit, tamen nunc plinius exponam. Perturbatio enim, ut appellatio intelliguntur maiores quæ non affectiones, autbus me ista commoventur, sensusque omnis perturbatur, & eius, qui afficitur natura a sua quoniammodo sede devertitur. Perturbatio itaque non solum naturæ constitutionem habitumque mutuat; sed in contrarium affectum trahit, & mitem iracundum, humanum atrocem, matrem, clementem crudellem facit; & in summa, non solum innatos affectus manifestat, sed novos ingerit, aut iam insertos incendit, vel in contrariam partem rapit. At vero lenis oratio efficit ut prohi, ut morati, ut boni viri esse videamur. Hinc, autem ait Cicero, est illi adpar adiuncta ratio orationis, quæ aliquo genere mentes iudicum permouet, impellit; ut, aut oderint, aut diligant, aut inuideant, aut saluum velint, aut metuant, aut sperent, aut cu-

In orat.

piant, aut abhorreant, aut letentur, aut mereant;
 aut misereantur, aut punire velit, aut ad eos mo-
 tus adducantur, qui sibi statim sunt, & propin-
 qui his ac talibus animi perturbationibus. Et alio
 loco, distinguens genus moratum a pathetico, ita
 scripsit, Duo sunt quæ bene tractata ab Oratore,
 admirabilem eloquentiam faciant. Quorum alter-
 rum Græci *ἠθικὸν* vocant, ad naturas, & ad mores,
 & ad omnem vitam consuetudinem accommodatum:
 alterum, quod nunc *παθητικὸν* nominant, quo per-
 turbantur animi, & concitantur, in quo vno re-
 gnat oratio. Illud superius, comæ, incundum, ad be-
 neuolentiam conciliandam paratum: hoc uehemens,
 incensum, incitatum, quo causa eripiuntur: quod cū
 rapide fertur, sustineri non potest. Denique, ut una
 cum Labio breuiter utriusque differentiam designet,
 illa comædia, hoc est, ægædia simile.

Secunda posuio, inuouum affectuum permotio
 non est omnino impossibilis, & orationis vi, genere-
 que ipso dicenda fieri potest. Primum experientia ip-
 sa hoc docet; & in aliis, quos in orationis omnino
 permoueri uidemus, & in nobis ipsis, cum aliquam
 patheticam orationem audimus, aut legimus. Et ut
 illud de me dicam, nunquam lego aut pronuntio
 Eclog. 1. hæc Virgiliani Meubæ verba, quin commouear:
 Impius Ipc tam culta noualia miles habebit?
 Eubæus has segetes? En quo discordia ciues
 Perduxit miseros? En quæ consueuimus agros:
 Inserit nunc Melibæ pyros, pone ordine vites:

Ite

Itē meæ quondam felix pecus, itē capellæ:

*Non ego vos posthac viridi proicetus in antro,
Dumosi de rupe procul pendere iurabo:*

*Carmina nulla canam: non me pascente capellæ
I florcentem cythisum & salices carpetis amaras.*

Tanta est ergo orationis vis, ut non modo inclinantem erigere, slantem inclinare, sed etiam aduersantem & repugnantem tanquam imperator bonus ac fortis capere possit: ac proinde merito ab Ennio bono poeta, dicta est *flexanima*, rerumq; omnium regina, & ab Euripide, *tyrannus*.

Præterea, si musicæ modi & numeri, qui nullam sententiam in animos inducunt, qui quasi mortui nullam significationem habent, & nihil aut atrox, aut iucundum ob oculos proponunt, sed solum sensum afficiunt, quo afflicto, etiam animus afficitur, multis modis nostras mentes commouent, cur non idē, & quidem multo magis, modulata, uina, sapiensq; efficiet oratio? Denique, si tragedia mouet histonem, ita ut interdum eius oculi ardere uideantur: quanto magis causa tristis Oratorem commouere poterit: cum causa sit uera, tragedia autem ficta: Confer causas, cum fabularum argumentis, iudicia cum ludis scenicis, amicorum pericula cum fortune innotorum, concursus hominum sollicitorum cum soluto contentu, forum cum scenâ, existimationē magni uiri, hoc est Oratoris, cum existimatione histronis leuissimi; eisdem idem, officium, diligentiam cum mercenaria pactione et ministerio quaestuario, et uidebis

Lib. 2.
orat.

an Orator dicendo longe facilis, quam histrio audientium affectus commouere possit. Quare, si histrio lugubria, sine dolore retere non potest, nec poeta triste carmen leni, & remisso animo scribere; quanto magis Orator in causa non ficta, sed vera? Sed, ait Antonius, ut dixi, ne hoc in nobis mirum esse videatur, quid potest esse tam fictum, quam versus, quam scena, quam fabula? tamen in hoc genere saepe ipse vidi, cum ex persona mihi ardere oculi hominis histriionis viderentur, spondalia illa dicentis,

Segregare abste ausus, aut sine illo Satamina ingredi,

Neque paternum aspectum es veritus & nunquam illum aspectum dicebat, quin mihi Telamō iratus furere luctu videretur.

Tertia positio, quamuis animorum perturbationes ut orationis fieri possint: tamen non est omnino facile. Primum experientia ipsa hoc docet, cum pauci repertantur, qui facile maiores affectus commoueant: nec mirum, cum in hoc vno, ut Cicero ait, regnet oratio, & eo nihil maius, auctore Fabio, vis orandi asferre possit. Nam cetera forsitan tenuis quaque & angusta ingenii vena, si modo vel doctrina, vel usu sit adiuta, generare atque ad frugem aliquam perducere queat. Certe sunt, semperque fuerunt non parum multi, qui satis perite, quae essent probationibus vilia, reperebant quos equidem non contemno, sed hactenus viles credo, ne quid per

per eos iudici sit ignotum: atque, ut dicam quod sentio, dignos, a quibus causas diserti docerentur.

Qui vero iudicem rapere, & in quem vellet habuū animi posset perducere, quo dicto flendum & irascendum esset, varius fuit. Atque hoc est quod dominatur in iudicis, hæc eloquentiam regunt.

Namque argumenta plerunque nascuntur ex causa, & promeliore parte plura sunt semper: ut qui per hæc vixit, tantum non defuisse sibi advocatum sciat, & quæ apud Fabium in hanc sententiam sequuntur.

Quarta posicio, difficilius est in alus, quam in seipso affectus maiores concitare. Ipsa enim, ait Antonius, natura orationis eius quæ suscipitur ad aliorum animos permouendos, oratorē ipsum magis etiam, quam quemquam eorum, qui audiunt, permouet. Suscipit enim diligens acutusque orator eam quam agit causam tanquam suam, ac proinde, quasi rem suam agens, facile commouetur.

Lib. 2.
Orat.

Quintæ posicio, ratio permouendi affectus in alus, aliquando est facilior, alias vero difficilior. Tunc est facilior, cum auditor ex se aliquo pacto est affectus, ita ut in eo, notum in iudicandis, quam augendus sit motus. Atque illud optandum est, Oratori, ait Antonius, ut aliquam permotionem animorum sua sponte ipsi afferant ad causam iudicis, ad id, quod utilitas oratoris feret accommodatam. Facilius est enim currentem, ut aiunt, incitare, quam commouere languentem. Et paullo infra, si

Lib. 2.
Orat.

se dant, & ut ante dixi, sua sponte, quo impellimus inclinant atque propellunt; accipio quod datur, & ad id unde augetur flatus ostenditur, uel ad id. Si est integer, quietusque iudex, plus est operis: sunt enim omnia excitanda, nihil adiuuante natura.

Sexta positio, ad maiores motus excitandos habet conferre possunt. Primum cognitio propensionum naturaeque iudicium & auditorum. Sic equidem, ait Antonius, cum aggredior ancipitem causam, & graui ad animos iudicium pertractandos, omni mente in ea cogitatione cuiusque uersor, ut odoriferam sagacissime possim, quid sentiat, quid existiment, quid expectet, quid uelint, quo deduci oratione facile posse uideatur. Deinde, qui nult alios mouere, prius moneatur ipse. Neque enim fieri potest, ut doleat is qui audit, ut oderit, ut inuideat, ut perimescat aliquid, ut ad fletum misericordiamque deducatur, nisi omnes et motus, quos Orator adhibere uolet iudici, in ipso oratore impressi esse, atque inusti uidebuntur. Neque enim facile est perficere, ut irascatur cui tu uelis iudex, si tu ipse id uolente ferre uideare. neque ut oderit eum, quem tu uelis, nisi te ipsum flagrantem odio ante uiderit: neque ad misericordiam adducetur, nisi et tu signa doloris tui uerbis, sententiis, uoce, uultu, collacrymatione denique ostenderis. Nulla enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est, qua nisi ad motum igni, ignem concipere possit: sic nulla mens est tam ad comprehendendum uim Oratoris parata, qua possit incendi, nisi inflammatus ipse

Lib. 2.
orat.

Lib. 2.
orat.

se

se ad eam & ardens accesseris, ut egregie disputat Antonius. An ille debeat, inquit Fabius, qui audiet me, cum hoc dicam non dolentem? Irascetur, Lib. 6.
 si nihil ipse, qui in iram concitat, idque exigit, si c. 2.
 mile patietur. Siccis agenti oculis lacrymas dabit? fieri non potest. Nec incendit nisi ignis, nec madescentis, nisi humore: nec res ulla dat alteri colorem, quem ipsa non habet. Summa itaque, ut idem ait, circa mouendos affectus in hoc sita est, ut moueamur ipsi. Nam, & luctus, & ira, & indignationis aliquando ridicula fuerit imitatio, si uerba uultumque tantum, non etiam animum accommodauerimus. Quid enim a iura est causse, ut lugentes utique in recenti dolore dysertissime quedam exclamare uideantur, & ira nonnunquam inuictis quoque eloquentiam faciat; quam quod illis inest uis mentis, & ueritas ipsa morum? Quare in us uerisimilia esse uolumus, simus ipsi similes eorum qui vere patiuntur, affectibus: & a tali animo proficiatur oratio, qualem facere iudicem uolet, ait Fabius. Præterea, ut ex his quæ diximus colligere licet, ad internum animi motum, qui intus latet, accedere debet orationis genus concitatum, exaggeratur, ardens, & diuosis illa, quæ rebus indignis, asperis, inuidiosis uim addit: qua uirtute præter alios plurimum ualuit Demosthenes: & quod hoc facit, quoddam actionis genus non remissum, non frigidum, sed contentiosum & inflammatum: tale, inquam, quod ani-

Fab. loc. cit.

Fab.

in sensum intus Lucentem in lucem valeat proferre.

At dicet aliquis, quomodo fiet, ut afficiamur? Neque enim motus sunt in nostra potestate. Hujus dubitationi ex Fabii doctrina breuiter satisfacere conabor. In eo qui apte, qui idonee, qui efficaciter maiores motus sit facturus, requiritur natura quædam non stupida, non bebes, seu quæ sentiat, quæ facilius res quæ tractantur cogitatione comprehendat, & per phantastam præsentem faciat, quasi eas oculus cerneret; quæ inquam earum magnitudinem atrocitatem, indignitatem, turpitudinemque videat: hæc qui bene perceperit, is erit in affectibus potentissimus. Hunc, ait Fabius, quidam dicunt euphantastoton, qui sibi res, voces, actus, secundum verum optime finget: quod quidem nobis volentibus facile continget. Nam, ut inter ocia animorum, & ipse inanes, & velut somnia quædam vigilantium, ita nos hæc de quibus loquimur imagines prosequuntur; ut peregrinari, nauigare, præliari, populos alloqui, diuitiarum quas non habemus usum videamur di ponere: nec cogitare, sed facere: hoc animi vitium ad utilitatem non transferemus? Ex multis exemplis, quæ in medium asferre possem, si longum facere vellem, unum subicio ex Cicerone sumptum, in Pererem. Constituitur in foro Laodiceæ spectaculum acerbum, & milerum, & graue toti Asiæ prouincia: grandis natu parens, adductus ad supplicium: ex altera parte filius: ille, quod

pudi-

Lib. 6.
c. 2.

Lib. 1

pueritiam liberorum : hic , quod vitam patris , & quæ sequuntur.

Conferet etiam ad commouendum ipsum oratorem , si non solum rei speciem sibi ob oculos proponet , ac si præsentem cerneret , sed etiam , si suam existimationem , officium , eius quem defendit fidem , aut auditorum utilitatem penitus peruidebit . Denique , ut poterit , uel ipsas feras mouere , qui in amplificando excellēt ; quæ in , qui caret , ab affectibus mouendi absterneat , aut dicendi munus deponat .

Verum , cum hoc unum officium Oratorem faciat admodumabilem , cum in hoc uno regnet oratio , huc , ut Fabius ait , incumbat Orator , hoc opus eius , hic labor est : sine quo cætera nuda , ieiuna , infirma , ingrata sunt ; adeo ueluti spiritus operis , huius atq ; animus est in affectibus : qui quo pacto , & ubi , & quando permouendi sint , sequenti disputatione docebo .

Ad obiectiōnes initio factas nihil respondeo : siquidem soluantur ex actis .

Qua ratione maiores affectus commouendi sint.

Disput. 6.

I*NTER alia quæ affectuum maiorum commotionem difficilē reddunt , est modus ; quem hac in parte seruare , ut in omni alia re gerenda , est difficile : propterea de ratione , qua Orator hoc munere fungi debeat , aliquid priuatim scribendum duxi : quæ autem*

tem de re proposita dicenda occurrunt, sequentibus
portionibus perstringam.

Cic. li. 2
orat.

In orat.

Prima posuit, qui maiores affectus (cum res ipsa, locus, tempusque postulat) non excitant, & satis se prestitisse putant, si docuerint, uehementer in dicendo errant. Quoniam non sunt omnia in argumentis, et magis interdum affectibus iuauimus, qua doctis rationibus capitur. Probationes, ait Fabius, efficiunt sane, ut causam nostram meliorem esse iudices putent: affectus præstant, ut etiam uelint: sed qui uolunt, credunt quoque. Erit igitur eloquens hunc enim ut Cicero ait, auctore Antonino, quaerimus) is, qui in foro causisque civilibus ita dicet, ut probet, ut delectet, ut flectat: probare necessarius est, delectare suauitatis, flectere uictoriae. Nam id unum ex omnibus ad obtinendas causas potest plurimum. Magnam itaque laudem amittunt, qui motum omittunt, aut non congruenter ad mouendum dicunt.

Secunda posuit, qui cum mouere, & patheticum dicendi uti genere debent, non faciunt, uehementer causæ nocent. Hoc, quod maxime notari uelim, illustri probare licet exemplo ex Cicerone sumpto. Tullius ergo libro de claris oratoribus, cum uehementer M. Calpurnii eloquentiam commendasset, hæc de eodem subiicit, Duo summe tenuit, ut & rem illustraret disserendo, & animos eorum, qui audirent, deuinceret uoluptate: altera tertia ista laus, qua permoueret, & incitaret animos, quam plurimum polere

lere diximus : nec erat vlla vis atque contentio . Et
pau lo infra . Quin etiam memini , cum in accusa-
tione sui Q. C. an crimina d. d. f. t. , siue cum vene-
nim p. n. a. p. e. , idque a se esse deprehensum , seseq;
chirographa , testificationes in iura , quaestiones , ma-
nifesta , cum de f. e. d. e. r. e. d. i. c. e. r. e. t. ; deque eo crimine accu-
rate & exquiritur t. u. u. v. i. s. i. t. ; me in reprehend. n. l. o.
cum eis : a. p. p. u. n. i. t. a. u. s. q. u. a. n. t. u. r. e. s. t. o. r. e. b. a. t. , me ipiam
etia p. l. a. s. p. r. o. d. u. g. u. m. e. n. t. , quo t. i. d. e. m. e. s. t. e. c. o. n. t. i. s. t. i. s. s. i. t. , cum in t. u. r. i. n. o. r. t. i. s. s. e. m. a. n. i. f. e. s. t. o. & manu te-
nere d. i. c. e. r. e. t. , tam solute eg. r. e. t. , tam i. e. n. t. e. r. e. t. , tam c. i. t. a. t. e. r. .
In istuc M. Calpurnio d. i. s. t. i. g. n. e. s. s. i. t. u. r. e. s. s. i. t. e. .

Placet etiam hoc loco a te m. e. n. t. i. o. n. e. s. u. a. s. i. n. i. i. d. a. m. e. t. u. d. e. f. i. r. e. , quod his annis a. c. c. i. d. i. t. u. r. e. b. a. b. u. i. t. d. e. n. o. s. t. r. a. r. e. l. i. g. i. o. n. e. a. u. t. q. u. i. d. a. m. a. l. i. i. s. a. l. i. o. s. h. a. b. u. i. t. , alter h. e. r. e. t. i. c. u. s. e. r. a. t. . Is inter alia , ad p. r. o. t. e. s. t. a. t. i. o. n. e. m. m. u. n. d. a. a. t. t. u. l. i. t. , hoc etiam q. u. i. d. e. s. t. s. t. i. g. n. o. s. s. i. t. u. r. e. , inquit , v. i. t. e. r. e. a. n. n. o. s. t. r. a. r. e. l. i. g. i. o. , atque d. i. c. i. m. a. n. i. f. e. s. t. i. t. , an. m. a. l. i. u. r. e. q. u. a. n. t. o. s. t. a. t. i. o. , q. u. a. n. t. a. c. o. n. t. e. n. t. i. o. n. e. , q. u. a. n. t. o. q. u. e. a. d. d. o. r. e. e. a. m. n. o. s. d. e. f. e. n. d. a. m. u. s. , & a. u. g. e. r. e. , atque a. m. p. l. i. u. r. e. c. o. n. e. m. u. r. : n. o. s. a. u. t. e. m. u. e. s. t. . a. n. n. e. g. l. i. g. e. n. t. e. r. t. r. a. t. t. a. t. i. s. , & n. u. l. l. o. c. u. r. a. a. d. o. r. e. d. i. f. e. n. d. i. t. i. s. . Q. u. o. d. v. i. r. c. a. t. o. l. i. c. u. s. n. o. n. n. e. g. a. u. i. t. : s. e. d. t. a. m. e. n. e. r. e. a. p. u. n. t. e. r. q. u. e. s. u. b. i. e. c. i. t. , N. e. i. d. m. i. r. u. m. v. i. d. e. r. i. d. e. b. e. t. , q. u. a. n. d. q. u. i. d. e. m. i. s. t. a. v. e. s. t. r. a. d. o. c. t. r. i. n. a. , n. o. n. e. s. t. , a. n. o. b. i. s. m. u. t. u. a. m. h. a. b. u. i. t. , n. e. s. t. . a. e. s. t. f. i. l. i. a. : n. o. s. t. r. a. v. e. r. o. e. s. t. a. n. t. i. q. u. a. , p. e. r. t. r. a. d. i. t. i. o. n. e. m. a. b. A. p. o. s. t. o. l. i. s. , & a. C. h. r. i. s. t. o. a. c. c. i. p. t. a. , n. o. n. a. b. h. o. m. i. n. i. b. u. s. i. n. u. e. n. t. a. , s. e. d. a. D. e. o. i. n. s. t. i. t. u. t. a. . Atqui p. r. a. e. n. t. e. s.

Arist. in
etia

magis suos filios amant, quam filii parentes, & rursus vos retraham, ut a vobis veniam ardentius defendatis: Illud etiam memorie proditum est de quodam, qui cum causam quandam ad Demosthenem detulisset, eamque frigide narrasset, nec in narrando ullo modo commotus fuisset, ut res postulabat, Orator, quod ille narrasset, sibi non probari, nec se adduci posse ut verum esse crederet, ait. Quo audit, sic ille repente accensus est, & voce, nutu, totiusque corporis gestu, ea signa doloris dedit, atque se affectum esse ostendit, ut tum primum Demosthenes plane rem ita habere sibi persuasam esse dixit. Et sane, qui in iudicio cum ad dicendum esse impium, qui etiam atrocissimam, ut Christi rectoris mortem, sine ulla sensu, sine ullo dolore, siccis oculis, sonante, leniter, & olente inter tractaret? Ego sepe meis discipulis dicere solitus sum, eos ante preceptores qui cum alio docent, & conuincunt, qui cum in iudicio dicunt, atque confisarios, qui non sine animi commotione nobiscum agunt. Sed de his alibi.

Ideo optatus orator Antonius, cum late quo pacto in causa Nobili agenda se quessit, expauescet, inter alia sic dixit, Non fuit hoc sine meis lacrymis, non sine dolore magno miseratione, omniumque deorum, & hominum, & civium, & sociorum imploratio quibus omnibus verbis, quæ a me tum sunt habita, si dolor abfuisset meus, non modo non miserabilis, sed etiam irridenda fuisset oratio mea.

mea. Quamobrem hoc uos doceo Sulpici, bonus ego uideatur atque eruditus **magister**, ut in dicendo irasci, ut dolere, ut flere possitis. Legenda est tota hac de re Antonij disputatio.

Tertia positio, in omni aff. Etu concitando hæc tria cauenda sunt. Primum ne aliena asseramus, hoc est, quæ minime ualent ad illum motum erigendi, quem erigere uolumus: deinde ne contrariam affectionem incitemus: postremo, ne, cum incitare non uisus, sedemus. Ex quibus intelligi facile potest, in quibus **lib. 2** de facultate uersantur, aliquam aff. Etu in notitiâ habere debeant. quæ, si carebant, protul. in uia tria uitia, aut saltem in aliquot ex illis incitent, cum motus facere uoluerint. Cognoscendi itaque sunt aff. Etus, eorum causa non ignoranda, nec etiam qui illis permoueantur.

Quarta positio, uehementiores affectus ille causas admittunt, quæ sunt gratiores: in quibus de uita, de dignitate, de religione, & de libertate agitur, & harum similes. Huc pertinet hæc Antonij doctrina, & qui eam primò considera uoluit, quid postulet necausa: nam neq; in paruis rebus a lib. uita sunt hæc dicendi facies. neque ita animis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione tractendis propere possimus; ne aut irrisione, aut odio digni putemur, si aut traxerimus agamus in uirgis, aut conellere adoriamur ea, quæ non possunt commoueri. Duo itaq; sunt tempora cum motus excitare non debemus, cū in re minoris momenti uersamur, & cum apud eos

212 De officio Oratori:

agimus, qui autem v. hic ita vultu sunt; apud eos numerum qui ita animum huiusmodi, ut a sua opinione commoveri nequeant.

Streb.

Quintus posito, in re archi illi, periculosi, & nondum perspecti, non est autem a. non ab a. ma-
matore commotione. Laudatur a. non per a. m. summissum, meum p. uolo secutus, hanc prope audax. Hanc doctrinam ex Cicerone in oratore perfecto colere licet, ubi de oratore libro. Hic-
nis pro Crisipphonte loquendo, ita scribit. Itaque quem praestitit, ut diximus ceteris, in ista pro Crisipphonte oratione longe optima, summa ista a primo: deinde, dum ita oratoris apud it, p. istius post istam mercedis, ut ita ut audit orator, in re, quis ex. it. ut audacius. Et Crasus apud eundem, ubi ubi ro qui-
que optime utunt, qui quid facillime atque orna-
tissime facere possunt. tam n. nisi timide ad dicen-
dum accedunt, & in ex. it. nda oratione pertur-
bantur, pene impotentia videntur. Item apud eun-
dem Antonius, in utroque autem genere dicendi, et illo, in quous ut p. contentio queritur, & hoc quod ad uitam, & moris accommodatur, & principia tar-
da sunt, et exitus tunc ipsi, & produci esse debet. Huc pertinet tota et la. la. it. Sulpicius, qua. An-
tony exordium, quo usus est in causa Norbani, quam apud Cicero in regere poteris, qua sic inci-
pit, quod tuum p. incipium, du immortales, sunt? qui timor? & qua ibi sequuntur.

Lib. 1.
orat.

Lib. 2.
orat.

Lib. 2.
orat.

Sexta posito, si causa grauis & atrox esset pe-
nitus

nitus nota & manifesta, ut in iudices, seu auctores non essent docendi, rationis intuitu posset esse patheticum; (non modo est illud Ciceronis in Catilinam, *quoque tantam Catilina abutere, &c.*
E illud Cypriani apud Virgilium,

Ecl. 2:

Utinam scelerum, nihil mea carmina curas:

Nec noster miseris, &c.

Ita apud regem uitem, Misere mei Deus secundum magnam misericordiam tuam. Item, quid gloriaris in malitia, qui potens es in iniquitate? Item, quam dilecta tabernacula tua Domine? Item, ecce quam bonum & quam iucundum habitare fratres in unum.

Psal. 50
51 84. &c
132.

Septima positio, non solum initia possunt esse pathetica, sed etiam tota oratio. Advenit, inquit Labius, quidam pectorum, pathos temporali esse. Quod ut accideat frequentius fateor, ita non nullas credo esse materias, quæ continuè desiderant affectum. Hæc ille. Quam doctrinam confirmare licet exemplis, cum saepe, præsertim apud poetas, orationes totas patheticas legamus: quæ tamen solent esse breves. Qualis est illa Dionis in Aeneam.

*Diffimulare etiam sperasti perfide tantum
Tosse nefas? tantusque mea decedere terra?
Nec te noster amor, &c.*

Virg. li. 4
Aen.

Octava positio, maiores affectus, univèrse loquendo, in duabus orationis partibus excitantur, in consp-

matione, cum aliquam grauiorem rationem exaggeramus & amplicamus; & in peroratione: quibus etiam in locis amplicis e licet. Ad hanc doctrinam confirmantem hic facit Ciceronis locus, *In orat.* Augendis vero rebus, & contra, abueciendis, nihil est quod non perficere possit oratio: quod & inter media argumenti facientium est, quotiescunque dabitur, uel amplicanti, uel minuendi locus, & pene infinite in perorando. Sed tamen magis in peroratione, quam alibi. Ideo paullo infra de se loquendo ait, Quid ego de miserationibus loquar? quibus eo sum usus prioribus, quot etiam si plures dicebamus, perorationem tamen omnes mihi relinquebant. In quo, ut uiderer excellere, non ingenio, sed dolore assequebar, & quæ apud ipsum sequuntur. Quare, non semper, non ubique, nec præter rem erit excludendum, aut admiuandum, ut pueri & inepti facere conlucere, in eum finem, ut aliqui ducunt, vitentur.

Nonæ postremo, ex duobus dicendi generibus, leni, & concitato quoddam tertium ac temperatum faciendum est, ita ut aliqui tunc inueniat in aliud. Sed est quædam, ait Ant. nius, in his duobus generibus, quorum alterum tunc, alterum uehementius esse uolumus, distinctis ad distinguendum similitudo. Nam ex uoluntate qua conueniamus, qui audiunt, ad hunc uim acerrimam, qua eisdem excitamus, influere oportet aliquid, & ex hac ut nonnunquam animi augere infuscandum est uti lenitate: neque

Lib. 2.
orat.

neque est ulla temperatior oratio, quam illa in qua asperitas contentions Oratoris ipsius humanitate conditur: remissio autem lenitatis quadam gravitate & contentione firmatur. Id in causa Norbani se fecisse ait Antonius, Fune admiscere huic generi orationis vehementi, atque atroci, genus illud alterum, &c.

Decima positio, oratio illa, qua permouendi sunt affectus, uniuerse loquendo, debet esse aliquanto ipsior atque productior. ita ut, cum in hanc rationem ingressus fuerit, non sit celeriter discedendum. Non enim, ut id in disputat Antonius, sicut argumentum similitudinis, atque positum est, arripitur, alterumque & tertium poscitur, ita misericordiam, aut iracundiam, aut iracundiam, simul atque intuleris, potius commouere.

Lib. 2.
orat.

Undecima positio, omnes affectus, siue lenes, siue concitati sint, contrariis actionibus auferuntur; ut odium, beniuolentia; inuidia, misericordiatione, & sic de aliis: in quo affectus adest ab argumento, quod non semper a contrario refellitur.

Quæ ad perducendos animos possunt, & quæ
ratio, & quæ impetratio, & quæ per-
motio possint. Daput. 7.

Va ratione maiores affectus incitandi
sint, prima a peroratione sumitur
documenta. Atque quædam communex
teros intabimus, ex quorum tracta-
tione animorum animis excitare debet: quibus
aduciemus animade mot, quo quidam primati affe-
ctus infamati sunt. Duo itaq; nobis in hac disputatio-
ne explicanda proponimus: atq; de primo ita statuo.

Prima positio, omnes affectus præsertim maio-
res ex laetis expectandorum & fugiendorum oriuntur;
ex honesto nimirum & turpi, ex utili & inutili, &
lo. mere. ex incundo & inincundo. Honesti, uti ia, & incunda
merentur amorem, turpia vero abhorrentia a natu-
ra, iniusta damna & inincunda oderunt homines.
Quæ eorum bonorum & malorum genera & par-
tes cognitas ac distinctas habeat, qui affectus comone
re nobis. ut eas demonstrare possit in re subiecta.

Secunda positio, affectus comotio, primatim petē-
da est a circumstantiæ tractatione. Nā ut quæ ad
re naturā pertinent, ea esse probant, ita circumstan-
tiæ ut in q. rudinem, aut temeritatem demonstrant,
unde eas amplificatione vel extenuatione orationis quæ
ad permoveendos animos maxime conferunt. Cum er-
go nulla sit circumstantia, quæ aliter rei audita, non
tam, vel amplius, vel extenuet, hoc est, non demon-

stret qualis & cum talibus autem honestis, turpis, valis, & aliis, profectio in locis permovere nolentibus, ut in his, utique, & tractatus est.

Tertia positio, quantum circumstantia ad arguens tractat optimam ad ampliandum, ac proinde ad affectus permovendos valeat tamen, alii quoque loci qui probationi intervinunt, ad amplificandum, et ad movendum conferunt; modo dicitur ratione tractatur, quacum simpliciter aut probandum asserunt in quantum genere augendi amplo, coarctato, atque, incenso. Et licet omnes loci conglobati ac frequentati implicite ad id habereant, tamen hi speciatim. Definitionum conglobationes, causarum et effectuum frequentationes, contrariationes similium & dissimilium confectiones, actionum assumptiones, exemplorum enumerationes, et denique, omnia, ex quibus rerum copia, de qua alibi ita scripsimus, sumi potest; ut sunt partitiones, adiectiva, quae, vel antecedunt, vel comitantur, vel sequuntur; causa effectus, etiam personarum attributiones earundemque descriptiones, incrementa, gradationes, copulationes, rationationes, simulationes, series, et alia alibi enumerata, expressa, et exemplis illustrata.

Quarta positio, ad permovendos affectus est in locis communibus tractationes in quibus, quae valde exercitatus, qui ad causas eas apte accommodaverit, is profecto ad affectus quorumque commovendos erit maxime idoneus. Hoc fecit Cicero pro S. Roscio, cum erat de periculo, & multis aliis in locis. Quam rem mihi placeat celuere divinum oraculum scripseris, ut lib. 4. de rhetorica

lib. 1. de
lib. 2. de
lib. 3. de

rhetorica diuina late docuimus : qui locus est omnino legendus ab eo , qui assensum commouendorum non plane cognoscere uult.

Quinta positio , ad assensum commouendos confert quorundam figurarum usus & frequentatio. Inuimodi sunt , exclamationes , apostrophes , praesertim ad res sensu carentes , hyperboles , obsecrationes , interrogationes , repetitiones , adiurationes , optationes , imprecationes , adiuuationes , congeries , comminationes , ad summam , quae aliquem maiorem exprimant assensum , euer quamque continent de quibus libro primo de I toquutione late scripsimus , & quae docuimus , exemplis illustrauimus . ac etiam omnes illae , quae uim amplificationis habent. Insequitur , ait Fabius , Energia , quae a Cicerone illustratio & euidencia nominatur ; quae non tam dicere uidetur , quam ostendere : & ostensus non autem , quam si rebus ipsis intersimus , insequuntur.

Sed peteret hoc loco quispiam , cum uidem loci ualeant ad probandum & ad amplificandum , quid amplificatio a probatione , seu ab argumentatione differat . In argumentatione , an res sit , quid sit , & qualis sit ostenditur ; in amplificatione de eius magnitudine , & amplitudine agitur ; ut cum rem aliquam in suo genere calamitosam , miserabilem , optabilem , detestabilem esse ostendimus ; & ita rem ad certam questionem constringit . Rursus , argumentatio aliqua ratiocinationis forma concluditur breuiterq ; tractatur : at uero amplificatio per modum ex-

posi-

positionis & enumerationis litius, atque uberius. Denique argumentationis est fidem facere, & intelligendi vim ad assumptionum rationum momentis perducere: at uero amplificatio, non modo mentis assensionem procreat, & ut res in suo genere magna uideatur efficit, sed etiam uoluntatem ad amandum, uel detestandum trahit, in alium uel affectum inducit. Inuit etiam ad affectus commouendos aliquarum rerum ostensio, quæ ad id quod agitur aliquo pacto pertinent; ut deserti pupilli, laceræ & cinore infectæ uestes, accepta uulnera, & id genus alia. Unde Cicero de miseratione loquendo dixit, Quanos ita dolenter uti solemus, ut puerum infantem in manibus perorantes tenerimus, ut alia causa, excitato reo nobili, sublato etiam filio paruo, plangere, & lamentatione compleremus forum. Hæc ead in arte usus est M. Antonius, in oratione quam habuit in Cæsaris funere, quæ apud Dionem exstat, ubi rem ipsam his uerbis exegerat, Hæc uincet canos sanguine concretos: Hæc uestem Lucram, quem, ut apparet, non in alium suum iumpsisti, quam ut in ea trucidareris. Et quoniam, ut Cicero monet, commotis animis, in conuestione morari non oportet, orationem abrupt, & auditores, quos commotos, & indignatione inflammatos uidit, in medio dolore reliquit. Atque de eo quod primo loco explicandum proposuimus, hucusque: nunc de altero dicamus.

In orat.

Lib. 44

Quod igitur attinet ad doctrinam de singulis affecti-

vel excitanda, vel sedanda. Nam, si quod ipsis
qui audiunt perniciosum, aut inutile sit, id factum
augeas, ad id creetur. In quod, aut in bonos viros,
aut in eos, quos quilibet minime debuerit, aut in remp-
tam excutit. si non tam acerbum odium, tamen,
aut in illis, aut a se non animilis offensio.

Quæ ista portio, timor dicitur, aut ex ipsorum
periculis, aut ex communibus. Interior est ille pro-
prios, sed ut quoque communis ad eandem simili-
tudinem vel periculi. Par quoque una ratio est
spem, caritatis, modestiæ.

Non est positum, ad iniuriam aut etiam commone-
ndum, si tam ab hac est etiam commovere licet) vi-
den tum est quod summi res inuideant, ut paribus,
inferioribus, cum se relictos sentiunt, illos autem
digne emularet: sed etiam superioribus inuidetur,
sæpe ueliam dico, et eo magis, si intollerantius se
id est, et æqualitatem communis inuis, præ-
stantia dignitatis, aut fortune suæ transeunt. Quæ
si infirmata sunt, maxime dicendum est, non es-
se virtute parata: deinde etiam vitis, atque pec-
catis: tum, si erunt honestior, atque grauiora; ta-
men non esse tanti ulli merita, quanta infidelia ho-
minis, quantunque fastidium. Ad sedandum autem,
magno illa labore, magnis periculis esse parata, nec ad
suum commodum, sed ad aliorum esse collata, seseq;
si quam gloriam peperisse ut leatur, tamen si ea non
sit iniqua merces periculi, tamen ea non delecta-
ri, totamq; abicere, atq; deponere: omninoq; per-
ficien-

ficiendum est, quoniam plerique sunt inuidi, maximeque hoc commune virum, & permagatum: inuidetur autem praestanti fuentique fortuna: ut haec opinio minuatur, & illa excellens opinio fortuna cum laboribus, & mihius permixta esse videtur.

Decima positio, misericordia mouetur, si is qui audit, ad lucrum potest, ut illa quae de altero deploratione, ad suas res reuocet, quas aut tulerit acerbitas, aut timeat, ut eruiens a nemine crebro, ad se ipsum reuertatur. Itaque cum singuli casus humanarum miserationum pariter accipiuntur, si dicuntur dolenter, tum afflicti & prostrata virtus maxime luctuosa est. Nam, si quis improbus, aut iniustus laboret, prematurque, non tamen misericordiae illius mouemur, quia dignus illis malis habetur: ac contra in boni, & innocentis quouis incommodo laborantis miseret nos. Is autem facilius ad misericordiam exiit ibi, qui quibus rebus in affectus permouentur, nouerit: atque idem de aliis affectionibus dicat. de quibus iam in lege quae libet. Cuius de Inuentione diximus. Quare, si quis nos afflicti commouere nitatur, is non se oportet qui facile irascendantur, & contra quos, & quibus de causis. Itaque haec sunt illa sunt, qui auaritiam ad iram, & iram eximiam, uelut incitare. Nam si reneas qui sit ad iram propinquis, & quibus irasci sint soliti, & ignosces ob quas res irascantur aut iras res, etiam si illi facile commoueri possint, tu tamen hunc

hunc animi motum excitare non poteris: similiter, si duo posteriora teneas, & primum ignores, nihil efficies. Et ut hunc locum concludam, qui facilius omnes affectus commovere uolet, et locos bonorum auctorum in quibus affectus commouentur notatos habeat, eosque dicendo imitetur, ut tertio de cunctis eloquentiæ libro docuimus.

Atque hucusque de tribus oratoris effectus satis superque fecisse diximus. Sed quoniam aliquis dubitauerit, an ad hoc munus recte obeunda necessarium sit, ut Orator sit uir bonus, ideo consequenti deputatione hanc dignitatem diligenter discentimus.

An Orator, ut suo optime fungatur officio, debeat esse uir bonus. Dupat. 8.

I Fabius bonus dicendi artifex, bono quodam animo, in suis institutionibus, ita summi Oratoris imitatus, ut eundem non modo eloquentem, sed et uirum bonum esse uideret, ut nemo Orator uir dici possit, nisi ille qui fuerit uir et ornatus; ut in re alias satis perspicue explicata laborare non, nihil esset. Sed quoniam uir de oratoria facultate multum benemeritus, et bene negotium facit, & uariis rationibus pro fustitate et ad ueritatem pugnat; ideo proposita dubitatio diuenter a nobis discentenda est. Et primum quid in rationes quibus suam sententiam Fabius tuere ac persuadere conatur,

224 De officio Oratoris

Quæ sit enim aut is in me non est, cam.

Tamen, propter istam mentem ita gravis sum
 Catonis Censura fuit auctoritas; quæ Oratorem
 deprecatur, et in vana vanum incendi peritum:
 quæ sine deceptio matrum Rhetorum animos cur-
 bant: quam Erius exponens, ait, id quo in hoc
 de iustis prout possumus, ipsa natura esse potius
 et manus. At hinc auctoritatem accipit et, non
 parum autem Ciceronis de iustitia, ex quo non vobis
 in loco dicitur, naturam ab eis esse virtutem sapien-
 tiam, et omnia, et idem per totum est, viderent
 sapientes et sapienter. Et in iustitia fuit et
 bene dicitur in iustitia, et in iustitia ne non est nisi
 nisi in iustitia; cum is non sapit quæ sit iustitia
 putat, ut vides in iustitia, igitur id est alia ratio de iustitia
 reorum philosophi, et eloquenti, et per alios de iustitia
 se Orator docuit, et, et in iustitia, quæ reman-
 nent, ea prout prout prout prout prout prout
 luptatis, et, et, et, et, et, et, et, et, et, et, et, et
 ab eo viro, quem quævis, et quævis, et quævis
 bant contra, et regere civitatis ducem, et per
 tie, atque et, et, et, et, et, et, et, et, et, et, et
 pulo, in caris publicis esse nolumus. Et apud eum
 dem Crassus, Ciceronem, et, et, et, et, et, et, et, et
 toris, ut et ipsi apud quos ageret, talis, quæ iustitia
 ipse optaret, videretur: et fieri videretur, ac
 quamvis isti rhetorici doctores in prout prout prout
 liquerent.

Deinde, prudens diceret nemo probitatem non
 con-

Lib. 12.

Lib. 3.
orat.

Lib. 3.
orat.

Lib. 1.
orat.

conferre multum ad persuadendum, & ad perfectiorem Oratorem constituendum cum melior sit is, qui pluribus rebus ad finem suum consequendum sit instructus: summus itaque Orator, & ille quem animo saltem cernimus, bonus esse debebit. Quæ enim l. b. l. orat. ut ait Antonius, singularum rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probantur; ea nisi omnia summa sunt in Oratore, probari non possunt; at quo modo erunt omnia summa, si ei deerit quod est summum? Quomodo optimus is, cui deest id quod est optimum? & cum optimum sit id quod omnes laudes habet, ut Tullius ait, quas sane vir malus non habet, malus non poterit esse optimus: & denique, cum Oratori nihil condonetur, ut cæteris artificibus, auctore Antonio, cur ei condonatur malitia?

Præterea, si Orator potest is dici, qui est vir malus, qui de arte dicendi scriberet, male de rebus humanis mereretur, non militi, sed latroni fabricando, ac tribuendo arma: immo ipsa natura, quæ magnam vim tribuit ad dicendum, non parens, sed noverca dicenda esset, & scelerum socia, aduersaria innocentiae, & veritatis atque hostis.

Postea, cum Orator iustissimas causas defendere debeat, & in omni genere dicendi, finis sit honestas, vel dignitas; qui fieri potest, ut maliciosus optima, & iniustus iusta, & turpis honesta defendat? Quomodo in eodem animo iusta & iniusta possunt esse simul? quodnam est rei turpis

Et honeste consuetum?

Ad hæc, qui honestatem negligit, & turpitudinem amplectitur, & qui maxime doloribus animi cruciatur, quam honestas leges perire, atq; honeste vivere omnium iudicio, pro stulto habendus est, cui turpia anteponat honestis. atque hominem stultum in oratorum numero ponere, quis stultissimum esse non videat? cum nullus sit artifex qui maiore indigeat prudentia, quam Orator: prudentie autem nihil est magis inimicum, quam stultitia.

Iam vero, si malus sit Orator, & alio modo dicat, atque sentiat, non tam Orator, quam simulator, & dum arte abatur, non artifex, sed artis corruptor dicendus erit: neque enim cum scriptorem appellaremus, qui peruerse uteretur calamo. Insuper, eloquentia est ex numero oratorum habituum qui inuolantes vocantur si in diuersis; igitur Orator qui a' ea nomen accipit, nec bonus, nec malus dicendus erit.

Denique, eloquentia est virtus quædam, ut non uno in loco scriptum reliquit Iulius, a qua suum nomen caput Orator, qui uocatur vir eloquens. studio, ut igitur. Atque hæc sunt rationes, quibus Fabiana confirmari potest opinio.

In hac itaque disputatione Cræcilius mordicus defendit, Oratorem non posse esse eum qui non sit vir bonus: cuius sententiam nonnulli alii sequuntur: quibus communem bonorum Rhetorum opposueres auctoritatem, qui contra, & verissime quidē, sen-

sentiunt: quod qui non sentiunt, se parum in etincis
& dialecticis ueritas esse omnino demonstrant,
ut ex fundamentis quæ pona facile erit cognoscere.

Primum iuramentum, cum de homine, siue de
artifice quopiam dicimus, esse, aut esse debere bonum,
id duobus modis intellegi potest. primo quidem pro-
prie & simpliciter in, eum re moris; ita ut is bonus
dicatur, qui uirtutibus morum, quæ sola uere sunt
virtutes, solaque hominem uere bonum faciunt, est
ornatus. altero improprie & ex parte, ratione ali-
cuius artis, uel habitus, quo auget cognoscit, aut
efficit; quo modo dicimus bonum architectum, bonum
sculptorem, & Architectum bonum. qui in hoc ge-
nere dicitur bonus, si uere artem quam tractat no-
scit, & ex ea aliquid efficit. Est ergo difficultas, an
primum bonitatis genus necessarium sit ad facien-
dum bonum Oratorem, ut Fabius contendit; an tan-
tum secundum sufficiat, bona nimirum & absoluta
dicendi doctrina, atque facultas, ut ait uoluit.
Rursus, duplici ratione quempiam appellamus bo-
num, uel quadam communis loquendi consuetudine,
cum nullo insigni probro est notatus, nullaque sir-
det infamia, si de rebus suis consulendo uirbane ui-
uit, quo modo antiqui Romani, ut est apud Cato-
nem in libris de re rustica, cum quempiam cum lau-
dare uolebant, dicebant, Bonus uir, bonusque colo-
nus: Quod laudis genas amplum huium putabitur:
vel, ut Philosophi qui mores tractant, loqui conue-
niere; a quibus is homo bonus vocatur, qui uirtuti-

228 De officio Oratoris

bus morum sit ornatus, qui neminem laedat, qui suum
cuique tribuat, qui honeste, naturaeque congruenter
vivat. Denique, quod attinet ad oratorem, bonum
oratorem appellare possumus, vel eum qui sit utilis
& salutaris reipublicae. quavis res vera desiderandus est;
vel eum, in quo omnia reperiuntur, quae sunt sua na-
tura necessaria, ut tale mereatur atque retineat no-
men, talem nimirum, quale descripsit apud Cicero-
nem Crassus, qui quaecumque res incidere, quae sit di-
ctione explicanda, prudenter, copiose, ornate, &
memoriter, cum quadam actionis dignitate dicat.

Secundum fundamentum, in quo explicabitur,
quae sit illa prudentia, quae in oratore requiritur.

Prudentia, quam alibi determinimus & late expli-
cavimus, duplex est: una quae est omnium virtutem
regina, & moderatrix, quae in omni vita bene in-
stituenda versatur, de qua Aristoteles in Ethicis li-
bro sexto disputat, & Divus Thomas in altera par-
te secunda altera, quae est propria cuiusque artis,
quo modo prudentem nautam, agricolam, medicum,
& militem vocamus prudentem: quae efficit ut sin-
gularum artium praecepta ad tempora, ad loca,
ad personas, & ad singulos eventus accommoden-
tur: quae potissimum egent omnes artes, quae sunt
in coniectura posita, ut alio loco placuit avocimus.

Illae omnes homines debent esse praeditae, cum nemo
possit honeste vivere, nisi fuerit tali prudentia orna-
tus: hac solum ut qui artes tractant: illa in singulis
rebus humanis versatur, haec in hoc, vel illo genere

illa

Lib. 1.
orac.

Lib. 2.
de Inu.

Lib. 1.
de art.
dup.

illa non potest esse sine virtutibus morum, hæc vero maxime. Est enim illa, recta eorum quæ aguntur ratio, dum insitas a natura motiones rebus singulis accommodat; quod sine errore facere non potest, nisi per virtutes morum animi perturbationes fuerint sedata. Itaque nemo erit prudens, qui bonus non fuerit, nec bonus qui prudentia caruerit. At vero potest esse prudens nauta in regenda naui, sed imprudens in vita gubernanda. Quare, prior prudentia readu homines simpliciter prudentes altera vero tantum in certo genere; & ideo, qui bene vitam regit, absolute prudens nominatur: qui vero caute nauem gubernat, prudens nauta. Ex quibus inferre licet, duplicem esse stultitiam: unam contrariam priori prudentiæ, alteram posteriori: fieri que posse aliquem esse stultum in vitæ moderatione; in aliquo tamen artificio prudentem, & contra. Ut ergo aliarum artium est prudentia quadam, ita etiã artificij oratorij, & quidem maxima, ut alibi docuimus, cum de unaquaque re in omni loco & tempore se apte atque idonee dicere possit profiteatur. Huc faciunt hæc Bruti apud Cicronem verba, Etenim dicere bene nemo potest, nisi qui prudenter intelligit. Quare, qui eloquentiæ verum dat operam, dat prudentiã: qua ne maximis quidem in bellis a quo animo carere quisquam potest. Et hæc est illa prudentia, quam in oratore, eum describendo, requirebat Crassus, non illam, quæ est honestæ vitæ dux atque magistra.

Arist. li
6. eth.

D. T. l. c.
2. 2. q.
34. ar. 4.

Lib. 2
de animo
li. cen.
In Bruto

Arist in
eth

contra
pro M.
C. 2. 30

Tertium fundamentum, magna olim fuit controuersia inter Stoicos & Peripateticos Philosophos, an virtutes essent scientiae: illi affirmabant, hi negant, & tunc quidem optimo, quod nunc tanquam certissimum suppono, cum aliud sit cognoscere, aliud recte agere. Vnde Lupus apud Aescopum, Alia dicunt, alia faciunt: ac proinde alii erunt Bene cognoscendi, alii bene agendi habitus Et quatuor virtutum & artium habitus sunt diversi: tamen non sunt inter se contrarii, quo fit, ut simul in eodem pectore esse possint Et quoniam nemo ita flagitiorum & scelerum curis distinctur, ut nihil temporis in literatura stultia possit impendere, quamuis corporis voluptates eis plurimum obsint, ideo quisque, etiam improbus, in bonis artibus poterit proficere; ad quam consequutionem multa sunt quae conferunt, ut bona fortuna, gloria cupiditas, quae non animi fortitudo, & in laboribus perferendis patientia, quae interdum in improbis est maxima, sed vitiosa, qualis referente Sallustio, in Catilina fuit; & denique utilitatis, atque emolumentis spes. Poterunt itaque maiorem artem aliquam consequi, atque etiam ea abuti, & ut ea abutantur, sine se corrumpi, cum non sit artificis, puta Oratoris proprium, ut se corrumpi non sinat, sed hominis constans, & relictus & per se illa virtute praeditus. Nec ideo Oratoris nomen amittet, sicuti nec Medicus, qui pecunia corruptus, dum sanare deberet, perderet. Cum ergo improbi rerum cognitionem ac-

quis-

quirere possint, de rebus bonis, iustis, & honestis dis-
serere poterunt, quamvis ipsi, nec honesti, nec ius-
ti, nec boni sint: Cum non is dicatur iustus & ho-
nestus, qui iusta & honesta cognoscit, sed is qui ius-
tulat acit, cum virtus non in cognitione, sed in electio-
ne & in actione consistat, unde omnis eius petitur
laus. Non erat itaque necesse, ut Orator si iustus,
ad hoc, ut de iustis si putet, & ut sit bonus, ut uti-
liter convulat. Verum tamen est, quod si Orator ve-
re, siue honeste & laudabiliter dicendi facilitate
plenus sit, id eum efficere minime potest, ut iustus bo-
nusque fuerit: ita ut, non modo honesta & iusta co-
gnoscat, sed etiam ut iure velit & effuset, quod si sa-
tis esset Fabio, nunc cum, o nobis esset contraver-
sia. Nec propterea melior dicitur Orator, si cum
facundia dicendi etiam iustitiam habebit prebitatem.
Quare, si duo darentur Oratores, quorum alter bo-
nus, alter malus esset, ille non diceretur melior Ora-
tor, si ambo essent in arte dicendi pares, & aequae
ad persuadendum idonei. Et si essent Medici,
omnibus aequis rebus, pares, scilicet aequae tristis & tacita
naturae: alter minus, colere, & festiuitate condi-
tus; quamvis hic facilius aegrotum sanaret, quod
eum facilius exhibere posset: tamen non proinde
melior Medicus est iudicandus, cum propria artis
praesidia sint in utroque paria: cum res ex propriis,
non ex iis quae extrinsecus accedunt, iudicanda sint.
Atque haec sunt quae annotare volui: si quae restant,
in positionibus & responsionibus ad argumenta dicentur.

232 De officio Oratoris

Lib. 1.
de arte
dicendi.

Prima positio, facultas oratoria, siue ars dicendi non est virtus. Doctrina est manifesta, quam alibi late probauimus. ac proinde, ne acta agamus, nihil nunc repetemus. Virtus enim est affectio animi constans conueniensq; laudabiles efficiens eos in quibus est, & ipsa per se sua sponte, separata etiam utilitate, laudabilis: ex ea proficiuntur honeste uoluntates, sententię, actiones, omnisque recta ratio: Quę sane Ciceroniana uirtutis descriptio, eloquentię non conuenit.

D. Aug.

Secunda positio, potest aliquis dicendi facultate abuti. Hęc etiam positio est certissima, cum una sit uirtus, quę nemo abuti potest, ut alibi docuimus: cum ergo eloquentia non sit uirtus ea, ut Cicero plane docuit, orator abuti poterit; ut ipse aliquando fecit, & se fecisse confessus est.

Lib. 1.
de Inu.

Tertia positio, ad bonum oratorem constitutum, morum bonitas, ex se, non est necessaria. Est hęc positio contra Fabij opinionem, quam his rationibus impugno. Primum, auctoritate M. Tully, qui definiens oratorem varijs in locis, nunquam meminit bonitatis; & de optimo oratore loquens, dixit, Optimus est enim orator, qui dicendo animos audientium, & docet, & delectat, & permonet.

Lib. 1. de
opt. gen.
orat.

Deinde arguo a pari de alus artificibus, qui possunt esse optimi, & in sua arte excellere, etiamsi mali sint, quod experientia ipsa rerum omnium magistra expresse docet: Boni reperiuntur nautę, boni agricolę, boni milites, boni medici, qui tamen non sunt ui-

vi boni: cur i itur de oratore non idem dicamus ?
 Ideo M. Tullius aliquando scripsit, Critiam & Alcibiadem cives Athenienses, non bonos illos quidē, sed tamen eloquentes fuisse. non itaq; ob prauitatem, nomen amiserunt. Et alio loco, Tiberium Gracchum, Caiumq; Carbonem, Cives perniciosos fuisse affirmat; quos tamen summos oratores vocat. At, quid de Demosthene, & Cicerone dicemus? quos, aut ob optimorum Oratorum numero excludemus, aut contra fide dignos scriptores, qui de eorum vita meminerunt, bonos fuisse, falso affirmare cogemur.

Denique, ne multa quæ contra falsam sententiā disputari possent, in medium afferam, hoc unum argumentum Fabium ingulat, quo ipsi suam sententiā destruit, dum illi suo bono oratori concedit ut mendacio utatur, & ut iniustam causam suscipiat: at, bone vir, cur bono oratori quæ non sunt bona concedis? non ne cernis quantum ista inter se pugnent, oratorem summum non posse esse, nisi sit vir bonus, & ei concedere usum mentis, quod est intrinsece malum, atque etiam causarum iniustarum defensionem, cum vir bonus debeat solum iustas causas defendere.

Quarta positio, si orator sit futurus reip. utilis, si eloquentia non sit abusus, necessario debet esse vir bonus. Patet hæc doctrina ex his quæ in ultimo diximus fundamento; honestus. n. omnium artium usus pædet a bono fine, ad cuius appetitionē oēs vir-

Lib. 3.
orat.

Eod. lib.

Plat. in
Gorg.

virtutes, excepta prudentia, voluntatem inclinanti;
 & ab omnibus circumstantibus, atque destinatis, quæ
 ad finis consequutionem conferunt, in quibus a pru-
 dentia dirigimur. Nemo igitur, cui hæ virtutes de-
 runt, honeste sua utetur arte.

Quintæ positio, bonitatis opinio, siue morata
 oratio non nihil iuvat ad facilius persuadendum.

Id præter ipsam experientiam, & hominum com-
 munem sensum, in rhetoricis docet Aristoteles;

L. 1. c. 2.

ubi hac de re loquendo dixit, magnā vim esse in mo-
 ribus, & orationem moratam, *ἡ ἀρετὴ τῆς ψυχῆς ἐστὶν ἡ ἀρετὴ*

idest præcipua fidem habere, quod fide dignum red-
 dat eum, qui dicit. Et ne quis existimaret, vim ora-

toriam præcipue in moribus positam esse, subiecit,

Persuasionem faciendam esse non vita, sed genere
 ipso orationis. Concedit ergo vitæ dignitatem ma-

gnum præbere adiumentum, si adsit, sed negat per-
 tinere ad artificium orationis. Quæ doctrina valet

ad confirmandum id, quod quarta positione docui-

mus: quam his verbis apud Tullium confirmat An-

tonius, Valet igitur multum ad vincendum probari

mores, instituta, & acta, & vitam eorum qui agent

causas, & eorum pro quibus. Et alio loco scriptum

reliquit, In homine virtutis opinio valet plurimum.

Opinio autem est, non modo eos virtutem habere,

qui habeant, sed etiam eos qui habere videantur.

In Brut. Virtutem hanc fides faciendæ a persona sui fuisse

in M. Scauro, item Cicero scribit, non quidem a do-

ctrina, sed a natura: falletur tamen etiam de hac re

præcepta

Lib. 2.
 orat.

In Top.

In Brut.

præcepta dari, ut quis probus vir appareat. In scitu-
ri, inquit, oratione sapientis hominis & recti g. a-
uitas summa, & naturalis quædam merat. iustor-
ritas: non ut causam, sed ut testimonium dicere pu-
tares, cum pro reo diceret. Hoc dicendi genus ad
patrocinia mediocriter aptum videbatur ad senato-
riam vero sententiam, cuius erat ille princeps, vel
maxime. significabat enim non prudentiam solum;
sed, quod rem maxime continebat, si lem. Habebat
hoc a natura ipsi, quod a doctrina non facile posset:
quamquam huius quoq; ipsius rei, quemadmodum
scis, præcepta sunt. Concludere igitur cum Aristot-
ele licet, cur Oratores digni si se censeantur, præ-
ter argumenta esse tria, Prudentiam, virtutem, &
benevolentiam: tot enim sunt ea, quibus ad creden-
dum inducimur. Nam prudentes non errant boni
non mentiuntur: amici vero non minus solliciti, quã
nos de rebus nostris sunt.

Sexta positio, qui Oratorem dicendi præceptis
informaret, etiam si virum bonum eum non effice-
ret, nihil de rep. male mereretur. Quoniam bone-
stæ vitæ rationes explicare, non est Rhetoris mu-
nus, sed eius qui mores tractat. Adde etiam, quod
supra probatum fuit, Oratorem bonum esse posse,
etiam si non fuerit vir bonus. Licet ergo sit homi-
nis pietate suos discipulos informare, idque ut
supra diximus, in bono desideretur magistro: tamen
ni faciat, non propterea ut perniciosus artifex rey-
ciendus est.

Septima positio, omnino optandum esset, ut orator sic vir bonus, atque in id opera poni deberet. Nam, ut præclare apud Tullium ait Crassus quo maior est eloquentiæ vis, hoc magis cum probitate coniungenda est. Ut recte aliquando Cicero existimauerit, sapientiam sine eloquentia parum prodesse ciuitatibus, eloquentiam sine sapientia nimium obesse plerunque, prodesse nunquam. Quare, si quis, omissis rectissimis atque honestissimis studiis rationis & officii, consumit omnem operam in exercitatione dicendi, is inutilis sibi, perniciosus patriæ ciuis alitur: qui uero se armat eloquentia, ut non oppugnare commoda patriæ, sed pro his propugnare possit, is mihi & suis, & publicis rationibus utilissimus atque amicissimus ciuis fore uidetur.

Octaua positio, etsi Christianus orator, siue conuersionator aliquis esse possit, sine maiore uitæ probitate: nunquam tamen erit perfectus, nisi cum dicendi facultate pietatem coniunxerit, ita ut nec a doctrina, nec a moribus ei quicquam desit. Nam, alia quedam est nostrorum, atq; antiquorum oratorum ratio; cum nostri non solum recte sentiendi, sed etiâ recte agendi se magistros præbeant, idque habeant propositum, ut alios bonos faciant; & ad honeste et pie uiuendum impellant, id quod illis propositum non erat. Atqui id nunquam absolute is efficiet, qui uirtutis uim non sentit, qui uiciorum maculas non abhorret, qui quod ore docet, moribus destruit, cum magis ad honestam uitam moueant exempla, quam

uerba:

uerba neq; enim ut praeclare scripsit Aristoteles, in docta plebs, uulgusq; distinguit: sed hac de re alibi fusius lib. i. de oratore diuino disseruimus: qui plura uolet, hunc locum consulat. sed iam allatis in contrarium rationibus respondeamus; ex quarum solutione nostra sententia adhuc magis confirmabitur.

De prima, quod attinet ad illa Catonis definitionē; nī in grauissimū Censorem cēsurā uti uelles, diceret, eum docere noluisse, qualis debeat esse orator, ut sit resp. utilis ac salutaris, cuiusmodi nō erit, nisi sit uir bonus, ut docuimus: Vel dicas, intelligendum esse eo modo, quo illi antiqui bonum agricolā, bonuq; colonu appellabāt, ut in primo diximus fundamento. Cicero uero de suū oratorem sapientem facit, uult eum in maxima rerum cognitione esse peritum: at qui sapientia longe a uirtute distat, nec sunt ista duo necesse inuio consociata. Ideo apud eundem Crassus, virtutis exempla a Romanis, doctrinae uero a Græcis Lib. 3. petenda esse ait. Et qui olim erant dicendi & agendi orat. magistri, non necessario uidebantur erant uirtute ornati; cum aliud sit uim naturamq; uirtutis cognoscere, & aliud studiosē uiuere. Philosophabantur itaque uerbis, sed non re, ut fere Græci omnes, auctore nō uno in loco Tullio; ac proinde sibi ipsis non sapiebāt, id est non erant sibi utiles, sed alijs quos instituebant. Et quid mirū, si Epicureū oratorem respuat Cicero, dū de eo loquitur oratore, quē uult esse publici consilij auctorem, & regenda ciuitatis ducē, & sententiæ atque eloquentiæ principem, in Senatu, & populo,

in causis publicis de eo nimirum, qui sit futurus
reus. Iam etiam pertinent verba, quæ ex Crasso
citantur.

De sancta, hæc ratio id probat, quod in quar-
ta positione docuimus. Et quomodo accipienda sit,
satis ex ultimo fundamento constat. Cum vero
Antonius omnia prima in oratore requirit, ea in-
teligit quæ, ea, ad naturam constituentium sunt
natura, non omnia simpliciter. Illa si habebit,
optimus erit orator, et omnes habebit eloquentis
laudes, nec ut alicui et condonetur necesse erit.
Quare, licet auctoritas senatoria, vel aliquis alius
honoris gratias, corporis quæ tam dignitas, et gra-
tia Oratori desint: tamen ista ad propriam eius
perfectiorem non pertinent: alias qui non esset pul-
cher, qui nullo in gradu esset constitutus, orator per-
fectus esse non posset, quod est omnino falsum. Et, si
quid ista habuerit, ratio conclusaderet, ex ea col-
ligere liceret, nihil in suo genere esse perfectum, si
ei absint quæ sunt in alijs generibus perfectiones:
non formica, non bos, non homo, non cælum, non
Angeli, nulla denique creata natura.

De tertia, commendemus hoc loco Quintilianum
licet, qui noluerit nam in perforari in qua ipse na-
vigat, quod obesse reip. nolit. ceterum, nihil pec-
cabimus, dum oratorem institumus, qui eloquentia
acquiritur ab istius sit, sicut nec natura, vel Deus
naturalem eloquentiam hominibus tribuendo, quic-
quam petiunt. Non itaque natura, aut qui na-
tura-

curalem eloquentiam docendo perfecit culpandus est, sed depravata hominis voluntas, quæ quod a natura ad hominum salutem, & conservatorem, ut Tullius ait, datum fuit, in pestem perniciemque convertit. Quare, ut tu Fabi recte disputas contra eos qui damnant eloquentiam, ob eam causam, quod nonnulli ea abutantur; eadem ratione quæ ipsam contra te disputaret, dum damnandos esse affirmas, qui in istum et oratorem, quæ non faceret unum bonum.

Lib. 2.
offic.
L. 1. 2.
c. 10.

De quarta, quid ad hanc rationem respondendum sit, satis ex doctrina in tertio fundamento allata manifestum esse puto. Potest itaque honesti doctrina, bonique cognitio in homine impii & parum bono reperiri: qui si dicendi facultate sit præcitus, illæ eadem suadere poterit: sapientissimus omnium hominum Salomon: & tamen aliquando non bonus. Cum ergo vir improbus, doctrinam aliquam assequi se possit, in uno & eodem homine rerum præclarissimarum notitia, & inhonesta vita poterunt reperiri: cum illa in animo, hæc in voluntate sita sit, ut Philosophi docent. Cum ergo certissime constet, multos homines fuisse improbos & simul multarum rerum notitia præcitos, ista duo non adeo inter se pugnant, ut simul esse non queant.

Quod quinto loco obicitur, ex us soluitur, quæ de duplici prudentia & stultitia genere diximus. Stultus itaque is proprie dicitur, ut Tullius ait, qui inconstans est, & sanitate mentis uacat: improprie vero per translationem, is etiam stultus vocatur,

C. c. in
tul. quæ
lib. 1. 3.

qui honestatem nequit, & magis conscientie stimulis uult cruciari, quam ex legibus uiuere. Et licet improbo oratori d. si prudentia morum, non tamen est expertus prudentie artis.

De sexta ratione, orator qui ex arte recte appositęq; dicit, non est simulator, sed verus orator: neq; artem corrumpit, qui eam apte exercet; qui minus ex animi prauitate ea abutatur; cum donum a natura in utilitatem tributum, in perniciem conuertat.

Immo bene erit, quod ad simulationem attinet, si malitiam suam & corruptelam tegere poterit, ne causa noceat. Prodest enim, ut Fabius recte ait, plurimum causis, qui ex bonitate sua facit fidem. Nam qui dum dicit malus habetur, utique male dicit.

Lib. 2.
offic.

De septima, quamuis eloquentia, suapte natura, nec bona, nec mala sit: tamen, si finem in quem a natura nobis tributa fuit spectemus, ducimus esse bonam. Huc facit hæc lucientia M. Tulli sententia, Nam quid tam inhumanum, quam eloquentiam a natura ad salutem hominum, & ad conseruationem datam ad bonorum peritiam perniciemq; conuerrere? Non tamen probanda sunt ea, quæ idem auctor huius sententiæ adiecit, cum dixit, Licere interdum impium, nefariumque defendere. Longe itaque melius hac in parte Fabius, cum dixit, Mutos nasci, & egere omni ratione satius fuisset, quam prouidentie munera in mutuam perniciem conuerrere.

Lib. 3.
orat.

De ultima, salius est Quintilianus Stoicorum sententia, existimando eloquentiam esse uirtutem:

de quibus Tullius loquendo, dixit, eos affirmare eloquentiam unam esse ex summis virtutibus, quod omnes virtutes in sola ratione posuerint. Est quidem eloquentia virtus, si hoc nomen pro quacunque animi perfectione sumatur; non tamen propria, ut tu contendis: est etiam orator bonus, sed a te, non aorum bonitate. Requirit Tullius in oratore virtutem, ut prodesse hominibus possit, ut sit rectus, prudens, sed non talem, qualem tu Fabi requiris; aut etiam tantam, quantam tu polcis, cum sine bonitate esse nullo modo possis contendere. Quod si verum esset, quem mihi bonum summumque oratorem dares? Demosthenem & M. Tulliam? qui non faciunt omnino boni, aut saltem perfecti in vita opus. Et, ut te cum tabulis obstrictis agam, cur huiusmodi oratori, ut supra dicebam, hanc facultatem tribuis, ut mentiri, falli, tueri, pro sceleratis dicere possit, si absque morum probitate nequit consistere? cum tamen quæ ei concedis, cum vita honestate pugnent: ut & illud, cum ais, Vbi vero animis iudicium vis afferenda est, et ab ipsa veri contemplatione abducenda mens, ibi proprium oratoris opus est. Vide Fabi, ut plane afferis oratoris esse proprium iudicem a veri contemplatione abducere, quod non oratoris, sed hominis improbi & mendacis esse, etiam stultissimus quisque diceret. Quare, non secus erras, cum oratorem virum bonum, et dicendi peritum esse desinis, ac si Grammaticum loquendi & canendi, seu Geometram metiendi & medendi peritum esse diceres.

Lib. 6.
c. 2.

optimo oratoris institutore Fabio sumemus, & quæ ipsi non omnino plane cecit, nos bene, peripicueque ad quædam ita revocando, quibusdā positionibus præstatimemus.

Prima posita, quod attinet ad tempus in quo causæ percipientes sunt, non debent esse nimis acerbum, aut maturum. Senentius utitur, ut ait Fabius, quidam modus utitur, ut sit in gradu maturationis, & quicquid est id ad acerbum proferatur. Nam inde, & contemptus operis innascitur & fundamenta iactantur impudenter, & quod est ubique permixtum, perspicue vires plura. Nec minus differentium est et otinum in senectam. Nam quotidie metas crescit, minusque fit, quod semper aut in pueris & dum deliberamus quando in ipien non sit, incertum iam serum est. Quare fructum studiorum vix idem & adhuc dulcem promi deest, dum & venia, & spiritus & peritus suorum, & audire non delectat, & si quid sit opus supplet ætas, & si quis aliter inuenit ter, pro in loco accipiuntur, & quæ ipsa abrum sequuntur ubi, quid facendum in hac re sit M. Tullius confirmat exemplo.

Secunda posita, quod attinet ad causas suscipiendas, cansemale defende de content. Dicitur nam est Fabius, quam, vix nona non ita in oibus aduocati, qui non moti homines, ita & Chrysostomus homines se esse peritentur, amara tueri vident, & obferarent. Et certe, inquit ipse, non conuenit ei,

quem oratorem esse volumus, iniusta tueri scientem. Verum, non me fugit, hunc dicendi magistrum hac in parte secum pugnare. Quare non placet, ut etiam supra adinueni, quod libro secundo de officiis docuit M. Fufius, qui cum dixisset, inhumani esse eloquentia abusi hæc attulit verba. Nec tamē ut hoc fugiendum est, ita habendum, ut religioni contrariū, nocentem atque inuicem, & nefarium impiumq; defendere. Vult hoc multum iudicis, patitur consuetudo, fert etiam humanitas. Sed fortassi hæc sententia in meliorem sensum, & us que suouetur, trahi posset. Iudicis est semper, in causis ueritatem, patroni nonnunquam uerisimile, etiam si ueritas sit uerum, defendere.

D. Tho.
2.2.9.
Sot 1.5.
de iust.
& iur q.
5. art 3.

Tertia positio, umbra causa suscipi potest; sed eius iniquitate detecta, abicienda est. Neq; uero, ait Fabius, pudor obstat, quo minus susceptam cum melior uideatur, litem, cognita inter dicendum iniquitate, dimittat, cum prius litigatori dixit uerum. Nam, & in hoc maximum, si equi iudices sumus, beneficium est, ut non faciamus uana spe litigantem. Neque est dignus opera patroni, qui non utitur consilio. Et certi non conuenit ei, quem oratorem esse volumus inuictatum scientem. Huc pertinet hoc Catoniani auctoris dictum bonum,

Quod nosti, haud recte factum, nolito tacere,

Nolito uicere malos imitari nelli tacendo.

Quarta positio, et si minus ac tutius sit defensione quam accusationem suscipere, tamen accusationes etiā suscipiendæ sunt. In quibus (de causis suscipiendis lo-

qui-

quitur Fabius) defendere quidem reos pro se, quā
facere, ut bonus malet: non tamen ita nomen ipsam
accusatoris horrebit, ut nullo neq; publico, neq; pri-
uato duci possit officio, ut aliquē ad reddenda rationē
vita nocet. Nā, & legis ipsę nihil valeat, nisi actoris
idonea voce minuitur. et si pennis sceleris expetere fas
nō est, prope est, ut scelera ipsa pei missa sint: & licē-
tia malis dari, certe contra bonos est. Quare, ne q; so-
ciorum querelas, nec amicitiarum propinquarum, nec e-
rupturus in cōp. cōsuetudines tantis potestetur ora-
tor: non pennis nocent, in cupidus, sed cōmendandi iustitia,
corrigētiq; mores. Nā q; nonne tradit ad meliora nō
posuit, solo metu cōmittitur, et q; apud Fabiū s. quitur.

Quinta posuit, bonus orator non dedignabitur mi-
nores etiam causas, ut capere nec ita se eloquentiorem
putet, quam ut causus agat. Nec illorū astidio, ait Fa-
bius, laborabit orator, non agendi causas minores, tū-
qua infra eū sint, aut detractura sit opinioni minus li-
beralis materia. Nā et suscipienda ratio iustissima est
officiosa, & optandum etiam, ut amici quā minimas
lites habeant: & abunde dixit bene, qui rei satisfac-
cit. At quidā etiam si forte susceperunt negotia paul-
lo ad dicendum tenuiora, et insecus adductis ea re-
bus circumlinunt: ac si defecerint, alia cōuiliis im-
plent uacua cōsiliarum. si contigit veris; si minus,
fictis, modo sit materia ingenu, mereatur, que cla-
morem clam dicitur. Sexti p. sitio, bonus orator
numinem a sua tutela excludat, sed sue eloquentię
portum omnibus, quantum neci per eam poterit,

apliat, præ ceteris amicis, & us quos index commendabit, ut, ab us mmet: qui & hoc etiam addit, ne quid amb uce, vel pro potentibus contra veritatem, vel pro humilibus contra dignitatem faciamus. Hoc itaque officium in omni s amibendum est, præsertim erga quos aliena vis opprimit, aut inopia tenet. Huc pertinet illa sapientis admonitio, Eue cos qui dicuntur ad mortem: & qui trahuntur ad interitum, liberare ne cesses: atque etiam hæc puellerrima summi oratoris sententia, Nihil est tam populare, quam bonitas, nulla de viris, nec gratior, nec admirabilior misericordia: homines enim ad Deos nulla re propius accedunt, quam salutem hominibus dando. Et Catonianus auctor,

PROJ. 24

Cic pro
Deiot.

Si potes ignotis etiam prodesse memento:

Vitius in quo meritis acquirere amicos

Non solum itaque in amicos oportet esse beneficium, verum etiam ignotis consulendum est, ut nobis amicos & beneficios comparemus, qui firmiores sunt, quam qui regno subiacentur.

Septima positum, cum in forum, siue in lucem publicam veniunt, an picandum est a causis facilioribus & minus gravioribus. Id ratio ipsa suadet, & hæc Fabiana sententia monet, ceterum, illum quem invicem, tenerisq; adhuc viribus nitentem, in forum deduximus, & incipere a quam maxime facili ac favorabili causa utimur, ut latius feruorem molliore præda saginantur: & non utique ab hoc initio

continere operam ~ p' sentia adhuc d'en lo cal-
lum in opere, sed in literis quod si p'gnat, &
in quam constat non sit, nec a p'cedenti.
Sic et in rebus neque, non sicut in vestibus,
transfertur nec videtur falsitatem ab eo ad con-
scriptum opus, itaque etc. Ubi est hac ratione
M. Tullius, etc.

[illegible]Index de
legis.[illegible]

quam qui sufficientia sibi (modica autem hæc sunt) possidebit, hunc quæstum sine crimine Jordidum fecerit. At, si re familiaris amplius aliquid ad usus necessarios exiget, secundum omnium sapientium leges, patietur sibi gratiam referri. cum & Socrati collatum sit ad victum, & Zeno, Cleanthes, Chrysippus mercedes a discipulis acceptaverint. Neque enim iudeo, qui iustitiam acquirendi ratio, quam ex honestissimo labore, & ab his de quibus optime merentur, quique sibi nihil inuicem præstent, indigni fuerint defensione. Quod quidem non iustum modo, sed necessarium etiam est, cum hac ipsa opera, tempusque omne alienis negotiis datum, facultatem aliter acquirendi recidant. Sed cum quoque tenendus est modus; ac plurimum refert, a quo accipiat, & quantum, & quousque. Paciscendi quidem ille piraticus mos, & impotentium periculis præcia, proisus abominanda negotiatio, etiam a mediocriter improbis aberit: cum præsertim bonos homines, bonasque causas tuenti non sit metuendus ingratus; qui si futurus, malo tamen illo peccet. Nihil ergo adipisci vult orator ultra quam satis erit: ac ne pauper quidem tanquam mercedem accipiet, sed mutua benevolentia utitur, cum sciet se tanto plus præstitisse, quia nec ueni e hoc beneficium oportet, nec perire. Denique, ut gratus sit, ad eum maioris pertinet, quod debet. Hæc Fabius: qui de ambitione, siue de inanis gloriæ cupiditate vitanda, hæc quæ su-

by-

bijciam monuit: Ante omnia, ne quod plerisque accidit, ab utilitate eum causse, presentis cupido laudis abauceat; & quæ apud ipsum sequuntur: ubi eos reprehendit, qui laudis aucupandæ gratia, illud dicendi genus sequitur, quod auris demulcet, non quod est causse accommodatum; & ex M. Antonij sententia ac tem dissimulandam docet; & concludendo, ait, Finem tamen hunc præstabit orator, ut videatur optimam causam optime egisse. Illud certum erit, neminem prius agere, quam qui displicente causa placet: necesse est enim extra causam sit, quod placeat. Verum, ut leuitatis est inanem aucupari rumorem, et omnes umbras etiam falsæ gloriæ confectari; sic leuis est animi, ut Cicero ait, lucem, splendoremque fugientis, iustam gloriam, qui est fructus veræ virtutis honestissimus, repudiare. Quoniam, ut idem scribit, Ex omnibus præmijs virtutis, si est habenda, a-

tio præmiorum, amplissimum est premium gloria: est hæc una, quæ breuitatem vite, posteritatis memoria consolatur: quæ efficit, ut absentes adsimus, mortui viuamus: hæc denique est cuius gradibus homines in cælis videntur ascendere. Et siue, qui honesta gloria non autur animus, is nunquam aliquid præclarum aget, sed omnia si rigide et remisse. Bonus itaque patronus, ut hunc locum concludam, lucri cupiditate, popularisque auræ captandæ studio posthabito, veram solidamque gloriam ex diligenti accurataque causarum tractatione natam, sibi proponat, sibi que cum aduersario, vel æmulo homine certandum putes,

In Pic.

Pro Mil.

ut Tullius cum Hortensio fecit. Quae, quanta cum contentione causa ab uno patrone agenda sint, & suo exemplo docuit, & al quando his verbis exposuit. Si tu his, in uices deferar; tamen, an moro: reus. an Rosc. & id quod suscepi, quod potero perficiam: quod perficere non potero, opprimi me onere uel in malo. quam id quod mihi cum te impositum est, ut prope periculum abducere, aut propter infirmitatem animi deponere.

De prima peritio, quod attinet ad modum susceptae causae tractanda haec ex Fabii doctrina pericula sunt. Prima causa delinenter cognoscenda est, quod ut ipse ait, est rationis fundamentum. Concahor praecipuum facit ut ne ligentes, quorum nimirum refert, ubi litum caedo ueretur, qui paullo ante quod dicant, sibi causam cognitam fuisse, ambitione quadam pior, ac uoluntate, quam ueritatem perbe de de feribit fabius, qui suis amicos docent iubent, qui solis uerbis, aut contenti, & potius ab aduersariis, quam ex elocutionibus discunt. Liberum igitur, ac citum auctor, demus ante omnia us quorum neocitum ent, tempus ac locum, exortemur que ultro, ut omnia quae imbet uerbose, & unde uolent repetito tempore exponant. Non enim tam est audire superuacua, quam inuolare necessaria. Nec tam sit actum memoriam ueritatis, ut scribit re audita pigeat nec se mel aut si sit satis: cogentis eadem iterum ac sepius dicere iungitur non inuim quia istudere a qua prima expositione potuerunt, praesertim ho-

minem, quod saepe evenit, imperitum, sed etiam ut
 sciamus, an eadem dicat. Primum enim mentiun-
 tur, & tanquam non doceant causam, sed agant,
 non ut cum patrone, sed ut cum iudice loquuntur.
 Quapropter, nunquam satis credendum est, sed agi-
 tandus omnibus modis, & turbatus, & evocatus.
 Nam, ut iudicis non apparuit nec loquuta curan-
 da sunt, sed etiam inveniendi qua latent, sepe eas, ip-
 sis qui sanari sunt, occultantibus, ita aduocatus p'ua-
 ra, quam ostenduntur, aspiciat. Nam, cum satis in-
 audiendo patiente impenderit, in aliam viam ex-
 personam transeundum est, agendusq; aduc. sarius:
 proponendum quicquid omnino excogitari contra
 potest, quicquid recipit in eiusmodi deceptione na-
 tura. Interrogandus quam manifestissime, ac premē-
 dus. Nam dum omnia querimus, aliquando ad ve-
 rum, ubi minime expectavimus, pervenimus. In
 summa, optimus est iudex endo patronus incredu-
 lus. Committit enim litigator omnia, testem popu-
 lum, paratissimas consignationes, ipsum denique
 adversarium quendam non negaturum. Ideo necesse
 est videre omne utis instrumentum. quod videre nō
 est satis; perlegendum erit. Nam frequentissime, aut
 non sunt omnino quae promittebantur, aut minus cō-
 tinent: aut cum alio aliquo nocturna permixta sunt;
 aut nimis sunt, & fidei voc ipsa detractura, quod
 non habent modum, & quae apud Fabium sequun-
 tur. Ubi tandem concludit, patrono, etiam iudicis
 personam induendam esse, ita ut fingat apud se caus-
 sam

*fam agi, & quod ipsum mouisset de eadem re pronunciatum, id potissimum apud quemcunque agatur, existimet: & sic eum raro fadet euentus; aut culpa iudicis erit. Deinde, ubi causa diligenter cognita fuit, quæ dicturus est, non modo cogitata, sed etiam scripta habeat. Dicit, inquit Fabius, scripta quam res patietur plurima, & ut Demosthenes ait, si continget, & scripta. Sed quoniam in causis agendis interdum subito respondendum est, per exercitationem paranda est facultas ad subito dicendum. Et cum in propositione & refutatione causæ consistat, quæ nostræ partis sunt, scripta esse possunt; quæ etiam respondurum aduersarium certum est (est enim aliquando certum) pari cura refelluntur. Ad alia, unum paratum asserre possumus, ut causam bene nouerimus: alterum ibi sumere, ut dicentem aduersarium diligenter audiamus. Postremo, omnia cum modestia dicat, & a maledicentia, quantum fieri potest, abstineat. Quare nihil extra rem obiciat, nisi id causa requirat. Ea est enim prorsus caussa, ut ait Ap-
 pius, eloquentia, censuram maledicendi subire: quod facientibus, etiam male audiendi præsumenda patientia est. Nam, & in ipsos sic impetus frequenter, qui ierunt, & certe patroni petulantiam litigator luit. Turpis uoluptas, & inhumana, & nulli audientium bono gra-*

ta : a litigatoribus quædam frequenter exiguntur,
qui ultionem inveniunt, quam defensionem. Sed ne
a multa ad arbitrium eorum facienda sunt. Hoc
quidem quis hominum liberi modo sanguinis susti-
neat, petulans esse ad alterius arbitrium. At qui
etiam in advocatos partis adversæ libenter non-
nulli inveniuntur, quod, nisi forte meruerunt, &
inimici sunt, etiam communium officiorum,
& cum ipse qui dicitur inquit. (nam idem iuris re-
sponsurus datur) tum causa contrarium, quia plane
& adversarii sunt, & inimici: & quantulumcun-
que his inimicum est, contumelia augetur. Super om-
nia perit illa quæ plurimum oratori & authorita-
tis & fides affert, modestia, si a viro bono in ra-
bulam, latronique convertitur, compositus, non
ad animum, in ius, sed ad stomachum litigatoris.
Frequenter etiam species libertatis deducere ad te-
meritatem solet, non causis modo, sed ipsis quo-
que qui dixerunt, periculosam. Nec immerito
Pericles solebat optare, ne quod sibi verbum
in mentem veniret, quod populus offere daret.
Sed quod ille de populo, id ego, ait Fabius,
de omnibus sentio, qui tantumdem possunt no-
cere. Nam, quæ fortia dum dicuntur, vivebantur,
stulta cum læserunt, nocantur.

Undecima positio, quoniam Orator non so-
lum scientia constat, quæ augetur annis, sed
& voce, & laterum firmitate, quibus fractis,
aut

254- De officio Oratoris

aut imminutis etate, seu valetudine, cauendum est, ne quid in oratore summo desideretur, ne interstus sit defatigatus, ne quae dicet, parum audiri feriat, ne sit, ut Fabius loquitur, quatuor primis iato, ubi cum fessio optime in senatui, et ceteris, fore ne functus fuerit, hinc dicit, non quia prodesse unquam latius sit, sed quia nec hoc etiam propterea, ne quid fieri quam fecerit, faciat. Trebat hoc, citatus auctor, exemplo Domitii Aferi, qui cum prius regnasset in foro, factus senex, quoniam aliquid ex ea quam meruerat auctoritate perdebatur, ita ut alii cum viderent, alii embeberent, quae occasio illi fuit dicendi, Atable enim uelere, quam uelire. Neque erant illa qualiacunque maiora, sed minora. Quare antequam in has etatis ueniat infirmas, receptum canet, et in potum integra hunc perueniat.

Et ut prima populi, orator dicendum munere positum, ne inutilis uiuat, aut posteris rerum monumenta trahebat, aut eloquentiae artem componet, aut pulchritudinem, et praecipue dignum os dabit, ut moribus patris. Et quoniam uero eius domum optum uirum, et ueterum, et ueram dicendi uirum, et ueram dicendi petent. Illos ille formabit, iustitiamque patris, et ut uetus gubernator, uelora et portus, et quae tempestatum signa, quid secundis flantibus, quid aduersis uatis poliat, docebit: non humanitatis solum commune auctus

offi-

Lib. 12.
c. 11.

officio, sed amore auctum operis: Nemo enim ma-
nui velit id, in quo maximus fuit. Quid porro est
boni filius, quam docere quod ipse sciat? Sic
id se et æcum deductum a patre Cicero proficitur:
sic Tansam, tintum, Dol bellum in morem p. ac-
ceptoris exercuit, quotidie dicens, audiensque.

Atque hæc sunt, quæ in hac disputatione bene-
colenda sunt, quam scribenda auxi, cum
longe prius, & scilicet meliora, aut acutius
exornata esse per te, si hac in parte longior
et, si notis si in te non me lateat, quod quantu-
que de orationis, siue actionis scribi potu-
issent. Et cum habemus de te, & de his, & de pri-
vatis orationibus, siue publicis, siue privatis,
hinc et per te, si me te per te, si per te, si
ad omnes, quæ h. de orationis officia, quæ sunt
absoluta, duo alio orationis officia, quæ sunt
relativa, & actione, multa explicita remanent, &
quibus cum volum duo integra opera si fieri
cure, ut hinc de orationis officio opusculo, per
memoria & actione scribenda esse malui, & re-
te volui.

Quare, ut quidam scribunt, quinque sunt oratoris munera, inaeque, aut inaequalia, ut inueniuntur, & re, quorum primum confertur ad docendum, sicut in ad de cōtinuam, tertium ad mouendam, de ceteris tribus primis libris, & in aliis operibus abunde crispimus, restat ut de memoria, & prouocatio-

HC,

*ne aliquid dicamus, quod a nobis consequentibus
libris faciemus. Et primum quidem de actione,
eam ob causam, quod magis ad
eloquentiae naturam ac finem per-
tinere videatur. Ut igitur
quod restat, absoluamus, sit huic li-
bro finis.*

Libri Tertij finis.

DE OFFICIO ORATORIS LIBER IIII.

In quo de actione agitur.

Quanta sit actionis utilitas atque necessitas.
Disp. I.

M T S I in altero de Arte dicendi libro
ea de pronuntiatione scripsi, qua ad
eius naturam ac vim cognoscendam
necessarii esse videntur: tamen, cum
tanta sit huiusce eloquentie partis necessitas, ma-
gna cum difficultate coniuncta, ut a quibusdam ob
necessitatem praebene dicendi pars existimata,
& ob difficultatem a multis, vel silentio prateri-
ta, vel leuiter tractata fuerit; integrum librum paul-
lo subtilius atque fusius de ea agendo, mihi consue-
tum esse existimaui.

Verum, in eo huius operis consilio mihi erat ex-
peditior, quod nihil hac in parte sit necesse ulas du-
bitandi rationes in medium offerre; cum nullae, aut
paucae, & minoris momenti in hac tractatione oc-
currant dubitationes, auctorumq; varia sententiae:
uerum, si quae difficultates, opiniones ue incident,
eas obiter breuiterq; attingemus.

Quod igitur nobis faciendum uidetur, illud est,

mo, quoniam nemo, ut auctor, diceret, varias
vires, multas, gestusque formas scriptura facile
explicari posse.

Constat itaque, et cum illi, cuius auctore
dicam, Non sum necis, quidem sapienter ne-
gotii, qui motus corporis exprimit, et imi-
tatur scriptura conatus sum nocere. Verum nec hoc
confusus sum potest, ut de rebus, etis com-
mode scribi possit, nec, si id non possit, hoc,
quod feci, fore inutile putabam. propterea quod
hic admonere nominamus, quod oportet, ut in
trademus exercitatione. Hoc tamen sic oportet,
pronuntiationem bene audire, ut res exam-
ino quod videatur. Item, Qui vi, cui nemo de eade
diligenter scripsit (nam omnes vi posse putant
de voce, unum, gestu, et dicitur scribi, contra res ad
sensum nostros potest, et quia mihi opere ea
pars a nobis ad dicendum componenda est, non ne-
gligenter videtur tota res conari in illa. Et si
lucis cum alii viderentur, etis ad demonstrandum,
alioquin ita scribit, Nam quia ego de actione ipsa
plura dicam, quod motu corporis, quod gestu, quod
vultu, quod vocis conformatione, et variis ita in de-
rante est. Quod, ut per se ipsa, tanta, et, ut dicitur,
numquam dicit, et sic ad claret. In qua cum om-
nis in oris, et vultu, et motu, et litera, et in bo-
rent, quod ignoret, quod in parte sunt, fuerintque,
quod animo admodum spectare possumus.

Secunda positio, recta pronuntiationis ratio est

Oratorum maxime vitis, & in eis habet; ita ut in Oratorum numerum venire non tunc possit, qui hac eloquentis parte non fuerit exercitus. Hoc assidue manerim contra quosdam qui, vel naturalem pronuntiationem sufficere, vel artificiosam non magni faciendam esse existimant.

Lib. 3.

Hanc positionem primum quibusdam auctoritatibus confirmabo. Ciceroniamus auctor, cum hac de re verba faceret, hæc scripta nobis reliquit, Nos, qui turum de his que rebus primum videri sit, non facile dixerimus, nec egere magnam esse naturam in pronuntiatione sola an tacter copiamurimus. Neque commoda inuentiones, & continua verbum eloquentis, et patet corripit artificiosæ dispositiones, & bonam orationem dicitur memoria sine pronuntiatione, non prius, quam sine his rebus pronuntiatione sola valere poterit.

Lib. 3.

M. Tullius, cum de eo quod decet disputasset, hæc verba subiicit, id hæc ipsa omnia perinde sunt, ut aguntur. Actio inquam una in agendo dominatur. Sine hac sumus orator esse in numero nullo potest. In Bruto: mediocriter hæc instructas summos saepe superare. Et alio loco, Neque enim recte, inquit, videre, quid dicendum sit, nisi id quod sonante & suauiter dicere: ne id quod matis est, nisi id quod dicitur, sit more, vultu, motuque conditum.

Cic. in
Bruto &
3. orat.

Accedat gratia prima summorum oratoris sententia, Demosthenis inquam, qui interrogatus, quid esset in dicendo primum? actionem: quid secundum? idem,

Idem, & idem tertium respondit . Huic illaone pri-
mas, huic secundas, huic uni parti tertias sum-
mus dedit Orator . Is quantum in agendo potue-
rit, eius amulus confusus est Aeschinus . Nam,
cum apud Rhodios Demosthenes orationem, quam
contra Ctesiphontem dixit, suavisissima & maxi-
ma voce legisset, admirantibus omnibus, Quan-
to, inquit, magis admireremini, si audissetis ipsum?

Cic. li. 3.
orat.

Equidem, inquit, habes, vel medicum oratio-
nem commendatam viribus actionis, affirmaverim
plus habituram esse momenti, quam optimam ea-
dem illa destitutam . Nec piget hoc in loco pul-
cherrimam h. pertinentem Dni Bernardi adscri-
bere sententiam, qui quidam in loco, ita scribit, So-
let acceptior esse sermo vivus, quem scriptus, &
efficacior lingua, quam littera nec tam efficiens ex-
primit scribens digitus, quam vultus . Non tam
enim quid dicas, aut quibus verbis dicas, quam quo
vultu & actione dicas, attendere homines solent .

Epist. 66

Est enim pronuntiatio velut externa orationis for-
ma, qua tales in auditorum animis motus & affe-
ctus ingenerat, quales dicentis vox intus, et gestus
præ se ferunt . Deinde, eandem positionem confir-
mare licet, ex nonnullis vilitatibus quas recta pro-
nuntiatio secum affert .

Prima, actio, vultus, gestusque ad animi sen-
sa exprimenda conferunt : ut patet in us, qui
cum voce destituuntur, nutibus pro voce utuntur .
Immo quedam sunt, quæ sine gestu exprimi non pos-

In Brut.

sunt, ut i. o. p. o. s. i. d. i. t. & al. l. t. s. sive omnes;
 ita ut qui sine oratio, s. utin, aliter loquitur, quam
 dicit sepe vitatur. P. t. i. m. s. i. b. u. m. n. e. m. a. l. o., cu-
 mus malitiam tignit, s. i. n. d. i. e. r. e. t. B. o. n. u. s. i. l-
 le vir. I. a. u. d. i. t. M. I. n. a. r. i. s. m. i. l. i. c. e. M. C. a. l. i. d. u. e. l. o-
 quentiam, qui non fuit orator vane exultans, sed po-
 tius inter multos p. e. p. s. i. n. i. l. l. i. s., cui tamen cum
 sine motu, s. i. n. e. t. i. c. a. r. e. s. i. n. m. i. l. i. t. e. r. g. i. s. e. t.,
 d. i. l. l. u. m. f. u. i. t., I. u. i. d. u. e. M. C. a. l. i. d. u. e. s. i. i. n. g. e. r. e. s., s. i. c.
 e. r. e. s. p. r. a. t. i. o. n. e. l. l. u. e. l. o. q. u. e. n. t. i. a. a. l. i. e. n. o. r. u. m.
 b. i. n. u. m. p. r. i. c. i. a. d. e. n. d. e. r. e. a. c. c. i. n. e. s. o. l. e. a. s., t. u. e.
 n. e. q. u. i. r. e. s. P. t. i. c. u. t. a. d. e. n. d. u. m. n. e. c. i. t. a. t. e. m. t. o. l. l. u. t.
 Q. u. a. m. c. o. n. t. e. n. t. e. m. o. s. t. r. a. t. s. e. t. i. m. n. o. n. i. n. m. o. d. u. m.
 a. m. p. l. i. c. a. t. P. a. c. e. i. t. o. n. e. a. d. a. p. p. e. n. d. u. m., & a. d. h. i-
 d. e. m. f. a. c. i. e. n. d. a. m. i. n. i. a. m. i. n. m. o. d. u. m. b. o. n. a. p. r. o. n. u. n. c. i. a. z.
 d. i. r. a. t. i. o. n. e. u. t. c. u. m. t. b. o. c. o. n. t. i. d. e. r. e. l. i. c. e. a. t., t. u. a. r. e., n. e.
 q. u. i. t. i. l. l. i. o. u. l. l. i. s. i. n. t. a. b. o. r. a. t. o. r. e., t. a. n. z.
 f. u. i. t. i. n. t. u. t. m. o. r. e. s. i. n. a. l. i. e. n. e. s. s. u. a. s., n. i. s. i. a. d. i. u. n. c. t. u. r.
 a. p. p. o. s. i. t. e. d. i. c. e. r. e.

Secunda, continet mirum in modum ad delectan-
 dum, q. u. i. n. d. i. m. a. r. h. a. n. d. u. s. v. i. d. i. t. u. r., & a. g. r. i. t. u. s. n. e-
 g. a. r. e. t. n. e. m. o. r. e. c. o. m. d. u. s. p. r. a. t. i. o. n. i. s. i. n. e. l. i. c. i. t. a. s., a. n-
 r. e. s. & o. c. u. l. i. s. i. n. s. e. l. i. c. i. t. a. s. & d. e. c. o. r. i. s. i. n. p. r. o-
 n. u. n. c. i. a. t. i. o. n. e. h. o. n. e. s. t. a. m. a. n. d. u. m. & h. i. n. n. e. c. i. d. e. m.
 I. n. c. e. a. t. a. n. t. e. s. e. c. u. n. d. u. m. p. e. t. i. t. u. s. d. i. g. n. e. l. o. s. c. r. i. p. s. i. t.,
 i. n. p. r. o. n. u. n. c. i. a. t. i. o. n. e. c. o. n. t. e. n. t. i. a. l. a. t. e. a. t., e. t. a. c. t. i. o. p. e. t.
 D. e. a. r. p. e. r. n. e. l. i. t. i. a. u. a. l. i. a. m. c. o. n. t. e. n. t. i. a. m. n. e.

Tertia, continet, i. n. s. t. a. n. c. i. a. d. a. m. o. n. i. t. i. o. n. e. a. d. m. o-
 u. e. n. d. u. m., c. u. m. s. i. n. e. m. o. t. u. p. r. o. n. u. n. c. i. a. t. a. o. r. a. t. i. o. m. o. u. e. r. e
 n. u. l. l. o

nullo modo per se, et ceteris omnino inquit Fabius,
 tu melius neque est, neque vocatur, et ceteris pro
 pre habita coram te, et ceteris. Et Cicerone, Atti, et
 quae per se motum an mihi sit, et nec movet us-
 dem enim communem motibus coram te, et
 ces ut in motu et in ceteris, et ceteris, et ceteris in
 dicant. Neque enim in ceteris, et ceteris, et ceteris in
 transtunt per se, et ceteris, et ceteris, et ceteris in
 rantur namque in ceteris, et ceteris, et ceteris in ceteris.

Tunc, et ceteris, et ceteris, et ceteris in ceteris mo-
 do orationis, et ceteris, et ceteris, et ceteris in ceteris, et ceteris
 bis et ceteris, et ceteris, et ceteris, et ceteris in ceteris, et ceteris
 ritum, et ceteris, et ceteris, et ceteris, et ceteris in ceteris, et ceteris
 feret in ceteris, et ceteris, et ceteris, et ceteris in ceteris, et ceteris
 in the in ceteris, et ceteris, et ceteris, et ceteris in ceteris, et ceteris.

Oratioque autem, et ceteris, et ceteris, et ceteris in ceteris, et ceteris
 sine ceteris, et ceteris, et ceteris, et ceteris in ceteris, et ceteris
 sine, et ceteris, et ceteris, et ceteris, et ceteris in ceteris, et ceteris
 facit, et ceteris, et ceteris, et ceteris, et ceteris in ceteris, et ceteris
 non in ceteris, et ceteris, et ceteris, et ceteris in ceteris, et ceteris
 ad me, et ceteris, et ceteris, et ceteris, et ceteris in ceteris, et ceteris
 elegit, et ceteris, et ceteris, et ceteris, et ceteris in ceteris, et ceteris
 de quibus, et ceteris, et ceteris, et ceteris, et ceteris in ceteris, et ceteris
 tue finem, et ceteris, et ceteris, et ceteris, et ceteris in ceteris, et ceteris
 te autem in ceteris, et ceteris, et ceteris, et ceteris in ceteris, et ceteris
 quentiamque finem, et ceteris, et ceteris, et ceteris, et ceteris in ceteris, et ceteris
 tantum est, certe per ceteris, et ceteris, et ceteris, et ceteris in ceteris, et ceteris.

Iam vero, et ceteris, et ceteris, et ceteris, et ceteris in ceteris, et ceteris
 vocibus significatis, et ceteris, et ceteris, et ceteris, et ceteris in ceteris, et ceteris

fieri debet ut utrius quoddam perfectum corpus; quare ista inter se coherere oportet: quod sine certa actionis doctrina & forma nullo modo fieri poterit. Et hercle, ait Fabius, cum ualeant multum uerba per se, & uox propriam uiam aduclat rebus, & gestus, motusque significant aliqui, profecto perfectam quiddam fieri, cum omnia coierint, necesse est. Contra uero, si ista inter se dissentient, monstrum portentosum fieri necesse est: quod quale sit ob oculos ut potero, tibi proponam.

Ris sit grauis, si daetio rustica; illa lesta, haec triflir: illa uelox, haec tarda. illa aspera, haec lenis. illa humilis, haec elata: attollat oculos, qui deprimere, contrahat brachia, qui extendere, moueat se is, qui stare, clamat qui summisse loqui, indignetur qui suppliciter petere a. bet, & denique orator, quasi esset in scena, Comedum agat. Quis aures? quis oculos ita patientes habeat, ut sine nausea tale monstrum audiat, & uideat? Hominem, inquam, ore auerso, collo oborto, humeris imparibus, brachijs fluentibus, manibus contractis, tibis inequalibus, toto denique corpore nutantem, uellemque humeris de lapsum trahentem.

Contra uero qui lincundius exaudiri potest, quam humana uox uarie commutata, uariisque flexibus corrugata? quae unacum incundissimis sono graues in aures infert sententias: & quid incundius spectari, quam elegans oris, uultus, totiusque corporis gestu in uarias quasi formas & aspectus sumissimos co-

mutatus? Placeat alijs ingrattissima cuculli monoto-
nia, nobis vero iucunda; si quis in cinia cantus: pla-
ceat alijs ranarum clamor, nobis uero cygnea qua-
dam uox: placeant alijs alucinus ridiculosa simula-
gestulationes, nobis uero Ro, uiana quæ iam actio.
Quæ si non esset in bono oratore necessaria, cur De-
mosthenes se agētem in speculo inspiciat? cur cal-
culis in os iniectis pronuncians difficultatem uir-
tere conabatur? cur ne corpus nimium apertaret, in
angusto suggestu hacta hinc inde, minime, ut illius
offensione communeretur, dicebat? cui M. Tullius
Hortensium & Roscium diligenter obseruabat, ut
suam pronuntiationem auget, faceretque meliorem?
Cui denique Aelopus & Roscius histiones gestus
moderationem ab eodem Hortensio petuerunt?

Fab. li. m.
c. 2.

Denique, ut hunc locum concludam, an actio pluri-
mū in dicendo ualeat, documēto sunt, ut ait Fabius,
scenici actores, qui & optimis poetarum tantum ady-
ciunt grauitatis, ut nos infinite magis eadem illa au-
dita, quam lecta delectent, et uisissimis etiā quibusdā
impet. et aures: ut quibus nullus est in bibliothecis
locus, sit etiā frequens in theatris. Quod si in rebus
quas hētas esse scimus & inanes, tantū pronuntia-
tio potest, ut iram, lacrymas, sollicitudinem asserat,
quanto plus ualeat necesse est, ubi et credimus?
Equidem, uel mediocrem orationem commendatam
in ipsis actionis, affluamauerim pius habituram esse
momenti, quam optima eadem illa destituta.

Lib. xi.
c. 3.

Hæc ideo a me latius disputata sūt, quod multi hæc
eloquen-

eloquentia partem, quasi sit homine evulso, atq.
 religioso magna, ne, post, & p. illam vident,
 qualem animi cumque impetus tuat, approbant,
 fortior emare putant. Sed non ab se, ut cum Fa-
 b. loquar, quam qui etiam in te docueram, & ar-
 tem, & nitorem, & quid in studio h. r. r. ut at
 fectata & parum naturalia, s. leat improbare, vel
 qui verborum, atque ipsius etiam sunt utilitatē,
 ut L. C. etiam dicit C. cetero te s. p. t. ut it. nem anti-
 quariis ar. s. t. int. uel etiam, ut i. l. p. m. s. i. l. i. m. i.
 cum laborum fugiant, hic minus p. o. d. l. i. r. atione,
 sum p. m. i. m. i. u. e. r. u. o. u. n. t. q. u. e. cum al. ex ch. o.
 et. u. e. c. o. p. i. u. m. , atque oratoris. d. o. c. u. m. i. m. m. b. o.
 nis oratoris h. u. e. t. e. l. e. n. t. , actionis simplicitate con-
 tempti, nec a multis videntur lib. inter. ualantur.

In Brut. Quamto melius P. Lentulus, aut etiam non in re-
 rum d. c. u. n. u. m. e. t. u. r. i. t. a. t. i. m. ut C. cetero te s. p. t. ut it. nem anti-
 ne occ. u. r. t. , in u. o. z. u. e. l. l. e. r. s. s. u. n. t. . Demonstrata
 itaque u. e. d. i. a. p. n. u. e. i. t. a. t. e. , atque necessitate, quo
 p. a. t. i. m. d. u. c. e. n. t. i. s. p. e. n. d. o. r. , h. a. u. e. n. i. s. s. i. s. a. c. c. e. d. a. t. ,
 ap. i. m. a. s. .

Idem positio esse et aeris pronuntiationis
 sunt quatuor, utraque, utraque, utraque, utraque.
 Naturae utrumque in uocis & actionis, utraque in
 flumens, h. e. p. o. r. t. i. p. r. i. a. , qua l. i. b. o. u. m. , d. e. n. t. i. s. ,
 p. a. l. a. t. i. a. , a. m. m. i. u. t. u. o. c. i. m. s. e. a. t. & m. l. e. r. a. t. u. r. , d. i.
 Et. n. e. m. e. n. t. i. a. r. e. r. e. t. , u. o. c. i. e. t. u. o. c. i. s. u. a. : p. u. l-
 mo, qui est recipiendus in uocis sortia deni
 que latera, & totius corporis similitudo. Actionis
 infirma

instrumenta naturalia, sunt caput, vultus, manus,
 & quadam totius corporis conformatio de hac caus-
 sa, ita scribit Fabius, In hoc equum non contumacia Lib. x.
 ter consentio, primas partes esse nature. Nam cer- 3.
 te bene pronuntiare non poterit, cui aut in scriptis
 memoria, aut in re quæ subito dicenda sunt taciti-
 tus prompta infuerint: nec si mem. & tab. & vis
 incommoda obstat bunt: corporis enim, & talis est
 aliquatantulum limitas, ut nihil. & te nonatur.
 Sed, nec vox qui tenet nisi liberalis, actionem libe-
 re optimam potest.

Ars est præceptionum ipsarum de pronuntiatio-
 ne collectio, quibus vox & gestus corporis argu-
 tur, & quæ in natura erant boni, persequitur, & si
 quid erat vitii, emendatur.

Exercitatio, est præceptionum de pronuntiatio-
 ne ad vnum accommodatio, quæ vocem actionemq;
 prius ita, vel per hanc de imitatione iacet. Quæ autem
 ratione exercitatio huiusmodi potest ducitur.

Imitatio est, in qua quis videmus, vel audimus præ-
 clare vocem & actionem, imitatur, cum sit hoc æ-
 mulum. Huiusmodi sunt pronuntiationis efficien-
 tes, & imitatio, videlicet, voces & gestusque forma, mo-
 dus, & tempus, aliaque etiam res, & gestus: sicut,
 ut eo modo loqui, ut in ore nos, & natura, & optima
 hac in re in qua deest. Is itaque est pronuntiatio-
 nis scopus, ut in hanc pronuntiationem ex-
 primamus, non ut aliquam aliam enunciantis for-
 mam, ut aliqui putant, indagemus; sed ut eam for-

*mam assequamur, quæ a naturali & genuina pronuntiatio-
ne nihil abhorreat. At dicere hoc loco
quispiam si naturalem pronuntiandi rationem se-
qui debemus, quid opus sit pronuntiandi, agendi-
que facti est responsio, quam alibi attulimus
ideo nunc omittimus.*

Quid sit pronuntiatio, & quæ eius partes.

Disputatio 2.

HABET quidem certe rectæ pronun-
tiandi agendique ratio fundamentum
in natura magnum: sed cum nihil sit
in nobis a natura omni ex parte per-
fectum, aliqua ars atque exercitatio, quæ id quod
natura dedit perficiat, atque expoliat, necessaria
est. Quo fit, ut nulla ratione negligenda sint, quæ
de pronuntiatione dantur præcepta, quamvis alias
levia & parvi momenti esse videantur: cum etiā le-
vissimus in agendo error, totam sæpe, atinque bonā,
fidelis orationem, totiusque dictionis fructu interdum
auferat. Et quoniam quæ ad recte agendi doctrinam
pertinent, plane explicari nequeunt, nisi variae actio-
nis partes perspectæ fuerint; ideo in hac disputatio-
ne eas exponere conabimur, ut de singulis varias
admonitiones tradere possimus. De re igitur propo-
sita ita statuo.

*Prima positio, Pronuntiatio est uocis, uultus, &
gestus, pro rerum, & affectuum, & coniunctio-
rum*
sim-

simpliciumq; verborum natura ac varietate modulatione cum uenustate. Vox ad auditu pertinet, ac proinde pronuntiatio uocatur: gestus uero ad aspectum refertur, ex quo actio nominatur. Cicero aliquando corporis eloquentiam appellauit. Sed cum de actionis definitione plura alibi diximus, ad diuisionem accedo.

Secunda positio, pronuntiationis uniuerse sumptae duae sunt species. una naturalis, altera artificiosa. Naturalis pronuntiatio est facta ita quada a natura tributa, qua animal, insensibile, etusq; certo quodam modo effunditur: quae pro uel uidentium ratione, varia ac diuersa esse in diuersis, melior, peiorue: ex cuius notatione nata est actio artificiosa, quae quid sit paulo ante docuimus. Artificiosa iterum duplex, altera oratoria quae oratores utuntur: altera scenica, quae comedi: quae quae ratione differant, lib. 2. de arte dicendi late docuimus. qui locus consulendus erit. Nos nihil de scenica, quae oratori uitanda est, sed de oratoria dicturi sumus.

Atque obuiat hoc loco quispiam; M. Tullius sua Lib. 1. actioni praefecit imitatio Roscium, idemq; dixit, In orato oratore tragedorum uel gestusq; pene summorum actorum esse requirendos igitur scenica actio cognoscenda erit. Hac obuiatione facile refelleres dicendo, Cic. ab Roscio ea sumpsisse, quae sunt oratorum Comedo comedia. uel illius actione, de tractis scenicis motibus, ad suam accommodasse. Quando aut, requiruntur gestus pene summorum actorum, id quod nos docemus, affirmat. Ideo aliquando dixit, opus esse oratori Roscium gestum, et uenustatem; et tamen neminem

neminem suorum iudiciorum dicentia a tolerantiis
in gestu dicendi histrionum more laborare.

In Brut
Ind

S. res

Terria posuitio, partes in quas tota actionis vi
distribuitur, sunt vox, & motus, quibus duabus par
tibus omnes nostros demonstramus, & aliorum per
cipimus sensus animi, motus. Hinc, & manife
sta, quia omnes qui de actione sermone, videntur; ne
præter alios Cicero, qui aliquando tres fecit par
tes, vocem, natum, motumque, quibus omnia quæ
dicuntur debent esse contineri. Alii quattuor, Vocem,
spiritum, gestum, ut quæque motum. Nos prius de
voce animus, non de spiritu, & de utraque motu, quæ
oblatione animi sunt, tractamus, postea de actio
ne disputabimus.

Quarta posuitio, in vocis explicatione duo spectan
da sunt, eius natura & usus. Quod attinet ad na
turam, non est nostrum hoc loco probare & accu
ratius doceri, quæ, ut vocis vis, quæ causa, sed so
lum ea attigimus, quæ proxime ad præsentis insti
tutum pertinent. Sunt autem duo, quantitas, &
qualitas.

Tab.

Lib. 1

Quinta posuitio, in ratione quantitatis dividi
tur in magnam, præteritam, & mediam. Vox magna
est, quæ inter alia est, & atque, & videri potest.
Magnam autem vocem præteritam Aristoteles, & is De
motu docet, ut si minus stentor, cuius tantus fuit
vocis sonitus, quod non quinquaginta: an
de vox magna, & stentor, stentoria nunciat.
Huc pertinet illud Eccl. ad Baruch prophetas, & la
male

mate voce maiores: Deus enim est, & forsitan loqui³ Reg.
tur, aut dormit, ut exultatur. Vox parua est vox 18.
summis, quæ longæ, latiusque exaudiri que.
Media vero vox, est inter grandem & paruum mo-
deratus sonus. Has vocis differentias facile quisq;
in quibus observaret.

§. xxi posito, vox ratione qualitatis in varias
diminuitur formas: est enim qualitas, ut Fabius ait,
magis data, & corrigis, si eas quantitates specte-
rimus, quæ ex motu linguæ & spiritus oriuntur. In-
de autem alie ut vox bona, alia mala: alia clara, alia
obscura: alia suavis, alia insuavis. Quæ autem
qualitates ad optimum institutum pertinent, eas in-
fra numerabimus, & exponemus.

Septima posito, cæteræ orationum qui sunt tres,
gravis, acutus, & cunctæ æquis, vox in gradum me-
diam, & acutam dividitur. Unde triplex vocis vis,
gravis, acuta, & medius. Tonus pro dignitate re-
rum & personarum repetitur, in quatuor dividitur par-
tes; in enim orationis, adfectus, sylabarum, &
literarum. Potest etiam diutius ratione partium
orationis, quæ dicitur sit, oratio, alius narrationis,
& alius aliarum, de quibus singulis postea suo lo-
co agetur.

Octava posito, vocis virtutes, ut Fabio placet,
quattuor numeri antur, emendata, diuina, ornata,
& apta. Non acta est autem, ratio pronuntiationis,
ut ipse ait, quam ipsius orationis. Nam, ut illa e-
mendata, diuina, ornata, & apta esse debet, ita hæc
quo-

quoque emendata erit, si u. .io carebit, si fuerit os facile, planatum, iucundum, urbanum, in quo nulla, neque rusticitas, n. que peregrinitas resonet.

Dicetur itaque pronuntiatio emendata, cum omni vitio vacat: si absurda, iudis, immanis, dura, rigida, uariis, p. ap. .ius aut tenuis, inanis, acerbis, pusilla, mollis, et effeminata non erit: spiritus nec breuis, nec parum durabilis, nec in receptu difficilis: & gestus motusque corporis ab omni vitio abest; ita ut sine ullo errore omnes moveantur partes.

Erit pronuntiatio dilucida, si clara, si canora, articulata, expressa, non uelox, non tarda: si syllabae & literae recte exprimentur, nec dicendo numerabuntur: si distinctionum habebitur ratio: si pro ratione punctorum magis minusque quiescet, & clare terminabitur: si facile & sine labore dicetur: si spiritus suis locis, antequam uox deficiat, sumetur.

Erit ornata, si facilis, si firma, grauis, iuta, temperata, concitata, sedata, & pro rerum uarietate formisque expressa: si suauis, non tamen effeminata & mollis, sed uirilis, & grauis: si u. .n. nimis effusa, aut compressa, nel ut expressa: si initia, progressus, & terminos habebit idoneos: si deniq; quadam grata concinnitate auditorum aures permulcebu, & quasi titillatione afficiet.

Postremo, pronuntiatio erit apta, si pro rerum, sententiarum, uerborumq; uarietate fuerit distincta: si se in uarias formas flexusque conuertet, ut motus animi exprimat, & in animos influat: si affe-

libris consentiet : si non dissipata, sed colligata, & quasi uincta fuerit : si non uno semper timore, & cursu finet : si denique granata acriter mediocriter leniter, & humilia ieruste dicuntur. Atque hæc summam ex longo tribu cione de his quattuor institutibus colligere uolui : quæ in reliqua tractatione enucleatius explicanda sunt. His aliter bene placet, quæ de pronuntiationis diuisione auctor scripsit Herennianus.

Diuiditur, inquit pronuntiation in uocis figuram, & corporis motum. Figura uocis est, quæ numquam quendam possidet habitum, ratione & in iustitia comparatum. Ea diuiditur in tres partes, in magnitudinem, firmitudinem, mollitudinem. Magnitudinem uocis maxime comparat natura : non nihil hanc auget, sed maxime curat. Firmitudinem uocis maxime natura comparat, nihil eam auget & maxime conseruat. Exercitatio declamationis. Mollitudinem uocis, hoc est, ut eam torqueat in dicendo pro nostro commodum possit, maxime facit exercitatio declamationis : quæ propter ut magnitudinem uocis, & firmitudinis parte, quoniam altera natura, altera cura comparatur, nihil ad nos attinet commonere, nisi ut. b. u. s, qui non in se sunt, eius artificum ratio curant ut uocis spectatur. De ea parte firmitudinis quæ conseruatur ratione declamationis, & de mollitudine uocis, quæ maxime necessaria est Oratori, quoniam ea quoque moderatione declamationis comparatur, dicendum uidetur.

in contentionem, quæ est oratio acris, & ad confirmandum, & confutandum accommodata. & in amplificationem, quæ est oratio, quæ aut ad iracundiam inducit, aut ad misericordiam trahit animum auditoris. Sermone sublimi, in dignitatem quæ est oratio cum aliquo gravitate, & nobis remissione in demonstrationem, quæ dicit remissivoce, quo modo aliquid fieri potuerit, nec non potuerit: in narrationem, quæ est rerum gestarum expositio & in iocationem, quæ ex aliquo liberali usum potest comparare. Contentionem item in continuationem, quæ est orationis pronuntiar leg acceleratio elmosa: in distributionem, quæ est in contentione oratio frequens, cum raris & brevibus intervallis, acri vociferatione. Amplificationem, in cohortationem, quæ aliquid peccatum ampliamus, aut auditorem ad iracundiam aduocamus, & conquectionem, quæ incommode, um amplificatione a iurum auditoris ad misericordiam perducit. Docet postea citatus auctor, quoniam pacto hæ orationis formæ pronuntiandæ sint: qua de re nos infra agemus.

De uocum tonorumque uarietate.

Disput. 3.

VM omnis animi motus, ut sapienter scriptum reliquit Ciceron, tantum quendam animam habeat multum, sonum, & gestum; totumque corpus hominis, ut eius omnis uultus, omnesque uoces, ut nerui in facibus, ita sonent, ut a motu animi quoque sunt pulse; nam uoces, ut iborde sunt intentæ, quæ ad quemque tractum respondent, acuta, grauis, citata, tarda, magna, & parua; profecti congruenter suauiterque pronuntiare uolenti, quæ tam uocum genera cognoscenda erunt; quæ uari numerari, & explicari solent. Nos ea attingemus, quæ sunt ad uisum magis accommodata.

Prima posicio, uocum genera ex eius accidentibus sumpta, & huic ita ut uisum accommodata, sunt fere ista, quæ seorsum numerabo & explicabo.

Vox lenis, quæ molli quodam, & dulci sono cadit in aures, quæ huic sententia esserenda esset,

Huc a iussis formose puer: tibi lilia plenis

Ecce seruis Nymphæ calathis: tibi candida Nais

Pallentes uolus, &c.

Huic contraria est uox aspera, quæ offendit, sicuti illa delectat: mouet tamen & terreat, ut in iracundia, & in indignatione contingit: quæ in hac sententia esserenda utendum esset,

Non tu in triuys indocte solebas,

Stridenti

Virg.
eclo. 2.

Virg.
eclo. 3.

Stridenti miserum stipula disperdere carmen?

Continens, quæ continenti spiritu effertur, quæ
non interspirat, nec usquam interiumpitur, sed con-
tinuo motu fertur: quæ hanc sententiam proferes:

Mille trahens narius adne, so sole colores.

Act. 4.

Hinc contraria est vox intercila, spiritu intermisso
prolata: quæ hanc sententiam pronuntiaret:

Ah Corydon! Corydon, quæ te dementia cepit?

Tarda, quæ singulas non modo dictiones, sed etiam
syllabas & literas ponderat; moratur, & non præ-
cipitat: & fortasse est eadem cum illa, quam aliqui
fusam vocant: quæ hanc sententiam pronuntiaret,

An Deus immo si venias maris, & tua nante

Geor. 1.

Numina sacra colant.

Hinc contraria est vel x, celer, siue contracta,
qualem in huius sententie pronuntiatione adhi-
beres,

Et fugit ad silices, & se cupit ante uideri.

Vir. ecl. 2

Vox sedata, quæ tranquillè pacatèq; ingreditur,
& nullum præbet affectus animi indicium, qualis in
hac sententia ciscenda esse deberet,

Virg.
Aen. 11.

Vrbs antiqua fuit, Tyri tenuere coloni

Carthago: Italiam contra T yberinaq; longe

Officia, aues, opum, P udaeusq; asperrima belli.

Hinc contraria est uel x, r'chemens, concitata, affe-
ctuum plena; qualem in horum uerborum prolatio-
ne animaduertes:

Nec tibi diua patet, generis, nec Dardanus auctor,

Virg.
Aen.

Perfide: sed duris genuit te cantibus horrens

Caucasus, Hyrcanæq; idmorunt ubera tigres,
Nam quis t. p. n. b. l. o. ? aut quis me ad m. a. o. r. e
referuo?

Num factum, erit nostro? an humana flexit?

Vox clamorosa, fons, qui ex dilata'tis, faucibus
 pleno, pulvis fons est, qui om. em titubatio nem,
 Et non em e. t. hinc contraria est vox fusca:
 alii quidam. ac. hinc a no. is genus u. arent.

Vol. 11
Acta

Tunc & tu, & tu hoc verbi promittantur,
Ad eam accedendo regina, Iouis p.
Et fuit, & comit.

*Idcirco, qui ipse in aures insonat, obscura
contra i. plantant qui intelligi volunt, hac, qui
nolunt.*

*I*ta expressi, seu explanata, que verba, literas, seu purpureas non pene ad distictam exprimitur, et tunc, et respondet, et deponit spiritum ubi sunt, et continetur est non expressi, non explicata.

[illegible]

Per totam et ceteris, et in huius dignitate
primis, ut in lingua, neque vani, à esse
valent, quod et in huiusmodi, quæ auctor
Hieronymus servanda docet si a principio fuerit
feda.

musica dicuntur, *Ut, Re*, secundum. *acem* cuiusque naturalem. *G. ant*, hic sonus canendi notis æquabilitatem, & eundem quasi uocem seruat a maiori parte. Habet enim aliqui elatioris, & remissionē, licet modicam, ex recum, & ass. *stauim*, & verborum, tum simplicium, tum conu. *clorum* uarietate.

Tertia positio, tonus medius inter *g. anem* et *acum* est interuēlus; quo uoce media, leni, & clara suauiter quippiam enunciamus, & dulci quodam modo commouemus affectum. Huic tono conueniunt he uoces, media, suavis, lenis, clara, expressa, canora, sed leniter emissa: *Qui* respondet notulis duobus musicis, *Mi, Fa*, & sono, *B, Fa, B, Mi*, quo nullus est in Musica dulcior.

Quarta positio, acutus tonus est quo aliquid magna & acri, aut magnopere luctuosa uoce pronuntiamus. cui uox magna, clara, uehemens a *pera*, continens, uelox, aut admodum flebilis & acerba respondet, & in notulis musicis, *Sol, La*.

Quinta positio, tonus spectari potest, uel in tota oratione, uel in dictione, uel in syllaba, uel in litera.

Tonus orationis est is quo tota oratio, uel grauius, uel mediocriter, uel acute pronuntianda est: sunt enim tres orationis toni, quos iam exposuimus: quorum primus ualeat ad docendum, secundus ad delectandum, tertius ad mouendum.

Tonus dictionis est, quo una dictio, uel plures propter emphasim, & *actum* præcipuum quem continent, grauius ponderantur, pro sua naturali significatione.

Tonus syllabarum est, quo dictionis aliqua syllaba habet elevationem, & altera vel ceteræ deprimuntur.

Tonus uero literarum est sonus, qui accidit literis, natura & oris instrumentis formatus. Est enim literæ cuiusque proprius sonus, et naturalis, qui ex varia oris commutatione proficiscitur.

Sexta perfitio, ad rectam pronuntiationem, habenda est ratio spiritus: de quo hæc literis commendavit Fabius. Spiritus quoque, nec crebro receptus concidat sententiam: nec eo usque trahatur, donec deficiat. Nam & deformis est contumpti illius sonus, et respiratio sub aqua diu pressi similis, et receptus longus oris, et non oportuit, ut qui fiat, non ubi uolumus, sed ubi necesse est. Quare longiorem dictæ ris periodum, colligenti est spiritus: ita tamen, ut id neque diu, neque cum sono faciamus, neque continuo ut manifestum sit: reliquis partibus optime intermiscuias sermonis reuocabatur. Exercentis autem est, ut sit quam longissimus quod Demosthenes, ut efficeret, scandens in aduersum continuabat quam posset plurimos uersus. Idem, quo facilius uerba ore libero exprimeret, calculos lingua nolens, dicere domi solebat. Est interim, et longus, et piens, et clarius satis spiritus, non tamen firmæ intentionis, ideoque tremulus, ut corpora quæ aspectu integra, nervis parum sustinentur. Hæc Fabius.

De actione, huc de corporis & gestu.

Disput. 4.

VARTAM eloquentie partem, et vocem & gestum attributam esse debemus: priorem vniuersis explicamus, sequitur, ut ad posteriorem eadem oratione ex mendam accedamus: ad huc per ista de vtriusque vni. De gestu agitur, quem Cicero xiiii. cap. & §. i. vocant, ita vniuersis statim dicit.

Prima posita, gestus est actus corporis & partium eius, pro eorum animo conceptione, & eloquentias, & affectuum varietate moderatio cum venisset.

Secunda posita, gestus, sive motus duplex est: aliter naturalis, qui eam habet actionem, qui in animi atque natura locum. Alter autem actionis, qui consuetudinem & ad iditatem quandam naturam habet, dum vicia corrigit & que sunt in natura bonitate corrigit. Illi duplex, alter scilicet quod est, in se vultur, qui inuitus est in imitatione, in his emittit, atque apparet. Singula frequentius, & per ista, in hoc & affectus, cum suis, imitatio. Alter orationis partem, molestior, quare, & in ista significatione representat; de quo nos deinde dicemus.

Tertia posita, in qua est huius gestus in significando. Id, ut ait Libani, quantum habet in oratore momenti, satis, vel ex eo patet, quod plerique etiam

tra verba significant. Quippe, non manus solus,
sed nutus etiam de canat. Ita non uti sem, & in
multis pro sermone sunt. Et in utroque frequenter
sine voce intelligitur, atque aperit. Et ex his, quibus
utitur, se per utrumque habere videtur. Et in
malum quoque sermone cariturum, ut in
adulatio, & omnis, & quoniam in his etiam
genua reprehenditur. Nec enim in his, ut tamen
in aliquo sunt posita motu, ut in canis na-
lent, cum filio, ut aens opus, & in his semper
eiusdem, sic in intimos penetrat. Et si ipsi
num licet non nunquam utitur, ut in
gestus, ac motus ab oratore, ut in
camus hilare, ut in canis ab sua remissis, non
autem ut in canis, ut in canis, ut in canis.

omnibusque partibus suis, et per omnes
duos est unus perfectus et purus, et electus, et
ius per se sunt perfecti et puri, et electi, et
electi, et electi, et electi, et electi, et electi,
et electi, et electi, et electi, et electi, et electi,

[illegible]

284 De officio Oratoris

modum in oporteat postea ducetur.

Sex. passio, capitis gestus varias conceptiones, afficit, et unaque declarat. Capite annuentes, concedimus ablucentes, negamus: ad tergo reflectentes, revocamus. crebro, & celeriter agitantes, oburgamus. capite erecto si inciam, delecto humilitatem, inclatus in. Innoto, la. no. e. demisso verecundiam, supino arrogantiam praedum ac rigente barbarie significamus.

Fab.

Cic. lib.
3. orat.

Septima positio, vultus, cum sit veluti quadam animi unago, in quem omnes, tanquam in animi interpretem, & nuntium intuentur, multas animi affectiones declarat: letitiam, dolorem, suaviam, severitatem, & alias. Dominatur autem maxime vultus, inquit Fabius, hoc supplices, hoc minaces, hoc blandi, hoc tristes, hoc hilares, hoc erecti, hoc summissi sumus, hoc pendentes homines: hic in tuetur spectat et ante quam dicimus: hoc quosdam amamus, hoc odimus, hoc plurima intelligimus: hic est saepe pro omnibus verbis.

Cic. lib.
3. orat.

Octava positio, oculi in vultu dominantur, suntque multarum affectionum indices. Nam haec est una pars corporis, quae quot animi motus sunt, tot commutationes, & significationes possit efficere: quorum, tum intentione, tum remissione, tum connectu, tum hilaritate motus animorum significamus apte, cum genere ipso orationis, ut scribit Tullius. Et Fabius, Per quos maxime animus emanat, ut citra motum quoque, & hilaritate eniscescant, & tristitia quoddam nubium ducant. qui etiam la-

cry-

erumpunt his natura mentis indies dedit: quæ aut erumpunt dolore, aut letitia manant. Motu vero in- zenti, remissi, superbi, torui, mites, asperi sunt, quæ ut æctus poposcerit, fingentur. Rigidi vero, & ex- zenti, aut languidi & torpentes, aut stupentes, aut lascivi, & molles, aut natiates, & quadam volu- ptate suffusi, aut limi, & ut sic dicam, veneret, aut poscētis aiquit, pollicētesq; nōnuqua esse debebūt.

Palpebre vero alimant oculos: quorum nimia mobilitas inconstantiam, æquilubitas gravitatem cum dignitate committam declarat.

Nonā posuio, Frons exporiet: nil iritatem, cō- tracta tristitiam significat. unde luctus frontē expor- rigere dicuntur: & effrontes vocantur etiam impu- dentes. Quæ nunc utollitur, nunc contrahitur su- percilius: quæ subleuata a rogantiam, aut hanciam designant; unde superbi sapientiosi dicuntur. remis- sa vero, & recundiam. Multum, aut Fabius, & su- perci us agitur. Nam & oculos formant aliquate- nus, & fronti imperant. His contrahitur, attolitur, demittitur: ut vnates in ea plus valeat sanguis ille, qui mentis habitu mouetur & cum insimam vere- cundia cutem accipit, effunditur in ruborem, cum metu refugit, abit omnis, & pallore frigescit: & tē- peratus medium quoddam serenum efficit.

Decima posuio, naribus, & labus nihil fere quic- quam ostendimus; tam etsi, derisus, contemptus, & fastidium significari solet. Verum nares, ipsam etiam vocem iuuant, cum per eas, quod superest vocis egredia-

Fab.

corporis partes, quæ non sup. i meminimus, iuvant quædam æt. om. m., & id aliquem sensum exprimendum conferunt, sed nihil ex se significant.

At diceret hoc loco aliquis, cur nullum de amillu et nestitu, quibus membra corporisque teguntur, mentionem fecerimus? cui huic in modum respondemus. Primum quidem, curia habitus nihil videtur ad æt. om. m. conferre, aut ceteri pariam, dum aliquam animi æt. om. m. potest iudicare. Deinde, quoniam, ut Iohannes ait, cultus non est proprius oratoris, sed magis more consuevit. Quare, id, ut in omnibus honestis esse debet, splendor & virtus. Nam & togæ, & cilicis, & capillus, tam multa cura, quam exigentia sunt, reperienda. Denique, cum eorum, quæ nunc dicere solent, habitus sit omnium, & in universis regionibus diversus, nulla de cetera potest dari præcepta; & si quid dici possit, id prudentia relinquatur dicentis: qui proceram, temperantem, & rectam de quibus dicit, de ceteris attributis multum fert: de quo pauca quæ iam scribit Iohannes, cum cum non sint ad nostra tempora accommodata, ea tamen prætermittito. Ilinus quoque, in hoc re exp. m. ta, ut ex ta. Plu.

bio dicimus, satis curiosis fuit: cum nos

hæc in parte æt. gentium, cum muta-

ri notamus, ad ea quæ magis

ad rem pertinent sty

lum conuer-

tamus.

Traduntur, quæ de pronuntiatione de recta pronuntiatione præcepta. Disputat. 5.

Dico in pronuntiationis, & actionis tractatione spectanda esse supra dicta. Quæ sit earum natura, quævis, & quæ earundem vius: diximus de primo, sequitur ut de altero dicimus, quod sequentibus disputationibus nobis facienum est. Et primum quidem, quæ sunt in pronuntiando, & in agendo seruanda, postea quæ scienda docebimur. & priore loco de voce, tum de motu gestu ne dicam. In hac uero disputatione prius quasdam communes præceptiones de recta pronuntiandi ratione trademus, postea quo modo orator ad dicendum se comparare debeat docebimus. de primo has statuo præceptiones.

Prima, qui vult inpronuntiando excellere, is eam pronuntiandi rationem obseruare & imitari debet, quam ipsa docet natura; ita ut optimi hac in parte ars, sit ipsius nature imitatio; ut ita quisque dicendo aliquem aliam uoce, & estu exprimat, ut is qui coarctatur, natura ut exprime re solet; remota tamen, si quæ est in hoc, uel in illo homine deformitate. Et itaque uideris irascentem, lamentantem, obsecrantem, gaudentemque loqui, & agere, eodem tute geres modo. Non secus ac prudens faceret pictor, qui florem quem affabre pingere uellet, ob oculos sibi poneret. Hac si ad
bibere-

hiberetur diligentia , a's quæ alias compluribus
difficilis videtur , multo fieret facilior : , um singulis
pene momentis , audiamus . vel videamus al quos ,
qui suos apte exprimunt affectus .

Lud.
Gran. li.
6. c. 2.

Secunda vox , vi u tus , & gestus rebus de qui-
bus loquimur , & affectibus quos exprimimus ac-
commodandi sunt : & ut ex rebz oriatur affectus ,
ita ex affectibus proficiatur pronuntiatio . Tot
igitur sunt , uocis , uultus , & gestus mutationes , quot
affectuum ; ut singulis suis uocis , uultus , & gestus
respondeat moderatio . Quare , si a . e . r . u . a . . . i . a . n . i . m . i . s
si ira incensus , uox esto acuta uultus ardens ,
& gestus concitatus : quæ tam inuadunt . Si e
re . t . i . s . t . i . c . o . n . c . e . p . t . a . s . i . t . i . s . t . i . a . u . n . i . u . e . r . i . t . u . s , uox
f . o . b . i . l . i . s , gestus d . m . i . u . s & h . a . l . l . u . s t . r . i . s . t . i . a . m . m . u . n . i .
f . i . s . t . i . a . t . q . u . e . i . t . e . m . d . e . a . u . s . a . f . f . e . c . t . i . b . u . s . d . i . c . i . s .

Tert . a . p . r . o . n . u . n . t . i . a . t . u . e . b . e . t . i . s . s . i . m . i . a , s . u . e . e . q . u . i . l . i . s .
Nam p . r . i . m . a . e . s . t . o . b . e . u . n . i . t . i . o , Q . u . o . d . e . i . n . u . n . i . t . q . u . e . t . u . r ,
recte pronuntiari , æquitas , ne s . e . n . t . i . a . i . m . p . u . l . t . e . t .
imparibus ipais , ac s . e . n . t . i . a . m . e . t . e . n . s . l . o . n . g . a . b . e . r . e . b . u . s ,
grauia acutis , elata summi s . e . , & i . n . e . p . a . l . i . t . a . t . e . b . o .
rum omnium , s . i . c . u . t . p . e . n . u . m , c . l . a . u . d . i . c . e . t .

Quarta , necessaria est in pronuntiando varie-
tas , quæ sola putatur pronuntiatio : quæ aures
renouat , dicentem ipsa laboris mutatione reficit :
ut standi , ambulandi , sedendi , i . u . e . n . d . i . n . i . c . e . s . u . n . t ;
nihilq ; eorum p . a . t . i . u . n . i . d . i . u . p . o . s . s . u . m . u . s . Nec quis pu-
gnare inter se putet æqualitatē , et uarietatē . cum illi
uirtuti contrarium sit vitium , inæquitas , huic ,
qui dicitur monocides , quasi quidam unus affectus .

Pabi

Sunt itaq; quedā nō ita in igne vocis declinationes, prout, aut reboru dignitas, aut cōtētiarū natura, aut ar p̄giū, aut inceptio, aut trāsitus postulabit: aut q singulis p̄uenerint coloribus, alia tamen eminentiora, alia rectiora fecerunt, sine quo, ne memb. is quidem suas lineas dedissent. Proponamus, enim nobis, ait Fabius, illud Ciceronis in oratione nobilissima pro Milone principium, non ne ad singulas pene dictiones, quamuis in eade n facie, tamen quasi vultus mutatas est? Hæsi verior, ne t̄rpe sit pro fortissima viri dicere incipientem timere, &c.

Est autem huius promectiandi varietas non solum in membris orationis, sed etiam in articulis, & in singulis pene uerbis obuium est: quum ut Cicero in d. con. c. secūdet, cum uerbis a t̄m uis cum charmonia utit̄, qui Lucio Accursio post ip̄um cum cōtōnariet̄, p̄m̄m h. orationem, & facit celeriter eum uis quod autem h. orationem, & ut uet̄, aut a contentione r. & c. De hac uarietate, nonnihil disspitat apud ad fin. text. f. m. uis de oratore. Antonius, cum ait, a omni u. ne, & quæibi si quuntur.

Quandē, necessaria est quadam uocis, spiritusque moderatio: cui uox altera uires urgetur. Nam si iucata sepe, & maiore nūq̄ minus clara est, & interim cassa in illum sonum erumpit: cui Græci colophon nomen a gallorum immaturo cantu dederunt. Nec volubilitate nimia confundenda quæ dicimus, quæ & distinctio perit, & affectus et nōnquā etiam uerba aliqua sui parte fraudantur. Cui contrarium est uitium nimia tarditatis. Nam, & dis-

L. b. 3. o.
rat.

Fab.

Fab.

ficultatē inuenienti fatetur, & segnitia soluit animos, in quo est aliquid, temporibus praefinitis aqua perdit. Spiritus quoque nec crebro receptus concedat sententiam, nec eo usque trahatur, donec deficiat. Nam, & deformis est consuetudo illius sonus, & respiratio sub aqua diu pressa. & recipius longior, & non exporitur: ut qui fiat non ubi, opus est, sed ubi necesse est. Quae longiorē dicitur periculum, cogendus est prius. ita tamen ut id neque diu, neque cum sono facimus, neque omnino ut manifestum sit reliquis partibus optime inter iuncturas sermonis reuocabitur.

Sexta, in pronuntiatione apparere debet urbanitas quaedam, hoc est certa quaedam uox Romani generis, Urbis,que propria, in qua nihil offendi, nihil duplicare, nihil animaduerti possit, nihil sonare, aut clare periculum. hanc sequamur, nec solum rusticam asperitatem, si etiam peregrinam, insolentiam fugere a sciamus.

Cic. lib. 3
orat.

Equidem cum audio, inquit Antonius, socrum meam Leliam, (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conseruant, quod multorum sermonis expertes, ea tenent semper, quae prima didicerunt) sed eam sic audio, ut Plautum mihi, aut Nenum uidetur audire. Sono ipso uocis ita recto, & simplici est, ut nihil ostentationis, aut imitationis offerre uideatur: ex quo sic loquutum esse eius patrem iudico, sic maiores, non aspere, ut ille quem dixi, non rustice, non huius, sed praepere, aequabiliter, leniter. Sed de hac re lege integram disputationem

292 De officio Oratoris

venit loco primo de elatione oratoris.

Atque, has acceptas attulisse iussit. Nunc ad iterambinus dicitur. nis potest accedendo, quasdam aliter observare, nisi propriam, de usque servanda sunt, cum ad iterambinus accedunt, ante ipsam actionem; si illi ipse est loci, et, duo eff' loca in quibus oratores accedunt, consuevere, suggestum, in quo qui dicunt quantam maiorem brevitate habent, et pauciores, et tunc maiorem brevitate debent, et locum aliquem apertum, ita ut tota conspectum ab auditoribus possint, ut accedat in scena, ubi maiore cum cunctis accedendum est.

Prima admonitio, oratoris cum accedat, et moderato gressu ad dicendum veniat, apertumque suggestum.

Secunda, ubi locum conspenderit, seque in ipsius medio collocaverit, auditoribus reverentiam exhibebit, ut ne nutu capite, et altero genu, nec utroque nutu ad ducenda latus suum.

Tertia, in suggestu consistens, antequam dicere incipiat, paucum erit et commemorandum; corpus et vestes componendæ, ut amictus sit decentior, et ut ad cogitandum aliqui, p'p' dicitur. Etenim brevis mora attentum mem comparat, et mire ipsius auctoritatis cura delectat, et auditor ad audiendum se componit. Atque in igitur orationem aspiciuntur, exhibito auditoribus honore, brevis, cuncta mora cos sibi conciliet.

Quarta, status sit erectus, et celsus, ut ait Cicero:
pedes,

pedes, uel aequales, uel paulum protensus sit sinister, & quasi ad prouidendum paratus, ne ueluti statua stet inactis pedibus. Genua sint recta, humeri remissi, uultus grauis & liberalis, & praesse serens dignitatem. Manus autem hae sint palmo appositae, & a seipso modicum remota, non in occulto, sed in aperto, ut uideri queant.

Quarta, obiecti uandi sunt auditores, ac discernendi, ut uideamus ubi sint Praelati, ubi Magistratus, ubi Clerici, & ubi tituli, & foeminae; ut si quando ad hoc uel illud personarum genus, conuersio, sermo uel faciendus sit, nihil in proponendo, agendoque peccetur.

Sexta, factis sit uis, & auditoribus ad audiendum compositis, ab oratione cupianda est sonus, & in tota oratione potissimum seruare & tenere uolumus, & ad quem redire debemus, cum eum procerum, & assuetudinem uarietate commutauerimus.

Septima, uox sonus tantus erit in principio, quantum loci amplitudo, uel audientium multitudo postulat. Grauis sonus summissis, aut temperatis orationum principibus est maxime accommodatus. Interdum, etiam medius sonus aptus est ubi concio frequentior adest. Principibus uehementioribus sonus acutus optime respondet, ut in prima Catilinaria, Quousque tandem abutere, &c. & oratione in Pisonem: A quo sono ad temperatiorem redeundum erit, quo fieri uisus potuissimus.

Sed ut quæ de ratione comparandi se ad dicendum diximus, alicuius Magistris auctoritate confirmetur, quæ hac de re docuit Fabius, ea adscribam. Ergo, cum iudex in privatis, aut præco in publicis dicere de causa iussit, leniter consurgendum: tum in componenda toga, vel si necesse erit, etiam & integro mucienda dumtaxat in iudicis, apud principem eum, & magistratus & tribunalia non lucebit, paulum est commorandum, ut & amictus sit decentior, & protinus aliquid spatij ad cogitandum. Etiam cum ad iudicem nos convertimus, & consultus præco permiserit dicere, non protinus est erumpendum, sed danda brevis cogitationi mora. Mire enim auditurum dicturi cura detestat, & iudex se ipse componit. Hoc præcipit Homerus Ulysis exemplo, quem stetitisse oculis in terram dehis, immotoque scepto, prius quam illam eloquentia procellam effunderet, dicit.

De triplici tono, huc de uoce sursu pro tonorum
uarietate. Disput. 6.

Maxima est quedam natura uocis, ut Tul-
lius ait, cuius quidem e tribus omni-
no sonis, inflexo, acuto, & uir, tanta
sit, & tam inuas uarietis per tota in-
cantibus. Et uerigitur ille, qui eloquentia princi-
patum tenet, & concerta uoce attrahit ducere,
& humiliter, & inclinata ridet, & uis, &
inflecta nunciat. Et per uocis uocis, totam esse
pronuntiant, & uocem in uocem, & uocem in uocem, si-
ne sonorum uocis, & uocem in uocem, & uocem in uocem:
qui uocis partem in tota oratione, partem in lectio-
nibus, partem in uocis, & partem in uocis spe-
ctatur: de quibus sonis si quis hac uocem
acturi sumus. & primum quia in de triplici tono
orationis.

In oratione

Tonus ergo orationis est, quo tota oratio potissi-
mum pronuntianda est, qui in q. incm, incm, &
acutum, ut supra diximus, diuiditur, quorum pri-
mus ad docendum, secundus ad delectandum, ter-
tius ad commouendam confert. Quare, uniuerse
loquendo, utemur tono graui cum dicere, medio
cum delectare, acuto cum mouere uolumus.

Sed adhuc rem hanc per manus exponamus. Quod
ad sonum grauem attinet, cuius n. tuam & ei con-
uenientem uocem supra exposuimus, hic sonus
in summissa & temperata oratione, ut est p. e. an-

que exordium narratio, *Anisi*, confutatio, *que rem*
dicent Sedata & subtilis u. putatio, & grimumdo
Etorumque uiorum sermo, minime concitatus esse
debet. Hoc tono tota fere pronuntianda esset Ma-
niliiana oratio, excepta ea parte, *que laudat Pompe-*
rum; ubi medio tono utendum esset. Seruatur etiam
ferme quotiescunque non in partem, aut caput, aut
argumentationem aggeramur, ut. *facti aut uicti*
exemplum exponimus. ut post hanc propositionem
acute pronuntiata, Et quoties in teris tantum
flagitium, & tantum dedecus auditum est sequitur
narratio itineris Antonii graui tono pronuntianda,
Rehebat in effedo, & quæ sequuntur.

Phil. 2.

Præterea, dum exponimus rem aliquam splen-
didam, & dignitatis, aut seditatis plenam.

In Pil.

Exemplum dignitatis, cum de Deo, de *virtutibus*
& de *magistratu a iuris*; Ut magna dignitas est
consulatus, magna sublimitas, magna maiestas;
hoc tantum omnes humeri tui ferre non possunt.

Phil. 2.

Exemplum magnæ seditatis, si inter cenam, in
tuis inmanibus illis poculis hoc tibi accidisset, etc.
In huius comparationis redditione protucenda ac
protubenda sunt omnia uocabula, & syllabe,
aperiendo fauces, quo maior exprimatur sæ-
ditas.

Postremo, hoc tono utimur dum res cuiuscun-
que generis explamus, quæ potius ad docen-
dum, quam ad delectandum, mouendum ne refe-
runtur. Hic tonus, ut supra diximus, uocis aqua-
bili.

bilitatem feruat; habet tamen aliquam elationem, & remissionem, sicut mediam suis in locis.

De medio tono, quid sit, & quam uocis formam requirat, supradiximus: quod uero ad usum attinet, eo utimur, dum laudamus quippiam, aut rem uicundam exponimus, uel amicitiam, & affabilitatem prę nobis ferimus, ut blande monemus, amice hortamur, uel communicamus, & quasi deliberamus cum audito:ribus, uel cum utuperamus cum mitigatione, aut reprehendimus, uel conquerimur cum indignatione, quę nulla sit cum doloris, aut amoris significatione; ut cum Cicero consulares, & consules reprehendit, uel hortatur: Qui eodem tono Pompeium & Cęsarem laudauit. Sed de medio hactenus; Sequitur acutus.

Phil. 2.

Pro lege Man.

Piomar.

Hoc tono, quem supra quid sit demonstrauimus, utimur in aspera contentione, & acriori indignatione, aut acerbiori commutatione; ut dum obuiagamus, reprehendimus, indignamur, execramur, exclamamus, iratorum uoces assumimus, aut calamitatem uictuosi deploramus. Acriter, si frequenterque contendimus membratim, & incisim. Membratim, cum membra distributionis acrioris, clamorosa uoce, respiratione modica, in ipsis interpunctis proferimus: Incisim, dum incisa plura uoce continenti spiritu emissa, uel quam breuissimis interspiratio- nibus profundimus. Hoc tono Orator ita spiritum, vocem,

uocem, orationem, & gestum suo loco continuat, & captum tenet auditorem, ut is propemodum respirare non possit. Hoc tono pronuntiavit Cicero initium Catulinariae primae, amplificationes peccatorum Verris, Patinij, Tisonis, Clodij, & Antonij: multas commiserationes in perorationibus; ut in Miloniana, & Rabiriana.

Ad hunc tonum pertinet sonus ille, qui adeo est acutus, ut pene extra uocis sonum uideatur esse, ac pene supranaturam humana uocis accubus; quo Cicero usus est ad compescendam aduersam acclamationem pro Rabirio perduellionis reo, quin continetis uocem, indicem stultitiae, &c. Sed, ut supra monuimus, uox non est ultra uires urgenda, frangenda sunt acclamationes nimis acutae, atque extolet, & continui clamores: frangunt enim uocem, & uniuersum eius splendorem consumunt. Ut autem hos clamores fugiamus ipsum etiam orationis genus temperandum, ac uariandum erit. Cum uocis uarietas pro rerum, uerborum, & affectuum uarietate adhibenda sit. Atrocia concitati, tristitia flebiliter, grandia cum maiestate, mediocria temperate, parua summissi pronuntianda sunt.

Consuetudinem contrariorum uoce commutata proferemus, prosopopoeiam uoce ficta & apta personae & rei fictae, & quae loquens inducitur. reticentiam uoce concisa. exclamationem canora, plena, magna, totis oris partibus. quamuis, ut postea dicetur, in omni affectu exprimendo maior, & minor possit

sit esse uocis contentio, uel commissio. Assumeret itaque Orator uocem propriam affinitatibus, negantibus, irascentibus, indignantibus, letantibus, flentibus, timentibus, audientibus, admirantibus, contemnentibus, iridentibus, interogantibus, alio uel affectu commotis; his enim naturalis quædam tribuitur uox pro affectuum quibus animus commouetur uarietate.

Sequitur dictionum tonus, quo pures dictiones, uel una propter emphasim, quam continet, grauius, pro sua naturali significatione, ponderatur. Quare, cum acrimonia dicemus, Consceleratus: cum significatione audaciæ, Audax, cum animi celsi & magni designatione, Magnanimus, & sic de alijs; ut, Humilis, abiectus, horridus, lenis, gaudeo, doleo, tumidus, miser, fortiter, abiecte, leniter, ardentem, & sic de alijs. Pro uerborum itaque simplicium significatione, pronuntiatio commutanda est. & ita in Miloniano exordio hæc uoces Vereor, Turpe, Fortissimus, Timere, Recreare, diuersa ratione pronuntiamus, & essent. Dictionem ergo unam, uel plures, quæ præ alijs affectum, emphasimque habent, præ ceteris ponderabimus; ut earum uis, uoce, uultu, gestu, prout opus erit, exprimat; ut in hac sententia fere omnes, Optima quæque dies miseris mortalibus quæ

Prima fuit.

Similiter in Ironia, ubi ironia latet: in Interrogationibus, initium & finis: in Optatione, ea quæ est optationis nota: idem de Admiratione, Execratione, & de alijs dicas. In Incremento, uox ascen-

dit, sicuti & res: Vt si pronuntiāda esset hec admirabiliter per incrementum exaggerata a Davide sententia, Domine Deus meus, si feci istud, si est iniquitas in manibus meis, si reddidi retribuentibus mihi mala: decidam merito ab inimicis meis inanis: persequatur inimicus animam meam, & comprehendat, & conculcet in terram vitam meam, & gloriam meam in pulverem deducat.

Sequitur syllabarum tonus, quo aliqua dictionis syllaba habet elationem, altera, uel alijs depressis: ad quem sonum recte pronuntiandum proferre regulas consulende sunt. qua de re nonnihil diximus in disputatione illa supra citata. In polysyllabis, penultima longa, habet uocis elationem; ut aliquin, quamobrem, apprine, enimvero, & græca scripta per α, latria, litania, Ironia, brauium, Alexandria, Antiochia, Nicomedia, & quæ scribuntur per ω, Iacobus, Theodorus, & quæ per η, paracletus: diæcesis. Si penultima brevis sit, elatio erit in antepenultima, ut muliere, Lucia, Origenes, Geometria, & uocatus, Virgili Gregori, Ambrosi, Licini. In assyllabis, prima habet elationem, siue sit longa, siue brevis; Roma, Deus. Interrogationis ultima dictio si sit monosyllaba eleuatur, si dissyllaba, prior habet elationem: si polysyllaba, penultima longa eleuatur si hec brevis, antepenultima. Vitium nimirum depressionis ultimæ syllabæ emendabitur, si ultimæ dictionis elatio nimia uitetur; in gubernabantur, ban, habet elationem: aut si in ca-

dem syllaba proferenda uocis instrumenta uirili conatu sustententur, nec motus, & resonantia uocis, ut languidi faciunt, dimittetur.

Sequitur literarū tonus, de quarū pronuntiatio ne nōnihil libro primo de Eloquentia scripsimus. Tonus in literis accidit ex naturali instrumentorum uocis formatione. A, toto ori & quasi aperto profertur: Q, rotundo, & quasi cano: E, labra secat, & ut sic loquar, dimidiat: I, contractis omnibus oris partibus exiliter nascitur: V, quasi rectum angulum format, & labra fuit acuta: apud Gallos, & Germanos pu no ori profertur. Ex mris, Aspiratē ph, ch, th, censum. T uastum spiritum continent, & densiores uast. a. i. que sequuntur dictiones. Medie, sunt molliores B. b. C. c. S. s. A. B, in labiorum, C, in dentium & lingue D, in palati & lingue separatione efficitur. T x Tenuibus, P, C, T, sunt quidem per se tenues, sed aliarum coniunctione interdum rixantur. Duplices X, & Z pronuntiantur labris & dentibus superioribus & inferioribus separatis: X tamen densiori spiritu Z, tenuiore. Ex liquidis, L, M, N, R, L, est omnium consonantium iuuatissima: clare sonat post, F, G, P. N, & M, cessant per nares: M, labris inter se iunctis & misitantibus, N, lingua contingente palatum ad dentes superiores. R, est aspera & canina, & quasi foraminibus dentium angustis profertur, ac proinde titubat, & cum strepitu crūpit. Multa sunt in pronuntiandis literis apud diuersas nationes uicia. Quidā uitiose pronuntiant, A, pro E, F, pro V, & contra: L, pro R: Z, pro S: Est autem S, in principio, & in

Teretia
lib. 3.
Ioan.
Gorop.

& in medio inter consonantes densum, inter uocales, lene, ut, miser. x, a quibusdam minus demergitur in saluam. In summa, literæ omnes suo genuino, & proprio sono omni remota peregrinitate & insolentia, sine cantillatione, sibilo, hiatu, & balbutie pronuntiandæ sunt.

De gestu, siue de singulorum membrorum corporis recta actione. Disput. 7.

DIXIMVS de vocis usu pro sonorum uarietate; sequitur, ut de gestu in moderatione dicamus. quod per singula membra & partes quæ aliquo pacto pronuntiationem uiuunt discurrere, faciemus.

Caput sit rectum, & pro suo naturali statu apte compositum, quod a decorum & dignitatem facit. Tum accipiat aptos ex ipsa actione motus, ut cum uoce concordet, et eas significationes exprimat, quas supra eius gestus exprimere possit iuxta, humilitatem, si uictiam, linguorem, & alias & manibus lateribusque obsequatur. Solus, aut frequens capitis motus ineptus est.

Vultus quoque temperato motu suos exprimit sensus, læticiam, tristitiam, indignationem, & alios ad uoces & aures de quibus est sermo accommodare. Vultuosum esse non decet, hoc est uultu nimis uariato, atque mutato, sed apto, id est rei & tempori accommodato.

Aspectus eo conuertatur quo gestus, presertim manuum; exceptis fere iis, quæ damnare, quæ excrari, uel concedere, uel a nobis amonere uolumus. Vultum, enim ab iis rebus remouemus, quas auersamur; ut,

Haud equidem tali me dignor honore.

Nemo dum loquitur vultum manu, uel pileo occultat: quoniam hoc auditum, & intelligentiam auertit. Strophilolo uultus sudoribus madidus in aliqua orationis parte semel, atque iterum animi collaudandi, aut ualitudinis causa abstergeri potest. Per uultum quoque orationis calore, Quintilianus hoc faciendum negat: unde, nec capilli componendi, nec vestes, si male habeant. Quoniam oblitio, & incuria harum rerum aliquid adens in Oratore pre se fert in ipso calore actionis.

Oculi utemque suas significationes promant, sequæ animi indices esse ostendant, qui eleuandi sunt, cum de cælestibus est sermo, depressi, cum de terra: quod si tunc eleuarentur, fieret in agendo solcissimus. Nemo clausis oculis loquatur, aut in aliquam rem diutius defixis, ut stupidi faciunt.

Palpebre, nimio motu inconstantiam non designent, sed æquabilitate grauitatem.

Fronte exporrecta designetur hilaritas, contracta uero tristitia.

Supercilia frontis motum inuent, eam attollendo aut contrahendo, & ut non debent esse immota, ita nec nimium mobilia, uel inæqualitate dissidentia.

Nares

Nares in rugas contrahere, & inflare, ac digito inquietare, & subito quodam impulsu spirituum illis excutere, & plana manu eas inuertere oratorem non decet.

Labra modico matu ne ba formant, & magis ore, quam in labris liquendum est. Male porriguntur, si aduntur, astringuntur, mordentur, linguuntur, & in latus trahuntur, replicantur, dentesque nudant.

Os ut rectum & plenum. Non decet iixari cum ore, si memoria fuerit: aut sanctibus quasi innotare, si quid obstitit, aut in aduersum tergere. Cauebit orator, quoad fieri poterit, na. si mu. e. e. ruffi. e. spueri, re si. ca. e. aut spiritum ducere, ut faciunt, qui onere pressi, & labore defatigati esse uidentur, in ratio, aut res tui suadent. Memoria sine alicuius partis spueri, nullum, tergere, & se componere licet, & respondendi gratia, paululum quiescere.

Cervix, quae est pars colli posterior, sit naturali situ erecta; nisi quis prae docendum, uel cum auditoribus communicandum sit.

Collum tenditur & contrahitur uitiiose. Nam, tenso labor subest, tenuatuque uox, & fatigatur: Affixum pectori mentum, minus claram uocem prestat, gutture, facit:

Humerorum contractio, aut dolorem, aut metum, aut adulationem significabit, ut elatio admirationem, qui gestus rarus est.

Brachia

cusatoris officium est inferre crimina, defensoris diluere & propulare, testis, &c.

Plura membra a dextre motu in eodem loco repetito numerantur, quasi scisso aere, ut, *Quid est in Antonio, præter audaciam, libidine, temeritatem, etc.* Sic etiam congeries uocum simplicium idem aut diuersa significantium. Si uero partes in congerie præcedant, & totum, æquatur, a triberi poterit actio, quæ in fine clausula totam reperiuntet, utraq; manus a se disiuncta; ut, *Pompeius fuit singulari innocentia, temperantia, fide, ingenio, humanitate, deniq; uirtutib. omnibus exornatus. Per, quædamque dextra sinistram percutiendo, malis & medio mictis, & tensis, pollice atque medio uicibus uincto, duobus ultimis digitis dextere palam prementibus, ut, quæ spes nobis libertatis manet, si illis, & quod libet, licet: & quod licet, petant: & quod petunt, audiant & quod audient, faciant: & quod faciunt, nobis molestum non est.*

Pulchra est actio, si ubi est dicitur membratum, aliquo gestu distributionis, dicamus in eisim alio. His modis gestuum agi potest etiam in membris Repetitio, Conuersio, Complexio, Epitaphos, Infinitio, Trochylutheton, Asyncheton, sumptio longior, Expeditio, siue Remotio causarum, Prima, siue Ratiocinatio.

Contrarium duorum, uel plurium conflictio, perfecta comparatio, similitudo, & dissimilitudo, uel diuinctio rei unius ab alia, uel pluribus, his mo

et actione exponendum, alia probandum, alia
amplificandum esse, quæ partes alias libere conueni-
t. Propositio, exordium, narratio, copulatio, et
ratio similia sunt. In argumentatione uero co-
muni probamus, aliquando consutamus, et uicem
sedulius atque subtilius, interdum uero uicem
vehementius disputamus. In amplificatione uero
maior est uarietas: In hac etiam uicem uicem
magnitudinem attolimus, et aduersus, et uicem
aduersus affectus exercere conuenit, in quibus
et commiseratio præcipue mouet animi. In aliis
libris tractatis tam uicem uicem, quam
sunt uicem uicem tractati.

In expositione uero, cum citra actionem et rationem
rem de re tractamus, uicem uicem, et uicem
opus est proinde tractare, et uicem uicem
liber, et uicem uicem uicem uicem uicem
tat, ut si, et uicem uicem uicem uicem uicem
et uicem uicem uicem uicem uicem uicem
proinde de re tractamus, et uicem uicem uicem.

Secundo, inquit Fabius, uicem uicem uicem
tatio uicem uicem uicem uicem uicem uicem
dixit: itaque et uicem uicem uicem uicem uicem
sedens humeris totum, et uicem uicem uicem uicem
partem motus, et uicem uicem uicem uicem uicem
Erant itaque quædam, uicem uicem uicem uicem
obstantes, et uicem uicem uicem uicem uicem
arrogantia in profectione non uicem uicem uicem
dammodo contemnere uicem uicem uicem uicem

qui nimium nocent attendunt; quod tunc poliq-
uum fuerint, cum se periculis concilio, vel ut me-
lus indicantur: . . . canna uel calore ad
ducentiam, non tam . . . cōducuntur: quos
etiam, si uis in e . . . et ita lente, & lan-
guide sinunt, & . . . in unum conueniunt. Hoc
quid tempore comprimenda est actus, & ad
maiora secundus . . . Cuius ergo exordia summis-
simam, uel te operatum au . . . genus requirat, ut re-
cumbat, modica, uel . . . sit actio: totum corpus sic
fluit, & transito finale, & in hac, uellillam por-
tem non uacillet.

[illegible]

[illegible][illegible]

ba, ita, & pronuntiationem. Si in narratione dicta, rogata, responsa, admirationesque incident, diligenter animaduertimus, ut omnium personarum sensus uoce exprimamus. Egressiones, scilicet leniter, dulciter, & remisse pronuntiantur.

Propositiones, sicuti, & expositiones efficiuntur, non acriter, non concitate, sed sedate, uoce interuallis distincta, & paululum pro sententiarum natura, uariata, ut ipsa pronuntiatione, quæ demonstramus, animis auditorum inferere uideamus.

De confirmatione, seu probatione, argumentationeque: confirmatio plerumque acriter, & alacriter uocem, & clamorem desiderat, hoc est, firmitatem & instantem celeritatem. Instantium quibusdam in rebus, & aduocanda oratio: ubi uocem augere, & torquere sonum, & celeriter cum clamore uerba conuincere oportebit: ut uim uolubilis orationis uociferatio consequi possit. Assertio enim, plurimum, quam ipsa probatio ualeat. Et uicinitas ipsarum, & constantia, utique si auctoritas suorum uerborum autem rationis erunt oblationes, impetus colubendus erit acuta uoce, sedata actione, & lenitate. Id est, etiam utendum, at hac distincti me apertior uocem, & auditoribus ipsam percipiuntur. Celeritas, enim non modo iudibus, sed etiam illis, & ceteris.

Atque.

cum.

uocis.

etiam percipiuntur lo-

uocis.

uocis.

si uarij. Prima igitur in hoc cura esse debet, ut affectus, & motus animi in nobis sint tunc, enim ipsi naturam alii ut erumpent; & ut ueri motus sunt, ita uere auditores afficient. Neque enim aliud agit ars quam ut naturam imitetur: ad quam tamen ars nulla, quamlibet consummata sit, perungere potest. Quare, id nunquam declamator faciet, qui bonus orator ueris affectibus incensus faciet. Qui si igitur commotus fuerit, is plane, ipso affectu decente, imitabitur, quam dissimili uocis figura affectus tractandi sint.

Et audi sunt .
Peroratio quoque uariam habebit actionem . pro
ut ad uarios fines fuerit comparata . si ad concitan-
dum sit composita , uocem uerbulentam , & motum
requirit concitatum : si ad mitigandum , postulat
modestum gestum , & suauem uocem : si ad iram ,
uocem subilem , & gestus ruidos , & fractos : si ad
letitiam , alacrem , ceterum , exultantem gestum ,
ac uocem . Primor se autem , huius partis , sicuti
& contritionis rebus debet esse uaria , uerbulentam ,
plena animi , plena spiritus , plena de laude , plena
seueritatis , praesertim si ad torquentem quasi ma-
chinationem auidam , tum ad seueritatem , tum ad re-
missionem tum ad tristitiam tum ad iocunditatem est Anton.
contorquendus . Cui si epichorus esset bonus , non Li. 2. ora.
sola non imitacionem contraheret , o aut uoce , &
modum & gestum cum aliqua celeritate pronuntian-
dus erit .

Sed, in aliquo de periodo dicamus. In toto an-
tesceden-

recedente periodi, quod plura habet membra. spiritum, & uocem equabiliter suonando, ut intamus in principio redactionis, & consequentis periodo, nonnihil dimittimus. Purgata moram possuntant modicam, membra arguuntur, puniuntur longiora oratione tamen nimiam: quoniam tolleretur attentio, & periret effectus. Ibi conueniendum est, ne uoce utatur, donec desierit spiritus, & tunc utrumque utrumque, ut alibi respirare, quam in illa respirare, quia frangitur sententia, nec commodè ab auditoribus intelligitur. Finem orationis si perit, uel per interrogationem elata, si ad conciliandum sit compositus, decet intensior sententia; si ad delictum, admodum, aut docendum lenis. Finis periodi grata modulatione dimittendus est.

De sententia: sententiarum recta pronuntiatio ab earum significatione bene percepta, & percepta pendet. quare, pro earum significatione hec, uel illo modo pronuntianda erunt. Et aut uoce & moderato gestu, quæ docent media, quæ delictant. acuta uero, quæ mouent, præsertim illæ in quibus aliqua animi affectio maior, uel minor designatur. de quarum pronuntiatione mox priuatim agemus.

Le singulis actionibus nihil aliud occurrit dicendum, quam id quod supra diximus, cum de distinctionum tono egimus. Significatio igitur, & emphasis attendenda est. At non hæc, aut habius, Attilius, & Pauperculus summissa, atque contracta, fortis, & Vehemens, & Latio, erecta, & concitata uoce

voce dicendi sunt? Accedit, enim uis, & pro-
prietas rebus tali ad stipulatione: esse nisi adsit,
aliud uox, aliud animus ostendat. Quibus quod eadem
uerba, miratur & promittit, ut oporteret, mirantur, affirmant,
extremant, negant, mirantur, indignantur, inter-
rogant, & respondent, eleuant. Aliiter dicitur, Tu mi-
hi uis, & p. hoc reges, & Cantando tu illum?
quam hoc, Tu ille si uis, & hoc, Meaque timo-
ris a metu dante. Tu mihi uis, aut facis, ut a
sequi, & u. hoc, & u. hoc, quod uolet, per omnes
aff. cum, uis, utrum, & uis, quod dicimus sciet. Sed
ut eue, uis, ad hoc planus docemus, iam pri-
uam, & sententiarum recta promittit
agamus.

De recta sententiarum pronuntiandarum
ratione. Disp. 9.

Tuna ex præcipuis eloquentia parti-
bus semper habitæ fuit eloquentio, &
in eloquentione nihil est præcis senten-
tiarum illustrius, & ad tria munera
Oratoris præstanda accommodatus; ita in actione,
quæ est ueluti quædam corporis eloquentia, nihil est
difficilius, neque ad docendum, ad delectandum, atque
mouendum aptius, quam uel æcarum sententiarum
pronuntiatio, quibus aliquis erumpit. Tæctus: quarum,
um, atque uarietatem gestu exprimere, ut est ualde
utile, ita est maxime difficile. Propterea, nō ab re
fore

fore existimant si privatim de recta pronuntiatione earum sententiarum quibus varij animi habitus gestusque exprimuntur, scriberem; quod hac disputatione facturus sum. Nonnullas itaque sententias prosequar, in quibus, tum sententiarum, tum verborum schemata que iam exprimuntur, quam magis observanda est pronuntiatione.

Et ut ab interrogatione sua ist omnium frequentissima, & varia audivimus, sententiam, quę interrogationem continet dissimilem a communi sermone pronuntiationem requirere, manifestum est; idque pro affectuum quos exprimit varietate. Quare, si interrogatione aliquid poscimus, voce blanda utemur: maiore, cum optantes interrogabimus. gradu maiore voce, & humilitate maiore cum interrogando instabimus: acuta voce & concitato gestu cum redarguamus: acutior, cum durius abimus, haerentis, & anxii animi voce, & gestu interrogamus. Quomodo utramque vocem initium capiam? Interrogatio fiet, & arguitur plerumque dextra ad nos conversa paululum attolendo. Impulsi, vero, temperata agerem manu prona, & laxata; ut, Cur nullus est laudabilis? quoniam facit hominem bonum in quo est. Rationem prosequimur manu dextra prona & argutis digitis in speculum, hoc est, in eadem ad nos conversa, & soluta, ac quasi eum a quo aliquid proferat, ut, De iure amicum, sed coactus legibus. Ita fiet in Correcione, in eologia, Aetiologia, & alijs figuris a causarum loco sumptis.

Urgebit autem ac instabit orator, nunc totam manum contrahens, nunc totam explicans: uel indice prono, reliquis tribus digitis in pollice pressis; uel uincibus medijs pollicis subiectis. uel summo articulo uel medio indicis sinistraliter apprehenso uel denique medio dextere digito in pollicem contracto, reliquis tribus explicatis, & brachio libentius prolato. Instat & urget orator, cum petit ab aduersario argumenta, coniecturas, uel testes, uel ut suscipiat causas reddat, & cum argumentis premit.

Exclamatio, ut uarios manifestat affectus, ita uoce uaria maiore uel minore exprimenda erit, nunc commiserationem, nunc indignationem, nunc redargutionem ac iorem continet, uariisque interiectionibus uehementi. affectu prorumpit. unde ad commouendum maxime conficit, si suo sono, & gestu fuerit ornata. Exclamamus utraque manus quasi expansa, rei magnitudinem significante. quæ magnitudo iterum brachiorum sustentatione, & manu in omnibus supra pulpitum utrinque locatam ostenditur.

Eadem in fere ratione pronuntianda est sententia quæ apostrophica continet; conuersio e & per ore ad eam personam, rem uel ad quam fit, brachia utriusque quantum subleuatis, & inter se conuersis.

Admiratio graui tono, aut etiam acuto, præsertim si indignationem contineat. quam uultus & frontis comitabitur motus. Admiramur itaque manu resupina a minimo digito collecta, flexuque redeunte

Et, ceteris cum pollice iunctis, & brachio nonnihil contorto.

Eodem fere modo adiurabimus, & iurabimus; cum Adiuratio, & Iuramentum sint affirmationes quædam.

Indignatio, atrocem possit pronuntiationem, uultumque acerbum: quæ stricto pugno, percussaque pulpito, uel pugno compulso pectori admoto, aut dextra leua percutiente sit aut pede orator suppledet, & terram quatiet, præsertim in iumenta, aut incipienda contentione: sic etiam ira, nimie leuitatis correctio: sic Reticentia, & iracundia, quæ ex indignatione, & ira proficiunt. Siue orator affectu animationis attentus hæbeat, ac subsistet orator, non quædam ficta arte, sed ex affectu fiat. Huc etiam pertinet Comminatio, siue Minace, quæ uocem acrem, magnam, seueraque expedit: minitatur autem inducuntur, & moto.

Dolorem, & tristitiam febri, & mæstia uoce manibus inter se complicatis, uel ad utrumque latus deictis signifiemus, uel dextera pectori admoda.

Abominatio, siue auersio, contentam, uelocem acremque uocem requirit. Auertit itaque orator animum, uultumque a rebus impibus, humero sinistro prolato, capite, & uultu ad dexteram uergente, dextra in leuam propendente: uel utranque manum in sinistrum latus auertit, aut aduersum abicit, aut in latus utrinque distendit, uel dimissis

supercilys in terram exruit, capiteque renuit: uel
denique dextra in sinistrum latus, unde descende-
bat resiliente.

Item remittit, negat, omittit, uel capite renu-
do, uel manu quasi obiecta in latus dextrum, uel
dextra in sinistrum, unde descendebat resiliente;
praesertim si duplicetur negatio, ut fit in conduplica-
tione, & correctione, Non fuit, non fuit, in-
quam.

Mitigabit uoce leni, summissa, placido aspectu,
manu prona, & leniter incuruata uersus eos, quo-
rum iram, aut dolorem mitigat, paucaeque interual-
lis mota, humeris paululum modestèque assueten-
tibus.

Item et sententia explicatur vultu paulatim
averso, & utraque manu, ut utroque indice mul-
tus p. ostensio, cum aliquo capitis motu, & inter al-
cum aliqua res sit. utat. ut.

Vocamus namque, ut si ea demittimus aucto-
ritate, ut si proinde, ut si ea, ut si proinde, ut si
tibi ea, ut si proinde, ut si ea, ut si proinde, ut si

[illegible]

Semiter sem cinatio, in eam pronuntiatione
luc u u in lae u uox, pro ratione pe sona am que
oquuntur. Est itaque in semocinatione uox, &
gestus

gestus uariis : quam sicuti , & alias omnes is demum bene pronuntiabit , qui affectum sententia comprehensum , iuxta ea quæ diximus , (neque enim singula prosequenda sunt) nouerit exprimere .

Denique , illud admonuerim , modestiam , & gra- Herb.
uitatem in omni pronuntiatione , & gestu omnino considerandum esse , & decorum illud , quod latentem quadam , & inexpressibili ratione , aliud est in alijs hominibus ; quod quidem , tum naturale est , tum artificiosum . Ita autem prudenter captanda est actio , ne dum actoris captamus et quantam , gratis & prudentis uiri perdamus auctoritatem

Ubi autem oratio absoluta fuerit , pro gratia agenda sunt ; atque diligenter animaduertendum , ubi erratum est ; & aliorum iudicia querenda ; ut

quæ minus prudentibus uiris placue-

runt , emendentur , quæ uero pro-

bata fuere , exercitatione

confirmentur , &

usurpen-

tur.

1.

VAE de recta agendi ratione nobis dicenda erant, ea omnia explicasse, si diceremus, nemo nos mendacum posset argueret, sed quantum, ut existimo, ad hanc eloquentiae partem excolendam, non minus utiliorum quae in agendo cernuntur, quam virtutum cognitio commouere, et imitare potest, ideo non minus fore putamus, si grauiora pronuntiationis errata colligendo, quasi sub unum aspectum ea praepararem: quorum turpitudine perspecta, qui uoluerint in dicendo excellere, ea sibi hinc sibi vitanda putent. Quia arte, quidam auctor, et satis, nro quidem iudicio, bene, cum uellet urbanis mores iuuenes docere, deprauatas, rutilas, atque liberales uenerandi agentique formas seruando expressit. Hac itaque ratione, raris quodammodo a principio hanc eloquentiae partem docebimus: nam qui uitia delectare nouit, is necessario emendatam naturam sequendo, uirtutes recabitur. Vitiorum quae in agendo cernuntur, alia sunt a natura inserta, alia praua consuetudine adiecta.

Primum igitur obseruanda et uitanda sunt, uitia quae minus bona uirtutia secum alfert, quae sunt fere ista, Platismos, et est hiatus, cum ore, et faucibus nimis diuclis sermo promitur. Ichnotes, latine grauitas, uel exilitas, utrum superiori contra-

trariū, cū literę, uel dictiones graciliter proficiuntur, uel syllaba syllabę male connectitur. *Mogilalia*, hoc est hesitantia in uerbis, ex aliquo irę, uel pudoris motu orta; uel si magno conatu uix exprimitur oratio. *Calostomia*, id est ex cauo ore prolatio, cum uox ueluti in recessu oris auditur. *Colonotismus*, cum syllabę extrema decurantur, & deglutiantur. *Pseliotes*, id est balbuties, cum literę, aut syllabę supprimuntur. *Trauiotes*, latine, *hilitas*, quod uitium ex nimio humore linguae nascitur, ut patet in pueris, qui alicuius literę pronuntiationem non assequuntur: quo uitio laborant *Demoſthenes*, qui curia, & diuigentia illud emendauit. Atque hęc sunt uitia, quę interdum naturam sequuntur: nunc alia numerabimus, quę usu accedunt, partim ex dictis ea colligendo, partim de nouo alii addendo.

Deinde, numerose loquendo, uitiosa est in oratore scenica pronuntiatio: multa enim decent *histriōnem* quę oratorem dedecent: & quę sunt in oratore uitia, sepe sunt in *histriōne* uirtutes. *Histrio* omnia nimis exquisite representat, & singula imitatur, & ideo *Atimus* appellatur: orator modice, & grauitur, ut his uerbis diserte exposuit *Antonius*, lib. 3.
 Omnes autem hi motus subiequi debet gestus, non hic orator.
 uerba exprimens sciens, sed uniuersam rem, & sententiam, non demonstratione, sed significatione declarans laterum inflexione, hac forti, & uili, non ab scena & *histriōnibus*, sed ab armis, aut etiā a palestra. Et *Fabius*, *Abol.* enim, plurimum a

luctatore debet orator, ut sit gettus ad sensus magis, quam ad uerba accommodatus: quod etiam historiis paullo grauioribus fauere moris fuit. Ego, ut ad se manum referre, cum de se ipso loquatur, & in eum, quem demonstrat intendere, & alia his similia permissum; ita, non elingere status quosdā & qui aliquid dicet, ostendere. Neque id in manibus solum, sed in omni sua ac uoce seruandum est. Neque enim in illa peritio, Cedebatur in medio foro stare, motus laterum, qualis esse ad uerba solet, torquendus aut uox qualis dolore exprimitur, euadenda est. Cum enim coma et quoque pessime facere uideatur, qui etiam si uicinem agant, cum tamen in expositione, aut senis sermo, ut in Hydrie prologo aut mulieris, ut in Georgo incidit, tremula, uel effrenata uoce pronuntiant. adeo in illis quoque est aliqua effrenata uocatio, quorum ars omnis constat uocatio. Sed iam de uoce, qua in uoce, seu pronuntiatione contingunt, dicamus.

Primum est non terere se in uocem orationis concionis uel summi. Fieri uis caret, & id murmurari, quod nemo, et si paulisper uulturum exudant. Nam orationis principium si concione propositionē continet, unde se iuncta perferunt, proficiunt, ac etiam, primum uocem contremula statim uel premittunt, ceterum omnia que dicuntur, quoniam, si quā adhaerent non uideantur, quod haec uocatio ad uocem uocem, qui in probatione asperantur, non precipiunt. Ut ergo a principio clamare agrestis, quod in eis, ita per-

perniciosum ac vitiosum iudicare.

Vitiosa putatur in pronuntiando Monotonia, hoc est vocis equalitas, quæ uno & eodem sermo sine ulla uarietate pronuntiatur oratio. In hoc vitium facile incidunt tyrones, rei insolentia ac ausu ultre pressi, ac etiam a u qui cum parum memoria ualeat, ne quæ didicerunt excidant, extimescunt.

Hinc vitio opponitur vocis inæqualitas in quod utrumque labi conuenire qui contrarium uitare con-
tentunt; dum non pro contentum, & uocum si-
gnificatione, sed proprio libitu uocem commutant,
& comprimunt, & extollunt, & alia dicenda compri-
munt; quod dum faciunt, & aures auditorum auer-
siont, & in animam ac temperatam libertatem
pre se ferre uidentur.

Ex his duobus uitis quoddam aliud quasi mixtum
dicendi genus exoritur, quod quale sit, non est ex-
plicatu facile: habet enim cum æqualitate coniun-
ctam inæqualitatem, uocis præstium, & uarieta-
tem a communem & uulgum sermonis consuetudine
non abhorrentem, quam omnibus partibus oratio-
nis qui hoc uitio labuntur, accommodant. quod pe-
rinde est, ac si quis omnibus corporis membris idem
uestimenti genus ne it aptaret, id, quam sit auditori-
bus ingratum, etiam si uideret.

Tarditas quoque in uitis reponitur, & quæ ei est
contraria nimis celeritas: uolentia pronuntiatione
omnia ducit, & auarorem ad sensum, aut nauisam
pronocat. hæc nimia festinatio, quasi in fugam co-

uersa, utitur, & ad finē, uel propter obliuionis timo-
rem, uel aliquem trepidationis affectum, sistit at-
que utrumque itaque utrum est, celeris, aut tarda uo-
ce omnia pronuntiare. Quare, ut in uocis figura, ita
in celeritate, & tarditate prout res ipsa postulabit,
uarietas adhibenda est: magis tamen peccant qui ce-
leritate, quam qui tarditate offensa sunt.

His similia uitia in acrimonia, & remissione no-
tae uicet. Sunt enim nonnulli ita acri ac uehemen-
ti ingenio praediti, ut totam orationem, quasi quodam
furore perciti, pronuntient: alii uero ita languidi,
& remissi, ut aliquot aliud, quam agunt, agere ui-
deantur: quamuis hi maius, quam illi a uera pronun-
tiatione abint: si tamen ita dicant, ut uocem
non exasperent, & quadam ingrata, atque inordi-
nata raucedine non insipient; neque a principio ex-
clamare incipiant. Qui nutu de uehementia de-
trahunt, in illud incommodum incidunt, ut cum rem
indignam acri pronuntiatione dixerint, nihil audi-
tores commoueat, cum omnia eodem impetu pro-
nuntiant animaduertant, ut etiam qui ubique sunt
remissi, cum commouere nequeat, qui se non esse co-
motum ostendit.

Ititum quoque censetur cantilena, de quo inuerti-
lit sit, an sitius, Labius se nescire ait. Quid crura
minus oratori conuenit, quam modulatio scenica, &
nonnunquam ebriorum, ut commessantium licentiae
similis? Quid uero mouendis affectibus contrarium
magis, quam cum dolendum, irascendum, indignan-
dum

dum, commiserandum sit, non solum ab us affectibus, in quibus induendus est inter, nec sere, sed ipsam fortis infirmitatem, in iocundam etiam uentia soluere. Quid ergo non? Cetero dicit, esse aliquem in oratione cantum ob eum. Et hoc quodam naturali uisio uenit. Et secundum, inquit Labius, non multo post ubi, et quando recipiens sit hic suus, et cantus putam, seu quod plenius intelligere non lunt) obscurior.

Illud etiam in uitis pronuntiationis ponitur, quod his uerbis exposuit Quinctilianus, Et est autem necessaria uerborum explanatio, ita omnes computare, et uelut annumerare literas, molestum, et otiosum. Nam et uocales frequentissime coeunt, et consonantium quaedam in sequente uocali dissimulantur; ut in hoc exemplo,

Atuli illi et terris.

Sic enim pronuntiandum esset, ut alibi diximus. Ibi de Eloc.
Atque de pronuntiationis uitis hactenus: nunc de uitioso gestu dicamus. cuius etsi nonnulla uita supra diu de recta actione scripsimus attigimus, hic tamen planius omnes partes attingendo omnia per censuimus.

Corporis agitatio, inquietusque motus, quo aliqui magis disgladiari, quam agere uidentur, dum ad unam, uel ad alteram partem se uoluunt, aut medum corpus frangunt, aut ante retrouertunt, in maximis uitis ponitur. Reprehendenda est, uenit Labius, et illa frequens et concitata in utraque par-

partem mutatio, quam in Cuvione patre iussit Iunius, querens, quis in lentre loqueretur.

Cic. lib.
2. orat.

Huc referres humerorum iactationem, quod vitium, ut supra scripsimus, in se emendavit Demosthenes, ac etiam inambulationem inutilem, praesertim si quis inambulando dicat: & quaedam alia vitia, quae refert Fabius; ut est inclinatio ad iudices, & inclinatio ad suos, &c.

Caput deiectum, supinum, in latus inclinatam, ad rigidum, quorundam vitiorum significationem praebet, ut supra diximus. Similiter frequens eius motus non caret culpa, sicut & rotare, eoque solo gestum facere.

Ita vitium est in supercilis, si aut immota sunt omnino, aut nimium mobilia, aut inaequalitate dissiaent, aut contra id quod dicimus, finguntur.

Oculos apertos, compressos ne in dicendo, quis nisi plane rudis, aut stultus habeat. Fixus in unam rem, aut ab auditoribus aversus aspectus, valde improbat.

Labra & porriguntur male, & seinduntur, & astinguntur, & aducuntur, & dentes nudatur, & in latus traducuntur. Lambere quoque ea & mordere deformis est. cum enim in efficiendis verbis, modicus eorum debeat esse motus.

Cervix rigida, & supina non caret vitio, sicut colli humerorum. Ne contritio atque elevatio. Digiti, & manibus variis modis peccatur, digitis omnibus extensis, & dilatatis gestum facere vitiosum.

est; & contra, usdem contrariis, ut v. faciunt, qui
aquam manibus haurire volunt: averso pollice au-
gustinus monstravit, ut accedam putat Fabius. Tota ma-
num, ut in ait, supra oculis, demitti infra p. Alus
artifices utant, adeo a capite eam piteri, aut ad
imium ventum demitte, e vitium est. Idem, pal-
mas complodere, si nulum esse ut, licet in re maxi-
ma non nunquam deceat, se i se p. us facere, & aures
& oculos auditorum offendit. Ille etiam pertinet
suggeri manus facta percussio. Oium frontem, &
femur ferire solebant, sed frontis percussio displicet
Fabio. Pedum suppositio non opportuna, & crebra
inepti est nominis.

Ad summam, utrum conjetur, si gestus cum sen-
tentia sensu simul non incipiat, & cum eadem non
deponatur: & multo magis si gestus, & sententia
inter se pugnent atque dissentiunt. Vnde Polemon
Sophista hystoriam tragaicarum, qui in Olympus,

O Iupiter, & pronuntiavit, o terra terra, o
terra? manu in celum protulit, sub-

monita prænus presidebat eam

et certamini, iicens, Hic

mau committit soler-

cissimum. Sed de

uius ha-

ete-

nus restit, ut de actionis

ex imitatione ali-

quid dica-

mus.

De

Vm omnes eloquentia partes ad sui perfectionem exercitationem requirunt, tum maxime omnium ea, quæ totam actione consistit, & magis agendo, quam scribendo doceri potest. Quare non ludemus operam, si nonnihil de actionis exercitatione primum scribemus, & id præstabimus, quod alio loco nos facturos esse polliciti sumus. de qua quæ nobis dicenda occurrunt, quibusdam positionibus perstringemus.

Prima positio, actionis, siue pronuntiationis exercitatio est maxime utilis ac necessaria. Hanc positionem, ut probemus, cum sit per se clara, nihil est necesse. Augentur itaque, ut Fabius ait, sicut omnium, ita uocis quoque bona, cura, & negligentia minuuntur. Sed, ut communiter & Phonnascis, & oratoribus necessaria est exercitatio, qua omnia coalescunt, ita cura non idem genus est; ut plane citatus exponit auctor: quamuis multa sint utrisque communia.

Secunda positio, prima exercitationis cura in eo ponenda est, ut pronuntiationis, & actionis instrumenta conseruentur, & perficiantur; ut sunt corporis firmitas, fauces, & id genus alia. Firmitas corporis conseruanda est, ait Fabius, ne ad spadonum, & mulierum, & egrotorum exilitatem uox nostra attenuetur: quod ambulatio, ut etio, ueneris abstinent-

ria, ac ilis ciborum digestio, idest frugalitas præstat. Ut fauces sint integra, hoc est molles ac lenes, quarum visio, & frangitur, & obscuratur, & exasperatur, & scinditur vox. Nam, ut tibi eodem spiritu accepto, alium clausis, alium apertis foraminibus, alium non satis purgat, alium quassæ sonum reddunt: ita fauces tumentes strangulant uocem, obulse obscurant, rarsæ exasperant, conuulsa fractis sunt organis similes. Finatur etiam spiritus obiectu alio. Tu ut capillo tenues aquæ, quarum fluxus etia seculum paulum, conatiquid tamen cui relinquit post id ipsum quod offenderat. Humor quoque uocem, ut nimis impedit, ita consumptus destituit. Nam & fatigatio corpora non ad præsens modo tempus, sed etiam in futurum afficit. Et cum oratori non tam molli tene aque oratione, quam forti, & durabili opus sit, cum multa aspere et concitate sint dicenda, neque inde noctes, fuligo lacubrationum bibenda, & in sudata nocte durandum, uox delictis non erit mollienda, nec ea consuetudine imbuenda, quæ non sit duratura: sed exercitatio eius talis sit, qualis usus: nec silentio subsistat, sed firmetur consuetudine, qua discultas omnis leuatur. Illud etiam non sine causa ab omnibus præceptum, ut parcat maxime uoci in illo a pueritia in adolescentiam transitu; quia naturaliter impeditur, non, ut arbitror, propter calorem, quod quidam putauerunt, nam est maior aëris, sed propter humorem potius. Quo autem modo in dicendo uox conseruanda sit, ex Hierenniano auctore supra docui.

334 De officio Oratoris

Lib. 3,
orat.

Horat.
Fab. lib.
11. 11.

accumulis; & his verbis breuiter Antonius expo-
sunt. Nam ad uocem in dicendo obtinendam, nihil
est utilius, quā crebra mutatio, nihil permittiosius,
quam effusa sine intermissione contentio. Quid? ad
aures nostras & actionis suauitatem quid est uicif-
situdine, & uarietate, & commutatione aptius?
Tertia posito, qui cum ratione in pronuntiando se
exercere uult, is diligenter eius uitia prius fugiat:
cum, ut ille ait, Præua uirtus, sit uitiū fugere. &
illud exercitationis genus putet optimum, quod est
operi simudimum, & quotiā dicere, sicuti agitur.
Namque hoc modo, non uox tantum conf. uatur,
& latus, sed etiam corporis decens, & accommoda-
tus orationi motus componitur. Edicere autem, quo
exercearis, ait Fabius, esse optimum (nam ex tem-
pore dicenti, auocatur cura uocis, ille qui ex rebus
ipsis concipitur affectus) & edisere, quam maxi-
me uaria, ut & c. morem, & di. putationem, &
sermonem & t. exas habiant, ut simul in omnia præ-
remur alioquē. t. a, & c. uia a uox ins. ditum labo-
rem recitabit. illi qui tenent hoc opere præcipi quis
ferat, p. t. a. n. s. f. u. e. s, u. q. u. e. n. t. u. s, & n. u. b. i. l. a. e. t. i. a. m.
a. c. s. i. t. u. a. t. e. e. t. i. a, s. i. d. e. n. t. i. m. i. n. o. h. i. a. t. u. e. n. i. o. s. o,
h. u. m. i. d. o, e. t. i. a. q. u. e. u. e. l. l. e. r. i. t, e. o. s. p. e. r. e. r. e. m. u. s. N. o. n. e,
c. r. u. d. u. m. q. u. i. e. t. e. m, a. u. t. l. a. t. u. m, u. t. e. b. r. i. u. m, a. u. t. c. i. e-
l. l. o. m. o. d. o. n. e. m. i. t. u, q. u. a. c. a. n. e. n. d. a. q. u. i. a. i. n. m. o. n. e. n. t, d. e-
c. l. a. m. a. r. e. n. e. m. i. n. e. m, q. u. i. s. i. t. m. e. n. t. i. s. c. o. r. p. o. s, p. u. t. a. t. i.
Fabius.

Quarta posito, qui pronuntiationem recte exer-
cere

gere uoluerit, eum sibi modum, finem ue proponat, ut ita loqui & agere uelit, quemadmodum natura docet. non ergo aliter dicere debemus, atque loquimur: cum eadem rerum natura eandem utrobique agendi, & pronuntiandi rationem si igitur: nisi quod cum loquimur, uox que tem submissior, cum uero dicimus, ab loci amplitudinem, & auditum frequen-
tiam, eadem attollenda sit, ut ab omnibus audiat. Quare mirandum est, quia tam pauci recte pronuntiant, cum in hac parte naturam magistram, ac ductorem habeant & facile sit conuenire, quo natura ducit. ut quis ergo optimum uult habere magistrum, obseruet etiam ipsas mulierculas inter se loquentes, prae se tam si exierint, & eas imitetur quae ueris animas elinuat ita uarias uocis figuras, ac flexus pro affectuum uarietate commutant. Verum, eos etiam loquentes inspicimus, qui aptius, elegantius, & cum quidam diuinitate pronuntiant: atque hac una observatione facili discitur, quod multis praeeptionibus uix explicari potest. tam igitur pronuntiandi rationem sequamur, quae in istis hominibus natura ipsa, nemine docente, loqui coepit. Huc referres imitationem alicuius oratoris, qui in dicendo excelleret, ad cuius similitudinem nos effingamus, & declinato si quod in eo esset uitiū: nec enim prauitates imitandae sunt, quod in quibusdam notauit M. Tullius.

Se a hoc loco monendi sunt, qui ad aliam imitationem sese accingunt, ut caute, & explorate per-
rant.

Denique, illud inimitandis in agendo excellen-
tibus oratoribus sequamur consilium, quod de op-
timorum auctorum lectione, imitationeque agendo
his verbis, exposuit Fabius, Neque vero id solum
legenti persuasum sit, omnia quæ magis auctores
dixerint, utique esse perfecta nam & libentur au-
quando, & oneri cedunt, & videlicet in omni suo
vuluptati, nec semper intendunt animos, & non
nunquam fatigantur. cum C. Ciceroni, de morali inter-
ris a Demosthenes, Floratio vero, etiam Homerus ip-
se videatur. Summi enim sunt, homines tamen acut-
etique his, qui quidquam apud se suspicant, dicen-
ti legem putant, ut deterius amittent. id enim est
facilius, ac se ab his similes puten., si mita magno-
rum sequantur. Hac ille.

Quoniam postea, quid exercitatio actionis valeat,
Quamvisq. possit, spectat in Demosthenis exemplo
et non potest licet quicquid exercitatio benehabet & per
et in acta naturam uelit, & ab inepto, ad optatum sta-
tum pervenit, ut de eo recte a quodam a quo facit, Suid.
Quoniam matrem, aliam artem peperit, actus si quicquid
Lais oratoris circa actionem manserit, his potissi-
mum verbis elixit.

Primum, cum lingua uteretur parum expedita, ita
ut facie artis priusnam literam pronuntiare non possit,
quo facilius in eba ore libero exprimeret, ceteros
lingue uenientia dicere non solum habebat. Letae, et non
facis summo atq. stabili uteretur. primum, ut inquam
longissimum videretur, si audens in aduersum continua-
bat quoniam posset plures nos uersus. Potebat, ne
po-

DE OFFICIO ORATORIS LIBER V.

In quo de memoria agitur.

Quæ sit memorie natura. Disputatio 1.

QUANDAM memorandæ artis peripetuisse, & memoriam in eloquentia partibus ponendam esse, eiusque tractationem ad theoreticam pertinere, in altero de Arte dicendi libro me docet, & meriti. His igitur de memoria capitulis suppositis, iam in præsentia nobis præstandum est, quod ad nos præstaturos esse polliciti sumus, hoc est ut ea præcepta tradamus, quibus memorandi artis curam et regimen magistri ex vivo utitur. Id autem ita præstebimus, ut longam tractationem facere non volumus, quam tamen facere possumus, cum huius de re multos scilicet libros olim legimus, et ætate nostræ nonnulli, quod facerent, etiam nos adducit, ponunt. Quam id esse putamus, in quo omnes qui de re tractant, conueniunt, Memoriam non minus ab alia exercitatione, quam ab aliis præceptis penuriam.

Et igitur potissimum præstare quæ proxime ad rem facient, & quæ magis memoriam nutrire, quam obnoscere possunt. Nam, ut non sumus in illa

hæc est, quæ hanc artem operosiores quam utiliores esse existimat; ita, non multum studeat, diligentia, ac temporis in ea ponendum esse arbitramur: cum nimia hæc in re cura, nimium obsit in licio; id quod experientia, & ratione confirmari posset: modo quis ex hac arte inanem quandam gloriam sibi comparare noller, ut quidam parum prudenter volunt. Et quamvis loco citato nonnihil de memorie natura dixerim; hic tamen paullo accuratius de eadem re hac prima disputatione agam, ut quæ de hac arte tractantur præcepta, quæ quantumque valeant facilius intelligi possint.

Antequam autem in quicquid de re proposita scribo, quosdam citabo auctores, qui de memoria aliquid uteris commendarunt.

Lib. 3.

Lib. xj.
c. 2.

Lib. 9.
c. 17.

In lib.
Art. de
mem.

Scripti de memoria pauci quædam Herennianus auctor. pariter a Pl. Tullius in secundo de oratore sermone: copiosius Quintilianus, sed non dixit omnia: Iohannes Kembertich, quem italicum fecit Iudocus Dulemus. Gulielmus Gratiola, Iussanella, Herbertus libro quinto de Oratore, Petrus Guentherus libro primo, Iacobus Publicius, libro suarum institutionum, Iohannes Metzingerus libello de præceptis memorie, Franciscus Petrarca, Petrus Ravanas, Mattheolus Penusinus, Ioan. Bapt. Porta, Colinus Rortius, Iacobus Peres, Simon Lucens, Thilippus Gesuadus Italice, et nonnulli alii qui de Rhetorica scripserunt.

Et quoniam in hac disputatione nullæ sunt citandæ

antistorum sententia, aut ponenda fundamenta, cum ea philosophice examinare nolumus: propterea quæ dicenda sunt, quibusdam positionibus complectemur.

Prima positio, vox memoria, tribus modis sumi potest: pro actu memorandi, pro facultate et ut retinendi in ea quæ præcepta sunt, et pro doctrina, siue habitu bene memorandi, et hoc pacto accepta, est quarta et sequentia pars. Unde colligeres, memoria esse duplicem, alteram naturalem, nimirum quandam virtutem animarum, a natu attributam, quæ præteritorum recordantur: alteram quæ sita, siue adiecta est. De illa meminit Cicero, cum dixit, virtutis quædam nobis in generatur, ut est doctrina et memoria; per quam animus repetit quæ fuerunt: et illi cum memoriam. Et orator tribuit, dicitur et ut ait natu, a tribuit quæ ferre oia uno gentis nomine uelignatur, et his virtutes quæ habet, ingentissimæ. De altera vero, cum de Simonide loquendo ait, Quæ primis ferunt ore memorie potuisse.

Secunda positio obiectum, siue res in quâ fertur ac terminatur memorandi actus, est res præterita iam cognita. Quonia, nemo dicit se memorari futura, aut præsentia: erit igitur præteritum. Ex quibus primis inferres, aliquid de reo differre, non esse memorari, aut reminisci: cum id dicatur, quod prius ignotum fuerat. Deinde, ex dictis inferre licet, ea solum animata memoria esse præsentia, quæ cum præteritis percipere possunt. Postremo cum dicitur, ad actum memorie necessarium esse ne aliquid ex reo differat, ut et corrupta in eo qui recordatur remanet: id est, quod remanet

Alber.
summā
et homi-
t. acc. de
memor.

Damas.
lib. 2. de
hede. ca.
20.

lib. 2.
orat.

dicitur sensus communis, sic dictus, quia singulas
 sensuum exteriorum species cognoscit: quas postea
 transmutat ad secundum, qui vocatur phantasia,
 sine estimativa; cuius munus est cognoscere res etiā
 absentes, ac pue de eis id cumferre sub ratione bo-
 ni, & mali, & ita format quandam virtutem, quas
 vocant, species non rematas. & has, & illos quas
 a sensu communis accepit, conservandas tradere me-
 morie, quæ est totus internus sensus. Tunc resi-
 det in parte cerebri, parte, & cunctus in cuncta, ter-
 tius in parte cerebri, ut in parte, & in cere-
 bro quasi cellule, in omni recipit & internus clidit.

b. o quasi celantur, in animo reperiuntur. Cum enim anima, ut ait philosophus, non producere, cogitare in bonis & inter cetera in bonis repetit, ut ita dicam, confert illas rerum imagines & memoria, quae in animo continentur, a ratione praeteritis reproductat, & ita, re praesente, actus producitur memorandi: ad cuius generationem quatuor motus sunt necessarii, ut ait philosophus: unus quo spiritus in quibus receptae species continentur, traducuntur ad memoriam: alter, quo formentur memoriae imprimuntur: tertius, quo a memoriae ad cogitandum, sive intelligendum foris ingrediuntur, cum aliquid cogitare volumus posteriorem actio ipsa recogitandi, quae propria est memoriae, quam anima promptam & expeditam habet, ex quibus ogeres, memorandi faciliorem habentibus, ut eas conservare, non autem actionem producere, sed de his accuratius videantur philosophi nos ad ea pergamus.

mus quæ proprias ad rem nostram pertinet: utrum
quæ ad pleniorẽ huius tractationis cognitionem
attigimus, ea non sunt inutilia.

Ex his quæ dicta sunt nonnulla colligere licet; pri-
mum, memorandiũ esse materiale, de sensitiua
loquor: neq; negamus mem. iã intellẽctũ, quã-
cum nonnullis uices non esse ab intellẽctũ distin-

Colleg.

Con n

D Tho.

1. 2. 9

7. 2. 7

Art 1

de anim.

dictis intellẽctũ p. test, cur imagines rerum quarum
recordari uolumus, non habeant ad excitanda memo-
riam hanc et cetera, quoniam, ad cogitandum id, qd
tam cogitationis, quã nunc in hac uita possumus
cogitare, sine phantasia, quæ cum sit in corpore,
pendet a rebus corporeis, ad quarum presentiam
excitatur, & a corpore tantum promouetur: non se-
cus ac ille, qui reuerentia ad locum in quo aliquis fe-
cerat, ex his phantasiis in re factis cogitatione ue-
nit. Tota uero ratio, cur animus alio memore, aut
detentore uelut memorat, a nimirum de causa, quia
ab habitu, & inuenientis corporis pendet; et maxi-
me a diuersa corpore in quo residet natura, quauis in
omnibus eodem modo sit perfectus animus.

Feriel.

1. 2. 9

phys. 1.

Gai. 1. 3

de loc.

1. 2. 9

cap. 5.

Quanta potentia, memoriae bonitas pendet ex bono
et ceteris, sunt potentie memoratiue habitu, ex humi-
ditatis & siccitatis bona temperatione nato. Tempe-
rata itaq; humiditas, & siccitas bona constituunt me-
morandiũ ad imagines recipiendas, hæc ad easdẽ re-
tinentias confert, quod sit, ut nimia humiditas retentio-
nem, & siccitas immoderata perceptionem impediat.

Fri-

Frigiditas autem naturae in memorem aducri-
jatur; quia eam confundit ut merito Iulius Aegine-
ta dixerit, Frigiditas est in memore. bestia ni-
miam cautitas, unde omnis siccitas, quare utriusq; re-
paratione opus est. Ex quibus intelligi potest, cur iu-
nes & senes parum memora uideant: illi ob nimiam
humilitatem, hi ob siccitatem. Quare, qui a natura
bonam sortiti sunt memoriam, hoc conuenienter ma-
ximum summo Parenti omnium bonorum largitori
acceptum referant: quod, ut deinceps dicemus, medi-
camentis, arte, & exercitatione iunari potest.

Sexta posito, naturalis memoriae bonitas ac per-
fectio, consilium in facili apprehensione, & firmi re-
tentione, atq; in rerum repetitarum expedita reddi-
tione. Qui ergo facile apprehendunt, tum inter retinet,
& expedite promunt, boni sunt in memoria praediti,
qui contra, mala, aut minus bona.

Ad hos autem alius producendos modum
artificialis memoria confert, ut postea dicitur; Quae
hunc in modum definitur, Memoria est memorandi sa-
cultas arte & exercitatione acquisita; siue ars, qua
citiores comprehenduntur, firmiter retinentur, ac fa-
cile promittuntur: uel et alius hoc modo, Memoria est Hebra-
si materia, & uel bonum dispositionis, elocutionis,
et obiectu, pronuntiationis comprehensio. harum. n.
rerum cultus est memoria. Ex quibus illud inferre li-
cet, hanc artem naturalem memoriam confirmare, et au-
gere, & non solum efferre at facile memoria tum, sed
etiam ad facile dicendum, cum comprehensionem in-
uet. Atq; de hac prima disputatione satis.

Quanta sit memoriz utilitas, atque necessitas.

Disput. 2.

NUTILE sane censerī posset, quicquam de memorię necessitate & utilitate scribere, si homines tantam in ea excolenda ponerent diligentiam, quam

Inpon.
Camer.

tam sane ponerent, si quantum utilis & necessaria est, intelligerent; nec suaderent, qui eam inutilem esse existimant. Cum ergo in hac arte, siue faculta te excolenda, quę est omnium artium fons, atq; origo, omnes qui literas profitentur, non sine maximo detrimento nequeutes sint; aliquid de rebus propositis mihi scribendum duxi: de quibus, cum nihil notandum occurrat, ita breuiter statuo.

Prima posuio, memoria artificiosa fuit inuenta necessaria. Primum quidem, quoniam corporeis imaginibus quasi quibuscumque sigillis earum rerum forma memoria, quę alias non facile eas recipit, impropinquantur, & ueluti notę quedam iunguntur. Deinde, quia hominum memoria, ut plurimum, est exilis, leuiss, atque infirma, ac proinde artificiosis præceptis, quasi quibusdam fulcris, non secus ac domus quę uitium facit, succutenda fuit. Postea, quia spirituum rerum notiones mente conceptę, facile effugunt, nisi idolis quibusdam retineantur. Denique, idem patet a similitudinibus scripturę, & literis, quę in animis admodum cantu, maxima fuit, necessitas, ut quędam statuantur, ut ueraciter inuen-

inuentio nonnihil detrimenti memorię attulerit :
quia quę scriptis commendauimus, custodire defini-
mus, ipsaque securitate dimittimus.

Secunda positiō, memorandi facultas eiusque
usus maximas secum utilitates affert. Hanc positi-
tionem per se notissimam illustrabimus aliquot nu-
merando fructus, quos diligens memorię cultura
producit.

Primum, si illud contritum prouerbiū uerum
est, Tantum scimus, quantum memorię manda-
mus, una sola memoria est, per quam docti & sapien-
tes nominari poterimus. Et sane, quid prodest
multa auduisse, lexisse, aut scripsisse, si nihil in ani-
mo memoria beneficio retineatur? nihil profecto.
Non secus ac si quis multos & boni succi cibos e-
deret, & nihil alimenti retineret, uel, si quis multi-
tas opes laborando acquireret, quas statim dissipari
fineret. Posset ne is cum Brante dicere, Omnia mea
mecum porto (id quod cum a patriā discebat Pe-
trus Rauenνας usurpabat, cum scilicet, memorię be-
neficio, suam bibliothecam exportaret) si ea non in
memoria, sed in libris tantum possideret? Si ergo
aliquis sciētis & sapientis nomen uere possidere
nult, is memoriam excolat: ne in eum dici possit,
quod in Philonem dixit Ausonius.

Imptis quod tuis tibi bibliotheca referta est,
Doctum & Grammaticum Philonem putas:
Hec tibi & choros & plectra, et barbita conde,
Hic ille me cator, tuas ubi argeas aris.

Deinde memoria, ut Fabius ait, boni ingenii famā facit: ut illa quę didicimus, non domi atulisse, sed ibi protinus sumptisse iudicamur: quod & Oratori, et ipsi causę multum prodest. Nam & magis miratur, & minus timet index, quę non putat aduersus se preparata. Idque in actionibus, inter precipua seruandum est; ut quedam etiam quę optime uiximus, uelut soluta emoueamus, & cogitationibus nonnullam uiam & dubitantibus similes querere uideamus, quę attulimus.

Postea, bona memoria maxime confert ad iubitam orationem habendam; cum is possit subito dicere qui multas res memoria est complexus aut qui, quocunque temporis spatio dato, quę inuenerit stabili memoria conseruare poterit.

Pteterca, efficit memoria, presertim artificiosa, hominem euphantasiaton, hoc est, facilem ad imaginandū; quod sane ad multa multo melius percipiendā, & exprimendā est maxime necessarium: cum uerum sit pronuntiatum illud, opus esse intelligentem phantasmata speculari.

Ad hæc, efficit ut secure & prompte ea quę didicimus, dicamus, & ut elegantius rectiusque pronuntiemus, atque agamus. quę utilitas est sane maxima. Et quod huc facit, uiriuas docti & eloquentes, ob unius memorie uitium in agendo defecerunt, ut Ithophrastus, Demosthenes, Herodes Atticus, et Heraclitus Sophista. Qui igitur orationem agēdo sedare, ut plane corrumpere non uult, is memorię curam nō

ita, sicut ne diuina quę a p. a. n. tenet, sub excidat, timeat.

Lib. i. de
El. qua.

Pet. Crī.
lib. 3. c. 3

timeat. Inde interruptus actionis impetus, et resiliens ac salebrosa oratio, & qui dicit edulcenti similis, etiā omnem bene scriptorum gratiam perdit, vel hoc ipso, quod scripsisse se confiteatur, ut ait Fabius .

Iam vero, memoria artificiosa conseruat, auget, confirmatque naturalem memorandi vim, efficitque ut facilius rem compendendamus, et timeamus, atque promamus. Fit ut hunc locum cū Antonio conclusā, Qui sit autem maior memorie fructus, quanta utilitas, quanta vis, quid me attinet ad recte tenere quæ didiceris in accipienda causa, quæ ipse cogitaris, omnes fixis esse in animo sententias, omne descriptum verbum appropinquata audire, vel ex undæ dicas, vel ei cui respondendum sit, ut illi non infundere in aures tuam orationem, sed in animo videatur inscribere. Itaque qui memoria videntur, ut sciunt quid, & quatenus, & quo modo dicturi sint, quid responderit, quid super sit, & licet multa ex aliis causis aliquando a se actis, multa ab aliis audita meminerint. Atq; ex his intelligere licet; Coreas quantum errent illi, qui memoriā nihil ad persuadendū conferre putant, ut ex insequenti positione multo manifestius fit.

Tertia positio, memoria cū omnib⁹ artib⁹ est utilis, tū eloquētiæ, cui omnino est necessaria. Quid enim prodest optimas sententiā inuenisse, easque apte collocasse, selectisq; uerbis exornasse, si memorie initio tota oratio obscuretur, inuertatur, ac deformetur, nec cogniti actione exprimat^r. Minus, mihi crede, labor perit ubi memoria rerū cūm cunctis destragatur: quia, cui careret Cu-

Curio audientium cacchinnos commouebat. Qui est memoria præditus, boni ingenii speciem præbet, parata orationis suspensionem tollit, cum subiecta in publicum uenit, & quasi secunda aspirante a iura, recto ac facili cursu ad portum peruenit. Quæ memoria est destitutus, timet, hæret, frig. de diuit, nullam in pronuntiando rationem seruat, atque cæterarum eloquentiæ partium munera peruerit. Itic est uenter ille animi, qui cibos excipit, exceptos concoquit, & concoctos in suum sanguinemque conuertit: hic est ille fidus omnium artium custos: hic est ille uerus eloquentiæ thesaurus: hæc est sapientiæ & Musarum mater: hæc tabula in qua omnes rerum omnium imagines pinguntur: hæc gemma in qua sculptæ sunt literæ, quæ in cerâ desiguntur: hæc clarissima lux quæ dicentem præit, nec in dicendo labi sinit: Hoc, inquam est eruditionis pænis: hoc ingenii signum, & ænigme hoc insigne diuinitatis argumentum. Nesciretur, inquit Fabius, quant. uis esset eius, quanta diuinitas illa, nisi in hoc licet orandi uim extulisset. Non enim crum modo, sed etiam uerborum ordinem præstat: nec ea paucæ contexit, sed durat prope in infinitum, & in longissimis actionibus prius audiendi patientia, quam memorie fides deficit. Quod & ipsum argumentu est, subesse artem aliquã, iunariq; ratione natura. Et ut uia ad extremum addiderim, quis memorie uim non admittit, cui quæ p. a du is, tres, et quattuor horas ppetuo ducit, & nunquam hegentem, nec in uerbo labentem

tem audierit, cum tantam rerum multitudinem
 & ut ita dicam, tam vastum flumen ex memorie
 fonte manantem uiderit? Magna itaque memora-
 xima, est memoria uis, per quam Cræsus quæque
 Græci sermonis differentias sic tenuit, ut e. m. 11. e
 præcellet, qua quisque apud eum inueni posset, & sit,
 eadē sibi us redditū foret. Theodet. s. multos semel
 auditus uersus protinus reddidit: Seneca duo mil-
 lia nomina uero ordine dicta erant, reueratit: Cynus
 in n. u. s. i. m. ex recitu, omnium militum nomina
 tenuit. Alphibates duarum & uiginti gentium
 lingua, uia dixit: & denique Cyncas Puerbik. gatus
 natus in P. the homo, totam Romanam pl. b. m. nomi-
 nam do. i. e. d. i. e. salutauit.

nam de hoc loco quipiam, qui fieri potest, ut fa-
ciat hoc loco quipiam, qui fieri potest, ut fa-
ciat hoc loco quipiam, qui fieri potest, ut fa-
ciat hoc loco quipiam, qui fieri potest, ut fa-
ciat hoc loco quipiam, qui fieri potest, ut fa-

dem dubitationem respondendo dicimus.

Ultima peritio, quamvis memoria artificiosa sit maxime utilis: tamen ne inutilis vel etiam pernicio-
sa fiat, in ea perdiscedenda, & in eius inuadendis
est modus. Neque enim a consuetudine diutius
ut tantum stant in hac arte periret, ut quædam res
miracula diceret, & magis ex ea gloriam, quam utili-
tatem quaereret. & ut naturali memoria neglecta,
omnia per artificiosam sibi adhibenda putaret; ut in-
fra plinius dicitur.

Quod si quis le huius artis inuentore petat, his
verbis respondit Antonius: Gratias habeo simo-
nidi tui Corio, quem primum fuit artem memoriæ
protulisse. Dicunt enim cum cenare Cranane in ihe-
salia apud scopam fortunatam hominem & n. huius,
cecinnissetque illud carmen, quod v. cum inter se
quo multa, ornandi causa, poetarum more, in
scripta & Paulum, inquit: nimis illam, et te si-
monidi dixisse, et a dimidium eius et quod scilicet
set pro illo carmine daturum. reliquam a suis
viris, quos seque laudasset, petere, si ei non videretur.
Paulus post ejus seruum nuntiatum Simonidi, ut pro-
dieret, iuuenes stare ad ianam duos quosdam, qui ei
magnopere euocarent. surrexisse illum ipsum, prodit-
se, iudasse neminem, hoc inter in spatio conclauis illius
ibi epularetur scipias, concidisset eam. a ipsum op-
pugnans cum suis inter se. quos cum hanc ne uclit
fuit, non possent obstrictos interuolare illo modo, simo-
nides dicitur ex eo, quod meminisset, quo eorum loco
quisque

Lib 3 de
ora.

quisque cubuisset, demonstrator unusquisque; sepe-
liendi fuisse. Hac tum re admonitus inuenisse fer-
tur, ordinem esse maxime, qui memorie lumen affer-
ret. Itaque us, qui hanc partem ingenii exerceret,
locos esse capiendos, & ea, quæ memoria tenere uel-
lent, effingenda animo, atque in his locis collocan-
canda: sic fore, ut ordinem rerum, locorum ordo
conseruaret, res autem ipsas rerum effigies nota-
ret, atque ut locis proceræ, simulacris pro literis
uteretur. Ille Antonius.

De quibusdam admonitionibus ad facilius edi-
fendum. Disput. 3.

Quia itaque bene culta memoria tot
fuitus pariat; si de eius cultura paul-
lo fusius egerimus, quoniam aliqui agen-
dum putant, profecto non erit inuti-
le. Et cum tria sint, quibus res memorandi a natu-
ra tributa iuvare potest, membra, observatio-
nes quaedam ad exercitationem accommodatę, & ar-
tificiose precepta, hac disputatione de duobus pri-
mis capitibus aliquid dicemus, postea de tertio co-
piosius disputabimus.

Quod igitur ad primum attinet, omnes fere, qui huc tractare materiam, memoria aliquibus medicamentis, tum simplicibus, tum compositis iuvare posse fatentur. In simplicibus numeratur eius meli, phylli, nectys, cerebi galli, limature cori, nasturtii, unde puerbus, Ede nasturtium, et quatuor alia, ut res. ut de medicamentis cum Medicum agere nolum, si. dicos cojule.

na, res, auxilia, siue quæ uiuant, siue modus, locus, tempus, & finis. Et quamuis non illa quæ ad personam pertinent supra attigerimus, tamen aliqua rursus breuiter dicemus.

In persona igitur quæ memoriæ excolendo meliorem redere studet, hæc desiderantur: bona corporis constitutio, animus bene affectus, & maxime his virtutibus ornatus, temperantia, continentia, sobrietate, studio, celeritate, facilitate, tranquillitate, & denique summissione, siue humilitate; quæ qui seipsum euacuat, dignus est, qui a Deo omnium D. Bern. scientiarum, & virtutum fonte, omni delectatione atque virtute replatur: quæ bonis multo facilius obtinebit, qui quotidianis precibus ea a Deo postulabit. Ille facit admoneri illa, ut qui quæ præstantissimum esse putet, maximeque facit id, cuius meminisse uult, et cum præceptorem habeat, quem admittitur, libenterque audiat. cum holuptas & admiratione non parum memoriæ inueniat ac promoueat animus a curis & ab alijs cognitatis rebus, quantum peripotes, se uocandus est. Hæc etiam facit, ut eam facultatem, quam quis uult ediscere diligenter esse existimet, ita ut ingenium sibi aueniam & intendendum putet, quod sane uultum ad memoriæ ualeat. Sed de primo capite hactenus.

De secundo, hoc est, de rebus quæ memoriæ excolendo edifienda sunt, in hac amplissima animi arca diuinoque penit non quæcunque res ponendæ sunt. sed ite quam potest esse quotidianus usus,

Et usura: ac proinde eorum quæ assuetudine sunt habendus est intellectus, ne memoria rebus impuris inficiatur, aut inutilibus repleatur. Desistantur itaque ea quæ sunt ad bene vivere pieque uiuendum necessaria: quæ ad autem quam proficere uolumus pertinent, uel ad finem quo tendimus ducunt: quæ præsens occasio requirit bonarum artium principii. ut uis in omni uita sententia: quicquid cum utilitate delectat, et admirationem affert: Et denique multa, tum ex alienis, tum ex nostris, quibus memoria bene auris bene et utiliter augeri possit. quæ nunquam nos didicisse poenitet in quo quantum a multis peccetur, quod est qui non in deo: qui non minus imprudenter errant, itaque is, qui pro auro, ferrum, pro gemis lapides, pro fumo totolum, Et profuturibus carbunculis nigros congereret carbones. Sed de his hucusque. De tertio capite, multi occurrunt pericula quæ ad facilius ediscendum conferunt, e quibus quedam efficaciora paucis perscrutemur.

Primum ut praeceptum est ordo, qui, ut scribitur, memoriae maximum laudem affert. Quia, qui rem aliquam apte disponet, et eius partes suis in locis collocabit, aut iam collocatas animaduertit, is facile edisct. Proderit ergo ad facile ediscendum rerum ac rationum tractandarum methodum tenere; quæ totum in partes, in membra, in principia, in causas, et in effectus distribuatur. Idcirco qui uellet facilius orationem aliquam ediscere, eius ordinem, maiores et minores partes obseruaret, et ita exordii, narrationis, dispo-

dispositionis, argumentorum, locorumque in confirmatione positorum, & in summa rerum, & uerborum seriem diligenter notaret. Iuuant rerum adnotata capita, iuuant tabula: multa enim ab breuitate & ordinem reducta, multo percipiuntur melius.

Dei gens auscultatio, quæ uires intendit; quam delectatio & admiratio sequi solent; quæ, ut ante dicebam, multum memoriam iuuant. Atque item de diligenti lectione dicas: unde fiet, ut quod auditur, intelligatur: intelligentia autem est memoriæ maximum præsidium. Sic enim etiam rerum quarum facilius meminisse uolumus aspicimus.

Si longæ oratio memoria comprehendenda sit, per prius ediscatur: quæ nec ordine dispositionis certo careant, nec sint nimis exiguæ, et multæ, nec orationis filum contextumque non tam distinguant, et concidant. Partibus quæ diffusi illius memoria hærent aliquæ affigantur notæ, quæ memoria exierint; aut certe aliquod signum in scriptura notetur.

Uno eodemque codice scriptura ne uti in eadem re discenda, non nihil emolumenti. si; si uero etiam eorum quæ memoriæ mandare uolumus scriptio: si quidem stylus non sicut in pectus, qui in chartam rem memorandam imprimit, attentione.

Quid attinet autem id, utile putatu, si quis non inclinato capite, & prætere ediscat: si ipse potius tacite, et attente legat, quam si alium legentem audiat. Prestabit ergo tacite ediscere, quàm aliquo intercedito

Quando, si hec circumstantia petat, a quo tempore memorie cultura auspicienda sit, dicendum est a teneris annis exercendam: si memoriam: quia pueris omnia sunt nova, omnia admodum abstrusa sunt que retinentur, a quibus tamen plena opera exigenda non sunt: sed id quod pueri vident, ut id forte oderint, quod diu in manu de quaerit: pueri itaque sententiae pueris ad eruditionem non accommodantur.

Si vero quidam memorem in quo sit dicendum, certe sunt loci, ubi haec, & ille maxime, quibus stomachus est cibi vorax. Peractam vero aurora Messis Imperatrix ante habet: sed ut in spectum tenentibus, epi non omnium est in finem.

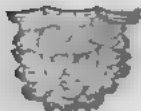
Tenenda igitur est Ciceronis veritas, qui ut Cicerone refert, Tyrrhenus cum more exerceret memoriam, quod a pueris accenditur, dicitur, legirat, commentum habuit in sepi. Quamvis ergo pene in proverbium abiit, Memoria matutina, quod sincerius fixiusque tenentur, que preferente iam se aurora percipimus: tamen & innoxia, & illud quod aliis eum solum esse obnoxium tempus, memoriam recte adiuvat, & eo firmat.

Nocturnum enim nobilitatem avocatur mentis interitio, que facit ut ea quae dicimus, velut oculis subiecta cernere videamus: & illa si se cogitat omni, sine lectione, nihil deinde animo retinetur: sed non eam statim capimus, quae, dicta non tam est, quantum asserat: immutatis, quando sic laborat, & cunctis

In cato.

ipsa fatigatio obtabat, uel equiescit, uel maturatur, ac concoquitur. Quare, una interposita nocte, quæ statim referri non poterant, postero die pulcherrime contextantur. Ut enim cibus statim ingestus magis grauat stomachum, quam vires augeat, tantisper cum concoctus in renas & corpus digeritur. ita lectio, vix dum audita, parum prodest, donec in animi uentriculo concoquatur. Igitur quæ sub somnum ediscuntur, ea tibi mane promptius longe a memoria representabuntur, quam quouis alio tempore, modo ne cum bibulum abeas cum crapula, nimioque cibo grauatus, uel inedia penitus absumptus.

Denique, quod ad finem attinet, ut facilius omnia discantur, ut qui in discendo sumitur labor sit multo iucundior, quidquid discitur, in Dei gloriam discatur. Atque hæ sunt admonitiones quæ fere dari solent iis, qui memoriam sine artificio simplici exercitatione, excolere uolunt: consequens est, ut de
artificiosa dicamus.

De locorum artificio & memoria & inuentione,
& conatatione. Daput. 4.

ARTIFICIOSAM memoriam omnes qui
de ea aliquid literis cōmendant, dua-
bus rebus contineri, uno ore fatentur,
locis & imaginibus. Sunt autem loca
inſar tabulæ, chartæ, ceræ, & membrana in qua
ſcribitur. Imagines uero tanquam ſcriptura, aut li-
teræ, ſeu ſignæ, & earum rerum quas memoria
mandare contendimus ſimilitudines. De duabus
itaque rebus in quibus tota hæc ars verſatur, nobis
agendum eſt: & primum de locis, poſtea de imagi-
nibus, ut archus quæ dicenda occurrunt, quibuſdam
poſſe uentus compleri.

Prima poſitio, locus eſt receptaculum, re aut cogi-
tationis, ut ſignatum, in quo imagines repetenda coi-
nſunt. Sunt itaque memoriæ artificioſa loca, ue-
luti cellæ, in quæ infunditur, & e quibus effunditur
ut alia iterum infundatur: uel, ut ante dice-
bamus ſunt ueluti tabulæ, aut chartæ in quib. literæ
ſcribuntur, & tam ſcriptæ detentur.

Secunda poſitio, locus, ut ad noſtrum institu-
tum pertinet, hoc pacto diuidi poteſt. Locorū alius
cōmunis ut eſt ille qui plura continet loca, ut pla-
tea, templum, domus. alius proprius, qui proxime
unam rem tantum cōplectitur, aut completi poteſt,
cuiusmodi eſt locus cui cōmittendū eſt ſimulacrū. Rur-
ſus, alius inuiſibilis ſua natura; ut beatarum mētium
habi-

*habituaculum: alius a mente humana confectus; ut op-
pidum in aere: quo loco in genere, an utendum sit, po-
tētia dicitur: alius reus, & corporeus, qui est duplex:
alter qui nihil vere continere potest, ut cali signa
& partes. alter qui potest, ut locus in cubiculo, in ec-
clesia. Solent etiam aliqui diuisi terrae locum in magnū,
ut est cubiculum, in maiorem, ut domus, & in mini-
mum, ut ciuitas: Sed haec diuisio parum ad rem
facit.*

*Tertia positio, locorum fictorum, et eorum qui sub
aspectum non cadunt, aut a thūde cadunt, nullus esse
debet in hac arte uetus. Primum, quia non facile in-
guntur, nec etiam facile occurrunt, mentem ne exci-
tant, ut loca uentis subiciant, & nobis nota. Deinde,
quia nulli est necessitas, ut, uentis locis relictis, quae
cuique sunt in promptu, adiecta & a seorsus remo-
ta conseruiamus. Ideo P. uolus iure mirabatur Aethio-
dorum, qui in duodecim signis per quae sol meat, tre-
centos, & sexaginta inueniunt locos. Vanitas, inquit
ipse, nimirum fuit, atque uariatio cuius memoria sua,
potius arte, quam natura gloriantis.*

*Quarta positio, qui artificia memoria uti uult,
loca adhibeat naturalia, spectabilia, atque nota, & a
se frequentata; ut est domus in qua habitamus, mo-
do in ea commodē loca fabricari possint, iuxta ea,
quae postea dicemus; palatia, templi, & id genus
alia maiora uel minora, pro ratione eorum, quorum
memini uolumus.*

*Quinta positio, loca debent esse distincta, & or-
dinata.*

diuata. Distincta quidem, ut in illis res possimus collocare distinctas: ordinata uero, quia debent respondere rebus quæ oratione exprimerentur: sunt: quæ ut suo ordine sunt diuise, ita suo ordine locis committenda erunt: adde etiam, quod nihil fere in his memoriam inuat, atque ordo facit, quam maximam in modum perturbat confusio. Illiusmodi erant, si eo in loco, quo uti uoluerimus, ordinatim procedentes, loca insigniora notauerimus; ut aut anguli fenestree columnæ, & id genus alia, quæ ex se aliquam distinctionem habent. Quod si locus non sit ex se omnino distinctus, ut certe esse debet, per alientis rei appositionem, ut sciamus, & scilicet, vel alterius rei designandus erit: Ordo facit, ut a quocunque loco uoluerimus res locatas numerare possimus, ordine recto, aut reflexo.

Sexta positio, loca debent esse cathæci, hoc est, tantæ magnitudinis, ut altitudinem & latitudinem suam id continere possint, quod in eis collocandum erit: Et cum signa rerum quarum meminisse uolumus, debeant esse potius magna, quam parua, id eo cauendum erit, ne loca sint nimis angusta, nec contra nimium lata: In summa, sint reilocandæ ac memoritæ.

Septima positio, quod attinet ad numerum, non datur certa regula sed quæ pro suo usu plura, aut pauciora habebit. Et quæcumque a principio pro tribus pauca satis esse possint: tamen pro exercitiis, et pro ut qui plurima non rerum meminisse uolunt, uel iterum, si multa ac multa parata & expectata habebuntur:

tur: sicut is, cui sunt scribenda multa multum charitatem habere debet. Locorum paratorum multitudo, id etiam commodatis habet, ut pluribus locis plures imagines accommodare, & varia rerum genera in uariis locis collocare possimus: ne, si locorum paucitate laborauerimus, imagines rerum recens preteritarum delere cogamur, quod non est scilicet facile.

Octaua positio, quod attinet ad qualitatem, loca non sint similia, ut columnę, ac pręinde similia aliqua distinctione distinguenda erunt: non sint obscura, non nimis lucida; quia obscuritas mentem obęcat, & splendor dissipat: ceterum, magis nocet obscuritas, quam lux, quę re uera parum aut nihil obesse uidetur: quamuis luminis mediocritas magis uolet. Huc etiam facit quod aliqui dicunt, nō debere esse nimis amœna, nec frequētia; ut sunt plateę, & porticus: unde potius monasteria, edes priuę, & templa, quam alia magis frequentata loca eligenda sunt.

Nona positio, de situ, siue distantia, loca aliquantulum distare debent, saltem quinque, aut sex pedes, sint itaque mediocri distantia disiuncti; ne nimia compressio memoriam conturbet, aut maior distantia dissipet: & quod huc facit, non notentur in loco alto, unde non sint altiora, quam hominis statura: ne, cum res credite quas ab illis repetere uolumus, non sint ad manus; neque ita dispensa, ut oculos, cum ea inspicimus, deuenire cogamur.

Decima positio, cum locorum distinctio & numerus debeat esse in promptu, illud etiam traditur
pre-

praeceptum, ut quintus quisque locus notetur insigni aliqua nota, ut aurea, aut argentea cruce, manere. Quina itaque & tena loca sint perspicua, & aliquo signo notata; ita ut sciatur, ubi decimus, ubi decimusque, ubi vigesimus sit locus, & sic de aliis: ceterum, aliqui hanc conditionem non necessariam putant.

Primum posui, in locis constituendis inchoandum est a manu dextra, & reuertendum ad sinistram. Quare cum ingressi fuerimus, communem locum, ubi propria nota est volumus, ut Ecclesiam, vel monasterium, a manu dextra recto ordine procedemus, donec ad eundem locum reuertamur. Sicut qui dicant, initium capiendum esse ab illustriore loco, & rursus referre a qua manu incipiamus. Sed quod diximus, commodius videtur.

Denique, ut quae de locis dicenda restant, breuiter perstringam, locus ille communis in quo priuata loca fabricare volumus, antequam loca notentur, prius diligenter inspiciendus est; ita ut sit omnino perspectus, a quo notatus: & quae in eo notauerimus loca, etiam vacua, saepe repetenda sunt; ne dum illis opus fuerit, sint de nouo quaerenda.

Debent itaque loca semper esse paratissima, non secus ac arma ad pugnandum, & charta ad scribendum. Et ut quae hucusque de locorum rationibus diximus, aliqua auctoritate confirmetur, quae hac de re Fabius scripsit, in medium afferam.

Loca,

proinde hoc vocabulum retinentes, quid, & quomplex sit imago, ut ad nostrum institutum pertinet, nunc docebimus.

Secunda positio, imago uniuerse sumpta, est id quod per modum similitudinis ab alio procedit; quæ si sit in eadem natura dicitur perfecta, ad cuius rationem constituendam tria sunt necessaria, similitudo, origo, æquanteis, si uero sit in aliena natura, dicitur imperfecta, ut statua facta ad similitudinem Cesaris. Sed de hoc imaginum genere accuratius Phil. 1. 1. 1. h. uel theologi uacant. At uero imago, ut est ad rem aliquam in memoriam reuocanda instituta, sic determinari potest, imago est similitudo siue nota eius rei, cuius meminisse uolumus.

Ubi animaduertendum est, eas res quæ pro imaginibus assumuntur, duobus modis considerari posse; uno modo, ut res quædam sunt; & sub hac consideratione non uiuunt in hunc locum; altero modo, ut representant, & in alterius cognitionem, ut signa quædam, nos ducunt, quod facere non possent, nisi cum rem referunt, aliquam convenientiam aut affectionem haberent; & hoc pacto in præsentia considerantur. Et sub hac ratione rursus tripliciter primo, ut sunt similitudines; secundo ut representant, uel quantum ad motum, uel quantum ad rem representatam; tertio, ut in suis ponuntur locis.

Tertia positio, imagines, ut sunt similitudines, tria requirunt. Primo, ut sint rerum inobuium; uel per se, ut animalium, uel per accidens, ut si liber, uel aliquid aliud

D. Tho.
1. 2. q. 38
art. 1.

aliud in manu hominis ponetur, ut per se mouere-
tur. Deinde, ut exerceant al. virtutes, ut scilicet exerce-
ant, vel affectum, ut dolorem, & c. ut per se. Imagi-
nationem ipsam simplicitate per se. ut per se. ut per se.
ut sit res, vel personam, ut per se. ut per se. ut per se.
sa, quantum ad actum, quem per se. ut per se. ut per se.

Quarta positio, imaginum, et rerum, significatione
modi, triplici ratione id efficiunt. Prima, cum affi-
nuntur voces ab aliqua re, ut patet ut ait, ad desi-
gnat: secunda, cum ponuntur gestus ad aliam rem
designandam; ut capitis inclinatio ad assequendum af-
fectum, & actus spolandi, verbum, sponso: Tercio, cum
voces similes capiuntur; ut si canis assumitur ad si-
gnificandum canem. Si vero considerentur ratione
rei significatae, variantur pro diversitate rerum ad
quas representandas assumuntur, ut literarum, y-
labarum, dictionum, orationis, casuum, numerorum
rerum, & argumentorum.

Quintæ posicio, quod attinet ad locum in quo ponende sunt, illud observandum est, ut suis appiceantur, & affigantur locis; iuxta eorum ordinem & quidem diuersæ imagines in diuersis sunt ponende locis ni necessitas, ut secus fiat, postulet. Hac enim ratione multo melius suo fungentur officio.

Sexta posita, imagines quibus ars memorandi utitur, varia diuidi possunt: nos eas diuisiones attingimus, quæ magis ad rem faciunt. Prima diuisio, uirginum, alia uocum, aliq rerum: uel hoc pacto, aliq dierarum, aliq syllabarum, alie dictionum, alie sententiarum,

tiarum, siue orationum, & argumentorum, alię factorum & rerum: uel compositarum, uel simplicium, quas iuxta decem categorias sic tractamus, ut si sit substantię, alia quantitatis, alia qualitatis, ut si est actionis, alia actus, alia passionis, alia talitatis, alia temporis, alia situs, alia duritię, alia habitudinis: quibus, alię rerum materialium, alie rerum incorporearum. Atque hę diu sines proprie & essentialiter ex parte materie, siue obiecti.

Deinde, diuidi possunt, ut representant, & suo funguntur officio; & sic, alię clarę & recte representant, claramque notitiam perhibent, & hę bene dici possunt, alię obscure, imperfecte, & extrinsece, quas malas, aut minus bonas dicemus: quę enim in omnino impte referuntur, perinde est.

Poterit, atque interpretari, utrum alię proprie & recte ad id, ad quod proprie & recte debent, ita de significatione loquamur, sicut his, ut cum a philosophis; ut cum res singulas et singularem tractanda ponimus, ut si ad unum primum, ad primum, ad unum iuuenem, & ad significationem amorem, ignem poneremus.

Postea, diuidi possunt in uirgines communes & proprias communes sunt, quę pariter & eas possunt accommodari proprie, quę autem uirgines referunt. Quibus, uirgines, aut est, aut non est, uirgines simplex nomen, siue uerbum; ut composita, ut cum plures conuenerint, siue & nomen.

Deinde, alię sunt rectę, ut, aut illa quę non ut

da postulat: unde bellum relinquitur potest etiam per
duos pugnantes: quare, in necessitate loci, non in lo-
co multi ponenda non sunt, si res a se invicem signande
sunt, praesertim quando imagines, et sunt, et sunt, et
tudo imaginum per unam sit, et sit, et sit, et sit, et
remus hanc agentem, aut sit, et sit, et sit, et sit, et
buerimus. Quod si plures committuntur, et sit, et sit,
quo ordine fiat, et ita disponantur, et sit, et sit, et
at pedes, ut nulla nascatur confusio, et sit, et sit, et
habemus loca, ab ista multiplicatione abstinend-
um est.

Decima positio, quod attinet ad qualitatem, he-
potissimum qualitates in bonum et malum requi-
runt: ut sint egregie, insignes, vana et credula, et
cuncte, admirabiles, monstruosa, iusta et clementes
aliquid, quod sensum affectumque commoueat, et deinde, ut
aliquo motu, perturbatione nequa, etc., a iusta in qua
forma, et affectu insulito, turpi, et acrio, et horrore ad-
dant aliquid, ut sint proprie et naturae: quare, si una
sit equiuoca, hoc est, si plura significare possit, ad rem
privatam contemnatur. In ea igitur nos exer-
cere conuenit, ut similitudines innotum nobis cogni-
tas, et aliquid agentes cum in igni quadam nota, tam
parum innotuit, quam in puluere, aut certe ridiculi-
cum, tam somnians: de quarum apta constitutione
statim dicemus.

Imagines, aut Hieronymi aut auctor, nos in co'vene-
re co'fiteri oportebit, quod genus manere in rem'o-
ria aut. sine potest. Id accidit, si quam max. me no-

latrans, canis, vulpes, canis. galea Gallus, C. Cal-
di gallinam.

secunda positae, imagines sumi possunt ab inter-
pretatione, & origine nominum; ut si ponatur I bi-
loppinus, pro matre liboris, & P. lippus, pro eo
qui equis amat: Lapis, pro ledent; pecunia, An-
dreas, pro fortitudine & factis, Ch. d. pi. nus, pro eo
qui christum genuit, Ille o. v. is, pro faciente lege, Lx
pro legum ac, mandatorum, & solutione.

[illegible]

Qua tu per 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845,

Quinta p[er] se, relata inter se apte referre
possunt: eam ob rem, p[er] se, necesse est

habent ordinem, & unum non potest esse sine alio. Unde filius refert parentes, creatura creatorem, uxor maritum, discipulus præceptorem, docere discere, emptio uenditionem, & denique pars totum, & contra.

Sexta positio, quandoque ex opposito designari potest oppositum, ut et contrarium. Et, si pro sobrio, bonum u. n. bonum ponimus pro pio, impium: pro uelocitate, aut uero tardam; ut pro uelocitate, tarditatem.

Septima positio, causa apta est ad representandum effectum, & effectus causam, & id quod continet, continetur continet, & contra. Quare ignis reteret & dissipet, & hic ignem: sol diem, & dies solem: uxor u. n. hominem, & hic necem: similiter, dolorem uocem, & hoc dolorem, aqua pisces, & hic, in caliditate concionatorem & concionatorem & edam, nautas nauigantes, & hi nauim.

Octaua, comparatio sumitur ab inuicem, ad referendam eminentiam, & contra. Unde, proficuum ut Ceres ponti posset, pro otibus panis pro uice & iuno Lactus, & pro nauigandi arte, seu pro uelo bellicus. Similiter si Deus aliquis fides ponitur pro re, que tubicinis tubulacis ducitur, ut si Minerva pro literis, Mercurius pro eloquentia, Mars pro bello, Diana pro uenatione, Neptunus pro tempestate, & Aeolus pro uento.

Nona positio, omnia instrumenta idonea sunt ad

tem, tu, tur castum, lepus timorem melius rapa-
cem, alinus obtusum hominem opte refert: Simili-
ter, adolescens, prodigum, senex avarum, scortum
impudicum, virgo castum, vir constitem & mulier
estaminatum & modum. Possent alius animi affe-
ctiones designari per colores, si quis eorum signifi-
cationes notas haberet: ut ipse per virid. malum,
sine tristitia per nig. um, ira, sine crudelitas per ru-
beum, & sic de ceteris.

Unde cum a posito, & in corporis motus & ope-
rationes, varias res referre possit; ut p.lli, status,
cursus, capitis inclinatio, manuum extensio, & cora-
tio. alio. expoliare si, manere, percutere, & saltare.
Qui itaque personis varie agentes colligit, varias
res designare poterit; ut varios actus, & id quod
per illos efficitur; ut per actum dormiendi, otium, et
tranquillitatem per p.lli. per percussorem dolorem,
penitentiam, & sic de aliis.

Decumate ita posito, corporis humani partes & 2
habitus formare res varias designare possunt; ut sic-
per, cilia u. ubi, capilli luxum & diuitias, un-
guens crudelitatem, dentes discordiam, tergum fu-
gum, cernix seruitutem, gremium misericordiam, de-
ctus amorem, venter g. b. margiam, pudenda i. em-
veneram, & p.ades inlicitatem.

Decumate ita posito, per subiecta optime desi-
gnantur eorum accidentia, & p. op. n. tates, & contra
per accidentia subiecti. Quare per n. d. a. d. e. a. n. e.,
per i. y. g. n. d. a. d. a. t. e. m, per i. g. n. a. caliditatem, per so-
lem

Secunda collocatio dupliciter fit, prima cum tota res aliqua gesta sine factum, nulla habita verborum, sed solum ratione, exprimitur; ut si bellum, si cœdem, per homines inter se altercantes assignares. Facta itaque per actiones, sine per agentes ac patientes personas designari possunt. Secundo modo per sententiam; cum non res ipsæ, sed actio collocatur. Et nec l. faciam, primo per personam, cum tota sit sententia collocata. Secundo per singula verba. Hinc enata est tria in quibus distinctio, quod alia sit rebus, alia facti, sine negotii: Verbi. si se vocabatur, imago, est similitudo vocis in toto, vel in partibus rebus in mentis esse volumus. Rursum imago est, quæ ipsam faciam, rebus ipsæ, nulla habita verborum ratione, repræsentatur.

Tertia distinctio, distinctio alie significanti, rem alie actionem. Res autem, aut habet figuram, vel sunt illæ quæ sub aspectum cadunt, quarum alia formari possunt, ut homines; alie non possunt, aut sunt non facile; ut tenebræ, nox, dies, lux, lumen, stellarum multitudo, & harum similes: aut non habet, ut sunt illa, quæ sub nulum sensum cadunt; ut anima, & Angeli. Rursum earum quæ formari possunt, aut sunt a natura, aut ab arte, quæ aliquid ex materia contrahit, aut a voluntate, ut imago Dei, Angelus, æmonis; quæ persona pro voluntate varias sumunt formas aut ab ingenio, ut Deorum imagines cum suis signis. Rursum earum quæ

quæ figuram non habent, uel sunt eiusmodi, ut non cadant sub oculis, sed tamen alio sensu percipi possunt; uel omnem sensum faciunt. Rursus, quæ sunt a natura, aut sunt personæ, hoc est homines, aut non.

Quarta distinctio imagines, aut significant actionem quæ in rem, uel personam transit, ut occidere, uerberare, uel eam, quæ non transit, ut amare, odiosse. Potest autem actio significari dupliciter, uno modo proxime; ut si tangere manum, ipsum designet tactionem: altero, consequenter; ut si idem manuum tactus, confederationem, aut pacem indicet.

Denique, distinctio quæ actionem significat, aut designat ipsum agere, aut participale, aut uerbale nomen; ut, amare amicus, amor. His uia positis distinctionibus, has statuo positiones.

Prima positio, si quis uellet cellare per scripturam, is in ignis utatur literis, quæ uim aliquam maiorem habent ad memoriam mouendam. Quare, si quis uellet collocare initium Cætelis, in singulis locis singulis maiores poneret dictiones, manifestis literis expressas. Verum, cum hic modus paruum habeat uim ad mouendum, & nihil fere differat a nuda scriptura, in artificiosa memoria nullum fere habet usum.

Secunda positio, integrum scilicet, per personas agentes, una integra designatur figura, in multis habeat partes quæ plures & gratias requirant: cui
figura

figuræ uarij tribuuntur motus, hibernique, qui multa refert; ut si uiriles coluæ, sicut in homines, qui ex loco occulto aliquem drammatice intempus ab oculo traiecesset, iungeres hominem cum manu et umento, in aliquo angulo & aciem ante euasparat facientem. Quæ collocanda ratio in se, ut et ipsi, qui historiæ meminiisse uellent; & ipsi qui accendo uolent a uerbis pendere. Et alij, si uia, uel uia non uia, aut amulo, uel alio quo dedito posito, ei faciente recedamus. Unde et quæ meminiisse uolueris, dicit se solemus, et sic notum in antiquitate.

Tertia posuit, sicut in integritate per sententiam, sine per uerbum ambiguitatem, si sententia contineat personas agentes & actiones, exprimitur per personas cum suis actionibus; ut si uelis exprimere hanc sententiam, Cum ieiunas, unge caput tuum, & faciem tuam ieiunasti, iungeres aliquid edentem cibos, quibus in ieiunio utimur, & una manu oleum supra caput infundentem, altera faciem lauandam. Si uero sententia non contineat personas agentes, ponatur figura, quæ præcipue uerba refert, ut si collocanda esset hæc sententia, Anima uictricis cano, Troie quæ primus ab eris, iungendus esset canis armatus troia, cum porca uictricis, quæ in troiam uocamus, ponimus ore tenentem aut priuim, uel unum & alterum uerbum in troie exprimeretur, ex qua in aliorum memoriam deueniremus.

Quarta posuit, si collocanda sit uerba tantum

dictio, que acti nam designet, si actio sit transiens,
et agens, et patiens, et modus representari po-
tuit, ut homo personatus cum balista, sagitta in
quempiam emissâ, et iam dicta referret: si actio
non transcat, sed etiam appareat, ut risus, et tristitia,
per actum ipsam exprimitur; ut si quem ri-
dentes, vel capite demisso fingeremus. Si vero
actio sit actus et interna, designari potest obiectis
cum quibus et eam continentia; ut contemplatio,
speculatio, aut physica ob oculos posita;
aut personarum, quibus modi actus exercent, aut
actionibus, quibus actiones consequuntur, ut oratio
per verbum mentem.

Quantia potius, ut haec sint dictiones quae non
significant et opera, fratres cum et one contin-
et am, etc. etc. etc. etc. etc. etc. etc. etc. etc. etc. etc.
et par, quanto brachio, etc. etc. etc. etc. etc. etc. etc.
et de similibus.

se c. de similibus.
 Sexta posito, res quæ figuram ex se habent, seip-
 sas designant; ut panis, poma, arbores, animalia:
 similiter, quæ arte formantur, ut cæli, & quæ no-
 bilitate, ut personæ diuinæ, Angeli, & demones illis
 formis, quæ pro uoluntate suscipiunt: & quæ hu-
 mano ingenio finguntur, ut semina uiribus, quib. ex-
 primi solent; ut sunt uirtutes, scientiæ, nymphæ, &
 hæreses di. Illa autem quæ figuram sua natura ha-
 bent, si magnitudine excedant, aut paruitate de-
 ficiant, arte minuenda, aut augenda sunt. Unde, si co-
 lum, si mons, si alia arbo, si ciuitas collectanda esset,

vel cogitatione, vel pictura minus deberet, nulla quantitatis habitatione; ut si cælum per sphaeram designaretur: res vero parua augenda, aut multiplicanda esset.

Septima positio, personæ his modis collocari possunt. Primo, si illæ ponantur, quarum recordari volumus, modo notæ sint. Secundo, si nobis non sint notæ, earum imagines iuvant et, si quando eas vidimus: postremo, si alicuius personæ, et cuius aliquo pacto similes, aut certe res, quæ eodem, aut simili appellarentur nomine; ut scilicet, pro Petro; asinus, pro Asinio; urbs, pro Urbano ponatur.

Octava positio, res quæ sub sensum aliquem cadunt, excepto oculo, ut sunt sapores, odores, sonus, calor & aliæ, designantium causa efficiens unde nascuntur; ut calor, ignis: iubar, Ælo in quo sunt; ut auleas, melis: & gelibus, vel actibus, & instrumentis, quibus tales qualitates percipiuntur, ut sonus auricula, vel capitis gestu, sapor lingua, vel gustandi actu.

Non ipsi sensus, quæ nullo sensu percipiuntur, sequentibus modis locantur. Primo simili significatione, quomodo in philosophia, hoc est facit scripturæ & naturæ proprietatibus sumuntur, referuntur, ut in philosophia, serpens prudentiam, et fideliem servum, & canem. Et si velis exprimere hanc sententiam, fidelis servus, & prudens; finge servum, te sentem canem fido, & cum in serpente prudentem; canis fiduciam, serpens pru-

dentiam designat. Secundo, uoce in toto, uel in parte finali. In toto, ut si pro palam, poneres, palum in parte, quod uero modis potest contingere.

Primo adiunctione uti a, nel syllabę, in principio, meum, uerum, et, pro amo, habemus. pro alio, alium; pro uel, uelut.

Se. uno det. att. ore. eadem molis, ut p. o mal-
gno, li. una: m. i. tingit, contingit: pro menta, ele-
menta. pro principio, princeps.

lato: caratione, ut, pro amore, R. ut; pro
dare, r. b. la, & pro alto, lato: scilicet. ut non e.
magnus us.

quarto commutazione, cum l. ... o biter, po-
nitur, ut procedat, certat procedat, et l. ...

(quod), agnomine, per aliter, ne; ut
pa. ut p. 'unatato utro. me, f. i. c. ut
una. p. q. aditerationes quod. Notandum in alio-
ne fiant.

sento compositum me, ut, pro, p. ec, quos: pro
na ag, mingo, pro, quis quam, c. m. m.

in auge, in auge, pro auge quam
 Toh emmatione, ut pro auge, in auge
 inauratus: pro auge in auge, in auge
 Sanjonus, assensum in auge: pro auge, capio
 piscem.

Decima positio, quorundam, scilicet a literarum compositione aliquid exprimentium, ut, in singulorum literarum imagines sit figura tenendi sunt, quæ his fere modis finguntur.

Primo, si consideriamo a se, abetum ex nominibus
homi-

hospita tetin res consitas, designant hæc verba terminaciones omnes nominum quinta declinationis apud Græcos.

Atque ex dictis colligero dicet, quomodo formande sit y abe, nimirum per literarum coniunctionem, & per uoces quæ illas continent; ut Ab, per Abbe, em, Ac, per Accotum, Be, per Bembum, & sic de ceteris: & ex uariis syllabis unum poterit formari, & designari uerbo. Insignitur etiam uerbes quæ referant singulas y abas eadem uocem, quarum recordari uolumus; ut si probac sententia, Carissimè opati donauit cibum dñum, nanc uocem Capacoe, i. ponerem. At hæc & superior regula non habet in rebus tam cognitis. Lex uero de simili, si putatur ut de dissimili dicamus, qd est ad eum caput, quo res quæ in uno figurentur, uelut p ane, ab quo continetur, opposita, uoluntatem, signum, & connexionem, seu adiunctum.

Unde cum posito, res q figura caret designari pōt per se opposita, uel per contraria, per relata, et ita ponitur pater pro matre, maritus pro uxorē, sacramentum pro gratia, &c. de alijs. Atque uolubendum est aliquam signum, ne p seipsum usurpari uideatur, sed p suo opposito.

Deinde cum posito, uoces quæ significatione carēt, quas y abategorematicas et mistas Logici uocāt, ut præpositiones, aduerbia, coniunctiones, & quantitatis signa, omnis, nullus, & quidam, a quibusdam scriptoribus rebus nominibus æst, nati sunt, licet nulla ad se similitudo; ut uarijs generib. fructuum, uariis

particula: sed alij melius per personarum nomina designari uolunt. Quare, multa nomina colligenda essent, quæ nobis præpositiones, aduerbia, & alias uoces, quæ frequenter occurrunt referrent; & illa diligenter essent memorie mandanda; ut, si Et, per Antonium, In, per Vincenium designaretur, & sic de alijs. Eadem fingendi ratio usui esse posset in aliqua priuata facultate, si quis ad hunc modum multa uocabula, quæ in illa arte sunt frequentia locare uellet.

Hac arte utuntur qui sub aliquo oratore, aut concionatore singula uerba scribere solent: Qui multarum uocum simplices characteres pro arbitrio pectos, cognitos habent, quos pro integris dictionibus usurpant. Debent tamen characteres esse distincti, et breues. Qui sumi possent ex alphabeto latino, græco, hebraico, & ex geometricis figuris.

Decimatercia positio, res aliqua optime designari potest per conexum, siue adiunctum, quæ appellatione intelligitur ea omnia, quæ licet sint dissimilia, tamen aliquam habent cum re designanda assinitatē; ut sunt gestus, etymologia, signum, insigne, instrumentum, & consuetæ loquelæ. Gestus quo uis solet concionator, refert concionatorem, & concionem: sed ut inter hæc duo nomina discrimine aliquod ponatur, concilio designetur oculis eleuatis in cælum, concionator oculis depressis in terram: sic orator, et oratio.

Quod attinet ad reliquos modos, superiore disputatione, eorum attulimus exempla: lesio pedis lapidē, calamus scriptorem, Luna Iurcorum Regem, et quæ sepe iurat, iuramentum designabit.

De quarundam priuatarum rerum formatione
collocatione. Disput. 8.

NE longius quam nostrum postulat institutum, hanc de memoria tractationem protrahamus, hac una disputatione multarum rerum collocandarum rationem paucis complectemur. Dicam igitur, de collocatione casuum, generum, punctorum, argumentorum, numerorum, citationum, temporumque; de quibus omnibus sequentes statuo positiones.

Prima positio, nominum casus sex partibus humani corporis designari possunt: nominandi casus capite, gignendi manu dextra, dandi sinistra, accusandi, pictore, uocandi pede dextro, auferendi sinistro. Si itaque dictio est nominandi casus, ponatur imago in capite: si auferendi in sinistro pede, & sic de alijs.

Secunda positio, numerus unius ostenditur persona, sine parte denudata; multitudinis uero, parte, sine corpore uestito. Quare, si quis uellet accipere montem, poneret montem in capite nudo: si uero montibus, in pede sinistro calceato.

Tertia positio, nominum genera hoc pacto designari possunt: Genus masculinum per sexum uirilem, femininum per femineam, cum genitalibus nudatis: neutrum uero cum genitalibus tectis.

Quarta positio, puncta, & distinctiones orationis gestibus quibzdam designari possunt: Punctum hoc pacto, si ultima persona pedem dextrum in rem aliquam uerteret, eique incumberet duo puncta, si pedibus iunctis staret: minor distinctio, si pede sinistro eleuato, atque contracto. Hac itaque uel alia simili ratione distinctiones notare licet.

Quinta positio, argumenta, uel per sententias, uel per singula uerba notari possunt. & interdum satis esset medium terminum collocare: quod si omnes partes collocare uolumus, maior propositio in manu dextra, minor in sinistra, conclusio in capite ponatur: probationes a latera personae affigi possunt. Quod si uisum sublimandum esset, minor in pedibus, conclusio in uentre ponatur. Quod si argumentum est, & enthymema, antecedens in manu dextra, consequens in sinistra collocetur: antecedentis probationes a latera, consequentis uero in capite, propositio, & uentri affigatur: quod si omnia ordinare colligere uoluerit, omnibus utatur locis.

Sexta positio, numerus uariatione fingi & collocari solet. Atque ut illam ut per se: aliter materiales manus, ut uarias leuatum species, quibus numerus tribuantur: a uariis materiales, quod numerorum figura aliquo pacto referant: quod magis uidetur expedita & a latere accommodata ratio. Ponunt itaque pro primo numero, pugione: pro secundo fabrorum forfices apertas: pro tertio triangulum: pro quarto quadrangulum. pro quinto serpentem inflexum: pro sexto

Et cochleā, cum capite extra testā: pro primo, quasi
catoris norma: pro octavo cucurbitam cum duplici
corpore: pro nono asciam: pro decimo transversam
crucem. Sed, ne qua oriatur confusio, cum hec res pro
numero, aut pro se poni possint, aliquo pacto distin-
guatur. Itē, de figuris designantur simplices numeri,
si ponantur in manu sinistra, si in humero sinistro de-
naria, si in dextro, et tenaria, si in manu dextra, mil-
lenaria. Quare, si .x. & multiplicentur, consiti nu-
meri multiplicari poterunt. Quod si millenaria per
denaria, & cetera multiplicare oportuerit, pro dena-
riis figuris ponantur ad Zonam, pro centenis ad dex-
trum genu. Unde si velles exprimere centum, et no-
uem in humero sinistro pugionem cum ascia pone-
res; & sic de aliis; sed adhibenda est cura in collo-
candis figuris, ut aditu esse appareant, & si fieri po-
test, aliquem motum hab. ant. Sunt & alij numero-
rum fingendorum modi, quos nos scientes omittimus.

Septima positio, citationes librorum hac ratione
fieri possunt. Fingatur libri imago, quod poni poterit a
materia, vel a titulo libri, et pro persona, ponere lice-
bit auctori libri, qui librum manu teneat, cui sit inscri-
pta libri figura; ut si quis citare vult Pauli episto-
lā ad Corinthios, ponet et Paulum cum libro in quo
esset inscriptum cor. Quod si idem auctor multos se-
cisset libros, distinctis imaginibus notandi essent.
Ad librorum citationes accedamus quidam. Ita; ut
est numerus librorum, qui intercedit inter auctorem
plures res composuit. Capitulum, et capitulum minus.

Sunt etiam pro artium diuersitate uary citandi modi, per distinctiones, per textus, per leges, per paragraphos, & per initia legum. Qua autem ratione ista omnia fingenda, & collocanda sint, nolo hoc loco latius exponere, cum quisque ex se per regulas iam traditas, facere id possit. Quod si quis aliquem auctorem consulere uellet, Guntherium legat.

Ottava posuio tempora, hoc est anni, & eorum partes, hoc modo notari possunt: Annus per serpente[m], qui caudam mordeat. mensis characteribus signorum Zodiaci, aut uitis, quibus Astrologi utuntur, uel per mensium attributiones, quo modo a pictoribus pinquuntur. Dies, Astrologorum characteribus, aut planetarum signis: ut dies dominicus per Apollinem, & sic de alijs. Horæ per horologium: horarum uero numerum aliqui hunc in modum designant. Primum ligetur horologium ad manum sinistram, & extendantur digiti pro ratione numeri, & ita designabuntur singulatim quinque horæ: postea alligetur ad medium brachium, & eodem modo digiti extendantur, & designabuntur alie quinque horæ: & ita erunt decem: postea alligetur ad humerum sinistrum, & modis iam dicto explicentur digiti, & ita alie quinque notabuntur horæ. deinde alligetur ad humerum dextrum, et postea ad medium brachium extenat[ur] digiti dextre manus. Tempus uero designatur per senem qui si aspiciat terram, designabit præteritum: si celum, futurum si post tergum, præteritum.

Nona positio, si quis uellet uno & eodem tempore simul plura pluribus per hanc artem dictare, is uaria habeat loca communia, gratia exempli decem, et in singulis per singulas distiones, siue res, suas per ordinem collocet imagines: ubi omnia locauerit, per singula loca percurrat, & ordinatim attuler, primas, secundas, tertias sententias, & alias: Et si quis uellet mirabilis uideri, ordine retrogrado dictaret. Et exempli gratia, si quis eodem tempore quattuor uellet dictare epistolas, eas prius conscribat: postea in quattuor diuersis locis communibus singulas uni epistolarum singula uerba collocet, eaque memoria mader; & sic facillime ordine recto, & retrogrado poterit eas dictare; quod sane mirum uideretur is, qui hanc artem ignorarent. is uero, qui non sunt huius artis ignari, non item.

Quod autem de quibusdam fertur, pluribus plura uno eodemq; tempore attasse, ut speciatim de Iulio Cesare, qui dum ipse scribat, quattuor epistolas dictabat, & de Origene, qui septem scriptoribus dictare solebat, ingenij memoriaq; bonitate factu suis se existimandum est: & Origene fortasse non sine diuina ope: sine qua sex milia uolumina, ut quidam referunt, edere non potuisset; qui tanta sunt praeditus doctrina, ut Ecclesiarum magister post Apostolos fuerit appellatus.

Euseb.

Hier.

De recto artis memorandi usu. Disput. 9.

QUONIAM parum utiliter omnium ar-
tium præcepta traduntur, nisi eorum re-
ctus demonstretur usus; propterea, ne
que de memoria documenta dedimus,
sive fructu data videantur, in postrema huius ope-
ris parte a quatuor adinotionibus ad bonum artificiose me-
moriam pertinentibus aduenimus: quas quibusdã
positionibus perstringemus, quibus multa paucis
complectimur.

Prima positio, maximus est in omni vita memo-
ria usus. Est enim memoria ueluti hominis ecclesia,
in quo omnia diuina & humana, cælestia, & ter-
rena, omnes denique rerum nature obseruantur, qua-
si cælum inde hominis emanat lux: quasi primum
mobile, a quo cetera omnia mouentur: quasi ocea-
nus quidam, ex quo omnia fiunt flumina: qua-
si minutissima arx, & qui tam Eriannus equus, unde
armati milites atque prægnandos, & multos trahēdos
auditorum animos erumpunt. & ænigme quasi bi-
bliotheca, librorum refertissima, atque pluri philosophia,
hoc est sapientie opes.

Secunda positio, longe melior est memorie, quam
bibliothecæ usus. Tertium quidem, quia bibliotheca
introducitur est ob memorie uitium: ac proinde
memoria melior est, quam bibliotheca. Est naq; me-
morie ueluti pes uetus, qui quoque uolumus nos pro-
sequi, lib' bibliotheca uero quasi pes mortuus, siue
liber, siue res moue, inquit. Deinde, quia memo-

vi lobore atq; imbecillia privatur, ac proinde est omnibus: cum auctibus, et in cunctis communis. Preterea bibliotheca usus non possit esse ubique & semper; memo-ia uti ro maxime: de die, de nocte, domi, foris, i hac, & in alia vita. Postea, per memoriam effluimur similes Angelis, qui cum omnia mente contineant, nulla bibliotheca indigent & fieri nec primi parentes indigebant, nec Deus indiget. Denique, quia, qui hanc bibliotheca utuntur, ueluti oracula quædam subito petentibus dant responsa, dubitantibus satisfaciunt, ac proinde omnibus admirabiles videntur. Quare, si eorum laudantur studia, qui bibliothecas magnissimas parauerunt, ut Ptolemæi, Gordiani, Eusebii, & aliorum, quanto magis laudari debent illi, qui memoria pro bibliotheca usi sunt; ut Esdras, Iulius Cæsar, qui solum inuariatæ erat oblituosus, Torquatus Latro, Themistocles Rauennas, & alij. Cum ergo talis ac tantus sit huius bibliothecæ usus; ac eam recte constituendam nonnullas admonitiones subiiciemus.

Tertia positiõ, in bibliotheca memoriæ conscribenda, hæc animaduertenda sunt.

Primo, maxima locorum multitudo notanda ac formanda est. prout cuiq; plura, uel pauciora perpetua memoria continere uoluerit.

Secundo, quotidie quisq; aliquid eorū quæ audit, aut legit, eius scientiæ quam profectur memoriæ mandet, siue collocet: ita ut audita & lecta in memoriæ arce loqui bant actum ce, et uia. a ponatur.

Tertio

394 De officio Oratoris

Tertio, ista loca semper remaneant plena, ut sit firma, contra oblivionem, quæ est memoria tinea.

Quare, bis terque in mense repetenda erunt ea, quæ iam didicerimus, & uespere, quæ mane memoria commendauimus.

Quarto, ut in bibliotheca ponuntur separatim cuiusque artis libri: ita in distinctis locis communibus, distincta facultates, & materiae ponendæ sunt.

Quinto, in huius bibliothecæ fabrica paulatim procedendum est, ne dum multa fabricare & collocare uolumus, labore perterriti, adificationem abiciamus: cauendum est igitur, ne eodem tempore collocentur multa.

Sexto, si alicui loco, uel materia aliquid de nouo addendum esset, ad latera aliquæ possunt apponi imagines, quæ rem nouam referant: aut locus ante, retroue dilatetur, & imaginibus replentur: aut naturalis memoriæ usus adhibeatur. Quamobrem, non placeat illi, qui hanc artem sine memoria naturali consilere posse putant; cum interdum eius usus sit necessarius: præsertim in uerbis & sententiis compositis: in quibus magis admiscetur naturalis memoria, quam in simplicibus.

Septimo, præter loca plena ædificanda sunt alia, quibus pro re nata, uti possimus, & ad ea collocanda quorum perpetuam memoriam habere nostra nihil refert, aut certe habere nolumus.

Octauo, in ædificatione prorsus inchoandum est a facili-

cilioribus : & ideo prius discamus locare simplicia facta, quam uerba, & prius uerba simplicia, quam composita atque complexa, & prius breues sententias, quam longiores, & carmina, quam orationē numeris solutam, & lectā, seu scriptā, quam audita.

Carmina, ut id hoc loco obiter dixerim, his modis locari poterunt. Primum per ipsorum capita; maxime cum sunt facilia & connexa: Deinde per capitularum distinctionum: Postremo per figuras singularum uocum.

Audita uero hoc modo: Primo, si singula uerba locentur, ut singula repetantur: uerum hoc non est tironis, sed hominis multū diuque exercitati: ubi opus est maxima in audiendo attentione. Secundo, dum auditur, paulatim pro rebus notandis fingendæ sunt imagines, & suis locis collocandæ, & si quid datur tēporis, quod tunc daretur, cum sola capita locarentur, repetendæ sunt. Sed hoc loco illud supponitur, ut is qui dicit, non confuse, sed ordinate dicat, neque male pronuntiet. Denique, notanda est connexio & ordo eorum quæ dicuntur. Bibliotheca iam comparata, eius usus tenendus est, de quo aliquid sequenti positione dicam.

Quarta positio, ad rectum memoriæ usum, hæc obseruanda sunt.

Primo, omnia quæ de memoria discuntur, pro uanis habenda sunt, nisi accedat usus, & exercitatio: quæ admonitio est quidem in promptu, sed tamen cū a multis negligatur, frustra hæc in re tempus ab eis

conteritur; ut a quibusdam munus conteri aliquando uidi: qui dum in uarijs libris legendis, & in preceptis colligendis torerent, nihil memoria commitebant: adhibendus est itaque praeceptum huius.

Secundo, cum per huius artis exercitationem spiritus uitalis languescant, & animi uires succedant, expedit profecto, ut aliqua ratione reficiantur. possint autem refici odore, liquore aliquo, calore, frigore, alia ue ratione, prout natura ipsa affecta postulabit.

Tertio, cum repetitio ad memoriae conseruationem sit necessaria, ut sepe diximus, non erit inutile, si interdum inter strepitum fiat, ne si ad strepitum aliquando sit dicendum, aliqua ratione impediamur.

Quarto, qui uult facile hanc artem exercere, recte intelligat, & distinguat rem, sententiamque collocandam, eamque secum solitarie uoce reserat, ut facilius in puoico eandem explicet.

Quinto, cum perierit, & cum res postulabit, potius singula uerba, quam conceptus siue sententiae collocentur: ad quarum auctorem expedit, potius ex loco minus claro, quam ex lucido prodire.

Quinta positio, cum interdum ob locorum paucitatem, imagines de mente sint, ut aliae reponantur, ad eas delendas, & ad uoluntatem inducendam haec conserunt.

Primum, si quis per loca imaginibus notata cogitatione discurrens, quando in chaurisimam noctem, siue nubem imaginetur, quae omnia obtegat; atque
 sua

sua obscuritate deleat.

Deinde, si eodem modo per loca semel, iterum, & tertium discurrendo, imaginetur loca esse uacua, ut prius erant, quam ibi imagines ponerentur.

Præterea, fingere licet imagines rectas aliquo uelo, ad cuius remotionem deiectionem uel imagines etiam remoueri uideantur.

Ad hæc, uim magnam habebit ad imagines remouendas, si fingamus maximam aliquam uentorum, & granis uis proculam, post quam loca cogitatione repetendo, tempus lucidum & tranquillum imagine mur. Similiter, si fingeremus adesse hostium, siue armatorum hominum multitudinem, quæ hastis & impetum omnia prostraueret, aut fugaret.

Denique, ne plures modis peruenirem, cum una res aliam trahat, si rem unam in alterius loco ponere uolueris, eius imago alterius imaginem tollet, cuique occupabit locum. Quod si loca personas haberent fixas, ita ut personæ locorum vicem gererent, tunc ad euiuionem imaginum, quas personis attribueremus, fingere licbit, personas imagines illas protulisse, & capite inclinato, brachisque pendentibus stare, & in summa alios gestus facere, quam prius faciebant. His igitur aliisque modis formatae imagines deleri poterunt.

Atque hæc pauca e multis, quæ de hac quinta elegantia parte dicere potuissim, dicta sufficiant: quandoquidem, ut initio dixi, integrum uolumen conficere nolui cum præsertim in his quæ diximus, quæ
de

de memoria scribi solent, sint omnia comprehensa. Nec me fugit, quosdam eorum qui de memorandi arte scripserunt, affirmare, esse in hac arte nescio quada recondita praecepta, quae tamen, uel ob inuidiam, exponere noluerunt; uel quod magis credo, cum meras nugae fingant, non potuerunt. Crederem tamen, quod ad usum attinet, nouis in hac arte discipulis multum profuturum, si quem in ea exercitatum naeti fuerint; quoduce, quae traduntur praecepta, ad uisum discerent reuocare.

Et cum omnia quae de Oratoris officio dicenda erant, iam exposuerim, mihi iam hac in parte meo officio functo, restit nec ne, aliquid dixerint, huic operi ad Dei laudem, communemque utilitatem suscepto, atque adeo omnibus de arte dicendi tractatibus finem facere liceat.

Habes ergo, candidae Lector, a nobis tres, & uiginti, de arte Oratoria libros septem tomis comprehensos, duos de arte dicendi in quorum primo, ethoricam naturam, in altero eiusdem partes explicimus, quinque de inuentione, duos de quaestionibus oratorum, in uno, de statibus, in altero de tribus generibus causarum ex, unum de partibus orationis, quatuor de eloquentia, totidem de causis eloquentiae, & hos quinque de officio Oratoris, non longo temporis spatio scriptos; ac prout non omni ex parte limatos: in quibus omnia quae ad bene dicendum sunt cognita necessaria, ex optimis quibusque auctoribus, cum Graecis, tum Latinis ordi iate breuiterque sunt collectae: cum ex

quam

quam plurimis huius artis scriptoribus, & ex uariis operibus artem dicendi continentibus, unum quasi corpus & opus confecerimus, quod loco omnium libere esse poterit; cum nihil cognitione dignum in alijs sit, quod in nostro non contineatur opere: de quo illud libere fatemur, quod alibi non uno loco testati sumus, non esse ubique omnino absolutum, cum de Rhetoricis, ob eas causas aubi dictas, obiter egerimus, quæ tamen, fauente Deo, alias absolutiora in lucem venient.

Interim, tu candide Lector, quæ tua erit humanitas, quæ scripsimus candido accipe animo, et ne scripta probas, saltem iuvandi uoluntatem commenda, et meliora profer ad quod faciendum, dum hanc artem nostra quidã ratione nullo modo a viro docto, atque prudente improbanda, tradidimus, uiam posteris indicauimus.

Libri Quinti Finis.

Laus Deo, & Beate Virgini
Annunciata.

20

2010

2010

2010

2010

2010

2010

6184

